

Цена 75 лева

Книгата може да се достави отъ Щаба на
8-а пех. Приморска дружина — гр. Варна.

Подъ печатъ съ втора и трета части.

ЧАСТЬ ВТОРА
ИСТОРИЯТА
на
ПРИМОРЦИ

8-^й
=

ПЕХОТЕНЪ

Приморски на Нейно Царско Височество
Княгиня Мария Луиза
ПОЛКЪ

Животъ и бойна дейностъ отъ форми-
рането до свеждането му въ дружина

ЧАСТЬ ВТОРАД

ИЗДАНИЕ НА ЩАБА
на 8-а пех. Приморска дружина

ВАРНА

+ ЧЗ (4 23)
15-8

ЧАСТЬ ВТОРА

Отъ началото на Балканската война — Междусъюзнишката война — до началото на Общоевропейската война.

РАЗДЪЛЪ

Участието на полка въ Балканската война.

ГЛАВА I

Причини за войната съ Турция.

Въ петвъковното си робуване, българина, макаръ че бъ гнетенъ и политически и духовно, успѣ, обаче, да запази своята самобитность като народъ съ единъ забележителенъ куражъ. Поемайки бунтовническия путь за борба, той не единъ путь осезателно припомни на своите подтисници за човѣшките си права, а на Европа, която пропита отъ политически егоизъмъ, затваряше очи предъ неговото тегло — че на Балкана има единъ народъ, който изнемогва подъ непосиленъ яремъ и чака своето освобождение. Всички тия прояви, обаче, отминаваха като обикновени епизоди до като турчина, подтисникъ, въ желанието си да заглуши негодуването срѣдъ раята, не потопи въ кръвъ и сълзи поробенитъ области. Воплите отъ демоническите изстѣпления стопиха леда около сърдцата на бездушните политики; чу се и негодуващиятъ гласъ на обществената съвѣсть, до като най-после се дойде до Руско-Турската война, която, имаше за цель нашето освобождение. Следъ побѣдния край войната се приключи съ Санъ Стефанския договоръ, който съ единъ широкъ замахъ очерта границите на бѫдещата свободна България; въ тѣхъ той, включвайки почти всички български земи, ги приближи твърде много и до етническите граници на българския народъ. По тоя начинъ, отъ потоци кръвъ и грамада отъ кости, се роди свободата на България. Но радостта, го-

лъмата радост на българина за скжпата придобивка, бѣ за кѫсо. Отъ политическия egoизъмъ, на когото бѣха чужди всѣкакви чувства, се роди скоро Берлинския конгресъ, предъ който, като подсѫдима, бѣ изправена България. Тоя конгресъ съ своитѣ решения покруси дълбоко националнитѣ въжделения на българина. Той ги посрещна озлобенъ и съ затаената закана да ги потжлече при пръвъ удобенъ случай.

По тоя начинъ отъ голѣмата неправда, изкована въ Берлинъ, се зародиха българскитѣ национални задачи, които съ течение на времето добиха по-определена форма и постепенно легнаха въ основата на националната ни политика отъ по-ново време.

Съ тая закана въ душата си, предъ стрѣмния подемъ къмъ своето национално обединение, българина бѣ готовъ да превъзмогне всички прѣчки, които евентуално биха преградили пѫтя му. Като първа проява въ това отношение бѣха Кресненското и Разложкото възстания въ 1878 г., неуспѣха на които не го смути; той не закъснѣ да стори и втората по-смѣла стѫпка. На 6-септемврий 1885 г. бѣ обявено Съединението на Северна съ Южна България. Ентузиазъмътъ на това революционно дѣло, съ което се потжпкваше решението на Европейския аеропагъ, породи устрема въ последвалата борба съ Сърбия, при опита на последната, да препрѣчи пѫтя на българина къмъ неговия възходъ.

Букурещкиятъ миръ, който приключи братоубийствената война, макаръ и да корегира до известна степень решениета на Берлинския конгресъ, като призна акта на Съединението, не задоволи българитѣ, защото не стори нищо, за да накаже немирника — причинителя на войната, а остави и за напредъ въ неговитѣ рѣже, безразсѫдно отнетитѣ ни въ Берлинъ, населени отъ чисти българи покрайнини, простиращи се до р. Българска Морава. При все това, обаче, българитѣ, добили вѣра въ своитѣ сили, бѣха обнадеждени и за сѫдбата на всички свои сънародници, оставени да изнемогватъ подъ срѣбско и турско владичество. Не много следъ установяването на новитѣ ни граници, обаче, въ безсилието си срещу насть, подтисниците съ стрѣвъ се заловиха да отмъщаватъ на българското население, което бѣ наново попаднато въ тѣхнитѣ лапи. Въ тия провинции се почна едно

енетевматично преследване на всичко по-будно българско тѣло вилнѣше безправието. Отгласътъ на издигащи се воли отвѣдъ Рила, Родопитѣ и изъ недрата на Странджа, долитаха презъ границата и пораждаха смутъ въ душата на българина за сѫдбата на поробенитѣ му сънародници. Отъ друга страна многобройнитѣ бѣжанци вѣтъ тамъ, описвайки въ твърде тѣмни краски трагедията на македонския и тракийски българинъ, действуваха върху въображението на цѣлия народъ и подбуждаха въ него желанието за отплата.

Картината на тия тегла, и въ управници и въ народъ, бѣ твърде ясна, защото една голѣма част отъ тѣхъ бѣ преживѣла турската робия и добре помнѣше теглото, което подхрани борбитѣ за собственото ни освобождение. Ясно е, че българското правителство, което едъцѣ преживѣваше общото настроение, не можеше да не държи смѣтка за настроението на народа; предъ него се представяше за разрешение трудната и неотклонима задача — да намѣри начинъ и срѣдства, за да защити и запази отъ изтрѣбление своитѣ сънародници населяващи Македония и Тракия. То не закъснѣ да употреби всички миролюбиви срѣдства, действуващи едновременно и предъ турското правителство и предъ великитѣ сили. Излагайки бедственото положение на българското население въ тия две компактно населени отъ него области, правителството молѣше намѣсата на великитѣ сили за смегчаване режима въ тѣхъ за да се предпази то отъ изтрѣбление. Правенитѣ постѣпки, обаче, останаха безъ резултатъ. Умѣло лавирайки между великитѣ сили Турция ловѣше сполучливо политическитѣ моменти и наклонявайки собствената си политика къмъ една или друга велика сила, поддръжаше за себе си необходимото равновесие. Отъ несговора, предизвиканъ отъ сѫществуващата помежду имъ политическа неискренность за задружни и сериозни постѣпки да се задоволятъ правдивитѣ искания на българското правителство, турцитѣ черепѣха куражъ и се задоволяваха само съ обещания за реформи, които тѣ даваха безъ да мислятъ да ги изпълняватъ нѣкога.

По тоя начинъ политиката на великитѣ сили оставаше косвено безучастна къмъ волитѣ на гнетения народъ. Изгубили взаимно довѣрие, тѣ гледаха подозри-

телно на всъка инициатива, целяща да въдвори правовърдът възаробенитъ провинции. И султанска Турция продължаваше да вилнѣе.

Тежките изпитания, обаче, не бѣха въ състояние да сломятъ коравия духъ на населението, който вмѣсто да отслабва, се калѣше въ неволята. Поставено въ безизходно положение, то се сплоти за самозащита; доблестни негови синове, следвайки примѣра на борците отъ недавното минало, готови на жертви за благото на народа, образуваха две революционни организации: вътрешна — възаробенитъ области и външна — въ България. Целите на тия организации бѣха да работятъ и се борятъ за свободата на своите родни огнища въ Македония и Тракия. Тѣ намѣриха пълно съчувствие и подкрепа между народа и армията на свободното Княжество, много синове на което застанаха въ редовете на борците и сражавайки се рамо до рамо съ тѣхъ, дадоха скажи жертви, минифестирайки по тоя начинъ общността на българското дѣло.

И като се започне отъ 1893 г. и последвалите следъ нея години, благодарение на изникналите навсѣкѫде възаробенитъ провинции тайни организации, духът на революцията бѣ завладѣлъ цѣлото население. Ползвайки се отъ пълното негово съчувствие борците бѣха прокривани и поддържани материално; тѣ бѣха неуловими за турска властъ. Смѣли въ действията си, коректни въ държането си и сурови къмъ измѣната, тѣ бѣха всѣли респектъ на всѣкѫде, а за властъта създадоха твърде много грижи. И съ подетата лута неравна четнишка борба, въ която бѣха дадени скажи жертви и отбелязани имена достойни за историята, се обръна вниманието и на Европа, която въ подетата борба не можеше да не съзрѣ прелюдията на нѣщо по-страшно.

Следвайки своя девизъ „Свобода или смърть“ населението засилваше своята борба, а нѣма по-страшно нѣщо отъ противникъ, който се е решилъ да мре. Най-високъ предѣлъ борбата достигна въ 1903 г. за Македония съ Илинденското възстание, за Тракия съ Преображенското възстание. За подетата народна борба се пролѣ много кръвь, унищожиха се много селища, но съ това, макаръ и скажо, се доби необходимото въздействие. Следъ опиянението Турция се стрѣсна отъ стореното;

билино проляната кръвь и сторенитъ опустошения, възбудиха европейското обществено мнение и наложиха намѣсата на великите сили, които поискаха настоятелно отъ Турция да реформира управлението си въ Македония. Както всѣкога и тоя пътъ Турция обеща, но нишо не изпълни.

Водената въ Македония отчаяна борба, държеше твърде напрегнато политическото положение на България. Революционниятъ огнь, който горѣше въ непосредствена близостъ, можеше всѣкой моментъ да принуди България, подчинявайки се на твърде изострилoto се въ нея обществено настроение и подбуждана отъ племененъ инстинктъ, да се намѣси съ въоръжена сила и извоюва свободата на поробенитъ си сънародници. Това положение налагаше тя да поддържа известна готовностъ, обаче, постоянно свикване на запасни войници, съ една или друга цель, отвличаха общественото внимание и спъваха свободата на нейното економическо развитие.

Извършениятъ презъ 1908 г. революционенъ превратъ отъ младотурците, дойде да обнадежди измѣнения народъ възаробенитъ провинции и въдвори известно спокойствие и въ България, която, обаче, свикнала на акробатските маниери въ политиката на „болния човѣкъ“, поглеждаше съ известно недовѣrie на извършения актъ, още повече, че той идваше въ разрѣзъ съ идеалитъ на българското племе. Европа погледна също така благосклонно на стореното, което намаляваше товара на нейните политически грижи.

Въ първите дни, следъ преврата, опиянението бѣ голѣмо. Поели борбата съ голѣмъ идеализъмъ, борците за народни правдини повѣрваха на увѣренията на младотурците и много легендарни воеводи напуснаха гостоприемните планини и тържествено се завърнаха съ своите съратници въ родните си огнища за да заживѣятъ при конституционни свободи. Въ своите клубове тѣ пренесоха установената отъ тѣхъ дисциплина въ борбата. Внедрена тя въ тѣхните стройно организирани редове сплаши младотурците, които не закъснѣха да разтурятъ тѣхните клубове, заявявайки, че въ предѣлите на Турция има само отомани и че никакви други националности не се признаватъ. Безъ да се свенятъ отъ обстоятелството, че много отъ видните войводи имъ бѣха съдействували

за свалянето на стария режимъ и че се бъха побратимявали съ тъхъ въ дена на революцията, младотурците започнаха да ги преследватъ. По този начинъ много доблестни борци станаха жертва на юдинска целувка.

По всичко ставаше ясно, че разумъ въ турската управа не ще настъпи и че новите управници, макаръ и да смѣниха формата на управлението, запазиха същите похвати отъ миналото и че тъкмо къмъ тъхъ можеше да се приложи поговорката: Вълкътъ си мѣни козината, но кожата — никога.

Разочарованietо отъ младотурския режимъ бѣ пълно. Сега българското население бѣ още по-сериозно застрашено отъ изтрѣбление, защото младотурците си служеха съ още по-изтѣнчени похвати. И българското правителство, свидетель на всичко това, дойде до заключение, че на насилието трѣба да се отговори съ насилие отъ по-голѣмъ размѣръ и че единствения изходъ отъ това положение е само войната, макаръ и да създаваше, че за България войната ще бѫде дѣло трудно и рисковано.

Оформено това убеждение, на България предстоеше да подготви войната политически, като подири съответната подкрепа и отъ съседнитѣ на нея държави, особено последното бѣ твърде необходимо, защото предъ нея, като противникъ, щѣше да се изправи една могъща военна държава съ неизчерпаеми източници отъ хора и материали задъ гърба си, въоръженитѣ сили на която се реформираха отъ германци. Непосилна бѣ за нея задачата да воюва сама срещу Турция и неи се налагаше да подири съюза на съседнитѣ балкански държави, имащи идентични съ нея интереси въ Турция. При това, налагаше се да се бѣрза до като нейната армия не бѣ още окончателно реорганизирана.

По този начинъ се породи идеята за балкански съюзъ, включващъ въ себе си България, Сърбия, Гърция и Черна-гора. Следъ доста дълго водени преговори, подети по инициативата на България, въ които Сърбия и Гърция проявиха доста колебливостъ, най-после, въ началото на 1912 г., балканските държави съ редъ договори и военни конвенции се обвързаха взаимно за война съ Турция, а въ края на м-цъ юни с. г. склучването на балкански съюзъ бѣ фактъ свършенъ.

Съ хода на преговорите следваха и събитията, които, разинавайки се съ ускорена бързина, правѣха войната отъ денъ на денъ все по-наложителна и по-неизбѣжна. А и самите обстоятелства като че ли благоприятствуваха за обявяването на войната. Турция воюваше съ Италия на Африканския брѣгъ — въ Триполи; Албания бѣ въ възстание, а македонците заплашваха; всичко това застрашаваше устойчивътъ на турската империя.

Презъ м-цъ ноемврий 1911 г. и м-цъ юлий 1912 г. младотурски властници извѣршиха масови кланета надъ по-събуденитѣ българи въ градовете Щипъ и Кочани — жестокостъ, която потрѣсе цѣлия български народъ и предизвика повсемѣстни митинги изъ цѣлата страна, обстоятелство, което подчертава възмущението на народа и неговата готовностъ да понесе жертви, но да извоюва свобода за поробения братъ. Едновременно съ това и поведението на турците по българската граница стана твърде предизвикателно, вследствие на което зачестиха и сблъскванията между нашите и турски воиници.

Положението на българското правителство ставаше сериозно. То и при този случай не можеше да не се въслуша въ справедливите протести и възмущение на цѣлия български народъ и следъ като първоначално протестира срещу турските звѣрства, поиска отъ Турция да въведе въ Македония обещаните реформи. Турското правителство не само, че не задоволи това справедливо искане, но въ отговоръ, за да въздействува заплашително върху своятѣ балкански съседи, усили мирновременния съставъ на своята армия като не разпусна подлежащия на уволнение наборъ и обяви, че ще прави голѣми маневри около гр. Одринъ. Въ отговоръ на това и българите отъ своя страна произведоха крепостните маневри при гр. Шуменъ.

Атмосферата бѣ твърде наситена и българското правителство намѣри, че е настъпилъ момента за по-enerгични действия. Следъ съгласието на съюзниците, то на 17-и септември 1912 г., обяви пълна мобилизация, на всичките си въоръжени сили. На следния денъ България бѣ последвана и отъ своите съюзници, които също мобилизираха. Въ отговоръ на това, същия денъ мобилизира своята армия и Турция¹⁾.

¹⁾ Абдуллахъ — „Спомени отъ войната противъ България 1912 г.“

ГЛАВА II

Мобилизация и съсрѣдоточаване къмъ границата.

На 17-и септемврий 1912 г. съ указъ № 5 бѣ обявлена обща мобилизация на всички въоръжени сили въ царството. Предъ тая внушителна мѣрка много бѣха обладани отъ надеждата, че Турция ще отстѫпи и безъ война, но тая надежда не се сбѫдна. Подмладена Турция бѣ запазила старата си самоувѣреностъ. Развоя на политическитѣ събития бѣ следенъ отъ всички и създадената тежка атмосфера клонѣше всѣкой моментъ да се разрази въ грѣмотевица. Това се очакваше отъ всички и затова обявлената мобилизация не изненада никого. Вестта за мобилизацията се разпространи съ свѣткавична бѣрзина и въ кѫсo време тя достигна и най-отдалеченитѣ балкански хижи.

Камбанниятъ звѣнъ, възвестителъ на епохалното събитие, даваше особена тѣржественостъ на момента. Цѣли тридесет и пять години бѣлгари на живѣ и крепна готовки своите сили за разплата съ подтисниците на неговите едноплеменни братя. Момента бѣ настѫпилъ, сублименъ моментъ, въ който ентузиазъмъ и въодушевление, достигнали най-високъ предѣлъ, бѣха обладали малко и голѣмо. Всички съзнаваха, че другъ изходъ отъ създалото се положение нѣма и затова се почувствува едно всеобщо облегчение отъ стореното. Следъ като бѣха опитани всички миролюбиви срѣдства, това бѣ първата смѣла стѫпка къмъ по-решителни действия, за да се облегчи участъта на македонци и тракийци, а заедно съ това се правѣше косвено и опитъ за национално обединение.

Заплахитѣ на великитѣ сили, че тѣ считатъ една война съ турцитѣ за безпредметна и за това не ще позволятъ измѣнение на статуквото, не помогна.

Набухналиятъ спонтанно ентузиазъмъ бѣ твърде добре подхраненъ и отъ обстоятелството, че за обща акция бѣна Турция си бѣха подали рѣка всички бѣлкански дѣрнави, което твърде много увеличаваше шансовете за крайния успѣхъ на подетото право дѣло.

Общиятъ ентузиазъмъ безспорно завладѣ и приморци. Когато въ 20 часа командирътъ на полка, полковникъ Николовъ, предъ свиканитѣ по негова заповѣдь офицери, външба на полка, прочете телеграмата за обявявлената мобилизация, въодушевлението бѣ неописуемо; сияющи отъ радостъ тѣ се взаимно поздравляваха, отправяйки си пожелания за щастливъ край.

Въ моменти на силенъ ентузиазъмъ разсѫдъкътъ представлява да рѣководи мислите и действията на човѣка; и затова, въ тоя моментъ, никой и не мислѣше, че понятното война е синонимъ на рушение, отъ грозната вълна на което мнозина не щѣха да отбѣгнатъ. Но време за дѣлга мисълъ и разсѫдъжение нѣмаше; то бѣ строго разчетено и затова трѣбваше да се бѣрза. Командирътъ на полка веднага раздаде мобилизационнитѣ планове на наличнитѣ началствующи лица отъ новите подѣления и следъ като даде последнитѣ си упѣтвания за извѣршването на мобилизацията разпусна офицеритѣ. Всѣкой бѣрзаше да се приbere и сподѣли впечатления съ свои близки, да остане самъ съ своите мисли и чувства и се подготви за предстоящата трудна работа.

Още сѫщата вечеръ вестта за мобилизацията бѣ съобщена и на войниците отъ полка, които я посрѣдниха съ сѫщия ентузиазъмъ и въодушевление; отъ този моментъ живота въ казармата бѣ съвѣршено промѣненъ. Настана радостъ и въодушевление, като че ли полка не е готвѣше за кървава разплата, а за тѣржество.

Въ полка почна трѣска на дейностъ; офицери и подофицери, безъ да губятъ време, се заловиха да извѣршватъ своята подготвителна работа за приемане на хората отъ запаса, прииждането на които щѣше да почне още на следния денъ. Нощта се превѣрна на денъ и следъ неуморна работа всичко въ ротитѣ бѣ готово: обѣклото и снаряженето бѣ раздадено отъ вещевия складъ, а кадъра — разпределенъ и разпратенъ по новите формирования, кѫдето незабавно пое своята работа.

На 18-и септемврий гр. Варна доби отъ ранна ут-

ринь празничень видъ. Вестъта за мобилизацията, която, още на 17-и вечеръта, като молния се бѣ пръснала по цѣлия градъ, възбуди общо оживление. Къмъ обѣдъ града бѣ проглушенъ отъ пѣснитѣ и виковетѣ „ура“ на пристигащите съ гайди и окичени съ цвѣтя първи групи отъ запасни. Прииждането на запасните се увеличаваше отъ частъ на часъ. Пеша, на коне, или съ кола, тѣ бѣха задръстили всички пѫтища, водящи за града и бѣрзаха къмъ казармата. До вечеръта улиците на града площадите предъ казармата и гимназията бѣха препълнени отъ ентузиазирани мжже, нѣкои следвани и отъ своите близки; всичко бѣрзаше да не закъснѣ.

Ентузиазъма бѣ неуписуемъ — гледката бѣ трогателна; тя пораждаше недоумение въ чужденците; и надали свѣтътъ е билъ нѣкога свидетель на мобилизация по-срецната съ такова въодушевление. Бѣрзината и готовността, съ която се явяваха българските запасни бѣха залога за бѣдните успѣхи.

Отъ 18-и септември запасните, следъ явяването имъ, се обличаха и стѣкмиваха — работа, която продължи усилено до 20-и септември, до който денъ бѣха напълно облечени и стѣкмени почти всички запасни, числото на които въ всѣка рота бѣ достигнало до цифрата 260 човѣка.

Особено силно впечатление правѣше бѣрзото явяване на запасните; тѣхниятъ бодъръ видъ и твърдѣ голѣмото имъ въодушевление. И за това, още на третия мобилизационенъ день, полкътъ бѣ вече попълненъ; развѣрнатъ отъ две въ четири дружиненъ съставъ, съ една картечна и езна нестроева роти, телефонна и музикантска команда и съ полкови лазаретъ. Неговиятъ численъ съставъ достигна до 66 щабъ и оберъ офицери, 4 лѣкари, 4 чиновници, 240 подофицери, 4476 войници, 386 коне и 126 кола; а отъ цѣлия тоя съставъ се наброяваха 4100 бойци.

Поради чрезмѣрното нарастване на полка наложи се едно твърде голѣмо разпъване на неговия кадъръ; още повече, че трѣбаше да се отдѣли такъвъ и за формиране на две нови дружини, които трѣбаше да влѣзатъ въ състава на новоформирания 44-и пех. полкъ.

На 21-и септември се раздаде оръжието. Въ тоя денъ полкътъ, попълненъ, въорженъ и стѣкменъ бѣ

готовъ за походъ. За да се припомнятъ, обаче, придобитите отъ миналото познания и да се подтегнатъ запасните войници, отъ тоя денъ почнаха редовни занятия по военната подготовка, въводни учения по сгъстения и разцепване строй, а сѫщо така и по стражевата и патрулна служби. Презъ останалото твърде късо време, също се разполагаше до шестия мобилизационенъ день, въвеждали тия знания трѣбаше да се възобновятъ, за да накъм всѣки единъ, съ смислена служба, да изпълни своя дългъ и допринесе за преуспѣването на подетото бързозно дѣло.

Н. Ц. Височество, Престолонаследника Князъ Борисъ, въвеждали полка въ тоя денъ изказа на командира на нини своята благодарность за бѣрзото стѣкмиване на запасните войници, не скривайки задоволството си отъ добрия имъ видъ и готовността имъ за походъ.

На 22-и септември, преди обѣдъ, бѣха раздадени напомняйки полку въ този денъ изказа на командира на нини своята благодарность за бѣрзото стѣкмиване. Презъ останалото време на войниците бѣха четени всеки по военната дисциплина и държането имъ въ походъ и се произвеждаха строеви занятия по сгъстення и разсипане строеве, а така сѫщо и по бойната слунка.

Сѫщиятъ денъ, следъ пладне, полкътъ въ пълна бойна екипировка, бѣ представенъ за прегледъ и отъ командира на сѫщия, следъ което той поведе полка въ пълния му съставъ въ обиколка изъ улиците на града. Приморци, бойно стѣкмени и въ стройни редове, начело съ полковата музика, маршируваха твърдо и самоувѣрено, привличайки въодушевление въ многолюдното граждanstvo, което се бѣ стекло по улиците и площадите на града, презъ които щѣше да мине полка. Съ своята спретнатост и бодъръ видъ, войниците оставиха добри впечатления въ граждanstvото, което презъ всичкото време на обиколката ги възторжено акламираше съпровождайки ги съ свое то нескончаемо „ура“.

Отъ всичко видено самоувѣреността на народа разтънча. Той бѣ завладѣнъ отъ детинска радост при видъ на стройните колони, комплектовани отъ негови близки, готови да литнатъ въ неравенъ бой. Тая самоувѣреност роди непоколебимата вѣра въ крайния успѣхъ.

Следът свършване на обиколката, командирът на полка пропусна ротитъ въ церемониаленъ маршъ, следъкоето тъ се отправиха по квартиритъ си.

Следът усилената работа всичко си отдъхна; критичниятъ периодъ на мобилизацията бѣ отминалъ благополучно и полкътъ бѣ готовъ още на следния день да почне своето съсрѣдоточаване—вториятъ критиченъ периодъ за готвящата се да воюва армия.

На 23-и септемврий, въ 10 часа полкътъ, въ пълния си съставъ, бѣ построенъ на площада предъ казармите. Тукъ при стечението на многолюденъ народъ, дошелъ отъ града и околните села и въ присъствието на официалните власти отъ града се отслужи молебенъ и водосвѣтъ за преуспѣването на почнатото отъ българския народъ свѣто и благородно дѣло и за даруване победа на българското оржие въ предстоящата велика борба. Молебенътъ бѣ отслуженъ отъ Н. В. Преосвещенство Митрополитъ Симеонъ въ съслужене на цѣлото мѣстно духовенство. Следъ свършването на молебена и водосвѣта, обрѣщайки се къмъ командира на полка митрополитъ каза прочувствени думи, и призовавайки Божията помощъ, пожела на полка успѣхъ въ неравната борба за освобождението на брата робъ и обединението на българския народъ.

Последва следъ това кратка патриотична речъ произнесена отъ командира на полка, който сочейки на войниците и полковото знаме, изказа своята увѣреностъ, че приморци ще съумѣятъ въ предстоящата борба да запазятъ честта и славата на своята светиня и следвайки примѣра на свойте бащи и дѣди, ще отбележатъ въ историята на полка нови пълни съ героизъмъ бойни дѣла, за прославата на полка и възвеличаване името на българския народъ. Следъ привичния войнишки отговоръ „ще се стараемъ“ думитъ на командира на полка. бѣха последвани отъ гръмко „ура“.

Командирътъ на бригадата, полковникъ Енчевъ, на свой редъ, сѫщо така пожела успѣхъ на полка въ начнатото дѣло, като изказа надеждата си, че приморци ще покажатъ достойни ратници за подетото велико дѣло — освобождението на поробените братя отъ Македония и Тракия. Мощно „ура“ отъ приморци и насъбралия се хиляденъ народъ, за величието на България и

Н. В. Главнокомандуваща, съпроводи последнитѣ му патриотични думи.

Презъ този денъ времето следъ обѣдъ бѣ посветено въ внушителното попълване на бойните припаси и не-принесовения запасъ, а сѫщо така и въ доуреждане на венчно, което бѣ останало недогледано. Предстоеше труденъ походъ за полка и затова, за успешното извършване, бѣ необходима добра екипировка и здравъ упрягъ.

Въ походъ къмъ турската граница.

Последниятъ мобилизационенъ денъ изтече; следниятъ 24-и септемврий бѣ опредѣленъ за начало на съсрѣдоточаването на полка къмъ турската граница. Съгласно получената заповѣдъ отъ щаба на дивизията, полкътъ трѣбаше да се превози по желѣзницата до гара Преславъ, за което сѫщиятъ денъ той образува шестъ ешалона съ начало на движението 16 часа.

Товаренето на хората и тяжестите стана на открыти и закрити товарни вагони; разположението на хората бѣ твърде на тѣсно и затова част отъ тѣхъ се настаниха и между колите.

Товаренето на дружините стана по реда на номерата, споредъ даденото разписanie. Въ зависимостъ отъ това стана и разтоварването имъ.

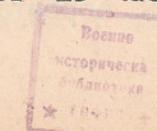
Тръгането и разтоварването стана въ следните часове:

Първи ешалонъ—1-а дружина тръгна отъ гр. Варна въ 16 часа и въ 24.30 часа пристигна на гара Преславъ. Следъ разтоварването ѝ отъ влака, въ походенъ редъ, тя се отправи за града, гдето пристигна на 25-и септемврий въ 4 часа.

Втори ешалонъ—2-а дружина тръгна въ 20.30 часа и на 25-и септемврий въ 6 часа пристигна на гара Преславъ, а въ 9 часа — въ гр. Преславъ.

Трети ешалонъ—3-та дружина тръгна на 25-и септемврий въ 1 часа и въ 9.30 часа пристигна на гара Преславъ; къмъ 12 часа дружината бѣ въ града.

Четвърти ешалонъ—щаба на полка, картечната рота, телефонната и музикантска команда и санитарния персоналъ, тръгна отъ гр. Варна по обѣдъ на 25 септемврий и къмъ 23 часа сѫщия денъ, пристигна въ гр. Преславъ.

Пети ешалонъ — 4-а дружина тръгна на 25-и септември въ 16:20 часа, следъ разтоварването си на гара Преславъ, потегли за града и въ 16 часа на 26-и септември пристигна въ същия градъ.

Като последен — шести ешалонъ, на 25-и септември, къмъ 21 ч. тръгна нестроевата рота, която, следъ като се разтовари на гара Преславъ, настигна полка въ с. Бекерлий въ 18 часа на 26-и с. м., гдето се разположи на бивакъ.

При натоварването на ешалона прѣчки не се срещаха и предписаните норми бѣха напълно спазени, а понеже превозането по желѣзницата не продължаваше повече отъ осемъ часа за всѣкок ешалонъ, войниците пристигнаха на гара Преславъ напълно бодри. По-рано пристигналите ешалони въ гр. Преславъ се разположиха на квартири, а другата частъ, въ това число и щаба на полка — на квартиробиваци.

Изпращането на дружините ставаше съ голѣма тържественост. Макаръ че заминаването имъ да се наложи по отдалено и въ разно време отъ денонощието, гарата, обаче, всѣкога бѣше препълнена отъ изпращачи, стекли се отъ града и околните села. Бащи, майки, жени и деца се тълпѣха може би за последно сбогомъ и да пожелаятъ добъръ пътъ и сполука на близките си.

Дружините въ стройни редове съ пѣсни и свирни, обичени съ цвѣтя пристигаха на гарата. Ентусиазъма изписанъ по тѣхните лица, бѣ погълнанъ и най-малките признания на тѣжата, която обикновено съпровожда раздѣлата. Съзнанието за поетата висока мисия бѣ взело върхъ.

Следъ продължително изсвиране, влакътъ, пухтящъ подъ тежкия товаръ, бавно но величествено, като че ли съзнаваше важността на своето дѣло, потегли отъ гарата срѣдъ оглушителното „ура“ на граждани и войници, презъ кжситѣ прекъсвания на което се дочуваха благопожеланията: „на добъръ часъ,“ „победители да се върнете.“

Кметът на града също бѣ счель за дългъ да присъствува на раздѣлата съ приморци, които отъ създанието на полка не бѣха напускали града и бѣха се сродили съ него. Съ нѣколко прочувствени думи той пожела на приморци успѣхъ въ борбата съ вѣковния

врагъ, пожела, тѣ геройски да бранятъ честъта на България и съ нова слава да окичатъ българското оръжие.

Последни поржчки, последни благопожелания и дългата върваница отъ вагони се бавно изтегли, засили непрекъснато хода си и се изгуби отъ впитите въ него негледи на изпращачите, които още долавяха отекът на ищущото „ура“ на офицери и войници.

И тая картина се повтаряше при изпращането на всички ешалони — изпращане, което остана памятно за историята на полка и нагледно свидетелствуваше за кования духъ и високия патриотизъмъ на приморци и тѣхните изпращачи — проява, която вещаеше славни бѫдни дѣла.

* * *

Следъ окончателното съсрѣдоточване на полка въ Преславъ, нему предстоеше да продължи движението си, и прехвърляйки Стара-планина презъ Върбишкия проходъ, да достигне с. Гидиклий, въ отредения за дивизията районъ за съсрѣдоточение.

На 26-и септември въ 7:30 часа полкътъ напусна гр. Преславъ и следвайки пътя за с. Върбица, къмъ 15 часа достигна с. Бекерлий, гдето се установи на бивакъ.

На следния денъ 27-и септември, рано сутринта, той напако потегли въ походъ и къмъ 11 часа стигна с. Върбица, гдето се установи на квартиробивакъ. Тукъ полкътъ прекара една неудобна нощь поради струпването на много части за нощуване въ същото село; тамъ вече бѣха пристигнали 43-и и 44-и пех. полкове и 5-и не с. артилерийски полкъ. Въ тоя денъ отъ полка бѣ отдѣлена 14-а рота, която получи назначение да прикрива дивизионния огнестреленъ паркъ.

На 28-и септември, твърде рано сутринта, полкътъ тръгна за с. Исуплий. Въ тоя денъ нему предстоеше да прехвърли по твърде неудобенъ междуселски пътъ, по стрѣмни спускове и подеми, билото на Върбишкия балканъ. Трудността на движението се увеличаваше още повече отъ дъждовете, които бѣха почнали да валятъ и заедно съ усиленото движение, въ кжсо време бѣха превърнали пътя въ блато. Образувалата се по тѣхъ дълбока каль ги направи на много място дори непропъхими. Всичко това стана причина колоната да се разтегне твърде много, а единовременно съ това да се заба-

ви и самото движение. По тоя начинъ съдено бѣ проморци още отъ първите дни да изпитатъ най-голѣмите трудности на движението, което послужи като пробенъ камъкъ, за да се изпита тѣхната търпеливостъ. Природата ги подлагаше на изпитъ и тѣ го издържаха, безъ да ги напусне нито за моментъ съзнанието за изпълнението на отечествения дѣлъ.

Когато полкътъ достигна полите на Балкана, гъста мъгла се бѣше надвесила надъ цѣлата околностъ, изъ подъ която отново започна да вали силенъ студенъ есененъ дъждъ, който още повече разкаля и безъ това твърде лошия за движението путь. Нестроевата рота, която бѣ заминала по-рано, поради трудността на движението, бѣ застигната отъ полка. Нейните кола бѣха затънали въ кальта и тя не бѣ въ състояние сама да преодолѣе тая трудность на движението; затова, вънейна помощъ бѣ оставена 6-а рота, която трѣбваше да й помогне да извлече колата си отъ кальта. При все това движението продължи безспирно, все напредъ и напредъ. Войниците, измокрени до кости и затъващи до коленѣ въ каль, съ тежкия си товаръ на гърба, търпеливо, макаръ и бавно пристръвиха смѣло напредъ. Така полкътъ стигна селото Исуплий, въ окрайнината на което се установи на бивакъ. Нестроевата рота макаръ и тръгнала по-рано, поради трудния путь, едва успѣ да достигне превала, гдето и заношува.

На 29-и септемврий въ 13:30 часа полкътъ продължи движението си, като въ сѫщия денъ заношува въ с. Мокренъ.

На 30-и с. м. той преношува въ с. Бургуджий (Голѣмо Александрово).

На 1-и октомврий — въ с. Мошла и на 2-и с. м. къмъ обѣдъ пристигна въ с. Гидиклий — обекта на движението му, при което село се установи на бивакъ.

Презъ седемдневния усиленъ походъ, безъ нито единъ денъ почивка, при дъждовно време, при лоши и разкаляни пътища, проморци потвърдиха исторически отбелоязаната тѣхна издръжливостъ и почти не дадоха болни и изостанали. Съзнанието крѣпѣше силите имъ и тѣ знаеха, че само чрезъ търпение се стига до сполучата. Маршътъ се извѣрши въ образцовъ редъ и въпрѣки всички прѣчкни, съ погледъ устременъ напредъ, тѣ следваха съсрѣдото-

нени и съ затаеното желание да се среќнатъ чѣсть по-наго съ вѣковния врагъ.

На 3-и и 4-и октомврий, полкътъ остана на бивакъ при тънкото село. Макаръ, че това време бѣ отредено за отдихъ следъ уморителните преходи, не бѣ пропуснато, едновременно съ почивката, да се използва и въ друго външнѣене; почистено бѣ облѣклото и оръжието, а сѫщо това бѣха произведени и занятия съ цѣль да се подгответъ войниците и да имъ се припомнятъ най-необходимите знания за успѣшното действие въ боя.

Близостъта на границата бѣ наложила да се взематъ и други мѣрки, необходими за гарантиране сигурностъ въ разположението на полка, както и за поддържане на вътрешнѣенъ редъ въ селото и бивака.

Наредъ съ полка извѣршиха своето съсрѣдоточванїе на време и останалите части отъ състава на дивизията, които се установиха: — 1-ва бригада въ Упчели, Османлари и Кулкьой; 2-а бригада въ Гидикли и Мансарли; 3-а бригада въ Мидирисъ и Каджкьой; 5-и с. с. артилер. полкъ въ с. Османлий и 5-и не с. с. артилер. полкъ въ Гидикли. Щаба на дивизията и 4-а пионерна дружина въ с. Мансарли. По тоя случай началникътъ на 4-а пех. Преславска дивизия, следъ сполучливото преминаване на Балкана, отправи къмъ частите следната заповѣдъ № 3, която бѣ прочетена предъ всички чинове отъ полка:

ЗАПОВѢДЬ по 4-та Преславска дивизия

№ 3

3-й октомврий 1912 г. с. Мансжрево.

Войници отъ 4-а Преславска дивизия,

Настави последния часъ за разплата съ нашия непримиримъ врагъ, който отъ вѣкове е грабилъ и тѣпкалъ нашата мила татковина. Удари тѣржествената часть, който отдавна сме очаквали и за който повече отъ 30 години сме се готвили. Войната не е още обявена, но ако тя се обяви, азъ съмъ увѣренъ, че вие ще изпълните клетвата така, както сѫ я изпълнявали славнитѣ и храбри войници на Крума,

Симеона, Асъния и Самуила и че въ предстоящата юнашка борба вие нѣма да останете по-назадъ отъ легендарните наши герои при Ст.-Загора, Шейново, Сливница, Драгоманъ, Царибродъ и Пиротъ и съ вашите подвиги ще напишете нови още по-славни имена въ гѣнките на нашите свещенни знамена. Помните, че въ тази минута погледите на цѣлия свѣтъ сѫ обѣрнати къмъ настъ. Покажете юнаци, че сте достойни синове на майка България и прославете българското име и оржие.

Да живѣе Царя на българите.
Да живѣе цѣлокупна България.
„Ура!“

Началникъ на дивизията

Генералъ-Майоръ: **Бояджиевъ.**

На 4-и октомврий, следъ като Турция отзова своите представители въ София, Бѣлградъ и Атина, въ сѫщия денъ тя връчи паспортите на българския, срѣбъския и гръцки представители въ Цариградъ. По този начинъ тя първа скъса дипломатическите си връзки съ съюзените балкански държави и отъ сѫщия денъ се считаше въ война съ тѣхъ.

ГЛАВА III.

Обявяване на войната и походътъ къмъ турска граница.

На 5-и октомврий 1912 г. на бивака при с. Гидиклий, когато ротитѣ отъ полка се приготвляваха да излѣватъ на занятие, изведнажъ съ бѣрзината на мѣлния се разнесе вестъта за формалното обявяване на войната съ Турция. За мигъ настъна общо оживление и подетото громко „ура“ бѣ отгласътъ на тая весть, ехото на което отгласвано отъ чука на чука достигна и до родните огнища. Взаимни поздрави и взаимни благопожелания между офицери и войници се чуваха навсѣкѫде.

Мѣсто за съмнения и колебания не остана. Жребиятъ бѣ хвърленъ и връщане назадъ нѣмаше; Рубиконъ бѣ минатъ. Сѫдбоносния часъ на многоочакваната разплата бѣ настжпилъ — войната бѣ обявена. Отъ тоя моментъ вече приморци съ нетърпение чакаха заповѣдъта за настжпление къмъ границата.

Въ 8 часа командирътъ на полка, следъ като получи отъ щаба на бригадата официално уведомление за обявяване на войната и предупреждение за предстоящето настжпление на полка, нареди веднага всичко да се приготви за движение напредъ.

Въ 9 ч., полкътъ, въ пълния си боенъ съставъ, бѣ вече построенъ на мѣстото на бивака. Командирътъ на сѫщия, полковникъ Киселовъ, съ ясенъ и внушителенъ гласъ поздрави приморци съ обявяването на войната съ Турция. Новината, повторена отъ устата на тѣхния командиръ, предизвика новъ въздоргъ и ново „ура“. Въ изближъкъ на дѣлбоко душевно вълнение то се изтръгна отъ хиляди юначни гѣрди и се понесе далечъ на югъ къмъ границата.

Съ кратка и патриотична речь той пожела на своите приморци въ предстоящата кървава борба, следвайки примѣра на своите бащи и дѣди, да отбележатъ дѣла по-славни и отъ тия въ Срѣбъско-Българската война. Ново още по-силно „ура“, акомпанирано отъ звуките на

националния химнъ, огласи граничните висоти и полета далечъ на югъ. Радостъ сияеше по лицата на всички въ тъхните очи гореще пламъкъ — отражение на свещения екстазъ, роденъ отъ затаени чувства, пропитни дълбоко въ кръвта и пътъта на всички българи.

Денътъ 5 октомври ще остане паметенъ въ историята на българския народъ, въ този денъ той се нагърбъ съ осъществяването на своите национални въжделания чрезъ освобождението на своите сънародници да постигне и своето национално обединение.

* *

За предстоящите военни действия полкътъ, заедно съ своя събрать — 31-и пех. Варненски полкъ, влизат въ състава на 2-а пех. бригада отъ 4-а пех. Преславска дивизия, подъ командването на генералъ-майоръ Бояджиевъ Климентъ. Заедно съ 5-а пех. Дунавска дивизия на генералъ-майоръ Христовъ Павелъ и 6-а пех. Бдинска дивизия на генералъ-майоръ Теневъ Православъ, образуваха 3-а българска армия подъ началството на генералъ-лейтенантъ Радко Димитровъ.

По случай обявяването на войната командуващъ армията отправи къмъ всички чинове следната заповѣдь:

ЗАПОВѢДЬ

по 3-а армия

№ 7

Станция Стралджа, 5-ти октомври 1912 г.

Войници отъ 3-а армия,

Великиятъ часъ настапа. Войната е обявена. Днесъ България повърява своята сѫдба и бѫдещето на цѣли столѣтия намъ. Царя и отечеството ни прашатъ на светъ и великъ подвигъ — да освободимъ нашите поробени братя. Милиони македонски и южно-тракийски наши единородци ни чакатъ, за да разкажеме робските имъ вериги и да ни прегърнатъ като избавители. Цѣлъ просвѣтенъ свѣтъ гледа съ очудване и почитание на двубоя между насъ и вѣковния ни врагъ. Нека въ тази велика борба забра-

вимъ себе си, своите дребни интереси и нека помнимъ, че като честни войници на свободенъ народъ нашиятъ животъ отъ сега принадлежи не намъ, а на Отечеството и на любимия ни Царь-главнокомандуващъ.

Войници отъ 3-а армия,

На насъ се падна трудната, но велика задача да обиколимъ Одринската твърдина и да си примѣримъ силите си съ петстотингодишния ни подтисникъ. Ние ще се биемъ по класическиятъ хълмове на Странджа, гдето сѫ се сражавали славния Крумъ и великия Симеонъ. Нека не забравяме, че ние сме тъхни потомци. Нека още веднажъ потреператъ Цариградските стени отъ българския победоносенъ екъ.

Войници,

Съ Нами Богъ и да разточить ся врази наши. Нека се помолимъ на Всевишния да благослови нашите знамена и да се хвърлимъ съ жаръ и самоотверженостъ въ борбата. Тѣзи, които паднатъ на бойното поле, тъхните имена ще се споменаватъ съ благоговение отъ поколѣние на поколѣние. Онѣзи, които се завърнатъ отъ великата борба, съ гордостъ ще разказватъ на своите деца и внучи, че и тѣ сѫ участвали въ свѣтото освободително дѣло.

Да живѣе Н. Величество Главнокомандуващия!

Да живѣе майка България!

Напредъ къмъ славни побѣди. Ура!

Настоящата ми заповѣдь да се прочете въ всички роти, ескадрони, батареи и команди и непременно отъ тъхните командири.

Командуващъ 3-а армия Генералъ-Лейтенантъ
Димитровъ.

И тая заповѣдь се посрещна съ нескончаемо „ура“ отъ чиновете на полка. Тя ги още повече ентузиазира и усили вѣрата имъ въ крайния успехъ на наченатото отъ тъхъ дѣло.

Следъ горните заповѣди последва такава и отъ Него Величество Царя, който отъ този денъ въ положението си на Главнокомандуващъ се поставяше на чело на всички български въоръжени сили.

**ВИСОЧЛИЩА ЗАПОВЪДЬ
по действующата армия**

№ 15

гр. Стара Загора, 5-й октомври 1912 г.

„Офицери, подофицери и войници,

Нечуваните страдания на нашите съграждани въ съседната Отоманска империя, които отдавна тързаха сърцата ни, предизвикаха справедливо негодование на нашия народъ. Следъ като се изчерпаха всичките мирни сръдства, за да се подобри до когото е възможно живота на тези мъченици, наши братя по кръв и въра Ние, върни изразители на народните тежнения, неможахме да останемъ безучастни къмъ волитъ имъ и подпомогнати отъ нашия възлюбленъ народъ заповѣдваме на нашата храбра армия да премине границата и да встъпи въ борба съ въковния врагъ.

Офицери, подофицери и войници,

Нашето дѣло е свето и човѣколюбиво. Въ тези сѫбоносни минути на нашето възлюблено отечество, Ние сме увѣрени, че всички чинове отъ армията ще се проникнатъ отъ важността на тѣхната задача и ще оправдаятъ надеждите, които народътъ възлага на тѣхъ.

Офицери, подофицери и войници,

Напредъ, съ помощта на кръста и оръжието. Нека Богъ на правдата да подкрепи дѣсната Ни.“

На първообразното съ собствената на Негово Величество ржка подписано.

Фердинандъ.

Следъ горната заповѣдь, къмъ българския народъ бѣ отправенъ манифестъ, който го предизвестяваше за предприетото крупно дѣло. „Напредъ, Богъ е съ настъ!“ — завършващ той призовавайки божията закрила надъ предприетото свето дѣло. Въ тая борба между кръста и полумесеца манифеста оповестяваше съюза ни съ Сърбия, Гърция и Черна гора.

Този манифестъ прочетенъ лично отъ Негово Величество Царя, следъ молебена въ Старо-Загорската църква „Св. Богородица“ бѣ пръснатъ въ хиляди екземпляри по цѣлата страна.

Настѫплението на полка.

5-й октомври. Съгласно заповѣдта по армията, за този денъ 3-а армия, съ своите авангарди, тръбаше да достигне линията: Еникъй (Капаклѫ) — Ахлатлий — Сливово, а съ главите на главните сили — линията: Ичне — Уманъ-къй — Юмрукъ-къй. Следъ свършване на молебствието въ 10:30 часа полкътъ, начело съ своя командиръ, въ походенъ редъ, тръгна за с. Ахлатлий — краенъ обектъ за бригадата за този денъ. Полкътъ, заедно съ единъ полуескадронъ, 5-й не с. с. артилер. полкъ, 31-й пех. Варненски полкъ, 44-й пех. полкъ и една пионерна рота, съставиха лѣвата колона на дивизията. Главата на авангарда въ 8:30 часа тръбаше да премине презъ Бургуджи-къй и по нататъкъ да следва по пътя: Гюндюзлеръ — Ахлатлий. Близко разузнаване тръбаше да се изпрати по пътя: Мал. Боялькъ — Яйладжикъ. Авантюра на колоната тръбаше да ношува въ с. Ахлатлий, като охранява зоната отъ горичката на югъ отъ с. Куртъ Бунаръ (вкл.) до Кара баиръ, въ който пунктъ да влѣзе въ връзка съ охранението на 6-а дивизия. Главните сили тръбаше да ношуватъ ю.-изт. отъ Гюндюзлеръ. Останалите части отъ дивизията съставиха дѣсната колона.

Движенето на колоната, следъ като бѣха взети всички мѣрки за нейното охранение, се извѣрши въ следния редъ: въ авангардъ бѣха назначени 1-ва и 2-а Приморски дружини, а въ главни сили следваха последователно: 3-а и 4-а Приморски дружини, 5-й не с. с. артилерийски полкъ и 31-й пех. Варненски полкъ. Движейки се въ тоя редъ тѣ преминаха презъ селата: Саранлий, Еникъй, Бургуджи-къй и стигнаха въ селото Гюндюзлери, гдето останаха да ношуватъ: щаба на бригадата, заедно съ 31-й пех. Варненски полкъ и 5-й не с. с. артилерийски полкъ. Съгласно заповѣдта отъ щаба на дивизията, въ сѫщото село тръбаше да пристигнатъ 3-а и 4-а Приморски дружини и затова тамъ имъ бѣ приготвена и вечеря. По-после тая заповѣдь бѣ отмѣ-

нена и дветѣ дружини трѣбаше да продължатъ путь си до селото Ахлатлий. Първа пристигна въ селото 3-та дружина, която успѣ да си почине и се на храни, обаче, 4-та дружина изостана доста назадъ и поради късното си пристигане нѣмаше време нито да се на храни нито да си отпочине.

Авантгарда (1-а и 2-а Приморски дружини) продължи движението си безъ почивка и въ 19·30 часа пристигна въ с. Ахлатлий — обекта на движението за този денъ, гдето се разположи на квартири. Другите дружини пристигнаха въ селото едва къмъ полунощ и също така се разположиха на квартири. Тукъ, къмъ полка, бѣ при дадена една рота отъ 4-а пионерна дружина и единъ полуескадронъ отъ 8-и коненъ полкъ, обстоятелство, което наложи едно тѣсно разположение поради малочислеността на квартирите. Къмъ полка се присъедини и 14-а рота, която още на 27-и септември бѣ оставена като прикритие на дивизионния огнестреленъ паркъ. Това още повече стѣсни разположениетѣ въ селото части.

Съ приближаването къмъ границата, близостта съ противника се постепенно увеличаваше, а заедно съ това и вѣроятността отъ изненади растѣше, за което и мѣрките за охрана се постепенно засилваха. За охрана при нощуването въ селото Ахлатлий бѣ назначена 1-а Приморска дружина, на която бѣ възложена задачата да наблюдава путь за селото Куртъ-бунаръ, като същевременно ѝ се заповѣда да влѣзе въ връзка съ настѫпващите въ лѣво, 35-и пех. Врачански полкъ, а въ дѣсно — 1-а пех. бригада отъ дивизията. За да изпълни тая си задача, ротата остави въ главенъ караулъ при самото село, 2-рата си полурота, а първата бѣ изпратена като наблюдателна застава на горепоменатия путь.

Прехода, който полкътъ извѣрши презъ този денъ бѣ усиленъ. Изминатите 40 км. по планинска и пресъчената мѣстност, безъ всѣкаква почивка, измориха доста войницитѣ, но при все че движението продължи до късно презъ нощта, изостанали войници нѣмаше. Устрема, съ който се извѣршаше движението и изненадитѣ, които всѣкокой моментъ можеше да се явятъ, доведоха до нервна вѣзбуда, която караше войницитѣ да нагъзватъ всички свои сили.

6-и октомврий. Съгласно заповѣдта на 3-а армия, дивизията, за този денъ, трѣбаше да продължи настѫпленiето си въ опредѣлената ѝ зона, която граничи на югъдъ съ линията: Мал. Баялькъ — Дере къой — Оджа ний — Вейсалъ, изкл., а на изтокъ съ линията: Ахлатлий — Куртъ Бунаръ — Яйладжикъ — Кайбиляръ вкл. Следъ прекараната нощъ, която укрепи доста силите на войниците, полкътъ къмъ 5 часа, следъ като бѣ вече закусилъ, се приготви и чакаше заповѣдъ за тръгване. Часътъ, обаче, мина 10, а подобна заповѣдь още не се получаваше. Това обстоятелство усъмни командира на полка и той, за да си уясни положението, занялъ щаба на бригадата за причинитѣ. Указа се, че полкътъ трѣбвало да тръгне още въ 8 часа, обаче, изпратенитѣ да отнесе заповѣдта ординарецъ се е отклонилъ отъ путь за с. Ахлатлий и не успѣлъ да я предаде на време. До като се уясни причината, мина доста време и полкътъ успѣ да тръгне отъ с. Ахлатлий едва въ 13 часа.

Въ авантгардъ бѣха назначени 3-а и 4-а дружини, усиленi съ пионерната рота, а останалитѣ две дружини, заедно съ картечната рота на полка, бѣха въ главните єили на колоната.

Въ тоя редъ, презъ с. Куртъ-бунаръ, къмъ 17·30 часа полкътъ достигна с. Яйладжикъ — опредѣлениетъ му краенъ пунктъ за презъ този денъ, и се установи на бивакъ северо-източно отъ това село, като за охрана на бивака, презъ нощта, бѣ назначена една полурота отъ 9-а рота. Последната разстави за тази цѣл стражеви постове по важните посоки.

Въ тоя денъ, презъ време на похода, приморци за първи путь чуха отгласа на далечни топовни гѣрмежи, далечъ негде въ югозападна посока. Частитѣ отъ 1-а армия, която настѫпваше въ дѣсно, съ единъ преходъ напредъ отъ 3-та армия, премѣрваше вече своите сили съ врага. Това обстоятелство влѣе нова вѣзбуда въ редовете на Приморци и тѣ закрачиха инстинктивно съ поширока крачка къмъ границата.

Съ вѣзвишенъ духъ и при взаимни закачки и закани по отношение на врага тѣ стигнаха на бивака, гдето за вечеря имъ бѣ приготвена топла храна.

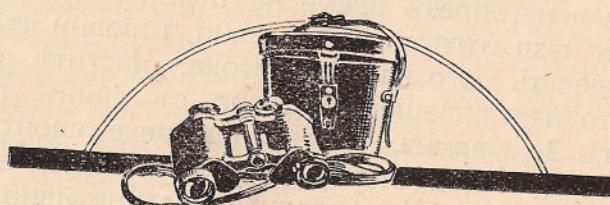
Придането къмъ колоната 3-о не с. с. артилерийско отдѣление, поради неполучаването на заповѣдта, остана

на бивака си при с. Ичме, а следъ като получи заповѣдта, замина само за с. Яйладжикъ, гдето стигна вечеръта.

7 октомврий. На бивака при с. Яйладжикъ полкът остана презъ цѣлия 7-й октомврий. Деньть бѣ употребенъ за почивка и подтѣгане — приморци се готвѣха за предстоящите действия.

До тукъ мѣжнотоитѣ и трудностите се заключаваха въ изпълнение на продължителни и трудни преходи. Отъ тукъ нататъкъ оставаха нѣколко крачки само, за да се прибавятъ къмъ тѣхъ и незгодитѣ на бойния животъ. Преодолявайки всички тия мѣжнотии на Приморци предтоeше, ослонени на всаденитѣ въ тѣхъ граждансъ и войнишки добродѣтели, съ бойнитѣ си дѣла, да подпомогнатъ изграждането на крайния успѣхъ на бѣлгарската кауза.

До тукъ продоволствието на полка ставаше редовно, обстоятелство, което намаляваше процента на заболѣлите. Сутринь, при закуска, и вечеръ, при пристигане на пунктовете за нощуване, се даваше всѣкога топла храна, а за обѣдъ — се употребяваха даденитѣ имъ на рѣце варени порции — обстоятелство, което издаваше едно високо съзнание отъ органитѣ, натоварени съ изпълнението на тая важна служба.

ГЛАВА IV.

Преминаване на границата.

8-й октомврий. Разездитѣ на конната дивизия, която разузнаваше предъ фронта на армията, бѣха пребродили вече всички села, дори до Лозенградъ; единъ отъ самостоятелнитѣ разезди бѣ достигналъ Раклица и си бѣ взелъ храна отъ Петра. Турското население отъ всѣмъде бѣгаше въ панически страхъ, забравяйки дори децата си.¹⁾

Армията за този денъ трѣбваше да настѫпи и достигне линията Татарларъ — Карамза.

Съгласно заповѣдта отъ щаба на III-а армия, дивизията трѣбваше да настѫпи въ зоната между пѣтищата: Еникьой (Капаклѣ) — Дере махле — Оджакъой — Вайсалъ — Татарларъ (вкл.) и Кайбиларъ — Девлетъ агачъ — Чешме (вкл.).

Въ изпълнение на тая заповѣдь за настѫжение дивизията бѣ подѣлена на две колони: дѣсна и лѣва. Въ състава на първата влѣзоха: 2-ра бригада, 43-й п. полкъ, едно полско с. с. отдѣление и гаубичното с. с. отдѣление. Колоната трѣбваше да настѫпи по пѣтя: Дере махле — Вайсалъ, безъ да минава презъ Оджакъой. Авангарда на колоната трѣбваше да нощува въ Селименъ Талишманъ, като охранява отъ хребета, 2 км. южно отъ това село до р. Голѣма, и потърси връзка съ I-а армия. Главните сили на колоната трѣбваше да нощуватъ въ Вайсалъ и Карабунаръ.

Полкътъ предупреденъ за предстоящето настѫжение бѣ отъ рано готовъ за походъ. До обѣдъ, обаче, не бѣ получена никаква заповѣдь за тръгване. Това чакане измѣчи всички. Едва къмъ обѣдъ последва заповѣдь, споредъ която полкътъ, заедно съ 3-о с. с. артилерийско

¹⁾ В. М. Щ. А. — „Войната между Бѣлгария и Турция 1912—1913 г.“
т. II — стр. 172.

отдѣление влѣзе въ състава на главнитѣ сили на бригадата и въ 11.30 часа тръгна отъ своя бивакъ, следвайки по пътя на авангарда: с. Яйладжикъ — с. Деремахле — Вайсалъ.

Бригадата, презъ време на марша си, се охраняваше отъ две дружини отъ 31-и пех. Варненски полкъ, които бѣха назначени въ авангардъ. Движенето на колоната, обаче, бѣ забавено отъ непредвидено обстоятелство; тя се кръстоса съ настѫпващата къмъ с. Кайбиларъ колона на 44-и пех. и 5-и не с. с. артилерийски полкове.

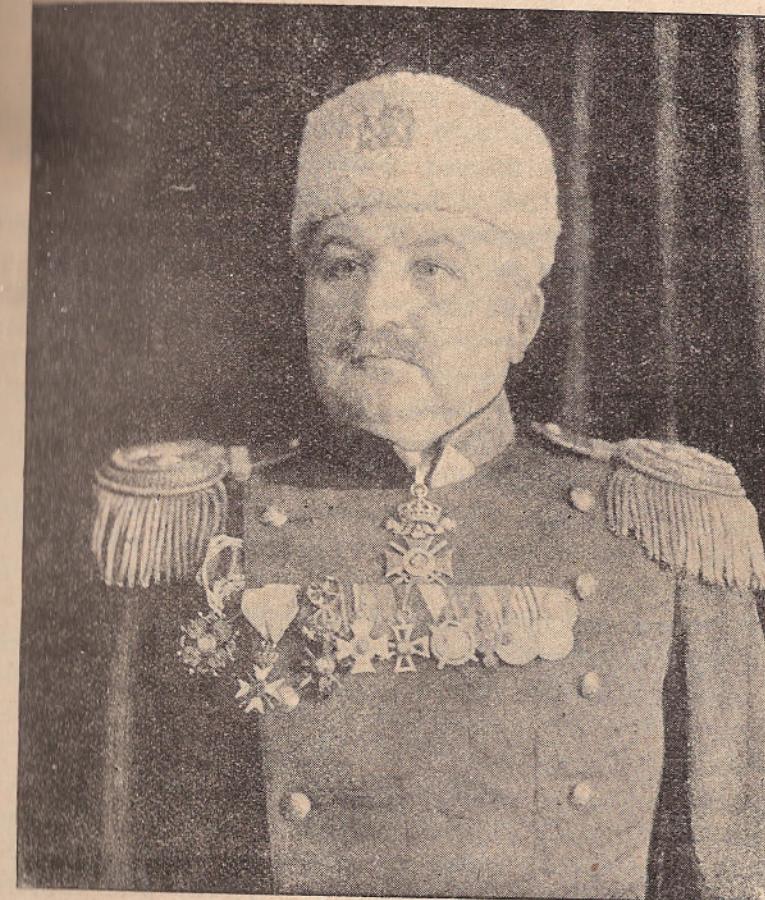
Съ постепенното приближаване къмъ границата до приморци достигаха, отъ юго-западна посока, все по-ясно пушечни и орднейни гърмежи. А на много мѣста задъ граничната линия тѣ наблюдаваха голѣми пожари, огненитѣ стълбове на които се издигаха високо и въ вечерния здравъ хвърляха кървавъ отблѣсъкъ на небесния сводъ — горѣха български села запалени отъ турцитѣ, които въ своята злоба и безсилие, по старъ маниеръ, си отплащаха на беззащитното мирно българско население. Гледката на тия пожари, въ настѫпващата ноќь бѣ зловеща; тя събуждаше въ душата на войниците спомени отъ миналото и тѣхнитѣ сърдца се свиваха при мисъльта, че тамъ, въ изближъкъ на отчаяние, се издигатъ нови вопли и зовъ за помощъ съ взоръ насоченъ къмъ северъ. Тия чувства подбуждаха въ тѣхъ нова енергия и тѣ, въ нервна възбуда, инстинктивно ускоряваха крачката си като че ли съ това щѣха по-скоро да стигнатъ врага за да спратъ неговитѣ изстѣпления.

Къмъ 18 часа приморци, обладани отъ трепетно чувство, прекрачиха границата и стѫпиха на турска територия. Громко „ура“ оглуши ноќната тишина; тѣ извѣршиха съзнателно първия насилийски актъ характеризиращъ войната оставяйки задъ себе си цѣлъ единъ народъ, който съ своя ентузиазъмъ и готовностъ за жертви подхранваше успѣха на тѣхното освободително дѣло. Краткитѣ и патриотични речи на ротнитѣ и дружинни командири, предъ вида на горящия хоризонтъ, развѣлнуваха приморци, които съ здраво стиснати пушки, решени на смърть, тръгнаха по следитѣ на врага.

На границата приморци не срещнаха никакъвъ противникъ — турцитѣ бѣха я напустнали. За тѣхъ се знаеше, че главнитѣ имъ сили сѫ групирани около Одринъ и

Лозенградъ, и че имаха малки отряди изнесени напредъ вънъ границата, срещата съ които, съ постепенното наше напредване, бѣ възможна всѣки моментъ.

Движенето на колоната, презъ тоя денъ, бѣ извѣнно трудно; трѣбваше да се преодолѣе мѣжно прохо-

Полковникъ Киселовъ Пантелеи — командиръ на полка
(отъ 10.3.1912 г. до 24.9.1913 г.)

димата Странджа-планина, презъ която бѣ заложенъ пътъ за следването — тѣсенъ, разваленъ, а отъ непрекънатитѣ дъждове разкалянъ и станалъ почти непроходимъ. Всичко това стана причина за забавянето на марша, а като се вземе подъ внимание и обстоятелството, че той, въ по-голѣмата си част, се извѣршваше презъ ноќната, макаръ тя да бѣ ясна и лунна, това забавяне се увеличи

още повече и затова частите пристигнаха въ опредѣлените пунктове късно презъ нощта.

Движението на ордията и колата ставаше извѣнредно трудно и затова, въ помощъ на батареите отъ 5-и с. с. артилер. полкъ бѣха дадени 5-а и 9-а роти отъ полка, а на домакинския обозъ — 16-а рота отъ сѫщия. Къмъ 20.30 часа полкътъ пристигна въ селото Вайсалъ и се разположи за нощуване на квартири.

Селото Вайсалъ бѣ пусто — населението му го бѣ напуснало и избѣгало. Напуснати и опожарени бѣха и много още други околнi села, въ които сѫщо така не се мѣркаше жива душа. Само зловещия вой на изоставените кучета нарушаваше нощната тишина, напомняйки за кипящия по-рано тукъ животъ.

За близка външна охрана на квартирния районъ бѣ назначена 3-а рота на капитанъ Дечевъ Иванъ, която постави три наблюдателни застави по пѫтя Одринъ—Лозенградъ, а въ подръжка, като дежурна часть — 4-а рота на капитанъ Юрдановъ Антонъ, която се разположи въ южната окрайнина на селото.

Лошиятъ пѫтища забавиха твърде много и движението на обозите; и затова, поради твърдѣтъ късното имъ пристигане, топла храна за вечеря не можа да се приготви. Изморени отъ извѣнредно трудния походъ по мѣжно достѣжни планински пѫтеки, приморци се задовошлиха само съ хлѣба, който носѣха съ себе си и легнаха да отпочинатъ. Отрудени отъ тежкия товаръ, тѣ бѣрзо се унесоха въ дѣлбокъ сънъ, обладани отъ чувството на фатализъмъ за своята участъ, не подозирали, че твърде скоро, още утрешния денъ дори, сѫдбата ще ги постави лице срещу лице съ вѣковния врагъ и че въ тоя кървавъ дебютъ, за много отъ тѣхъ, тая сѫдба бѣ предопределена да бѫдатъ първата изкупителна жертва.

Назначенитѣ въ помощъ на артилерията 5-а и 9-а роти, се прибраха при полка късно следъ полунощъ, а 16-а рота стори това едва въ 5 часа на 9-и октомврий.

ПЪРВИТЪ БОЕВЕ.

Боя при Селиолу.

9-и октомврий. Времето бѣ облачно, но още не валѣше. Въ тоя денъ бѣ сѫдено приморци да получатъ

своето бойно кръщение. Нищо не подозиращи, тѣ се вдигнаха отъ сънъ доста рано и следъ като получиха топлата си утринна закуска и прибраха обѣдната си суха храна, (късъ варено месо и парче кашкавалъ), почнаха бѣро да се приготвяватъ за пѫть.

Съгласно п. 3 отъ директивата на главната квартира, III-а армия трѣбваше да атакува и заеме укрепения пунктъ Лозенградъ.

Въ изпълнение на това командуващиятъ III-а армия, генералъ Радко Димитриевъ, бѣ решилъ да насочи своята армия съ решителенъ маршъ на югъ, възлагайки ѝ задачата да атакува и завладѣе крѣпостта Лозенградъ. Той съвсемъ не подозираше, че въ сѫщия тоя денъ, източната турска армия на Абдуллахъ паша, въ съставъ отъ четири корпуса, напускаше линията с. Енидже—гр. Лозенградъ и се насочваше на северъ, съ цель да атакува лѣвия флангъ на I-та българска армия, безъ да знае за съществуването на III-а българска армия. По тоя начинъ са подготвяха редъ срещни боеве, въ по-голѣмъ размѣръ, крайниятъ резултатъ отъ които трудно можеше да се предугади.

Съгласно п. 2 отъ заповѣдта на III-а армия, дивизията трѣбваше да настѫпи въ зоната между пѫтя Омаръ Абасъ — Татарларъ — Кереметлия — Коюнъ гяуръ (вкл.) и пѫтя Карамза — Ески полосъ и надписа р. Киризли (вкл.), като достигне линията Коюнъ гяуръ — Петра — вис. на зап. отъ надписа р. Киризли. Дивизията трѣбваше да отдѣли 2 дружини и една с. с. батарея за началника на кавалерийската дивизия, които щѣха да влѣзватъ въ негово разпореждане на линията Коюнъ гяуръ — Енидже.

Въ дѣсно отъ 4-а пех. Преславска дивизия настѫпваше лѣвиятъ флангъ на I-а армия — 1-а пех. Софийска дивизия, а въ лѣво — 5-а пех. Дунавска дивизия. 6-а пех. Бдинска дивизия, оставена въ армейски резервъ, настѫпваше задъ дивизията отъ първа линия.

Срещу така разчленената III-а армия, настѫпваше източната турска армия, която чрезъ маньовъръ дирѣше благоприятенъ изходъ за себе си въ предстоящите боеве.

Съгласно п. 5 отъ заповѣдта за настѫпление по тая армия, I-я корпусъ трѣбваше да настѫпи съ една дивизия презъ Енидже — Гердели — Селиолу чифликъ, а

съ другите — по посока на Докузекъ — Акаръ дере — Кюкилеръ — Гечкенли.

Въ дълно отъ I-й корпусъ щъше да настъпи II-я корпусъ, а още по въ дълно III-й корпусъ. Въ лъво отъ I-й корпусъ тръбаше да настъпи IV-й корпусъ.

Къмъ 7:30 часа въ полка се получи следната заповедъ отъ щаба на бригадата:

„На дневно число дивизията ще настъпи къмъ Лозенградъ въ две колони. Бригадата съставлява дълната колона на дивизията и ще следва по пътя с. Вайсалъ — с. Татарларъ — с. Разв. Кереметлия за с. Коюнъ гяуръ, безъ да минава презъ с. Петра. Въ случаи, че отъ с. Татарларъ нѣма правъ пътъ за с. Разв. Кереметлия, то да се мине презъ с. Селиолу Разв. Гердели за с. Коюнъ гяуръ. Авантгардъ: две дружини отъ 8-й пех. полкъ, една батарея отъ 3-о с. с. артилерийско отдѣление, на 5-й с. с. артилерийски полкъ и 1/2 ескадронъ отъ 8-й коненъ полкъ. Въ главни сили — останалите две дружини отъ 8-й пех. полкъ, 2-о и 3-о с. с. отдѣления отъ 5-й с. с. артилерийски полкъ — 5 батареи и 31-й пех. Варненски полкъ — 4 дружини; нощуване въ с. Коюнъ гяуръ“.

I-а Преславска бригада съставляваща лѣвата колона на дивизията щъше да настъпи по пътя: с. Омаръ-абасъ — с. Чешме къй — с. Карамза — с. Ески-полосъ — с. Петра, като последното село ѝ се опредѣляше като пунктъ за нощуване.

Предъ 4-а пех. Преславска дивизия настъпваше конната дивизия, усилена съ една дружина отъ 35-й пех. Врачански полкъ. Съ постепенното настъпване напредъ, въ нейна подкрепа, както гласѣше заповѣдъта по III-а армия, тръбаше да се изпратятъ две дружини отъ полка съ една батарея отъ 5-й с. с. артилерийски полкъ.

Освенъ по-раннитѣ общи сведения, за групиранието на противника около Одринъ и Лозенградъ, нови такива, до момента на тръгването, не бѣха получени.

Въ сѫщото време, обаче, и източната турска армия бѣ получила заповѣдъ да настъпи. Явно бѣ, че срещата за тоя денъ съ противника бѣ неминуема, безъ, обаче, нито едната, нито другата страна да иматъ достатъчно сведения, които да ѝ подскажатъ това.

Следъ получаването на горната заповѣдъ отъ щаба на бригадата, въ 9:30 часа, 1-а и 2-а Приморски дружини, звѣдно съ картечната рота на полка, подъ команда на командира на полка, полковникъ Киселовъ, тръгнаха като авантгардъ на колоната; 3-а и 4-а дружини останаха въ главата на главните сили, а 16-а рота бѣ останана да прикрива обоза на бригадата.

Начело на авантгарда се движеше 2-ра дружина (майоръ Петровъ Михаилъ), която бѣ изпратила 6-а рота (капитанъ Анастасовъ П.) въ челенъ отрядъ, а 7-а (капитанъ Чакаловъ Никола) въ преденъ отрядъ; останалите две роти се движеха начало на главните сили; задъ тѣхъ следваше батареята, а следъ нея — 1-а дружина и картечната рота на полка.

Въ той редъ авантгарда тръгна въ 9:30 часа.

Отначало бригадата се движеше въ две колони; 8-й пех. Приморски полкъ следваше по пътя, който минава източно отъ монастира Св. Илия и отива за с. Татарларъ, а 31-й пех. Варненски полкъ — по пътя: с. Вайсалъ — с. Сюлюманъ-Талишманъ — с. Татарларъ.

Когато полкътъ се спускаше къмъ с. Татарларъ, въ юго-западна посока бѣха забелязани да настъпватъ части отъ 1-а пех. Софийска дивизия, която идвайки отъ с. Сюлюманъ-Талишманъ се насочваше за с. Домурджали. Движейки се така тая колона тръбаше да пресече своя пътъ съ колоната на полка. За да се избѣгне това, полкътъ бѣ принуденъ да спре и чака изтеглянето на другата колона, което продължи около 1 часъ и стана причина да се изгуби ценно време.

Следъ пристигането на бригадата въ селото Татарларъ главните сили се слѣха въ една колона. Тукъ къмъ нея се присъединиха 2-о отдѣление отъ 5-й с. с. артилерийски полкъ и една рота отъ 4-а пионерна дружина.

Пътъ на движението на полка отъ с. Вайсалъ, по направление на с. Селиолу, минава по единъ хребетъ включващъ се между рѣките Рисалия и Ась дере. Тоя хребетъ, който се издига надъ тия рѣки отъ 100 до 200 метра и има обща посока отъ северъ къмъ югъ, представлява доста широко плато, което при с. Селиолу достига приблизително около 3 км. Хребета въ по-голѣмата си част е голъ, а само западно отъ селото е об-

расълъ съ храсталакъ — остатъци отъ изсъчена стара гора, която освенъ, че не даваше удобства за засаждането, но и спръжаваше движението. Склоновете на този хребетъ къмъ с. Селиолу съ полегати и по-цѣлото свое протежение съ устъяни съ множество могили отъ различни величини.

Слѣдъ изтеглянето на частите отъ 1-а пехотна дивизия, бригадата, сведена вече въ една колона, продължи движението си по пътя за с. Селиолу. Когато авангарда на бригадата въ 13·15 часа достигна селото Разв. Сейменъ, отъ юго-източна посока, за първи път този денъ, се дочуха ордйени гърмежи. Въ това време главните сили на бригадата приближаваха селото Татарларъ. Тукъ се получи първото денесение отъ командира на полу-ескадрона (отъ 2/1 ескадронъ), съ което той съобщаваше, че турцитъ заематъ съ пехота високата юго-източно отъ с. Селиолу, а къмъ с. Разв. Гердели имало и артилерия.

Това бѣха предните части на 2-а дивизия¹⁾ отъ състава на I-ти турски корпусъ²⁾ въ размѣръ около 3—4 табора и една до две батареи.

Понеже тия сведения не разясняваха напълно положението, отъ щаба на бригадата се заповѣда: конницата да продължи разузнаването, а авангарда да продължи движението си напредъ къмъ с. Селиолу. Едновременно съ това, на командира на 31-и пех. Варненски полкъ, бѣ заповѣдано да изпрати една рота по пътя: с. Татарларъ — с. Разв. Кереметлия за с. Коюнгяуръ и влѣзе въ връзка съ I-та бригада, която въ това време настѫпваше въ лѣво.

Следъ тия наредждания, не изминалъ дори и 1 км., полкътъ, който се движеше на чело на колоната, бѣ обстрелянъ съ артилерийски огънь отъ турски батареи, засели позиция задъ високите находящи се юго-източно отъ с. Селиолу. Макаръ снарядите и да не достигаха колоната, полкътъ премина въ строй за движение подъ далеченъ артилерийски огънь, а за да се скрие отъ турското наблюдение и да се прекрати насочения срещу него огънь, той се спусна въ долината на р. Рисалия, по която продължи движението си.

¹⁾ Командиръ: бриг. генералъ Азисъ Хасанъ.

²⁾ Командиръ: див. генералъ Юмеръ Яверъ.

Къмъ 14·20 часа сведенията за противника станаха по-въ предѣлени; конницата донасяше, че турцитъ заематъ високите, югоизточно отъ с. Селиолу съ 2—3 табора и 3—4 ордия. Къмъ сѫщото това време полкътъ бѣ уенѣль вече да премине къмъ заповѣдания строй.

Горните сведения бѣха препратени до командира на бригадата съ добавка, че на изтокъ отъ полка, по хребета, наши войски съ артилерия водятъ бой съ противника и че авангарда продължава настѫпленето си по долината на р. Рисалия.

Когато челния отрядъ достигна на една височина съ с. Разв. Сейменъ, ордйните гърмежи зачестиха; отъ тукъ ясно се наблюдаваше конната дивизия, която се бѣ подслонила задъ високите северо-западно отъ с. Селиолу. Нейните разезди, шарейки по високите, наблюдаваха за противника.

Въ това време придадената къмъ конната дивизия батарея, засели позиция на високата северо-западно отъ с. Селиолу, се престреляваше съ турската батарея, разположена южно отъ пътя с. Селиолу—с. Гердели.

При екътъ на ордйните гърмежи и при гледката на прѣскащите се въ въздуха шрапнели, приморци, стигнали въ рѣце здраво своите пушки, несъзнателно ускориха крачката. Въ тѣхъ като че ли се породи избликъ отъ желанието по-скоро да стигнатъ врага. Съ вперени въ далечината очи, стремейки се да различатъ противника, тѣ следваха безспирно все напредъ, използвайки западните склонове на високите, разположени западно отъ с. Селиолу.

Когато челния отрядъ (6-а рота) се подравни съ с. Селиолу, обръна фронта си срещу селото и следъ като се развѣрна въ боенъ редъ, настѫпи по гребена находящъ се западно отъ това село.

Предстоеше боя да се развие по хълмиста мѣстностъ. По-високиятъ хребетъ, включващъ се между рѣките Асъ дере и Аркаджа дере, турцитъ бѣха засели за отбрана. Този хребетъ освенъ, че надвишаваше хребета, по-който настѫпваша дружините отъ полка, но по последния липсваша подстѫпи и прикрития, които да облегчатъ пехотното настѫпление и затова ясно бѣ, че дружините, при своето движение, неминуемо щѣха да бѫдатъ изложени на поражение. Източната и северо-източна часть

отъ хребета, широкъ около 2—3 кlm, бѣха покрити съ дребна гора. Селото Селиолу, разположено въ долината на р. Асъ дере, между упоменатите по-горе два хребета, не даваше удобства за прикритие; напротивъ, съ своите криви улици и ровове служащи за ограда на дворовете, неминуемо щѣше да затрудни движението и командуването на частите.

* * *

Следъ членния отрядъ (6-та рота) премина и 7-а рота, въ строй задвижение подъ артилерийски огънь като застана въ лъво отъ него, съ фронтъ срещу с. Селиолу. Останалите роти се развърнаха последователно съ пристигането си, като 8-ма рота се развърна въ дѣсно отъ 6-а рота, а 5-а — задъ 8-а рота, като застана въ дружинна подръжка. 1-а дружина се развърна въ дѣсно отъ 2-а и така дветѣ дружини, готови, чакаха заповѣдь за настѫпление.

Въ 15·50 часа се получи заповѣдь отъ командира на бригадата, която гласѣше:

„Настѫпвайте енергично по пътя на движението си и смитайте всичко, което по пътя си срещнете. Донесете съ какви войски сте въ съседство.“

Въ отговоръ на това последва следното донесение отъ командира на полка:

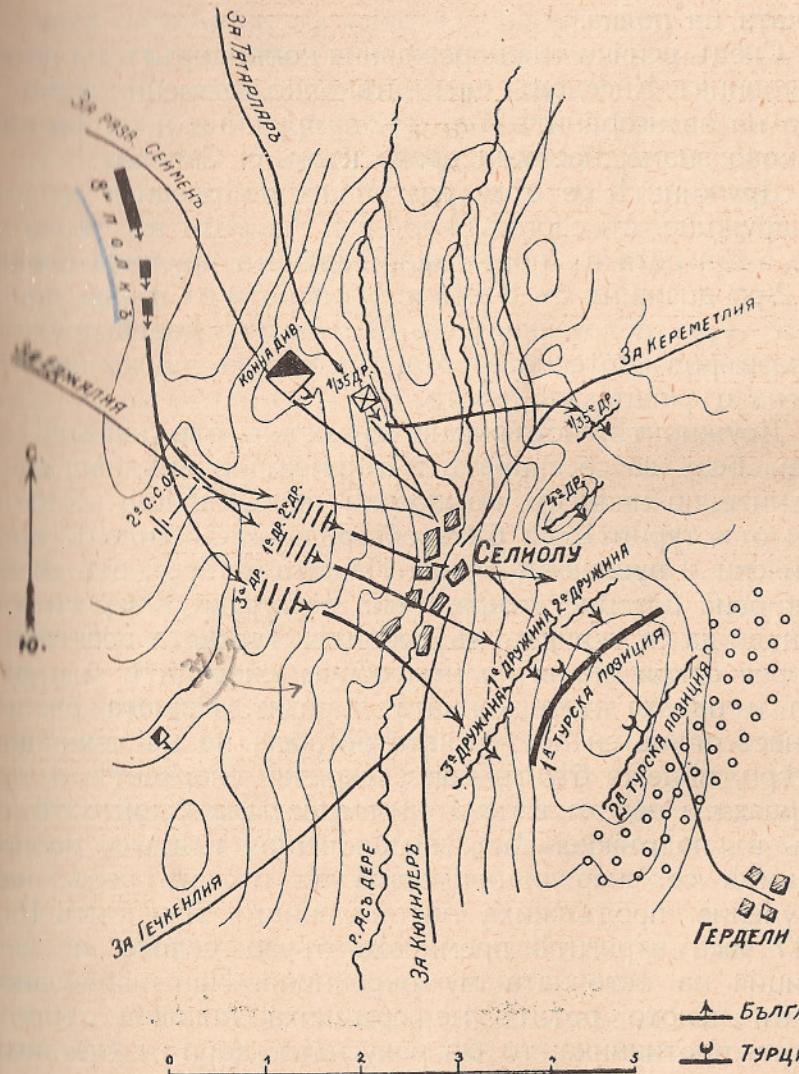
„Споредъ сведенияята отъ кавалерията, въ дѣсно отъ насъ се движатъ части отъ 1-а дивизия, въ лъво не зная, понеже кавалерията не ми е донесла. Моля 3-а и 4-а дружини отъ полка да следватъ по-близо.“

Дочаквайки заповѣдта за настѫпление командирътъ на полка, отъ личното си разузнаванѣ, което направи отъ позицията на придадената къмъ конната дивизия батарея, установи, че турцитѣ заематъ позиция по висотите източно отъ с. Селиолу, но съ какви сили, не можа да опредѣли; фронта имъ, обаче, достигаше до $1\frac{1}{2}$ — 2 кlm.

Щомъ се получи заповѣдта за настѫпление, командрътъ на полка, безъ да дочека пристигането на останалите дружини, назначи 1-а и 2-а дружина въ бойна част. Въ сѫщото време той изпрати адютанта на полка да пресрецне главните сили на бригадата и поиска съ заповѣдь: 3-а дружина, на подполковникъ Поповъ, да удължи фронта въ дѣсно отъ 1-а дружина, а 4-а дружина, на

Схема

ЗА РАЗРЪЩАННЕ НЯ ПОЛКА И ПЪТЯ КА НЕПРИЯТЕЛСКАТА ПОЗИЦИЯ ВЪ БОЯ НА 9th ОКТОМВРИ

▲ Българи
▼ Турци

Подполковникъ Свѣщаровъ, да остане въ полкова подръжка, задъ дѣсния флангъ на бойното разположение на полка.

Въ 16·15 часа командирът на полка донесе на команда на бригадата, че настъпва за атака. Едновременно съ това той заповѣда на авангардната батарея да заеме позиция въ дѣсно отъ батареята на конната дивизия, а на командира на артилерийското отдѣление, майоръ Стайчевъ Ст., да изнесе и останалите две батареи на позиция и съ огъня на цѣлото отдѣление да поддържа атаката на полка.

Следъ всички тия нареджания командирът на полка, полковникъ Киселовъ, следъ нѣколко пламенни думи, на чело на авангардните 1-а и 2-а дружини и съ развѣто полково знаме, настѫпи право къмъ с. Селиолу.

Дружините се бѣха разгънали по следния начинъ: 1-а дружина, съ своите 4-а, 1-а и 3-а роти въ първа линия, а 2-а рота въ подръжка. Задъ 1-а дружина следваше 2-ра дружина съ 8-а, 6-а и 7-а роти въ първа линия, а 5-а — въ подръжка, задъ 8-а. Между дветѣ дружини се развѣрна картечната рота. Посока за движението бѣ дадена църквата въ селото.

Дружините, поддържани съ огънь отъ нашите батареи, безъ да се спиратъ и откриватъ огънь, настѫпиха стремително напредъ, по посока на с. Селиолу. Забелязани отъ турцитѣ тѣ бѣха обстреляни съ силенъ артилерийски и пушеченъ огънь. Нашата батарея, отъ своята маскирана позиция, откри огънь по турските вериги и ги принуди да се скриятъ въ окопите. Турската авангардна батарея откри огънь по нея, обаче, снарядите ѝ прелихаха и падаха къмъ конната дивизия. Нашата батарея пренесе огъня си по турската батарея, но не можа да я намѣри, понеже бѣ дѣлбоко закрита; снарядите ѝ прехвърляха и падаха въ 5-и низамски полкъ, който бѣ отзадъ въ подръжка. Въпрѣки зловещия трѣсъкъ на прѣскащите се снаряди приморци, въ пъленъ редъ, като на учение, продѣлжиха настѫплението си и къмъ 16·30 — 17 часа веригите преминаха бѣзо селото и заеха позиция на източната му окрайнина. При навлизането си въ селото ротите не срещнаха никаква съпротива отъ противника; то бѣ напуснато дори и отъ жителите му и живъ човѣкъ не се мѣркаше въ него.

Турцитѣ, които бѣха засели източните и юго-източни склонове на високата, задъ селото, откриха силенъ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь по навлиза-

щи въ селото части. Тоя огънь предизвика и първите едни жертви въ убити и ранени. Между последните бѣ и командирът на 3-а рота, капитанъ Дечевъ — раненъ въ ръката, който веднага бѣ замѣстенъ въ командуването на ротата отъ подпоручикъ Алексиевъ. Настѫплението по нататъкъ продѣлжи съ прибѣгване.

Къмъ 17 часа, когато дружините бѣха вече на източната окрайнина на селото, между тѣхъ се яви кратъкъ смутъ, предизвиканъ отъ вида на движещия се въ парнеръ 1-й коненъ полкъ, отъ къмъ с. Кокилеръ, по долината на р. Ась дере, съ цель да отбѣгне артилерийски огънь, въ който бѣ попадналъ. Поради обстоятелството, че се движеше въ силенъ алюръ отъ къмъ страната на противника, той бѣ смѣтнатъ за противникъ. Неворазумението, обаче, бѣ скоро уяснено, следъ което настѫпи отъ ново спокойствие.

Следъ заемане окрайнината на с. Селиолу, ротите иматъ при преминаване на сѫщото се бѣха разбѣркали, набѣрзо се устроиха и веднага откриха честъ пушеченъ огънь отъ разстояние не по-далечъ отъ 1200 крачки. Отъ тукъ полкътъ подготвяше съ огънь пажтя на по нататъшното си настѫжение. Оставането му за по-дълго време на тая позиция бѣше невъзможно, защото тя се обстрѣлаваше силно съ пушеченъ и картеченъ огънь, отъ който ротите бѣха дали вече доста много жертви. Това налагаше бѣзо настѫжение напредъ, за да се прогони противника отъ заеманата позиция. Подръжките се влѣха въ веригите; 5-а рота излѣзе на дѣсния флангъ на 2-а дружина, а 2-а — се намѣри между 1-а и 4-а роти. Картечната рота зае позиция западно отъ Селиолу, но до като открие огънь, дружините излѣзоха напредъ, за това ротата се принуди да се премѣсти източно отъ селото, но и отъ тамъ, по сѫщите причини, не може да открие огънь.

Въ това време главните сили на бригадата бѣха вече стигнали северо-западно отъ Селиолу.

Въ 17·15 часа приморци, предвождани отъ своите началници, стремително се понесоха по ската къмъ окопите на противника, безъ да обрѣщатъ внимание на турския огънь, който всѣка минута все повече и повече разредяваше тѣхните редове. Въ своето безстрашие и увлечение тѣ дори не се спираха да откриватъ огънь;

видимо бъ въ тъхъ желанието по скоро да стигнатъ окопитъ и сразятъ врага. Действително, величествена бѣ гледката на развѣрналите се съ всички си взводове въ първа линия роти, когато, на смиръкане, се приближаваха съ устремъ къмъ противниковата позиция.

Въ същото това време 3-а дружина, по заповѣдь отъ командира на бригадата, пристигна отъ главните сили, развѣрна се въ дѣсно отъ авангардната 1-ва дружина и настѫпи също така смѣло напредъ, водена отъ доблестния си дружиненъ командиръ, подполковникъ Поповъ, който презъ всичкото време на настѫплението окуражаваше своитѣ войници, които съ викъ „ура“, безъ да се спиратъ и обрѣщатъ внимание на загубитѣ, които понасяха, настѫпваха стремително. При преминаването си презъ селото и рѣката дружината бѣ обсипана съ кръстосанъ пушеченъ и картеченъ огънь. Ротитѣ настѫпиха по нататъкъ прикривайки се отъ сграда на сграда, а 12-а рота, за да се прикрие отъ силния картеченъ огънь, проби две кжши. Ротитѣ се размѣсиха, но продължиха настѫплението си; 9-а и 11-а роти, а задъ тѣхъ 10-а рота, се насочиха къмъ дѣсния флангъ, а 12-а рота къмъ центъра; дѣсния флангъ на 2-а дружина — въ дѣсно отъ 5-а рота.

4-а дружина настъпи въ лъво отъ авангарда, къмъ коническата височина съ задача: да действува срещу дяснния флангъ на противника. Цѣлиятъ 31-й пех. Варненски полкъ бѣ оставенъ въ маневрени войски съ заповѣдь: да се придържа къмъ лъвия флангъ на бойното разположение; 3/5 с. с. артилер. отдѣление тръбваше да излѣзе на позиция при авангардната батарея, а 2-о — да остане въ очаквателна позиция, задъ лъвия флангъ на 3-о. Въ сѫщото време бѣ изпратенъ офицеръ да открие връзка съ 1-а Софийска бригада; той, обаче, не можа да намѣри щаба на бригадата.

Още въ 16 часа командирътъ на бригадата бѣ получилъ отъ началника на дивизията заповѣдъ да ускори движението на колоната, за да стигне на време въ Конюнъ гяуръ; сѫщевременно му се съобщаваше, че 1-а бригада е минала вече Карамза и му се припомняше да внимава за дѣсния си флангъ. Въ отговоръ на тая заповѣдь командирътъ на бригадата му изпрати следното донесе

ние, което добре характеризира какъ се е схващало отъ наша страна положението въ този моментъ.

„Противникътъ заема височините на изтокъ и югъ отъ Селиолу съ пехота и артилерия. По сведения отъ конната дивизия, на югъ заематъ позиция около три турски пехотни полка съ артилерия, а на изтокъ — единъ тaborъ съ 2—3 оръдия. По височините юго-западно отъ Селиолу води бой 1-а Софийска дивизия, а срещу противника, заетъ позиция на изтокъ отъ селото, е развърнатъ нашиятъ 8-и пех. полкъ съ 3-о с. с. отдѣление, като изпрати и една дружина къмъ дясната неприятелски флангъ. Въ настоящия моментъ турскиятъ десенъ флангъ започва да отстъпва на югъ, къмъ другите веиски. Въ дола, на югъ отъ селото, били забелязани два конни полка, турски, които сега сѫ отстъпили. Изпратихъ една рота отъ 31-й пех. полкъ направо по пътеката Татарларъ — Кереметлия — Коюнъ гяуръ, за да открие връзка съ 1-а бригада“.

Началникът на 2-а низамска дивизия¹⁾ наблюдавайки настъплението на бригадата, реши да заеме позиция за отбрана и заповеда на 4-й и 6-й низамски полкове да се окопаятъ на досегашнитъ си мяста. Понеже времето бѣ напреднало, той не допушташе, че българите ще продължатъ настъплението си. Разположението на дивизията се очертаваше по следния начинъ: отъ дясното на ляво — 6-й и 4-й низамски полкове въ бойна частъ; 2-й стрелкови²⁾ — задъ дясната флангъ на 6-й полкъ; 6-й низамски полкъ бѣ въ резервъ, събранъ задъ левия флангъ; 2-й артилерийски полкъ съ три батареи — на позиция, а другите три — въ резервъ, назадъ. Пионерната рота бѣ оставена въ прикритие на тия батареи.

Обаче, предположението на Азисъ паша не се сбъдна; негато той даваше своите нареддания, приморци продължиха настъплението си, вследствие на което положението се бѣ измѣнило. Полкътъ настъпваше косо къмъ фронта на 2-ра турска дивизия, лѣвиятъ флангъ на която бѣ най-близко до настъпващите вериги, изложенъ на тѣхния обхватъ. На лѣвия турски флангъ заемаше

¹⁾ Бриг. генералъ Принцъ Азисъ Хасанъ.

9) Нишанджийски

позиция 2/4 таборъ, командирът на който прибърза да поиска подкрепа. Изпрати му се първоначално една рота отъ I-й таборъ, а следъ малко още една, която удължи фланга му. Въ същото време пристигна и 3-а рота, но понеже тя бѣ уморена, бѣ оставена въ подръжка.³⁾ Командирът на 2-й таборъ, въроятно, следъ като видя, че още една дружина се насочва към лъвия флангъ, поиска още подкрепление; подръжките, обаче, бѣха изчертани и затова командирът на полка поиска помощъ отъ дивизионния резервъ — 5-й низамски полкъ. Командирът на този полкъ, обаче, безъ заповѣдь отъ началника на дивизията, отказа да даде исканата подкрепа. Следъ многоократни настоявания, най-после той даде една рота, но тя бѣ погрѣшно насочена; вместо на лъвия флангъ на 2-я таборъ, същата се отзова на лъвия флангъ на 3-я таборъ.

Понеже командирът на 2-я таборъ настояваше за подкрепление изпратени му бѣха останалиятъ три роти отъ 1/5 таборъ, които при настѫплението си настигнаха почиващата 3/4 рота. Таборът подтикна ротата напредъ, а самъ той остана на мястото ѝ. Въ това време бѣ залязъл и дѣсния турски флангъ.

4-та Приморска дружина, имайки 13-а и 14-а роти въ първа линия, а 15-а — въ втора, се спусна по долината на рѣкичката, вливаща се въ Ась дере, северно отъ Селиолу. По тази долина дружината настѫпи прикрита отъ артилерийския огънь, който отначало бѣ насоченъ срещу нея. Съ стигането си до Ась дере, преднитъ роти се разсипаха въ верига. Въ тоя редъ дружината достигна коническата висота, на която свари 2/35 дружина и отъ тамъ откри огънь. Дружиниятъ командиръ като видѣ отъ тамъ, че другите дружини отъ полка продължаватъ да настѫпватъ, продължи и той настѫплението. Въ това време командирътъ на 2/35 дружина, по сведения отъ началника на конната дивизия узна че турци настѫпватъ отъ къмъ Кереметлия. Той не само че не смѣеше да настѫпи, но поиска дори и помощъ отъ 4-а дружина, за да се противопостави на настѫплението на турците. Едновременно съ това той се обърна за помощъ направо и къмъ командира на 15-а рота, която бѣ въ подръжка. Командирътъ на дружината спрѣ 15-а рота и изпрати патрулъ отъ 10 души къмъ Кереметлия, за да провѣри

³⁾ До това време тя помагаше на артилерията въ движението ѝ.

тия сведения. Тоя патрулъ донесе, че турцитъ отъ тая посока не настѫпватъ. Следъ тия сведения 15-а рота и 2/35 дружина също настѫпиха.

Това настѫжение заплаши дѣсния флангъ на 6-й низамски полкъ и затова командирътъ на същия удължи фланга на полка съ 4-а картечна рота и една рота отъ стрелковия таборъ.

Боятъ се водѣше само съ авангарднитъ батареи. Дветѣ останали турски батареи отъ отдѣлението бѣха изтигнали северния край на горичката прикривани отъ пионерната рота. Изоранитъ ниви бѣха много кални, а конетъ вследствие на това — много изморени. По тоя начинъ отъ шестъ с. с. батареи, водѣше бой само една.¹⁾

Нашата бригада имаше също шестъ батареи, но стреляха авангардната батарея и дветѣ ордия на конната дивизия. Въ 17 ч. къмъ тѣхъ се присъедини и 9-а батарея; другите батареи, макаръ и да бѣха на позиция не взеха участие въ боя.

Къмъ 17:30 часа приморци бѣха вече на около 300—400 крачки отъ турските окопи, гдето се спрѣха и залегнаха. Това спиране се налагаше, за да могатъ да отдъхнатъ, а заедно съ това, да подгответъ и своя ударъ. Отъ тукъ тѣ откриха честъ огънь. Турцитъ, обаче, не държаха упорито на своите позиции, безъ да намалятъ силата на своя убийственъ огънь.

Въ това време дружината отъ 35-й пех. Врачански полкъ бѣ заела позиция въ лъво, по висотите североизточно отъ селото, и съ огъня си съдействуваше на настѫплението на полка. Ефикасно съдействие при настѫплението указа и огъня на артилерийското отдѣление, на майоръ Стайчевъ Ст., което засипваше съ огънь цѣлата позиция на противника.

Въ дѣсно, къмъ с. Гечкенли, 1-й пех. Софийски полкъ водѣше също сериозенъ бой съ части отъ 3-а низамска дивизия и 3/3 таборъ отъ 1-а сборна дивизия. Честитъ ордейни гърмежи свидетелствуваха за развитието се тамъ борба. Въ близостъ до полка, обаче, нѣмаше части отъ Софийската дивизия.

Залегнали на 300—600 крачки отъ окопите на противника, приморци засилиха твърде много своя огънь.

¹⁾ Брусалж Мехмедъ Нехадъ — Балканъ Харбъ — т. II.

Градъ отъ куршуми си изпращаха дветѣ противни страни, между което огъня на нашата артилерия, насочванъ твърде сполучливо, косѣше противниковите редове. Упорството на турцитѣ, обаче, остана несломено; тѣ съзнахаха, че на смѣлия устремъ на българското настѫпле-
ние трѣбва да противопоставятъ упорството на отбрана-
та, за да могатъ да се надѣватъ на благоприятенъ край на своите действия.

Къмъ 17·30 часа боятъ достигна своето крайно напре-
жение; турцитѣ държаха здраво своята позиция. Необ-
ходимо бѣ да се намѣсятъ въ борбата прѣсни сили за
да подтикнатъ нашите части напредъ и по този начинъ
наклонятъ везнитѣ на успѣха на наша страна, още по-
вече, че споредъ преценката на командира на полка про-
тивникътъ ни превъзхожда по сили, а понеже на полка
предстоеше да атакува, това бѣ още по-необходимо и за-
това, къмъ 18 часа той донесе на командира на бригадата:

„Неприятеля упорито се държи на позициите
си; нѣмамъ никаква подръжка. Кѫде е 31-й пех.
полкъ и моята 4-а дружина?“

Обаче, време за чакане нѣмаше, още повече, че въ
сѫщия този моментъ се забеляза движение на сгъстени
противникощи части по окрайнината на горичката, въ
дѣсно отъ пжтя с. Селиолу — с. Гердели, които по всич-
ко изглеждаше, че идваха да усилиятъ дѣсния турски
флангъ.

Преди това, обаче, командирътъ на бригадата, виж-
дайки упоритостта на противника и преценявайки него-
вите сили, които задържаха настѫплението на полка, бѣ
изпратилъ още въ 17·20 часа 2-а дружина отъ 31-й пех.
Варненски полкъ да подкрепи неговия дѣсенъ флангъ.
Дружината настѫпи въ боенъ редъ и, обстрѣлвана отъ
турската батарея, се спусна въ долината на р. Асъ-дерес
и отъ тамъ се насочи къмъ дѣсния флангъ на полка.

Не много следъ това командирътъ на бригадата за-
повѣда на цѣлия 31-й пех. Варненски полкъ да настѫ-
пи къмъ дѣсния флангъ на полка, но понеже бѣше вече
доста късно и исканата подръжка не щѣше да може да
стигне на време, а стоещето толкова близко до против-
ника, следъ настѫпването на нощта ставаше опасно, ко-
мандирътъ на полка реши да атакува противника безъ
да дочека пристигането на подръжките.

Огънътъ бѣ достигналъ до крайните си предѣли
и турските редове се появи колебание; една рота отъ
3-й таборъ на 6-й низамски полкъ си свърши патрони-
те и почна да вика за помощъ. Отъ това сполучливо
е възползуваха командирите на 5-а и 3-а роти, капи-
танъ Михайловъ Я. и подпоручикъ Алексиевъ, които съ
„ура“ се нахвърлиха на ножъ върху позицията на тур-
ците, вследствие на което цѣлиятъ 3-й таборъ отстѫпи
безредие. Първа рота, която въ това време се нами-
раше на около 600 кр., като чу вика „ура“ сѫщо се
навърли на ножъ; следъ нея тръгнаха и останалите роти
отъ 1-а дружина съ дружинния си командиръ — майоръ
Божиловъ; пристигна и подръжката — 12-а рота. Въ
тамнината турцитѣ тукъ-таме се опитаха да се съ-
противляватъ, но по-голѣмата част отъ тѣхъ бѣха из-
бити, а около 30 души, начело съ поручикъ Фуадъ бей,
който бѣ раненъ съ ножъ въ бедрото, бѣха пленени.

Следъ като командирътъ на 2-ра турска дивизия¹⁾
получи донесение за бѣгството на 3-я таборъ,²⁾ той на-
сочи къмъ напуснатата позиция една рота отъ стрелко-
вия таборъ и друга, задъ нея, движеща се въ сгъстенъ
страй, съ заповѣдъта: да събератъ по пжтя си бѣга-
щи войници. Освенъ това, единъ таборъ отъ 5-й низ-
амски полкъ бѣ насоченъ къмъ дѣсния флангъ.

Когато настѫпващиятъ 31-й пех. Варненски полкъ
бѣше още далечъ, въ долината на р. Асъ-дерес, той по-
дава сигнала „Повеска за атака“. Ротите отъ бойната
частъ усилени вече съ 3-а дружина отъ полка, къмъ 19
часа се понесоха стремително напредъ и достигайки твър-
дѣ близко до противника, съ громко „ура“ връхлетѣха
върху неговите окопи. Турцитѣ посрещнаха съ силенъ
огънъ настѫпящата вълна на приморци; 1-й и 2-й та-
бори отъ 6-й низамски полкъ се задържаха на позиции-
те си. Атакуващите български части успѣха само да се
дближатъ и следъ като залегнаха откриха силенъ огънъ.
На лѣвия флангъ 3-й таборъ отъ 4-й низ. полкъ, сѫщо
така се задържа на позициите си. 2-а и 4-та роти, кой-
то настѫпваха срещу него, наблизиха окопите му, но
поради силния неговъ огънъ и този на изостаналите на-
задъ войници и роти, погрѣшно насочванъ поради тѣм-

¹⁾ Бригаденъ генералъ Азисъ Хасанъ паша.

²⁾ М. Ниязи — „Лзишапашовата дивизия“.

нината, тъ бъха принудени да се оттеглятъ. Обаче, 2-й тaborъ отъ 4-й низ. полкъ бъ вече разколебанъ; въ него-ва подкрепа бъ изпратенъ 2-й тaborъ отъ 5-й низамски полкъ, но той, преди да достигне назначението си¹⁾ кога-то близо, на лунната свѣтлина, блѣснаха заканително насоченитѣ срещу него ножове на 9-а, 10 и 11 роти, не дочака удара и започна на много мѣста на групи да напуска окопитѣ си като увлече и ротитѣ отъ 1-й тaborъ на 4-й низ. полкъ. Въ безредното си отстѣпление, послед-нитѣ срещнаха 2-й тaborъ отъ 5-й низам. полкъ, който идѣше на помощь, повѣрнаха и него назадъ и подъ прикритието на нощта се оттеглиха въ намиращитѣ се на около 1500 крачки по-назадъ, въ храсталака, втора ли-ния окопи. Тия, които закъснѣха да се оттеглятъ, опита-ха остирието на нашитѣ ножове, а друга частъ се добро-волно предадоха.

Въ 18 часа атаката бе привършена. За да се при-бератъ и устроятъ увлеклитѣ се въ преследването части, които при атаката се бъха достатъчно разстроили, бъ заповѣдано: всички да се събератъ на завладѣната по-зиция и, следъ уреждането си, веднага да пристѣпятъ къмъ окопаване, за да могатъ успѣшно да посрещнатъ една контreb атака.

Отстѣпващите съ бѣгъ турци, бъха преследвани съ огънь. Тѣ на два пжти се опитаха съ хитростъ да спратъ нашето преследване, като подаваха нашия сигналъ „от-бой,” но измамата не сполучи — рѣзкия звукъ на тѣх-нитѣ тржби се твърде много различаваше отъ тоя на нашитѣ за да подмами ухото на приморци.

Атаката бѣше вече привършена, когато дружината на подполковникъ Свѣщаровъ достигна лѣвия флангъ на бойното разположение на полка. Командирътъ на бригадата, въ време на боя, бъ заповѣдалъ на дружината да настѣпи къмъ лѣвия флангъ на полка и командирътъ на сѫщата я бѣ насочилъ по долината на рѣкичката, която протича северно отъ с. Селиолу, като назначи 13-а и 14-а роти въ бойна частъ, а 15-а — въ подрѣжка. Презъ време на настѣплението си тя бѣ обстреляна отъ про-тивниковата артилерия, но при все това, движейки се стремително напредъ, къмъ 20 часа достигна напуснатата неприятелска позиция и почна да се окопава. До късно презъ нощта тя води усиlena престрелка съ противника.

¹⁾ М. Ниази — „Дзиспашовата дивизия”.

Въ това време месеца се скри и настѣпи тѣмна не-прогледна нощъ.

Турските части се бъха съвѣршено прѣснали; едни са бъха изпокрили изъ гората, а други поеха пжтя за Лозенградъ. Началникътъ на 2-а турска дивизия, следъ като че доклада на полковитѣ и дружинни командири, че недѣ тѣхна команда не е останалъ нито единъ войникъ, преценявайки положението за непоправимо въ тѣмнина-та и за да не остави артилерията си въ бѣлгарски рѣце, заповѣда всички части да отстѣпятъ източно отъ Гер-дели, гдето далечъ отъ противника, съмѣташе да възстан-нови реди и дисциплината, а сутринта да вземе наново участие въ боя. Но 1-а, 3-а и 10-а роти отъ 6-й низам-ски полкъ и 1-а стрелкова роти не получиха тази запо-вѣди и затова останаха на мѣстата си до сутринта. Отъ едните окопи, тѣ презъ цѣлата нощъ, поддѣржаха непре-именуванъ огънь и безспокояха бѣлгаритѣ. Нѣкои отъ турските роти бъха много близко до бѣлгаритѣ и заве-деха дори преговори за предаването си. Отъ бѣлгарска страна, за тази цѣль отидаха доброволци, обаче, една частъ отъ турските войници бѣха противъ това, а и нѣкои бѣлгарски войници откриха огънь, съ което по-прѣчиха за довѣршването на преговорите.

Презъ нощта отъ 15-а рота бѣ изпратенъ единъ уенленъ патрулъ по посока на с. Разв. Кереметлия. Той донесе за появяването на противника и отъ тая посока. Пронѣрено, обаче, това донесение се указа невѣрно.

Полкътъ въ тоя моментъ бѣ останалъ безъ всѣкакви подрѣжки — при настѣплението той бѣ влѣтъ всичко въ бойната си частъ и при това положение не бѣ въ състояние да отбие никаква случайностъ презъ нощта. Особено застрашено бѣ положението на 3-а дружина на подполковникъ Поповъ — на дѣсния флангъ на бой-ното разположение, отъ посоката на с. Кюкилеръ. При това село водѣше бой 1-а Софийска бригада, а отъ тамъ, по долината на р. Асъ дере, бѣ възможно едно настѣжение на противника. Тая опасностъ, обаче, бѣ отстранена, когато къмъ 21 часа 31-й пех. Варненски полкъ, съ една дружина, зае с. Селиолу и прегради изхода отъ долината.

Следъ заемане на втората си позиция, турците, из-пливши, очакващи нова атака, стреляха ожесточено

почти през цѣлата ноќь, макаръ да бѣ настѫпила не-прогледна тѣмнина и не можеше да се види нишо.

Къмъ 22 часа командирътъ на 3-а дружина, подполковникъ Поповъ, донесе, че противникътъ още дѣржи върхъ находящъ се юго-източно отъ с. Селиолу. Заповѣда му се да атакува и завладѣе той пунктъ. Подполковникъ Поповъ, на чело на 12-а рота на поручикъ Жечевъ, настѫпи и атакува противника. По-голѣмата част отъ турцитѣ, обградени, бѣха избити, а около 40 души съ единъ офицеръ бѣха пленени. Завладѣването на той връхъ бѣ отъ значение, защото отъ него се застрашаваше фланга на турцитѣ, които водѣха бой по висотите около с. Гечкенли съ 1-й пех. Софийски полкъ.

Слѣдъ успешното завладѣване на високата подполковникъ Поповъ оставилъ 9-та, 10-а и 11-а роти въ бойна частъ, а задъ тѣхъ, въ дружинна подръжка — 12-а рота. Въ това положение дружината, при пълна бойна готовностъ остана до 6 часа на следния денъ.

Войниците бѣха твърде много изморени отъ водення бой презъ предидущия денъ, вънъ отъ това, постоянно безспокоени отъ непрекъснатата стрѣлба на противника; тѣ трѣбваше да прекаратъ цѣлата ноќь подъ студенъ проливенъ дъждъ, който ги измокри до кости.

Къмъ 20·30 часа, щаба на полка заедно съ щаба на бригадата, бѣха вече въ селото. Тукъ се направи разпитъ на пленени турски войници, по народностъ българи. Последнитѣ твърдѣха, че презъ всичкото време отъ започването на боя къмъ дѣсния тѣхенъ флангъ постоянно сѫ прииждали нови турски части и че тамъ сѫ се били вече събрали около 5—6 пехотни полка — обстоятелство, което правѣше доста трудно положението на бригадата.

Къмъ 22 часа командирътъ на 1-а дружина, майоръ Божиловъ и на 2-а — подполковникъ Петровъ, донесоха за голѣмата умора на своите войници, добавяйки, че сѫ претърпѣли доста загуби, а отъ бѣрзото настѫпление на ротитѣ подъ силния неприятелски огньъ, при преминаването презъ селото, тѣ били разбѣркани и за това молѣха за смѣна.

Вземайки подъ внимание това донесение командирътъ на бригадата заповѣда приморскитѣ дружини отъ бойната частъ да бѫдатъ смѣнени съ такива отъ 31-й пех.

Варненски полкъ. До това време полкътъ бѣ разположенъ по следния начинъ: 2-та му дружина бѣ се спрѣла задъ дѣсния флангъ на приморци, гдето се бѣ окопала. Задъ нея с. з. отъ Селиолу, се бѣ спрѣла 1-а дружина, а 3-а — източно отъ селото; 4-а дружина следваше задъ 1-ва дружина.

Въ сѫщото време 9-а рота отъ 31-й п. Варненски полкъ, която бѣ изпратена по пътя Кереметлия — Коюнъ йоръ, за да поддържа връзка между 1-а и 2-а бригади, при първото село още се натъкна на предни части отъ II-и турски корпусъ. Командирътъ на ротата донесе, че два тabora заематъ Кереметлия; понеже тaborитѣ не отстѫниха, той сметна задачата си неизпълнима и се върна обратно още сѫщата вечеръ въ дружината си.

Понеже останалитѣ на позицията роти продължаваха да стрелятъ, то командирътъ на бригадата, който не знаеше, че турцитѣ сѫ отстѫпили и се готвѣше още сутринта да продължи атаката, заповѣда на 2/5-о с. с. артилер. отдѣление да заеме позиция с. и. отъ Селиолу. Това, обаче, поради голѣмата тѣмнина, не можа да стане и за това командирътъ на отдѣлението отложи изпълнението на заповѣдта за сутринта.

Къмъ 23·30 часа смѣната бѣ окончателно извършена и приморци се оттеглиха въ селото Селиолу.

Вследствие непрогледната тѣмнина и проливния дъждъ, който правѣше ноќта още по-мрачна, настѫпватъ дружини отъ 31-й пех. Варненски полкъ, не ориентирани още за разположението на частитѣ, макаръ и съ водачи отъ приморскитѣ дружини, дочувайки, че предъ тѣхъ се говори на турски езикъ,¹⁾ предположиха, че сѫ се натъкнали на турски части и веднага откриха огньъ по приморскитѣ дружини. Благодарение на своееврененната намѣса отъ страна на офицеритѣ, които веднага сънаха заблудата, престрелката бѣ скоро прекратена безъ да деде сериозни последствия.

Слѣдъ смѣната на 1-а, 2-а и 3-а дружини, отъ приморци на позицията останаха само 4-а дружина заедно съ 5-а рота; последната по погрѣшка бѣ забравена и остана несмѣнена на позицията — въ подръжка, задъ лѣвия флангъ на бойното разположение.

¹⁾ Голѣма част отъ войниците на Приморския полкъ, поради своя гага-узи пронаходъ, говорѣха добре турски езикъ.

Отъ разпита на пленените въ боя 2 офицери и 250 турски войници¹⁾ се установи, че въ боя срещу приморци е участвувалъ 9-й низамски полкъ (майоръ Али Риза бей), влизашъ въ състава на 3-а дивизия (бр. генералъ Османъ) отъ I-й корпусъ и че къмъ 16·30 часа е била пристигнала и се разположила на позицията и 2-а турска дивизия отъ същия корпусъ, съставена отъ 4-й, 5-й и 6-й полкове. Тая последната, за да стигне на време е била принудена да си остави раниците въ с. Коюнъ гяуръ и се е движила облегчена. И тая дивизия, макаръ и на време да бѣ взела участие въ боя, не можа да измѣни неговия ходъ. Нейните усилия се разбиха въ героизма и себеотрицанието на приморци.

И действително, този денъ, въ твърде горещъ бой, приморци получиха своето бойно кръщение. Изпитната бѣ твърде сериозна; съдено имъ бѣ въ славенъ бой, непознаващи още ужасите на войната, да отбележатъ прояви, които сочатъ за дълбоко вродени войнишки добродетели. Първата стъпка бѣ сигурна — бойниятъ дебютъ на приморци бѣ повече отъ сполучливъ и затова датата 9-й октомври ще остане паметна въ историята на полка. Страницата, която ще отбележи тая бойна проява тръбва съ златни букви да закрепи всичко онова, което чертае релефа на доблестния войникъ, за да черпятъ отъ него поука идни поколѣния, адмирирайки подвигите на геройите отъ Селиолу.

Тукъ приморци се срещнаха за първи пътъ съ въиковния врагъ и премървайки силите си съ него, макаръ и да заплатиха съ скъпи жертви своя успѣхъ, добиха увѣреностъ въ своите сили, обстоятелство, което имъ предвещаваше нови успѣхи.

Въ тоя първи и твърде сериозенъ бой, отбелязвайки достойна служба предъ олтаря на отечеството, чиновете отъ всички степени на приморския полкъ проявиха храбростъ и себеотрицание достойни за подражание. И отъ участвущите въ тоя бой, отъ цѣлия съставъ на полка, броящъ 69 офицери и 4220 бойци (подофицери и войници) полкъ даде жертви убити: 49 войници и ранени 9 офицери и 252²⁾ войници, обстоятелство, което нагледно говори за размѣра на вложените усилия. Въ числото

¹⁾ Отъ тѣхъ 5 българчета взети на турска служба.

²⁾ Гледай приложения списъкъ.

на тия жертви бѣха: командирътъ на 3-а рота, капитанъ Дачевъ, и възводните командири подпоручици: Грековъ, Людкановъ, Тановъ, Мутафовъ, Мутавчиевъ и офицерътъ кандидати: Бояджиевъ, Долапчиевъ и Куртевъ.

Нанесеното на турцитъ поражение бѣ твърде сериозно; за неговите размѣри достатъчно говорѣха взетите въ пленъ войници, множеството трупове на убитите турски войници и разхвърляните на мястото на боя пушки, патрони и други военни материали. За турцитъ стана ясно, че презирания до вчера робъ е достоенъ гражданинъ на своето отечество, готовъ до смърть да отстоява неговите интереси.

* * *

10-и октомври. Оттеглилите се следъ смъната 1-а, 2-а и 3-а дружини на 9-й октомври къмъ 23·30 часа се разположиха на квартири въ селото Селиолу. Понеже последното се обстреляше отъ противника и за да се избѣгнатъ излишни жертви, командирътъ на бригадата заповѣда дружините да напуснатъ селото и се разположатъ задъ него, като сѫщевременно поставятъ и стражево охранение съ фронтъ къмъ юго-западъ. По сината на тая заповѣдъ, дружините, които току що се бѣха разположили за почивка тръбваше да напуснатъ селото, което имъ даваше добъръ подслонъ.

Къмъ 3·30 часа, втора дружина зае високата 2 км. западно отъ селото и подири връзка, чрезъ патрули отъ 1-а рота, съ частите отъ I-а Софийска бригада, която презъ цѣлата ноќь води бой къмъ с. Гечкенли. Установяването на тая връзка бѣ повече отъ необходимо, защото безъ нея изненадата отъ тая посока ставаше възможна всѣкъй моментъ.

Командирътъ на бригадата бѣ решилъ да поведе атака на противниковата позиция съ цѣлата бригада, поради което бѣ заповѣдано на полка да застане задъ лѣния флангъ на бойния редъ — при селото, и да чака заповѣдь.

На разсыпане, когато бригадата се готвѣше вече да атакува втората турска позиция, отъ кавалерийската дивизия се получиха по телефона едно следъ друго, две тревожни донесения, въ които се съобщаваше, че 1-й Софийски полкъ въ боя на вчерашно число е понесълъ

чувствителни загуби и че частитъ отъ 1-а пех. Софийска дивизия съ получили заповѣдь: да се оттеглятъ къмъ селото Татарларъ, вследствие на което дѣсния флангъ на бригадата се заплашва отъ обходъ.

Оценявайки опасното положение, въ което бригадата се поставяше по тоя начинъ, командирътъ на сѫщата заповѣда да се почне временно отстѣплението на частитъ къмъ Разв. Сейменъ, до като се уясни положението. Вследствие на това къмъ 6·30 ч. командирътъ на полка получи заповѣдь отъ щаба на бригадата да отстѣпи къмъ Разв. Сейменъ, като за целта формира походна колона и така достигне висотата западно отъ селото.

Въ това време когато ставаха тия оттегляния, поради недобро разузнаване, резултатъ отъ липсата на боенъ опитъ, нито на конната дивизия, нито на водилитъ до това време бой софийци бѣ известно, че турцитъ чувствуващи се сломени, презъ нощта бѣха отстѣпили въ паника отъ своята позиция.

Макаръ противникътъ да не се опита да попрѣчи на правилното оттегляне на частитъ, обаче, напускането доброволно спечеленото съ упоритъ бой пространство, не можеше да не подействува върху духа на бойците.

Срещу конната дивизия и 2-а Преславска бригада бѣха разположени: 1-а сборна турска дивизия — на височините между Гердели и Кюкилеръ; 1-а, 3-а и 10 роти отъ 6-й низамски полкъ и 1-а рота отъ 2-и стрелкови тaborъ (2-а низам. дивизия) не бѣха получили заповѣдъта за отстѣление и презъ цѣлата нощ и сутринта продължаваха да се държатъ на позициите си. II-и корпусъ бѣ при Кереметлия.

1-а сборна турска дивизия остана на мястото си презъ цѣлия денъ.

На разсъмване, 31 пех. Варненски полкъ, преди още да получи заповѣдъта за оттеглянето, самъ поведе атака срещу близките противникои окопи и ги завладѣ. Турцитъ, недочаквайки удара, почнаха да отстѣпватъ. Въ тая атака, по покана на командира на тоя полкъ, взе участие и 4-а Приморска дружина, която въ това време се намираше задъ лѣвия флангъ на полка, гдето бѣ останала несмѣнена презъ нощта. Нашитъ части се втурнаха да преследватъ противника по петитъ къмъ Гердели, при което го съвършено пръснаха. При това преслед-

ване къмъ 8 ч., когато бойниятъ редъ бѣ стигналъ на 1·5 км. отъ с. Гердели, командирътъ на 31-й пех. Варненски полкъ получи заповѣдъта за отстѣплението.

Тъкмо въ това време настѣпваше 4-а низамска дивизия, имайки въ авангардъ 11-й низамски полкъ съ едно артилерийско отдѣление. Когато последниятъ наближи 2 км. до Гердели, началникътъ на дивизията наблюдава отстѣплението на бригадата, заповѣда на две отъ авангардните батареи да заематъ позиция на близката височина, но тѣ не можаха да откриятъ огънь понеже разстоянието бѣ по-голѣмо отъ 7 км.

По-после началникътъ на дивизията реши да настѣпи съмъ Селиолу. Поради общото отстѣление, обаче, и тая дивизия получи заповѣдъ да се оттегли презъ Коюнъ Гююръ за Караачъ дере.

Оттеглянето на бригадата се извѣрши въ пъленъ редъ подъ прикритието на две дружини отъ 31-й пех. Варненски полкъ, които първоначално трѣбваше да останатъ на позицията си, а септне да действуватъ като ариергардъ. Противникътъ се задоволи отъ самото начало да обстрѣлва съ пушеченъ огънь ариергарда на отстѣпващите части, но постепенно, съ отдалечаването на веригите, той бѣ съвършено прекратенъ. Артилерията на противника, презъ тая утринъ, съвсемъ не се обади.

Къмъ 8 часа полкътъ бѣше вече на висотите северо-западно отъ селото Разв. Сейменъ, застаналъ задъ 1-й пех. Варненски полкъ въ маневрени войски.

Тукъ, къмъ полка, се присъединиха неговата 4-а дружина, заедно съ 5-а рота, които бѣха останали на мястотата и до сутринта.

Когато полкътъ пристигна на упоменатите по-горе висоти, ясно се наблюдаваха частитъ отъ 1-а Софийска бригада, които бѣха засели позиция на югъ отъ с. Разв. Сейменъ — до самата горичка.

По недоразумѣние, заедно съ главните сили на 1-а пех. Софийска бригада отстѣпи и страничния отрядъ, който трѣбваше да се спре при Селиолу. Тая грѣшка повлѣче отстѣплението на конната дивизия и на 2-а Преславска бригада.

Скоро, обаче, бѣ схваната сторената грѣшка и началникътъ на дивизията заповѣда да се настѣпи отново напредъ, вследствие на което, къмъ 14·30 часа, бригадата

бъ отново насочена въ настъпление по посоката Селиолу—Коюнгяуръ имайки въ авангардъ 2-а и 3-а дружини отъ 31-й пех. Варненски полкъ усилен съ една с. с. батарея и полуескадронъ конница. При това настъпление полкътъ следваше въ главните сили на колоната, съ 1-а и 4-а Варненски дружини и 5 с. с. батареи.

Тоя денъ, още отъ сутринта, бъ завалѣлъ дъждъ, а когато главните сили на бригадата бъха на около 2 км. отъ селото Селиолу, той се засили и завалѣ като изъ ведро, придруженъ отъ силна гръмотевица. Хората се измокриха до кости. Стъмни се и движението по нататъкъ, по разкаленитѣ пътища, стана невъзможно и главните сили получиха заповѣдъ да се разположатъ на квартири въ селото, което къмъ 18:30 часа бъ изпълнено отъ полка. Скоро бъха накладени огньове и войниците се заловиха да изсушатъ измокренитѣ си дрехи. И макаръ да бъха взети всички мърки за охрана, къмъ 23 часа, когато главните сили се бъха разположили въ селото и вече отдъхваха отъ дневната умора, турски войници, скрити въ крайните къщи, откриха огнь и съ това предизвикаха тревога, която вдигна всичко на кракъ. Следъ нея, макаръ и да се уясни всичко и турските войници да бъха прогонени, частите тая нощ не можаха да отдъхнатъ спокойно.

Командирътъ на бригадата заповѣда: полкътъ заедно съ дветѣ дружини отъ 31-й пех. Варненски полкъ да застанатъ въ сборенъ редъ, западно отъ селото, гдето останаха до сутринта въ това положение.

Липсата на връзка и разузнаване преувеличиха опасността отъ турците и станаха причина, следъ успешно водените боеве и спечелена победа, да се заповѣда безполезно движение на частите назадъ и напредъ, което при настъпилото твърде неблагоприятно време, почти източи силите на войниците, а най важното е, че съ това се даде възможност на разнебитените турски части да отстъпятъ отъ никого необезпокоявани.

Умората се ясно наблюдаваше, за да може да даде урокъ за бѫдещите действия.

ГЛАВА V.

Боятъ при село Енидже.

11-и октомврий. Презъ този денъ на бригадата предстоеше да настъпи презъ салото Разв. Гердели за Коюнгяуръ. По сведения добити отъ пътници се установи, че противникътъ се отеглилъ къмъ с. Енидже, но при все това личеше, че той е оставилъ ариергардни части, които да прикриватъ отстъплението му.

1-а сборна турска дивизия, презъ нощта, бъ напуснала позициите си между Гердели и Кюкилеръ, но картечната рота на военното училище отъ 3-а дивизия бъ се заблудила и се отзова предъ лъвия флангъ на авангардната позиция на бригадата.

На разсъмване, предните постове, заемани отъ две дружини на 31-й пех. Варненски полкъ, бъха обстрелявани отъ къмъ лъвия флангъ съ картеченъ огнь, отъ едната тая рота. Веднага две роти варненци се хвърлиха върху имъ на ножъ и следъ като избиха двамата офицери и цѣлата прислуга взъха като трофеи четири картечници съ цѣлата останала материална частъ. Това, обаче, забави бригадата и тя настъпи едва въ 9 часа.

Следъ горното, съгласно получената отъ дивизията заповѣдъ, тя настъпи по пътя за с. Разв. Гердели охранявана презъ тоя денъ отъ две Варненски дружини. Полкътъ следваше въ главните сили на бригадата.

Пътътъ бъ извънредно каленъ и за това ордията тръбаше да се изтеглятъ на ржце, което затрудни твърде много движението. При това всички войници бъха капнали отъ умора, отъ току що водените боеве, отъ походите, дъждъ и неспокойните нощи. Тая физическа и нервна умора се почувствува още отъ началото на похода. Съ постепенното напредване движението се все повече и повече затрудняваше. Изтеглянето на артилерията и обозите отъ калта, по стръмното нанагорище стана почти невъзможно. Наложи се тъ да бѫдатъ подпомогнати съ цѣлата 2-а дружина отъ полка, която тия денъ се движеше въ опашката на колоната.

Наведени подъ тежкия си товаръ, затъвайки въ дълбоката каль, напрѣгайки сили, мълчаливи и съсрѣдоточени, приморци крачеха напредъ. Съзнанието крепѣше въ тѣхъ духа и тѣ бѣха готови да понесатъ всички неизбѣжни трудности на войната.

Бѣрзината на движението едва достигаше до 1 км. въ часъ. Наближаваше вече 12 часа, когато главните сили, едва изминали 5 км., се спрѣха на почивка въ с. Гердели. Въ това време авангарда на бригадата бѣ отминалъ $1\frac{1}{2}$ км. по пѫтя за с. Коюнъ-гяуръ.

Въ това положение колоната остана на почивка до 14 часа. И тукъ, въ крайнитѣ кжши на селото се бѣха скрили турски войници, които съ единични изстrelи се опитаха да обстрелятъ почиващите войници. За тая си дѣрзостъ, обаче, тѣ платиха скжпо. Едновременно съ това, отъ височината, находяща се западно отъ селото, турцитѣ откриха рѣдъкъ пушеченъ огнь. Срѣщу тия противникови части бѣха насочени 6-а и 7-а Приморски роти, които настѫпиха въ боенъ редъ и прогониха изостаналитѣ 15—20 турски войници, следъ което се прибраха отново къмъ другаритѣ си.

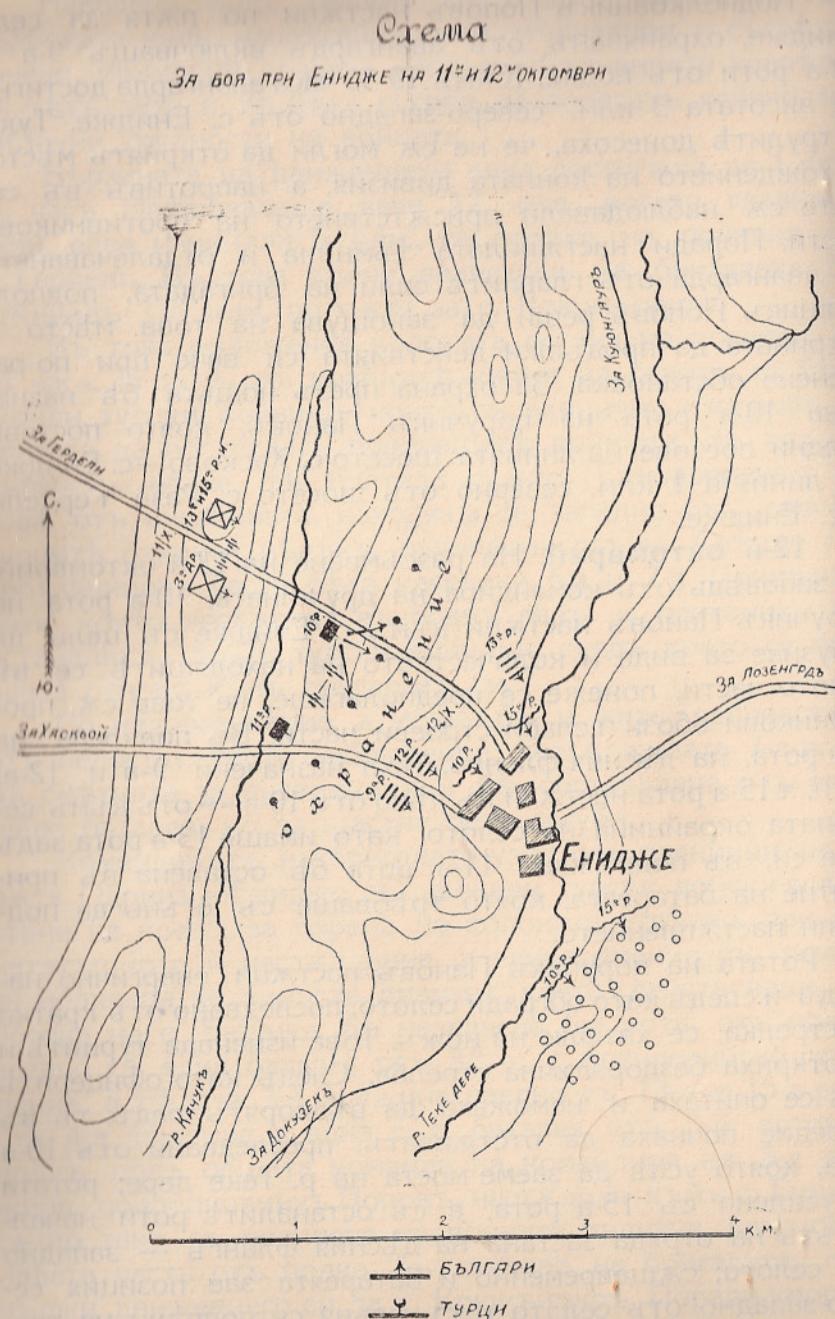
По недоразумение, а може би и като последствие отъ недостатъчното наблюдение, настѫпващата 7-а рота, бѣ смѣтната за противникъ и бѣ обстрѣлвана отъ една наша батарея, но за щастие безъ загуби.

Командирътъ на бригадата узна отъ пленици, че по пѫтя Одринъ—Енидже се движели турски войски вследствие на което, за охрана на колоната отдѣсно, при понататъшното й настѫпление, а едновременно съ това и за подкрепа на конната дивизия, която действуваше по посока на с. Енидже, бѣ назначена 6-а рота отъ полка, заедно съ една батарея отъ 3/5 с. с. артилерийско отдѣление, а цѣлата 3-а дружина, заедно съ 13-а и 15-а роти отъ 4-а дружина и една с. с. батарея отъ 5-й артилер. полкъ, подъ общата команда на командира на 3-а дружина, подполковникъ Поповъ, настѫпиха къмъ с. Енидже сѫщо така въ подкрепа на конната дивизия, като останалата част отъ полка, въ състава на бригадата, продѣлжи движението си за с. Коюнъ-гяуръ. Поради умората на хората, обаче, тя замръкна и не можа да достигне това село. Къмъ 17 ч. тя стигна селото Дувланъ-къой и нощува на изтокъ отъ сѫщото съ всички мѣрки за охранение.

Подполковникъ Поповъ настѫпи по пѫтя за село Енидже, охраняванъ отъ авангардъ включващъ 9-а и 10-а роти отъ полка. Кѫмъ 19·30 часа авангарда достигна на висотата 3 км. северо-западно отъ с. Енидже. Тукъ натрулитѣ донесоха, че не сѫ могли да откриятъ мѣсто нахождението на конната дивизия, а напротивъ въ селото сѫ наблюдавали присѫтствието на противникови части. Поради настѫпилата тѣмнина и отдалечаването на авангарда отъ главните сили на бригадата, подполковникъ Поповъ реши да занощува на това мѣсто и утринта да продѣлжи действията си вече при по-разсипана обстановка. За охрана презъ нощта бѣ назначена 10-а рота на поручикъ Пановъ, която постави предни постове на линията: шосето с. Хасково—с. Енидже до линията 1 км. северно отъ шосето с. Разв. Гердели—с. Енидже.

12-й октомврий. На разсъмване на 12-й октомврий, по заповѣдъ отъ командира на дружината, 10-а рота на поручикъ Пановъ настѫпи къмъ с. Енидже съ цель да разузнае за вида и количеството на находящите се въ селото части, понеже се предполагаше, че това сѫ противникови обози и слаби строеви части. Въ подкрепа на тая рота, на дѣсния флангъ, бѣха назначени 9-а и 12-а, роти, а 15-а рота настѫпи въ лѣво отъ 10-а — отъ къмъ северната окрайнина на селото, като имаше 13-а рота задъ ѝ си, въ подръжка. 11-а рота бѣ оставена въ прикритие на батареята, която трѣбаше съ огнь да подкрепи настѫпленietо.

Ротата на поручикъ Пановъ настѫпи енергично напредъ и следъ като обгради селото, последвано отъ кратка престрѣлка, се хвърли на ножъ. Това изненада турцитѣ и тѣ откриха безпорядъчна стрѣлба. Следъ като офицеритѣ имъ се опитаха и неможаха да въдворятъ редъ, тѣ въ близоръдие почнаха да отстѫпватъ, преследвани отъ 10-а рота, която успѣ да заеме моста на р. Теке дере; ротата бѣ усилена съ 15-а рота, а съ останалите роти началникътъ на отряда застана на дѣсния флангъ — западно отъ селото; сѫщевременно и батареята зае позиция северо-западно отъ селото и съ огнья си попрѣчи на турцитѣ да отстѫпятъ. Преследването продѣлжи до горичката източно отъ селото, но преследвани отъ огнья на батареята тѣ избѣгаха и отъ тамъ. По нататъкъ то бѣ

поето отъ конната дивизия, която къмъ това време бѣ пристигнала тукъ. По тоя начинъ тукъ бѣха заловени пленници: 360 войници, 2 лѣкари, 1 болница, складъ

бѣ хранителни продукти, коне, кола, зарядни ракли обяднило и др. още материали, а освенъ това по източни-
тѣ висоти, до селото, бѣ изоставенъ цѣлъ, непокътнатъ неприятелски лагеръ. Отъ пленените войници се узна, че въ селото сѫ били събрани групи и отдѣлни войници отъ разбититѣ въ по-раншнитѣ боеве турски части. които поради голѣмата си уплаха, сѫ били негодни за каквато и да е сериозна съпротива.¹⁾

* * *

Голѣмото с. Енидже, разположено въ долината на Тениръ дере е съ чисто българско и твърде будно по духъ население. Жителитѣ на селото посрещнаха приорци като освободители всички съ сияющи отъ радостъ лица се трупаха да видятъ български войници и спасявайки тѣхните ржце имъ отправяха чисто българското „добре дошли“. Тѣ не можаха да се нарадватъ.

Приморци бѣха самодоволни — за първи пътъ тѣ, отъ минаването на границата, завземаха село, което не се плашише отъ тѣхъ и жителитѣ на което бѣха останали по домоветѣ си. Тѣ чуха отъ тѣхната уста кристално чиста българска речь и тукъ за първи пътъ можаха да оценятъ стойността на освободителното дѣло, което тѣ знаха. Всичко каквото можаха селянитѣ сториха, за да подкрепятъ войниците съ храна и питие; никой не се експлѣши — всѣкой даде отъ сърдце това, което можеше да даде. Но време за губене нѣмаше: нови усилия бѣха необходими, врага трѣбваше да се преследва; той бѣ близко още до селото и не трѣбваше да му се даде възможност да се окопити. Вънъ отъ това началникътъ на конната дивизия, която току що бѣ преминала презъ селото, съобщи на подполковникъ Поповъ, че по добити сведения, петъ турски полка настѫпвали отъ Одринъ за Лозенградъ. Тия сведения не можаха да не обезпокоятъ колоната, още повече, че тя се намираше по пътя на движението на тия части и затова, следъ като се направи съответното донесение до командира на бригадата, се започна бѣрзо укрепяване на висотитѣ северозападно отъ селото, гдето колоната остана до смръкване. Но противникъ не се явяваше. Само заблудени тур-

¹⁾ Вѣроятно това сѫ били части отъ 1-а сборна и 3-а йлизамска дивизии, отстѫпили отъ Селиолу и Гечкенли посрѣдъ нощъ.

ски войници, отъ различни войскови части, скитащи се изъ околностъта, идваха и сами се предаваха на ротите.

* * *

Къмъ 18:30 часа началникът на отряда подполковникъ Поповъ, получи заповѣдъ да настѫпи за Лозенградъ, но поради липса на сведения за противника и поради настѫпилата нощь той бѣ принуденъ да спре и заношува на самото място. 13-а и 15-а роти продължиха марша си и въ 23 часа пристигнаха въ селото Караачъ дере, гдето се разположиха на квартири за нощуване.

Следъ получаване на горното донесение командирът на бригадата заповѣда на подполковникъ Поповъ да не се увлича въ сериозенъ бой, а при появяване на противника, последователно да се оттегля къмъ Лозенградъ, гдето да се присъедини къмъ бригадата. Едновременно съ това той разпореди три дружини и две батареи да заематъ позиция по юго-западнитѣ склонове на линията: Коунгяуръ—Лозенградъ—Енидже, съ задача да прикриватъ отряда на подполковникъ Поповъ до окончателното му оттегляне. Следъ като частите се бѣха развѣрнали въ боенъ редъ, се получи второ донесение, което установяваше невѣрността на първото и бригадата спокойно продължи марша си. Къмъ полунощъ тя пристигна въ Лозенградъ и се установи на квартири.

Въ боя при с. Енидже, благодарение на пълната дезорганизация на турцитѣ и паниката, която ги бѣ завладѣла следъ бѣрзото и смѣло наше настѫпление, той значителенъ успѣхъ на приморци имъ костува едва 7 ранени долни чинове.

* * *

Боеветѣ, които III-а армия води при Селиолу, Гечкенлий, Ески полосъ и Петра, имаха за резултатъ разбиване на част отъ източната турска армия на Абдуллахъ паша.

Достигнатитѣ блѣскави резултати около тия пунктове, имаха като право последствие завладѣването на крепостта Лозенградъ, което бѣ първата поставена задача на войскитѣ отъ III-а армия. Последната срещна вънъ отъ крепостта четирийтѣ корпуси на източната турска армия и въ полски боевые, отбивайки едновременно и излизатѣ на Одринския гарнизонъ, притѫпи настѫпителния поривъ на турцитѣ и сломи тѣхния духъ до степень да

превърне отстѫпленietо имъ въ паническо бѣгство. Турската армия бѣ въ общо отстѫпление и слабитѣ опити, които тя правѣше съ цель да спре нашето настѫпление бѣха несериозни — правени отъ деморализирани и напълно обладани отъ страхъ войници, които отъ по-рано предрешаваха резултата за всѣкой единъ такъвъ опитъ. Нато плодъ отъ всичко това, последва падането на Лозенградъ — крепость, за устройството и съоръжение на която бѣха изразходвани толкова срѣдства. Надеждата на турската армия пропадна твърде безславно, безъ да укаже и най-малката организирана съпротива; въ тоя денъ българскиятъ националенъ флагъ се развѣваше на крепостния валъ издигнатъ отъ победоноснитѣ българини войски.

Турското командване бѣ въ отчаяние; то правѣше всични усилия, за да спре отстѫпленietо на своята деморализирана вече армия.¹⁾

Победитѣ на българитѣ и завладѣването на Лозенградъ се разнесе съ свѣткавична бѣрзина изъ цѣлата страна, прескочи предѣлитѣ на ликуваща България и разнесе славата на българското оръжие по цѣлия свѣтъ: малката и неизвестна до сега България бѣ опозната и вѣрата въ крайния успѣхъ се наклони на неяна страна. Цѣлъ свѣтъ адмирираше геройскитѣ усилия на българина, който съ рицарска доблестъ, имайки въ подкрепа само божията помощъ, бѣ се втурналъ, твърде самонадѣяно въ неравната борба. Реномето на българската армия се повиши — тя спечели името на добре организирана, дисциплинирана и храбра армия.

11-и октомврий. Въ тоя денъ при тържествения звънъ на всички камбани отъ града, съ грамогласно ура лозенградчани акламираха българскитѣ войски, които въ близкрайни колони преминаха презъ града и бѣрзаха да изстигнатъ отстѫплия противникъ.

Турската армия неориентирана за своето положение употреби деня въ безредно лутание, отстѫпвайки по назадъ.

12-и октомврий. Съгласно заповѣдъ № 4 отъ Него Величество, Главнокомандующия, III-а армия, за той денъ, оставаше на достигнатитѣ мяста въ Лозен-

¹⁾ Абдуллахъ — Спомени отъ войната противъ България — 1912 г.

градъ и околността му, макаръ че командуването на армията се готвѣше да преследва, а нѣкои части, въ изпълнение на това, бѣха вече достигнали до линията: с. Енималъ—с. Лефедже.

4-а Преславска дивизия бѣ разположена както следва: 1-ва бригада въ Енималъ; 3-а въ Кавакли, а 2-а въ Лозенградъ.

Колоната на подполковникъ Поповъ, следъ б я при с. Енидже, остана да нощува въ селата: Енидже и Карагдеръ, а останалата часть на полка, отъ състава на главнитѣ сили на бригадата, — въ Лозенградъ.

13-и октомврий. Къмъ 10 часа на тоя денъ се получи невѣрно сведение въ щаба на действуващата армия, че противникои колони се движели по пътя Одринъ — Лозенградъ. За да се избѣгнатъ изненади, полкътъ получи заповѣдь да напусне града и се разположи на юго-западната му окрайнина. Тукъ къмъ него се присъедини и колоната на подполковникъ Поповъ. Предупреденъ за горното началникътъ на дивизията заповѣда на 3-а бригада да напусне Кавакли и заеме гребена находяща се 3 кlm. западно отъ селото, за да прегради пътя Енидже — Кавакли; 1-та бригада да остане въ Енималъ и бѫде готова да подкрепи 3-та, а 2-та, по личната заповѣдь на командующъ армията, рано сутринта тръгна за Кавакли за да настигне дивизията.

Въ 16 часа цѣлиятъ полкъ настѫпи като авангардъ на бригадата по шосето за с. Кавакли, кѫдето пристигна сѫщия денъ къмъ полунощ.¹⁾

Маршътъ ѝ презъ този денъ не бѣ лекъ, макаръ движението да се извѣршваше по шосе. Още съ тръгването на полка завалѣ проливенъ дъждъ, придруженъ отъ силенъ и много студенъ вѣтъръ. Дъждътъ не престана да вали презъ цѣлата нощъ. И затова, когато полкътъ стигна въ селото, войниците бѣха съвѣршено измокрени и при невѣзможността да си построятъ палатки, бѣха подслонени твърде на тѣсно, подъ плъвни и навѣси, въ каквото положение останаха да нощуватъ, безъ да могатъ да получатъ топла храна за вечеря.

¹⁾ Ген. Р. Димитриевъ, говори, че бригадата презъ този денъ е достигала на 5 кlm. на югъ отъ Кавакли съ готовностъ да подкрепи другите две свои бригади съ фронть на западъ или югъ. (III армия въ Балк. война — стр. 154).

14-и октомврий. Въ 7 часа бригадата, съ 1-а и 2-а Приморски дружини въ авангардъ, съгласно заповѣдта по III-а армия № 20, продължи настѫпателния си маршъ по пътя: с. Кавакли — с. Разв. Асанъ-бейлий, съ краенъ обектъ висотата находяща се източно отъ рѣка Саянъ-дере, гдѣ стигна въ 16 часа и се разположи въ находящата се тамъ гора.

Разченението на полка при движението бѣ следното: въ членъ отрядъ бѣ назначена 8-а рота, въ преденъ — 6-а рота, а 5-а и 7-а роти, заедно съ 1-а дружина и една батарея отъ 5-и с. с. артилерийски полкъ, образуваха главнитѣ сили на авангарда; 3-а и 4-а дружини влѣзоха въ състава на главнитѣ сили на бригадата.

По пътя на движението си полкътъ тръбаше да премине рѣката Саянъ-дере, която отъ проливния дъждъ се бѣше значително разлѣла и достигаше ширина около 10 метра и дълбочина около 1 метъръ. Наложи се войниците да я газятъ, като се събуваха, което отне около 3 часа време.

За охрана презъ нощта бѣ назначена 2-а дружина, която изпрати 6-а и 8-а роти въ наблюдателни застави, а 5-а и 7-а роти остави въ резервъ, за тѣхна най-близка поддръжка. Като най-важна точка за наблюдение бѣ ладена долината на рѣка Юскюпъ-дере.

Нощта мина напълно спокойно; отъ противника нѣмаше никаква следа; изглеждаше, че той бѣ отстѫпилъ доста надалечъ. Притаени въ гората, войниците бѣха до известна степень защитени отъ студения вѣтъръ, който не престана да духа презъ цѣлата нощъ.

Следъ дълги съвещания между командиритѣ на корпусите отъ една страна и военния министъръ и пом. главнокомандуващия отъ друга, турцитѣ решиха да дадатъ решителенъ бой на линията Люле-Бургазъ. Съ това се тури край на безредното имъ отстѫпление. До тоя денъ всички корпуси бѣха пристигнали и бѣха заети указанитѣ имъ по-рано участъци. Но до това време не бѣ нищо направено, не бѣ дори опредѣлена и отбранителната линия. Сериознитѣ приготовления за отбраната на тая позиция почнаха едва отъ днесъ¹⁾.

15 Октомврий. Сутринта презъ този денъ частите отъ бригадата, съставляващи лѣвата колона на дивизия-

¹⁾ Чобанъ-оглу — „Поражението на източната армия“ — стр. 70.

та, готови за походъ, почиваха по мястата на бивацитъ си. Едва къмъ 11:30 часа се получи заповѣдъ за движение. Походния редъ за предстоящето движение се формира по следния начинъ: въ авангардъ на бригадата бѣха назначени 3-а и 4-а Приморски дружини, усиленi съ половинъ ескадронъ конница. Пътъ за движението на авангарда се опредѣляше: с. Османджикъ — с. Доуларъ — с. Караагачъ. 1-а и 2-а Приморски дружини съ цѣлия 5-и с. с. артилерийски полкъ и 31-и пех. Варненски полкъ, влѣзоха въ състава на главнитъ сили на бригадата²⁾.

Въ 12:30 часа колоната настѫпи, но когато тя, движейки се, наближи селото Османджикъ, пътъ ѝ бѣ кръстосанъ отъ части на 6-а пех. Единска дивизия. Това обстоятелство предизвика известно задържане, макаръ дружините да напуснаха пътъ следвайки северо-източно отъ селото, оставяйки да се движи по пътъ само артилерията. Въ с. Мандрица стана ново задържане на авангарда, което бѣ предизвикано отъ движещи се по пътъ каруци и ранени войници отъ състава на 1-а Дунавска бригада, която презъ този денъ водѣше бой около висотитъ на с. Инжеклеръ. Поради тия задръжки, авангарда се откъсна отъ колоната и се отдалечи доста напредъ. Когато той стигна селото Колиби, началникътъ на дивизията заповѣда да се изнесе единъ-два км. източно отъ селото и да постави охранение по хребета на високата, а главнитъ сили на бригадата да останатъ да нощуватъ въ с. Мандрица.

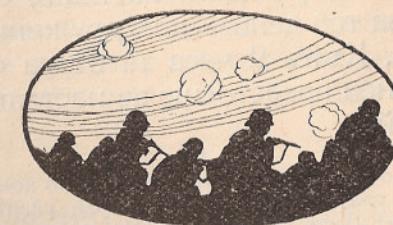
Часътъ бѣ вече 21:30, когато авангарднитъ 3-а и 4-а Приморски дружини стигнаха указаното имъ място. 3-а дружина постави 9-а, 11-а и 12-а роти въ стражеви застави, като изпрати едновременно и патрули, които да установятъ свръзка — въ дѣсно съ 19-и пех. Шуменски полкъ отъ I-а Преславска бригада, която се намираше въ това време на $1\frac{1}{2}$ км. южно отъ селото, а въ лѣво — съ частитъ отъ 5-а пех. Дунавска дивизия, 4-а дружина, заедно съ присъединената къмъ авангарда при с. Колиби една не с. с. батарея, се разположи въ източната окрайнина на горичката, като резервъ на преднитъ постове.

²⁾ Въ състава на дѣсната колона влизаха 1-а бригада и две с. с. артилерийски отдѣления. Сѫщата настѫпи по пътъ Енималь—Лефедже вис. непосредствено сев.-изт. отъ Кавакъ-дере.

По заповѣдъ отъ командира на полка съседнитъ части бѣха уведомени чрезъ конници за мястонахождението на полка. Въ това време отъ полуескадрона, разпознавашъ къмъ с. Караагачъ, се получи невѣрното донесение, че въ тая посока нѣмало противникъ, когато въ сѫщностъ тамъ, въ това време, е билъ разположенъ II-я турски корпусъ¹⁾. И ако безъ намѣсата на началника на дивизията авангарда, основавайки се на това невѣрно донесение, бѣ продължилъ движението си, той би се настѫкалъ на тия турски сили и би попадналъ въ твърде критично положение. Подведена отъ авангарда, въ сѫщото положение би попаднала и цѣлата бригада; а това би довело до изненади презъ нощта, или на разсъмване, когато полковетъ щѣха да бѫдатъ въ походъ, или пакъ спокойно разположени на бивацитъ си.

Къмъ 19 часа главнитъ сили на бригадата се установиха на квартири въ с. Мандрица гдето и занощуваха. 1-а рота отъ полка бѣ назначена да прикрива артилерията, а 2-а и 3-а роти — бѣха назначени въ близка нынешна охрана; сѫщите поставиха наблюдателни застави източно, южно и северно отъ селото.

Въ това положение бригадата остана да прекара нощта. Скоро всичко се унесе въ дѣлбокъ сънъ. Следъ тридневни твърде трудни походи и боеве, почти всички заспаха съ съня на праведници, безъ да подозиратъ, че още на следния денъ имъ предстои срѣща съ укрепилия се здраво на нова позиция противникъ.

¹⁾ Командиръ дивиз. генераль Шефкетъ Тургутъ.

ГЛАВА VI

Боятъ при село Караагачъ.

16-и октомврий.¹⁾ — Следъ боя, който 1-а Дунавска бригада води миналия ден при с. Мандрица, стана ясно, че противникътъ съ значителни сили, се намира твърде близо и че срещата съ него е възможна всъки моментъ. И действително, изпратенитъ рано сутринта патрули, съставени отъ доброволци и отъ избъгали турски войници-българи донесоха, че хребета между рѣките Караачъ-дере и Соуджакъ дере се заема отъ цѣлата 4-а турска дивизия,²⁾ като въ нейна подкрепа, въ втора линия, близо до самата позиция, се намирала и 5-а турска дивизия.³⁾ Ясно бѣше, че за да може бригадата да продължи движението си въ посока на с. Чонгора — с. Топчичкой, както гласѣше заповѣдта по дивизията, тя трѣбаше съ бой да си пробива путь презъ 2-и турски корпусъ, заелъ висотитъ източно отъ р. Караачъ-дере.

Рано сутринта, въ този денъ, командирътъ на бригадата получи въ с. Мандрица заповѣдта на началника на дивизията за продължаване на движението къмъ с. Караачъ. Въ 7:30 часа бригадата настѫпи, охранявана отъ новъ авангардъ за тоя денъ — две дружини отъ 31-и пех. Варненски полкъ. Къмъ 9 часа тя бѣща около с. Колиби. По нататъкъ неи предстоеше да настѫпи презъ с. Чонгора за Топчичкой.

¹⁾ Отъ тая дата, по заповѣдъ на турското главно командуване, източната армия, за да се улесни рѣководството на боя, бѣ раздѣлена на две групи, които добиха имената — южна (лѣвата), I източна група, включваща корпуси: I, II и IV, които оставаха подъ командата на Абдуллахъ паша, и северна (дѣсната) II източна група, включваща корпуси: III, XVII и XVIII, които се поставяше подъ началството на командира на последния корпусъ Хамди паша. Но при все това първата група продължаваше да се именува съ старото си име — източна армия.

²⁾ Дивиз. Родосто — Командиръ — полковникъ Неджибъ.

³⁾ Дивиз. Галиполи — Командиръ — бригад. генералъ Хашимъ.

Отъ с. Колиби тя влѣзе въ връзка съ 1-а Преславска бригада, която също настѫпваше по въ дѣсно, къмъ с. Чувенли.

* * *

Мѣстността, на която предстоеше да се разиграе значителното и важно по своитѣ последици сражение, бѣ единъ отъ многото хребети, които се спускатъ отъ Странджа планина. Следвайки юго-западна посока този хребетъ се включваше между рѣките Караагачъ-дере и Соуджакъ-дере, като неговиятъ западенъ скатъ, който бѣха заели турцитъ за отбрана, бѣ голъ и се спускаше много стрѣмно къмъ село Караагачъ. Горе високата представляваше плато, прорѣзано съ дѣлбоки долове, твърде удобни за прикриване на турските резерви. Съществуващите подстѣни къмъ позицията на противника скриваха само отъ погледъ, но не и отъ огънь. Източно отъ с. Колиби, до самото подножие на неприятелската позиция, мѣстността бѣ открита като на длань и изложена и на погледи и на изстрили. Единственитъ закрития, които се намираха на обрънатия къмъ противника скатъ бѣха с. Караагачъ, малката горичка северо-западно отъ него и една кошара, находяща се западно отъ тая горичка. Долѣтъ южно отъ с. Караагачъ, раздѣляше неприятелската позиция на две части и представляваше единственъ подстѣнъ къмъ нея. Турцитъ бѣха добре преценили тая слабостъ на позицията си и съ умѣло разполагане на своитѣ огневи срѣдства, сполучливо обстрѣлеваха тоя единственъ постѣнъ къмъ тѣхната позиция. Изобщо турцитъ бѣха заели твърде сполучливо позицията си и обстрѣлеваха добре цѣлата предлежаща мѣстностъ.

Наблюдавайки и преценявайки добре всичко това, ставаше ясно, че турцитъ на тая позиция се готвятъ да дадатъ значителенъ отпоръ . . . и тия предположения се сбѫднаха.

* * *

Следъ получаване отъ командуващъ армията заповѣдъта за настѫпението, началникътъ на дивизията реши да атакува противника отъ фронта, като съсрѣдоточи усилията си главно по посока на с. Караагачъ. Въ изпълнение на това си решение той заповѣда 1-а и 2-ра бригади да настѫпятъ както следва: 1-та — въ участъка южно отъ Ко-

либи—Караагачъ, а 2-та — северно отъ пжтя. Всичката артилерия на дивизията тръбваше да заеме позиция.

Когато авангарда на бригадата къмъ 9·30 часа, следвайки опредѣлния пжть, се изкачваше по билото на гребена, източно отъ с. Калиби, турската артилерия, заседа позиция източно отъ с. Караагачъ, сткри силенъ огънь по него, отъ начало съ гранати, а покъсно и съ шрапнели. Това принуди авангарднитѣ дружини да преминатъ въ строй за движение подъ артилерийски огънь и така, движейки се отъ дветѣ страни на пжтя, продължиха по-нататъкъ движението си за село Караагачъ. Следъ това началникътъ на авангарда направи следното донесение до командира на бригадата.

„Противника, неизвестно въ какъвъ съставъ, заседа позиция източно отъ с. Караагачъ, гдето е укрепенъ. Артилерията му е разположена с. и. отъ селото.“

Командирътъ на бригадата, следъ като получи това донесение, заповѣда на началника на авангарда, съ съдѣствието на авангардната артилерия, която да заседа позиция отъ дветѣ страни на пжтя Калиби—Караагачъ (задъ лозята), да продължи настѫпленietо си въ дадената посока. Едновременно съ това и на приморци бѣ заповѣдано да настѫпятъ веднага къмъ дѣсния флангъ на бойното разположение.

Къмъ това време 3-а и 4-а Приморски дружини, които презъ миналата ноќь бѣха въ неподвижна охрана на бригадата, съ преминаването на авангарда презъ линията на преднитѣ постове, се събраха край пжтя и тамъ чакаха пристигането на другитѣ две дружини отъ с. Мандрица. Следъ получаване заповѣдта за настѫпление, командирътъ на полка, безъ да дочека пристигането на 1-а и 2-а дружини, които се намираха въ опашката на бригадата, поведе напредъ дветѣ дружини, като въ лѣво отъ пжтя Калиби—Караагачъ насочи 4-а дружина, а въ дѣсно — 3-а дружина. На командиритѣ на 1-а и 2-а дружини той изпрати заповѣдъ да се развѣрнатъ и следватъ по-нататъкъ като полкова подръжка — 1-а дружина задъ 3-а, а 2-а — задъ 4-а дружини; и тия дружини настѫпиха въ съответния строй за движение подъ артилерийски огънь, съ междина между възводовете си по 50 крачки. Въ той строй полкътъ продължи движението си по западния склонъ на високата — между селата Калиби и Ка-

агачъ. Тукъ се получи заповѣдъ отъ командира на бригадата да се настѫпи по-enerгично и се атакува участъка право срещу фронта на полка.

Указа се, обаче, че предъ фронта на полка се настѫпятъ части отъ 7-и пех. Преславски полкъ, обстоятелство, което наложи да се измѣни посоката на движение то полунаадѣсно. Часътъ бѣше 11·30 когато дружинитѣ, попаднали подъ много силенъ артилерийски огънь, дотигнаха самия хребетъ. Забелязани, обаче, отъ противника, тѣ бѣха обсипани отъ ураганенъ огънь, вследствие на което се принудиха да залегнатъ.

Артилерията на дивизията, на свой редъ, заседа позиция и откри огънь. Орднейнитѣ гърмежи следваха единъ следъ другъ и се сливаха съ оглушителния трѣсъкъ на пръскащите се снаряди. Адски шумъ се носѣше по цѣлото бойно разположение; презъ черния димъ на експлодиращите снаряди се прозираше и зловещата свѣтлина на горящия експлозивъ; следъ всѣкой ударъ отъ граната гейзери отъ прѣсть и камъни, примѣсени съ части отъ човѣшки тѣла, хвѣрчаха високо въ въздуха. Смъртъта съ широкъ размахъ косѣше редоветѣ на борцитѣ.

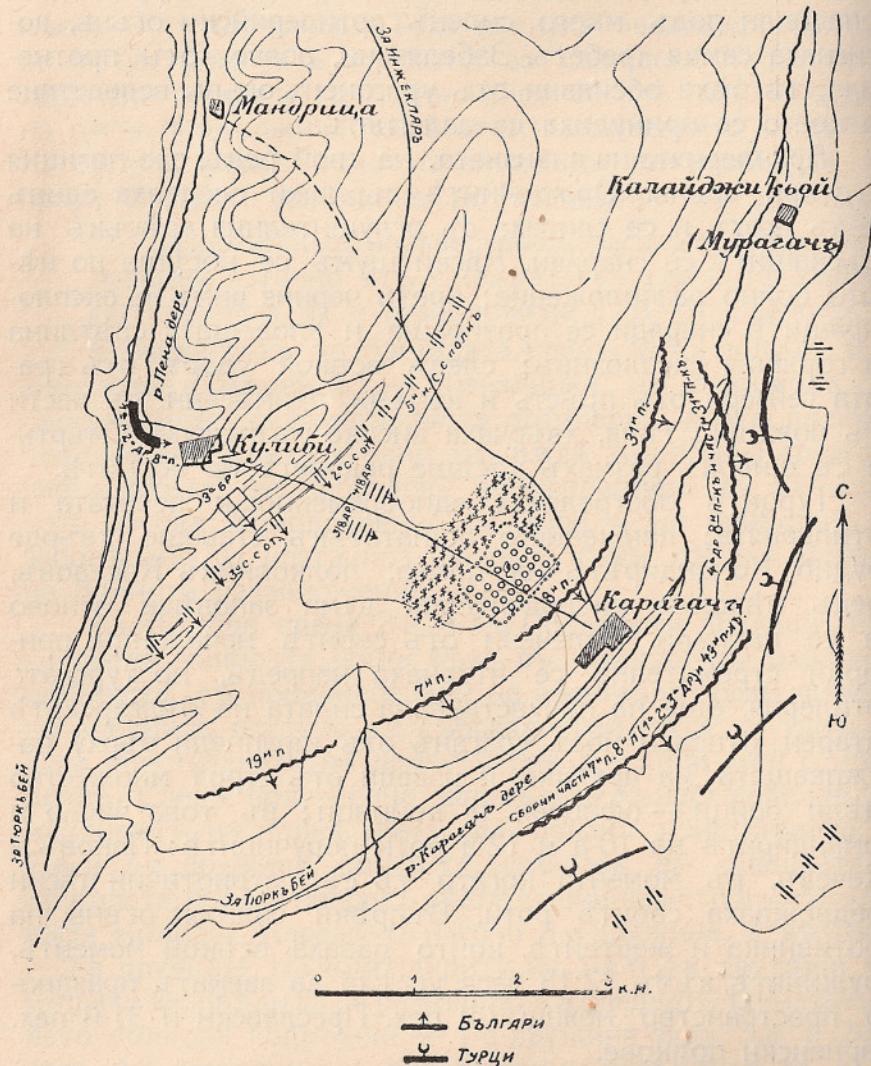
Турцитѣ обстрѣлваха едновременно и пехотата и артилерията; движението по-нататъкъ ставаше твърде трудно. Командирътъ на полка, полковникъ Киселовъ, следъ нѣколко насърдчителни думи заповѣда отново да се настѫпи. Увлечени отъ своите началници, приморци стремително се втурнаха напредъ, но турската артилерия, още не почувствува силата на българските батареи, отправи новъ ураганъ отъ шрапнели върху настѫпващата 3-а дружина и извади отъ строя множество смѣли бойци — офицери и войници; въ това число и командиритѣ на 10-а и 12-а роти поручицитетѣ: Пановъ и Жечевъ, въ момента когато тѣ съ патриотични пѣсни предвождаха своите роти. Въпрѣки силния огънь на противника и жертвите, които даваха всѣкой моментъ, дружинитѣ, къмъ 12·15 часа, успѣха да заематъ празното пространство между 7-и пех. Преславски и 31-й пех. Варненски полкове.

Къмъ 13 часа пристигна и 1-ва дружина; тя удължи бойната линия въ дѣсно отъ 3-а дружина. Половинъ часъ следъ нея пристигна и 2-а дружина, която остана въ полкова подръжка, задъ срѣдата на полка. Картечната

рота бѣ заела позиция между 1-а и 3-а дружини. Ротитѣ набѣрзо се окопаха и откриха на свой редъ огънь по противниковите вериги, разположени по хребета. Съ про-

Схема

За боевете при Караагачъ на 16^о и 17^о октомври

сто око се добре наблюдаваха пораженията, които нашиятъ пушченъ и картечень огънь нанасяха въ редовете на турцитѣ; не по-малко загуби, обаче, търпѣха и

приморци отъ убийствения пехотенъ огънь на противника, както и отъ амфиладния артилерийски огънь на един негова с. с. батарея, разположена негде северо-източно отъ Караагачъ и отъ огъня на неговите картечници, които косъха бойнитѣ имъ редове. Нашата артилерия напрѣгаше сили, за да я принуди да мълкне; и действително като че ли тя постигна целта си — артилерията на противника замълкна и пехотата отново настѫпи, обаче, привидно унищоженитѣ турски батареи отново се нахвърлиха съ яростъ върху нашата пехота, проразявайки продолно цѣлия боенъ редъ. Пехотата бѣ принудена отъ ново да спре и артилерията да прояви нови усилия, за да я подкрепи.

Положението ставаше непоносимо. Броятъ на убити и ранени офицери и войници се увеличаваше ежеминутно — загубите бѣха тежки; веригитѣ заредѣха; частите останаха безъ началници. Спасението бѣ въ побързото поваляне на врага, но за това бѣха необходими прѣсни части, които усилватки бойната част, да я подтикнатъ напредъ. И действително командирътъ на полка оценявайки добре положението, къмъ 14:30 часа донесе на командира на бригадата и настоятелно го молѣше за необходимата подкрепа.

Но той скоро получи отговоръ, че трѣба да разчита само на собственитѣ си сили, защото всички части бѣха вече ангажирани въ бой и исканата подкрепа нѣмаше отъ где да се вземе. Въ сѫщото време той съобщаваше, че цѣлата 3-а бригада е насочена на крайния дѣсенъ флангъ на дивизията, гдето сѫщо така се водѣше ожесточена борба; при това той изказваше своята увѣреностъ, че положението на полка ще се облекчи отъ 5-а пех. Дунавска дивизия, която въ това време настѫпваше въ ливо отъ нашата дивизия.

При това положение командирътъ на полка заповѣда: 3-а и 4-а дружини, като засилятъ веригитѣ съ собственитѣ си подръжки, да настѫпятъ и преминатъ рѣката Караагачъ-дере. Сѫщевременно заповѣда да се попълнятъ и патронитѣ, като такива се взематъ отъ подръжкитѣ, понеже излѣзлитѣ напредъ патронни коне, поради силния огънь и претърпени отъ него загуби отъ хора и коне не можеха да приближатъ и повърнаха назадъ. Полковата подръжка — 2-а дружина излѣзе сѫщо

така напредъ и се влѣ въ бойната линия. По тоя начинъ всичко бѣ сложено на карта.

Къмъ 15 часа веригитѣ бѣха залегнали на разстояние отъ 900 до 1500 крачки отъ позицията на турцитѣ. Поради убийствения огънъ тѣ по-нататъкъ не можаха да продължатъ нестѫплението си; още повече, че турцитѣ, получили нови подкрепления, усилиха до неимовѣрностъ своя огънъ. Градъ отъ куршуми и гранати се сипѣха върху веригитѣ и тѣ всѣка минута все повече и повече редѣха. Цѣлата артилерия на Преславската дивизия напъваше сили и сѣеше еднакво смърть въ противниковите редове, но турскиятѣ батареи, макаръ да понасяха загуби, не замълъкнаха. И дветѣ страни влагаха последни усилия въ борбата мълчаливо създавайки, че тукъ, на това място, се води решителния бой, отъ който ще зависи и по-нататъшния ходъ на войната.

Борбата бѣ страхотна.

Въ тоя денъ слънцето свѣтѣше твърде ярко и бѣше лошъ помагачъ на бѣлгаритѣ — то блѣстѣше въ очите на артилериститѣ и прѣчеше на доброто наблюдение; турска позиция изглеждаше като тъмна неосвѣтена ивица, въ която нищо не се забелязваше.

Стрелбата отъ дветѣ страни ставаше все по-ожесточена. Трѣсъкътъ отъ стрелбата на пушки, картечници и оръдия се сливаше въ единъ непрекъснатъ адски вой. А отъ бѣлитѣ облачета на прѣскащите се въ въздуха шрапнели се бѣше образувала тънка мъгла, която покриваше цѣлото бойно поле. Въздуха бѣ наситенъ отъ газовете на горящите експлозиви.

Загубитѣ отъ хора нарастнаха още повече. Много убити оставаха между залегналите си другари, много ранени безпомощно се гърчеха и охкаха, а върволица други, подкрепяни или накуцвайки сами, цѣли окървавени се движеха назадъ къмъ превързочния пунктъ, бѣрзайки да се прикриятъ задъ кошарата, западно отъ с. Караагачъ. Но и тукъ турска артилерия не ги остави на покой — тя насочи убийствените си гърла къмъ кошарата и по тоя начинъ много отъ тѣхъ изби, а други повторно нарани и прогони.

Следъ пладне наклонилото се на западъ слънце, даде на бѣлгарските батареи благоприятно слънчево освѣтление и предъ очите на наблюдалите тя се очерта въ пълния си видъ.

Къмъ 16 часа турцитѣ изоставиха борбата съ нашата артилерия и съсрѣдоточиха убийственъ огънъ отъ цѣлата своя артилерия върху горичката, която се намира западно отъ с. Караагачъ. Стрелбата стигна до танова напрѣжение, че прикрилите се въ нея отъ погледъ части отъ 7-й, 8-й и 31-й пех. полкове, изгубили всички тѣ си почти началници, не можаха да издържатъ сили и съсрѣдоточенъ артилерийски огънъ, разколебаха се и почнаха да отстѫпватъ къмъ гребена отъ който утринната бѣха почнали своето настѫпление. Командирътъ на полка, полковникъ Киселовъ, който въ това време се намираше въ кошарата, на около 800 крачки предъ артилерийската позиция, схващайки критичния моментъ, възседна коня си и съ извадена сабля излѣзе срещу отстѫпващите войници и следъ като ги окуражи съ думи и имъ припомни дѣлга къмъ отечеството, съ съдѣствието на ротнитѣ командири, успѣ да спре и върне отстѫпващата вълна и да я насочи отново къмъ противниковата позиция.

Генералъ-майоръ Церковски, командиръ на 3-а Преславска бригада, която въ това време бѣше въ маневрени войски, задъ гребена, източно отъ село Колиби, забелязвайки настѫпилото колебание се втурна напредъ и допренесе твърде много за спиранието на отстѫпле нието. А командирътъ на 1-ва дружина отъ 43-й пехотенъ полкъ, майоръ Пауновъ, заставайки начело на дружината си, въпрѣки силниятъ шрапнеленъ огънъ, съ викъ „ура!“, „напредъ!“ и „бѣлгарския войникъ не отстѫпва!“ се понесе напредъ срещу отстѫпващите и успѣ да спре отстѫпленето на всички войници. Подкрепата на 43-й пех. полкъ дойде на време; съживителната струя отъ влетитѣ въ боя прѣсни части указа своето въздействие; увлечената при общото отстѫпление 4-а Приморска дружина се върна и начело на своя дружиненъ командиръ, подполковникъ Свѣщаровъ, зае бѣрзо окрайнината на горичката и откри убийственъ огънъ по неприятелската позиция.

Настѫпленето на 3-а пех. Преславска бригада, вдѣхна куражъ по цѣлата бойна линия на Преславската дивизия. Като неудържимъ порой настѫпиха напредъ храбрите полкове, начело съ своя командиръ, генералъ Цер-

ковски. Литналитѣ напредъ „чичовци“¹⁾ дадоха тласъкъ на цѣлия боенъ редъ и тогава размѣсенитѣ съ хора отъ всички части вериги, поведени отъ останалитѣ здрави тѣхни началници се вдигнаха съ боенъ викъ „ура!“ срѣщу позицията на турцитѣ. Вълнитѣ отъ гжести вериги, подкрепени отъ гърлата на 84 ордия, достигнаха и задминаха горичката, увличайки съ себе си, запазилитѣ свои мѣста преславци и приморци. Напразно противника се опитваше съ огънь да спре настѫплението на тая яростна вълна — нищо не помагаше. Българската артилерия взела вече надмошне яростно се нахвѣрли върху турските окопи.

Вълнитѣ отъ гжести вериги, съ натѣкнати ножове, необрѣщайки внимание на загубитѣ, движейки се безспирно, стигнаха долината на рѣка Караагачъ дере. Тукъ се наложи малко спиране за отдихъ и довеждане до известенъ редъ настѫпващите части, движението на които до тукъ продѣлжи безспирно. Напластената, обаче, тукъ маса отъ хора, обстреляна силно отъ турцитѣ, не дочака дѣлго и съ новъ скокъ се понесе по стрѣмния скатъ къмъ гребена, който бѣ увѣнчанъ отъ неприятелските окопи. Умаломощени отъ огъня на българските батареи, разколебани отъ понесенитѣ загуби, предъ вида на стремително настѫпващите вериги, турцитѣ на много мѣста прекратиха огъня си и не дочаквайки нашето „ура“, напуснаха своите окопи. Тогава частъ отъ 3-а Приморска дружина, премѣсена съ войници отъ 7-и пех. Преславски и 43-и пех. полкове, насочвани отъ командира на сѫщата, подполковникъ Поповъ, се нахвѣрлиха на ножъ въ турските окопи и следъ като избиха сваренитѣ въ тѣхъ турски войници, заеха окопитѣ. На дѣсния флангъ на полка 3-а Приморска дружина първа завладѣ неприятелските окопи, заедно съ 4 турски ордия. Тоя си успѣхъ, обаче, тя откупи съ скжпа жертва — тукъ падна убитъ доблестния командиръ на дружината, подполковникъ Поповъ Н., пронизанъ отъ куршумъ въ челото, предъ своята храбра дружина, която той тѣй смѣло и разумно води до сега.

4-а Приморска дружина съ две роти отъ 31-и пех. Варненски полкъ, командувани отъ подполковника отъ

сѫщия полкъ Дрѣжковъ, въ 19 часа атакуваха позиции на противника, разположена срещу лѣвия флангъ на полка и я завладѣха заедно съ 11 с. с. ордия. Опитътъ на турцитѣ да си възвѣрнатъ обратно тия ордия остана неуспѣшенъ и дружината презъ нощта се окопа на завзетата позиция.

По такъвъ начинъ, следъ неимовѣрни усилия и понесени скжпи жертви, къмъ 19 часа, силната турска по-

Подполковникъ Поповъ Н. — убитъ на 16 октомври въ боя при с. Караагачъ.

зи предъ фронта на дивизията, бѣ завладѣна съ общите усилия на всички части. Противникътъ, който бѣ отетженъ на около 1200 крачки по-назадъ, изостави въ

¹⁾ Прозвище на войници отъ третитѣ бригади.

наши ръжде, една голъма част отъ своите батареи, много отъ които бъха повредени отъ попаденията на нашата артилерия.

Подъ прикритието на нощта останалите на лице началници организираха разстроените и размъсени дружини, следъ което, въпръшки умората, почнаха да се самоокопаватъ, за да бъдатъ готови да посрещнатъ всички опитъ за повратно нападение отъ страна на турците. Това бъде повече отъ необходимо, защото никой не знаеше какво ще донесе утрешния денъ.

Отъ събраните, отстъпили до артилерийската позиция войници, бъха формирани три роти, командуването на които къмъ 19.30 часа бъде повърено на командира на 6-а рота, капитанъ Анастасовъ. Същите бъха отправени за позицията, но по-заповедъ на командира на бригадата бъха върнати обратно и оставени за прикритие на артилерията презъ нощта.

Презъ този денъ срещу дивизията действуваха турските 4-а и 5-а низамски дивизии, отъ които 5-а заемаше позиция юго-източно отъ Караагачъ — на изтокъ отъ 4-а дивизия. 3-а дивизия бъде задъ 4-а, а дивизията Чанакъ кале се движеше къмъ Сатжкьой. Боятъ предъ фронта на II-й корпусъ се бъде много усилилъ; 4-а и 5-а дивизии преживѣха критични моменти. Наложи се къмъ пладне 3-а дивизия да удължи дѣсния флангъ, следъ което тя се ангажира въ бой и възстанови равновѣсието, като отблъсна нашите части дори задъ Караагачъ-дересе; контра атакувана, обаче, тя бъде принудена да отстъпи презъ нощта отъ ново на изтокъ отъ рѣката.

Презъ нощта нѣкои отъ частите напуснаха позициите си, поради което артилерията на 4-а дивизия, остана безъ прикритие и падна въ български рѣже.

Абдулахъ паша за да подкрепи дѣсния флангъ, мислѣше да изпрати дивизията Чанакъ кале¹⁾ но тя закъсня твърде много и стигна късно, макаръ да имаше да измине отъ Сатжкьой само 12 км.

¹⁾ 3-а низ. дивизия: командиръ — бриг. генералъ Османъ. (Цариградъ) I арм. корпусъ, полкове: 7, 8 и 9 низамски.

4-а низ. дивизия: командиръ — полковникъ Неджибъ. (Родосто) II арм. корпусъ, полкове: 10, 11 и 12 низамски.

5-а низ. дивизия: командиръ — бриг. генералъ Хашимъ. (Галиполи) II арм. корпусъ, полкове: 13, 14 и 15 низамски.

Редифска дивизия: Чанакъ-кале IV арм. корп. Редифски полкове. Кала, Пазаръ, Бига.

На 16 октомври (вторникъ) сутринта дивизията Чанакъ-кале усилива центъра на II-й арм. корпусъ; останалите отъ предния денъ ордия биватъ взети обратно, но поради липса на срѣдства за откарването имъ, тѣ биватъ наново изоставени.

Предъ видъ важността на Караагачъ, Абдулахъ мислѣше да изпрати тамъ още една дивизия отъ IV арм. корпусъ, но силната българска артилерия и предприетиятъ походъ на конницата не му позволиха да изпълни това. А освенъ това бъде падналъ вече и Люле-Бургазъ.¹⁾

17-и октомври. Нощта премина въ усилена работа. Необезпокоявани отъ противника, частите се укрепяваха на заетата позиция съ всички подръжни срѣдства. Турците не предприеха нищо, за да възвърнатъ изгубената си позиция. Боеки се на свой редъ отъ нощно нападение, тѣ бъха отстъпили на по-задна позиция отъ гдето непрестанно стреляха цѣлата нощ.

При всички усилия, макаръ и да се съмваше вече, частите не бъха успѣли още да се уредятъ и почти всички началници командуваха по-скоро сборни команди отъ полкото имъ части; при все това, обаче, всички бъха готови, макаръ и съ цената на нови жертви, да се борятъ за запазване на завладяната позиция.

На разсъмване турските части настѫпиха отъ североизточна посока, къмъ лѣвия флангъ на полка.²⁾ Находящата се, обаче, тамъ 4-а дружина, подкрепена съ силенъ огънь отъ съседите си, ги принуди въ скоро време, съ бѣгъ да се върнатъ назадъ.

Презъ деня по цѣлия фронтъ на дивизията противникъ не предприе никакво сериозно нападение, но една турска картечна рота съ огъня си прѣчеше на частите отъ лѣвия флангъ да настѫпятъ. За да се отстрани тази прѣчка, младшиятъ подофицеръ Г. Драгневъ, съ доброволци, настѫпи срещу тѣхъ и като успѣ да избие част отъ прислугата, застави другата част да се оттегли назадъ. Използвайки това 4-а дружина настѫпи и успѣ да отвѣрли противника по посока на Чонгора. Тукъ полкътъ даде още една скжпа жертва — падна убитъ, сразенъ отъ неприятелски куршумъ, командирътъ на 4-а рота по-

¹⁾ Махмудъ Мухтаръ паша — „Моята дейностъ презъ Балкан. война“.

²⁾ Въроятно 3-а дивизия (Османъ паша) — Цариградъ; отъ състава на I корпусъ (Абдулахъ — Спомени отъ войната противъ България 1912).

ручикъ Недевъ, настъпвайки начело на ротата си. На завладѣната позиция бѣха изоставени много убити и ранени турци.

Къмъ 10 часа противникои вериги настъпиха отъ къмъ с. Мурагачъ (Калайджикъой), въ северо-западна посока отъ с. Караагачъ, вѣроятно съ цель да се явятъ въ тилъ на разположението на полка. Тогава командирътъ на 1-ва рота, капитанъ Юрановъ, който до това време бѣше въ подръжка на дружината отъ 43-и пех. полкъ, командувана отъ подполковникъ Кръстевъ, заедно съ една пионерна рота и картечната рота на приморци, настъпи и подъ най-силенъ пехотенъ и артилерийски огънь успѣ да прогони противника къмъ с. Мурагачъ, като му нанесе чувствителни загуби. Това настъпление бѣ успѣшно подкрепено съ огънь и отъ 4-а Приморска дружина, която съ мѣрникъ 1500 кр. фланкира настъпващите турски части.

Къмъ 15·30 часа турцитъ направиха новъ опитъ да настъпятъ срещу лѣвия флангъ на полка, но две преславски дружини и три приморски роти, (последните командувани отъ командира на 6-а рота, капитанъ Анастасовъ), на ново ги отблъснаха съ голѣми загуби.

Вече две денонощия отъ какъ полкътъ води безспирно бой отбелязвайки съ цената на скжпи жертви значителни успѣхи. Усилията бѣха чрезмѣрни и умората голѣма; повече отъ необходимо бѣ частитъ да се устроятъ и нахранятъ, за което и командирътъ на полка къмъ 19·30 часа заповѣда на дружините да се снематъ отъ позицията. Скоро, обаче, последва нова заповѣдь отъ командира на бригадата, споредъ която 2-а, 3-а и 4-а дружини, трѣбаше да заематъ нова позиция въ лѣво и напредъ, предъ главната позиция на артилерията — въ лозята, задъ Караагачската горичка. Следъ заемането на тая позиция, дружините почнаха веднага да се самоокопаватъ. Тая предохранителна мѣрка бѣ твърде умѣстна, защото тая посока, отъ която, презъ деня, противникътъ предприемаше своите нападения ставаше по-опасна за презъ нощта.

Още едно обстоятелство идѣше да оправдае тия мѣрки. Презъ деня 5-а пех. Дунавска дивизия бѣ атакувана отъ всичките три корпуса на Махмудъ Мухтаръ Паша, следствие на което дивизията претърпѣ тежки

загуби и бѣше принудена да отстѫпи до Бунаръ Хисаръ. Съ това оттегляне лѣвиятъ флангъ на частитъ отъ 4-а пех. Преславска дивизия, които бѣха успѣли да завладѣятъ турската позиция при селата Колиби и Караагачъ се излагаше твърдѣ много.

1-а Приморска дружина презъ цѣлата нощъ остана на достигнатата си позиция.

Въ дѣсно 6-а пех. Бдинска дивизия, настъпваше успѣшно срещу позициите на противника, източно отъ с. Тюркъ бей,¹⁾ а още по въ дѣсно — срещу Люле Бургазъ I-та наша армия, притискаше здраво противника задъ позицията по висотите на лѣвия брѣгъ на р. Караагачъ дере.¹⁾

Въ разигралитъ се епични боеве се решаваше участътъ на войната; това обстоятелство, обаче, бѣ на малцина известно и за това чиноветъ отъ 4-а пех. Преславска дивизия, които проявиха забележителна храбростъ и упоритостъ при достигане поставените имъ цели, сториха това импулсирані сама отъ съзнанието, че трѣбва до края да изпълнятъ своя дѣлгъ; тѣ не знаеха, че още въ боя на 16-й вечеръта извѣршиха пробивъ въ центъра на турската позиция и следвайки съ неотслабна енергия своя боенъ маршъ на 17-й, разшириха тоя пробивъ до разници, които бѣха съ сѫдбоносни последствия за турцитъ. Въ тия памятни боеве приморци извѣршиха подвигъ, който поставяйки ги въ първите редове на храбреците, увѣковечи тѣхното име.

На завладяната турска позиция, предъ тѣхъ, въ твърде внушителенъ видъ, се обрисува една отъ неизбѣжните картини на войната — турските окопи и цѣлата мѣстностъ около тѣхъ бѣха изпълнени съ мъртви и ранени. Въ тая печална картина като декоръ, който по релефно посочваше размѣра на турското поражение, съ мълчаливо насочени на западъ гърла стояха на своите места изоставените 40 с. с. ордия, които, малко преди това, съ зловещъ ревъ пращаха своите снаряди и съяха смърть въ българските редове. Много отъ тѣхъ носеха рани по своите стоманени тѣла, а прислугата имъ съ

¹⁾ I-й турски корпусъ на Юмеръ Яверъ паша (1, 2 и 3 низамски и редифската дивизия Ушакъ).

²⁾ IV-й корпусъ на Ахмедъ Абуку (11, 12 низ. и редифските дивизии Изандъ и Чанакъ-кале).

своите началници, върни на своя войнишки дългъ, бъха легнали въ честна смърть около своите орждия.

Но богът на войната наклони везните на победата към страната на по-храбритѣ — боя бѣ спечеленъ отъ насъ.

И много отъ тия храбреци, отричайки се отъ себе си, въ общия устремъ за достигането на тая победа, паднаха изкупителна жертва на полето на честта. Много отъ тѣхъ лежаха пръснати по гребените и скотовете западно и източно отъ селото Караагачъ; на много места лежаха тѣ безмълвно въ цѣли групи отъ 10—15 човѣка. И обляната обилно съ българска кръвь мѣстностъ около селата Караагачъ и Колиби прибра въ своите прегрѣдки загиналите български синове отъ северъ. Скоро голѣми братски могили се издигнаха на самотните голи хребети. Братски грижи се положиха и за ранените; старателно привързани тѣ бъха изпратени назадъ на лѣчение. Останалите живи бойци, свидетели на доблестната смърть на своите другари, чувствуваха новъ товаръ върху тѣхните плещи — добитата съ скжпи жертви земя налагаше нови усилия за нейното задържане и тѣ бъха готови да ги дадатъ.

Въ тия епични боеве приморци вложиха върховни усилия, при които отбелязаха прояви на величие и дадоха отъ своите редове като жертва, доблестни борци, които отбелязвати съ кръвь своя подвигъ,увѣковечиха своето име, въ страниците на историята. Въ боеветѣ на 16-и и 17-и октомври жертвите на приморци достигнаха въ убити: 8 офицери и 180 войници и ранени 40 офицери и 1150 войници, което отъ наличния боенъ съставъ на полка съставлява убити: офицери 12·12% и войници — 3·81%, а ранени: офицери 60·6% и войници — 24·37%. Това сведочи за жестокостта на боя и за цената на твърде скжпо платената победа.¹⁾

Отъ наличните 16 строеви ротни командири, незасегнати въ строя останаха 2, а 3-а дружина освенъ убитиятъ си дружиненъ командиръ изгуби и всичките си офицери. Всички тия тежки загуби, поради намаления съставъ и липса на началнически персоналъ, наложиха полка да се сведе въ три дружиненъ съставъ. Тукъ

паднаха убити: командирътъ на 3-а дружина, подполковникъ Поповъ Н., командирътъ на 14-а и 16-а роти — поручиците: Недевъ и Чехларовъ; въводните командири — подпоручиците: Киселковъ и Пейчевъ и офицерските кандидати: Мандаджиевъ, Петровъ, Тоневъ Г. и Поповъ К.

18-и октомври. За днешния денъ командуващъ армията бѣ заповѣдалъ на дивизията да атакува енергично противника, за да го прикове на мястото му и по този начинъ да облегчи задачата на I-а армия. Въпрѣки голѣните усилия на 5-а пех. Дунавска дивизия, боеветѣ предъ нейния фронтъ се затегнаха. И при нея съществуваха критични моменти, при които бойното щастие се мѣняше. Дори и въ днешния денъ, когато частите на 4-а пех. Преславска дивизия ликуваха следъ своите успѣхи, тя не можа да настѫпи, и затова началникътъ на дивизията, генералъ-майоръ Бояджиевъ, реши да я подкрепи съ своите действия, за да може тя да отхвърли на изтокъ действующата срещу нея турска маса. За тая цель той назначи две колони, които трѣбаше да действуватъ срещу лѣвия флангъ на Махмудъ Мухтаръ паша. Едната отъ тѣхъ — дѣсната, на генералъ-майоръ Церковски, съставена отъ 3-а Преславска бригада, 8-и пех. Приморски полкъ, 3 с. с. батареи и $\frac{1}{2}$ ескадронъ, трѣбвало да настѫпи въ източна посока, да заеме безименната висота и съ фланговите си действия да съдействува на операциите на 5-а Дунавска дивизия.

Лѣвата колона на командира на 5-й не с. с. артилерийски полкъ, полковникъ Кацаровъ, въ съставъ две дружини отъ 19-й пех. Шуменски полкъ и 2 не с. с. батареи, имаше за задача да настѫпи по долината на Караагачъ-дере, къмъ Калайджи-къой — Тузакли и съ действия отъ флангъ да съдействува на 5-а Дунавска дивизия да се задържи на позицията си. Ако се укаже, че противника не е преминалъ на дѣсния флангъ на р. Пурали, колоната е трѣбвало да премине на лѣвия брѣгъ и следъ това да се присъедини къмъ дѣсната колона.

1-а Преславска бригада, образуваща трета група, състояща се отъ 10 дружини и 13 батареи, трѣбаше да заеме противниковата позиция да се укрепи на нея здраво и отъ тамъ да обезпечи марша на горните две колони отъ къмъ Топчи-къой — Чувенли и съдействува на операциите на 6-а пех. Бдинска дивизия. Тая група на 19-й су-

¹⁾ Гледай приложения на края списъкъ на убитите и ранените.

тринъта тръбваше да се присъедини къмъ дивизията при Чонгора.

Къмъ 11·30 часа полкът бѣше вече на висотата източно отъ с. Караагачъ, гдето влѣзе въ подчинение на началника на колоната. Точно въ 43 часа полкът настжпи въ дадената посока, като имаше 1-а и 4-а дружини въ бойна част, а 3-а — въ полкова подръжка. Въ дѣсно отъ полка, въ боенъ редъ настжпваше 43-й пех. полкъ, а задъ тѣхъ, въ маневрени войски се движеше 44-й пех. полкъ.

Настжпленето на частитѣ, поради липсата на пжтища, поради пресечената мѣстностъ и калната почва, ставаше доста бавно.

Къмъ 15 часа въ междината между 8-й и 43-й пех. полкове настжпи 31-й пех. Варненски полкъ и въ тоя редъ бригадата достигна на платото юго-западно отъ село Чонгора. По тоя начинъ тукъ се събраха дветѣ Преславски бригади. Артилерията на бригадата излѣзе на позиция и откри огнь по отстжпващите въ голѣмъ безпорядъкъ турски части, които се движеха предъ фронта на 5-та пех. Дунавска дивизия, съ посока отъ р. Суджакъ-дере, за къмъ с. Чонгора и всѣ паника въ отстжпващите части, които се пръснаха въ безредие къмъ с. Дуганджа.

Смръкваше се вече, когато полкътъ, по заповѣдь, се събра и къмъ 19 часа се разположи на бивакъ юго-западно отъ с. Чонгора, гдето необезпокояванъ отъ противника, прекара нощта съ всички мѣрки за охранение. 44-й пех. полкъ получи заповѣдь да влѣзе въ състава на 1-та Преславска бригада. А приморци съ 31-й пех. Варненски полкъ и 43-й пех. полкъ, усиленi съ 3-о с. с. артилерийско отдѣление и $\frac{1}{2}$ ескадронъ конница отъ 8-й ко-ненъ полкъ останаха подчинени на генералъ-майоръ Церковски.

ГЛАВА VII.

Боятъ при с. Чонгора

19-й октомврий. Съгласно заповѣдъта на командуващъ армията, сѫщата днесъ щѣше да преследва отстжпващия противникъ по дѣсния брѣгъ на Суджакъ-дере. Дивизията трѣбваше да извѣрши това по посока на с. Чонгора.

Сутринята, въ тоя денъ, колоната на генералъ-майоръ Церковски настжпи по следитѣ на II-й турски корпусъ къмъ дадения ѝ обектъ — с. Чонгора, въ две колони. Лѣвата колона, командувана отъ командира на 2-а бригада, полковникъ Енчевъ, въ съставъ 8-й пех. Приморски, 31-й пех. Варненски полкове и 3-о с. с. артилерийско отдѣление, получи задача да атакува и заеме с. Чонгора и гребена източно отъ това село, а дѣсната — 43-й пех. полкъ, да настжпи къмъ с. Топчи-кой съ задача да атакува и заеме сѫщия гребенъ.

Колоната на полковникъ Тодоровъ (7-й, 19-й и 44-й пех. полкове, 2-о с. с. и 2-о не с. с. артилер. отдѣления), която бѣ нощувала около с. Караагачъ, трѣбваше да настжпи по посока на с. Чонгора и подържа колоната на генералъ Церковски.

Въ 9·30 часа лѣвата колона настжпи безъ пжть като имаше 1-а и 2-а Приморски дружини, усиленi съ една с. с. батарея въ авангардъ, подъ команда на командира на полка, полковникъ Киселовъ, а 3-та дружина¹⁾, останалитѣ две с. с. батареи и цѣлия 31-й пех. Варненски полкъ, въ главни сили на колоната. Генералъ-майоръ Церковски, който оставаше общъ началникъ на дѣсната колони се движеше съ авангарда на дѣсната колона.

Поради гжститѣ храсталаци, съ които бѣ обрасла мѣстностъта, движението на лѣвата колона ставаше твърде бавно. Вънъ отъ това, наложи се авангарда да пре-чиства мѣстностъта отъ изостанали заблудени и ранени турски воиници, които стреляха срещу патрулитѣ, а заедно съ това и тревожеха частитѣ отъ колоната.

¹⁾ Сборна отъ 3-а и 4-а Приморска дружини.

При движението авангарда бъде разченен по следния начинъ: въ членъ отрядъ бъде назначена 3-а рота, въ преденъ отрядъ — 2-а и 4-а роти, а 1-а рота бъде изпратена въ рекогносцироваченъ отрядъ.

Къмъ 10·30 часа рекогносцировачната рота донесе, че противникътъ заема позиция около с. Чонгора, задъ която били наблюдавани стоящи събрани гжести войскови колони. Самото село бъде пригодено за отбрана.

Къмъ 11 часа противникътъ се очертаваше вече доста ясно на своята позиция, а главно на високата източно отъ с. Чонгора.

Къмъ това време бъде изнесена напредъ една батарея, на която се заповѣда да обстреля позицията на противника по високата източно отъ с. Чонгора. Тая батарея, обаче, успѣ да открие огънь едва къмъ 12 часа.

Съ постепенното си напредване пехотните патрули завързаха престрелка съ тия на противника, а следъ това петъ турски батареи откриха огънь по авангарда и главните сили на колоната. Движещата се на чело 1-а дружина се развърна въ боенъ редъ, като изпрати 2-а и 3-а роти въ бойна част, а 4-а остави задъ тѣхъ, въ дружинна поддръжка. Скоро три наши батареи откриха огънь и заставиха турските батареи да замлъкнатъ. Подъ прикритието на артилерийския огънь, въ лъво отъ 1-а дружина се развърна и 2-а дружина, като изпрати 7-а и 8-а роти въ бойна част, а 5-а и 6-а роти остави въ дружинна поддръжка,

Къмъ 12·30 часа, когато бойниятъ редъ на полка се бъде напълно очерталъ, рекогносцировачната рота донесе, че наблюдава движението на два турски табора, които се насочватъ къмъ лъвия флангъ на полка. Въ застрашената посока, по заповѣдъ на командира на полка, бъде изпратена 5-а рота отъ дружинната поддръжка, която се развърна въ боенъ редъ и засе позиция въ лъво отъ развърналата се вече първа рота и почна веднага да се окопава.

Къмъ това време противникътъ откри ожесточенъ артилерийски огънь по разположението на полка и задържа настъплението му за цѣли 2 часа, въ течение на които цѣлиятъ боенъ редъ усилено се окопаваше.

Къмъ 14 часа се получи заповѣдъ отъ началника на дивизията, съ която се даваха упътвания за воденето на

бой, резултатъ на извлеченитѣ поуки отъ воденитѣ до тогава боеве. Въ сѫщата той напомняше, че началниците трѣбва да държатъ частитѣ здраво въ рѣшетѣ си, да се настѫпва енергично, а за да не се даватъ лишни жертви, окопаването да се прилага въ най-широки разстояния; той заповѣдваше отъ заетата позиция по-нататъкъ да не се настѫпва, до като не се получи отъ него заповѣдъ за това. Тая заповѣдъ бъде съобщена веднага и на командирите на дружините.

Къмъ 17 часа последва заповѣдъ и отъ командира на бригадата: полкътъ да се задържи здраво на заетата позиция, до като 1-а бригада, която настѫпваше въ дясното, не напредне и съ това облекчи нашето нападение.

Въ това време полкътъ имаше следното разположение: 1-а и 2-а дружини бъха засели позиция на ската, западно отъ с. Чонгора; 1-а и 5-а роти — въ лъво отъ тѣхъ съ фронтъ къмъ северо-изтокъ, а 3-а дружина — въ полкова поддръжка, задъ лъвия флангъ на бойното разположение, въ долината северо-западно отъ с. Чонгора. Въ дясното на около 30 крачки отъ нея, въ маневрени войски на бригадата, бъде разположенъ цѣлия 31-й пех. Варненски полкъ.

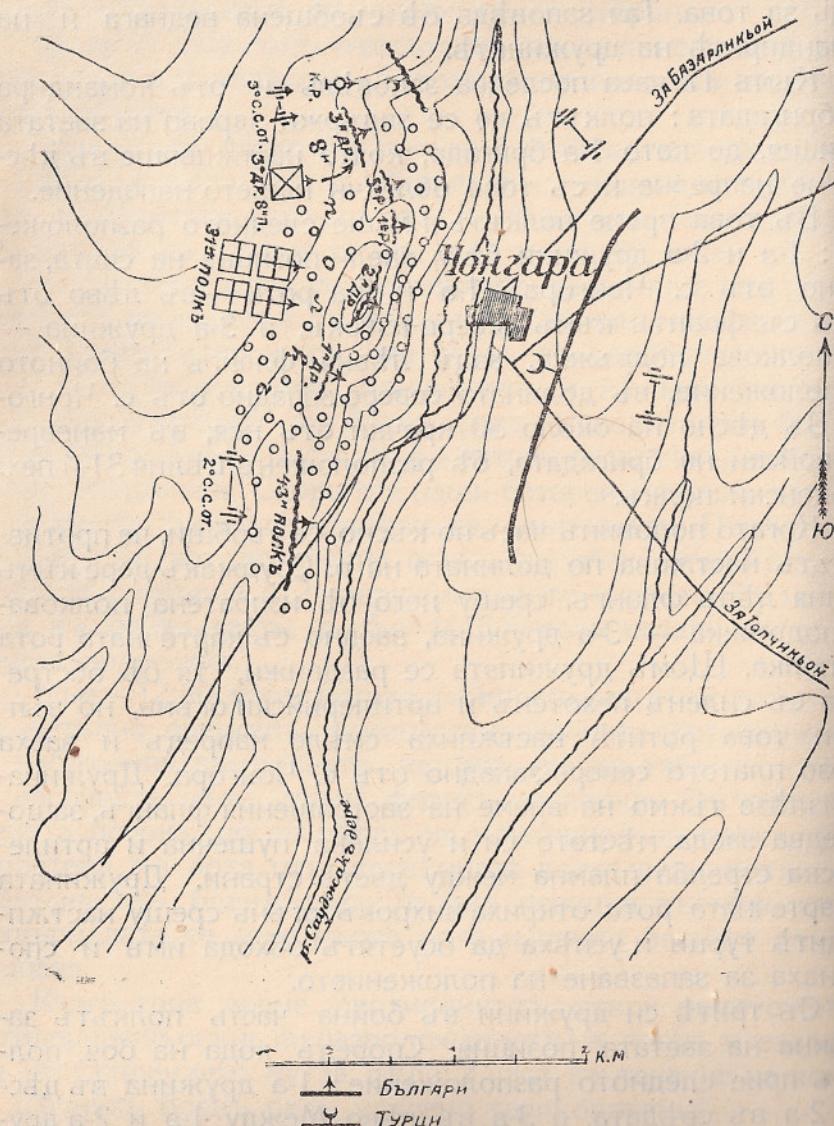
Когато половинъ часть по-късно, се съобщи, че противникътъ настѫпва по долината на р. Суджакъ-дере къмъ нашия лъвъ флангъ, срещу него бъде изпратена полковата поддръжка — 3-а дружина, заедно съ картечната рота на полка. Щомъ дружината се раздвижи, тя бъде обстреляна съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь, но въпрѣки това ротите настѫпиха смѣло напредъ и заеха бързо платото северо-западно отъ с. Чонгора. Дружината излѣзе тѣкмо на време на застрашения флангъ, защото едва засела мястото си и усилена пушечна и артилерийска стрелба пламна между дветѣ страни. Дружината и картечната рота откриха вихровъ огънь срещу настѫпващите турци и успѣха да осуетятъ обхода имъ и спомогнаха за запазване на положението.

Съ трите си дружини въ бойна частъ полкътъ замързна на заетата позиция. Споредъ хода на боя, полкътъ прие следното разположение: 1-а дружина въ дясното, 2-а въ срѣдата, а 3-а въ лъво. Между 1-а и 2-а дружини бъха разположени 2-а и 4-а Варненски, а 1-а и 3-а Варненски дружини задъ центъра на бойното

разположение — въ подръжка. 31-й пех. полкъ бѣ въ бойна частъ, въ дѣсно отъ разположението на полка.

Схема

За боя при Чонгара на 19th октомври

Боятъ през той ден се води изключително само отъ приморци. Съ постепенното настѫпване на нощта,

неговата ожесточеностъ почна постепенно да намалява; затихнаха единъ по единъ ордайнитѣ гърмежи, а следъ тѣхъ и пушечнитѣ. Черни дъждовни облаци се надвесиха, следъ това, надъ позицията и като изъ ведро почна да вали проливенъ есененъ дъждъ, който не спрѣ презъ цѣлата нощъ. Войниците се измокриха до кости, а окопитѣ, набързо копани подъ огънь, се напълниха съ вода. Изморени отъ боя, ненахранени, безъ ни най-малкия признакъ за недоволство, приморци, потънали въ вода и каль, търпеливо понасяха тия бойни несгоди. Тѣ крепѣха своя духъ съ съзнанието, че сѫ необходими още усилия до като се сломи упорството на противника, и го подчинимъ на нашата воля; тѣ съзнаваха, че въ подетата борба само здравия духъ ще победи и затова лишенията и трудноститѣ не ги плашеха — тѣ ги понасяха съ стойческо търпение.

Частитѣ прекараха нощта необезпокоявани отъ противника. Само единичнитѣ изстрели, давани отъ часовитѣ, които бодърствуваха въ окопитѣ, нарушаваха еднообразието на дъждовната тъмна и влажна есенна нощъ.

Въ той ден турцитѣ възприеха нова промѣна въ своето висше командуване. Съ заповѣдъ отъ главнокомандуващия, за командуващъ II-а източна армия бѣ назначенъ Махмудъ Мухтаръ паша, на мястото на дивиз. генералъ Ахмедъ Хамди паша.

20-и октомври. Полкътъ осъмна на заетата отъ вечерта позиция. Измокрени до кости, лежали презъ цѣлата нощъ въ кальта, безъ да сгрѣватъ свойтѣ просмуки отъ влагата тѣла, приморци, още съ пукването на зората, се размърдаха.

Рано сутринъта командирътъ на полка узна отъ полученитѣ донесения, че на 400 крачки отъ настъ противникътъ се окопалъ и считайки, че положението на изнесената доста напредъ 1-ва дружина, която заемаше хребета надъ селото, е застрашено, помоли командира на бригадата да изпрати две роти въ нейна подкрепа. При това и пленени турски войници твърдѣха, че предъ настъ сѫ разположени два турски полка съ 24 ордия. На това искание, обаче, командирътъ на бригадата къмъ 7:30 часа отговори, че исканата подръжка не може да се изпрати и че полкътъ трѣбва да разчита само на собствените си сили.

Въ това положение всички очакваха всъка минута да се почне боя.

Къмъ 11 часа турцитѣ настѫпиха срещу 1-а дружина. Посрещнати съ силенъ огънь отъ веригитѣ, тѣ бѣха принудени да отстѫпятъ, следъ което до 17 часа настѫпи почти пълно затишие — боятъ изглеждаше като че ли бѣ прекратенъ, следъ тоя несполучливъ опитъ на турцитѣ.

Дъждътъ продължаваше непрестанно да вали и положението на измокренитѣ войници ставаше още по-тежко. Приморци, обаче, не губѣха куражъ; тѣ знаеха, че противникътъ не е по-добре отъ тѣхъ и крепейки своя духъ подхранванъ отъ отбелязания до сега боенъ активъ, създаваха, че само съ него тѣ ще надѣлъятъ противника; и тѣ мжкки търпѣха.

Въ 17 часа една противнико рота откри огънь срещу лѣвия флангъ на 1-а рота. Командирътъ на ротата — подпоручикъ Фиковъ, подпомогнатъ отъ една рота на 31-й пех. Варненски полкъ, атакува турската рота, при което успѣ да я обгради и плени 60 войници съ 1 офицеръ. Следъ това ротата настѫпи напредъ и достигна височината надъ селото Чонгора; тукъ тя се спре, окопа се и прекара нощта.

1-а и 3-а дружини отъ полка наблюдавайки тоя успѣхъ на 1-а рота, въпрѣки заповѣдъта да стоятъ по мястата си, подпомогнати отъ две дружини на 31-й пех. Варненски полкъ, сѫщо така настѫпиха и къмъ 18 часа навлѣзоха въ селото, гдето останаха да пренощуватъ на квартири, охранявани отъ 2-а Варненска дружина. 2-а Приморска дружина, заедно съ 1-а рота, бѣха оставени въ охранение северо-западно отъ село Чонгора.

Въ селото приморци побѣрзаха да се нахранятъ съ изоставенитѣ отъ турцитѣ хранителни припаси, а следъ това пристѫпиха да изсушатъ измокренитѣ си дрехи — работа, която продължи до полунощъ.

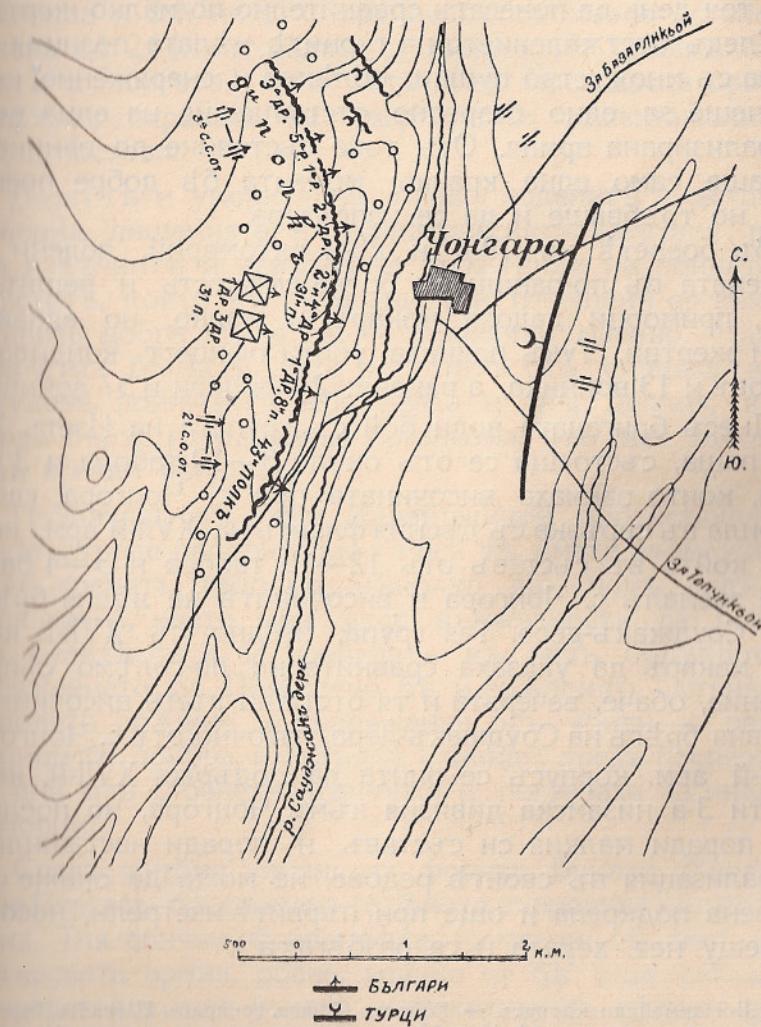
На 19-и октомври сутринта, тѣ бѣха получили топла храна и варено месо на ржце, но хлѣбъ успѣха да получатъ едва на 21-и с. м. по обѣдъ.

Въ боя при Чонгора турцитѣ не указаха сериозна съпротива. Следъ претърпения отъ тѣхъ неуспѣхъ при с. Караагачъ, уплаха и смутъ зацари въ тѣхнитѣ редове. Тѣхното командуване изтѣрва нишкитѣ на ржководството

и тѣ при с. Чонгора ту настѫпваха, ту отстѫпваха, до като въ тая лутаница, разбити на всѣкажде отъ частите

Схема

За боя при Чонгара на 20^о октомври

на I-а и III-а българска армия, прецприеха общо отстѫпление въ източна посока.

* Навлѣзлитѣ въ с. Чонгора наши части, го намѣриха изпразнено отъ турскитѣ войски. Една голѣма частъ отъ селото бѣ опожарено, а нѣколко кѣщи бѣха току що запалени отъ отстѫпващите турски части. Избухналитѣ отъ

всички страни пламъци зловещо освѣтляваха въ тъмната нощ околната мѣстност.

Заеманата въ този денъ позиция отъ полка командуващъ турската. Обрасла съ низка джбова гора, тя даваше всичката възможност за едно скрито настѫпление. Всичко това допринесе твърде много щото, приморци презъ този денъ да понесатъ сравнително по-малко жертви.

Следът отстѫпленето на турците цѣлата позиция бѣ оставяна съ множество пушки, облѣкло и снаряжение, кое то сочеше за едно безредно отстѫпление на една вече деморализирана армия. Отъ това състояние до паниката оставаше само една крачка; момента бѣ добре прецененъ, но трѣбваше и да се използува.

Въ боеветъ на 19-и и 20-и октомврий, водени съ проявената въ по-раншнитъ боеве смѣлостъ и решителностъ, приморци дадоха макаръ и малко, но еднакво скжли жертви. Тукъ паднаха убити офицерс. кандидатъ Думбовъ и 13 войника, а ранени: 2 офицери и 57 войника.

Днесъ бригадата води бой съ групата на Изеть Хасанъ паша, състояща се отъ около 8—10 табора и 3 батареи, които заемаха височината при с. Чонгора, гдето тя е била въ свръзка съ дѣсния флангъ на XVII-и арм. корпусъ, който въ съставъ отъ 12—15 табора и 3—4 батареи е заемалъ с. Чонгора и височините на лѣвия брѣгъ на р. Соуджакъ-дере. Тая група, заедно съ XVII-и корпусъ, макаръ да указаха сравнително по-голѣмо съпротивление, обаче, вечеръта и тя отстѫпи къмъ височините на лѣвия брѣгъ на Соуджакъ-дере, източно отъ с. Чонгора.

II-и арм. корпусъ се опита да поддържа XVII-и, като изпрати 3-а низамска дивизия къмъ Чонгора, но последната, поради малкия си съставъ и поради настѫпилата деморализация въ своите редове, не можа да окаже сѫществена подкрепа и още при първите изстрели, насочени срещу нея, хората ѝ се разбѣгаха¹⁾.

¹⁾ II-и армейски корпусъ — Родосто. Дивиз. генералъ Шевкетъ Тургутъ. 4-а низ. дивизия — 10, 11 и 12 низ. полкове, н-къ — полковн. Неджиби. 5-а низ. дивизия — 13, 14 и 15 низ. полкове — Галиполи. Началникъ Бриг. генералъ Хашимъ.

6-а низ. дивизия — 16 своденъ полкъ — Смирна. Началникъ

Редифска дивизия — Кастамуни; полкове: Кастамуни, Йениболъ, Синойъ

XVI-и арм. корпусъ — дивиз. генералъ Чуруксулу Махмудъ.

Редифска дивизия — Ерекли; полкове: Ерекли, Болу, Бартинъ.

Редифска дивизия — Самсунъ; полкове: Самсунъ, Евнѣе, Керасунъ.

21-и октомврий. Сутринта на този денъ полкътъ бѣ смѣненъ отъ позицията отъ 19 пех. Шуменски полкъ и въ 11:30 часа се отправи за с. Калайджи-къой (Муратчъ), гдето стигна къмъ 15:30 часа. Тукъ полкътъ се разположи на квартири въ южната част на селото, где то съ 31-и пех. Варненски полкъ, 3-о с. с. артилерийско отдѣление и 5-и не с. с. артилерийски полкъ, остана на почивка до 24-и октомврий сутринта. По гребена източно отъ с. Чонгора, части отъ 1-ва Преславска бригада поддържаха охраната на квартирното разположение съ предни постове.

Дългитъ и уморителни походи, воденитъ ожесточени сражения, лишенията и климатическите незгоди, докараха и вѣчните и неизбѣжни съпѣтници на войната — болѣстите, които въ изморените и изтощени организми, навѣриха добра почва да се проявятъ масово. Наредъ съ другите болѣсти, като резултатъ отъ силната влага и студове, войниците заболѣваха и отъ диария, която твърде бѣзро изтощаваше организма; отъ нея заболѣха почти всички войници.

Почивката въ село Калайджикой подействува на хората твърде ободрително; тукъ тѣ имаха възможностъ да се хранятъ редовно, нѣколко дни подъ редъ, съ топла храна, което имъ даде възможностъ да подкрепятъ силите си и да приведатъ въ редъ облѣклото и снаряженето си. Почистено бѣ и оржието. Останалото по полето оржие и снаряжение отъ убити и ранени войници се прибра, а отдѣлни команди, презъ последните два дни отъ стоянето, издириха и погребаха загиналите приморци.

Следъ голѣми усилия на фронта Бунаръ Хисаръ — Люле Бургасъ, бѣ сломена голѣмата съпротива на турската армия. Тия епични боеве бѣха изнесени съ честь отъ българската армия, обаче, всичко не бѣ още свършено — предстояха още усилия и приморци съ цѣлата армия се готвѣха за нови подвизи — съ новъ устремъ да достигнатъ и доуницожатъ полуповаления вече врагъ.

Въ последния денъ на почивката — 23-и октомврий, се получи отъ командуващия III-а армия долната благодарствена заповѣдь, която въ сѫщия денъ бѣ прочетена предъ фронта на всички части:

ЗАПОВЪДЬ
по
III-а Армия
№ 24.

с. Иено, 23 октомври 1912 г.

Славни г. г. офицери и войници отъ III-а армия,

Вие оправдахте съ досегашнитѣ си действия напълно надеждитѣ на любимия ни Августейши Вождъ и моята несъкрушима вѣра въ Васъ. Като буенъ планински потокъ се устремихте вие по склоноветѣ на Странджа и нищо не бѣше въ състояние да спре вашия поривъ. Нито непрестаннитѣ дѣждеве, нито непроходимо калнатѣ пѫтища, нито неизбѣжнитѣ лишения отъ облѣкло и обувки, храна и покривъ; нищо не Ви попрѣчи да вървите напредъ и напредъ. Като орли следъ това се нахвѣрлихте вие на вѣковния врагъ и него не можа да спаси нищо. Грозната Лозенградска крепость, упората на Турция и юго-източна Тракия, падна предъ васъ като библейския Ерихонъ. Многочисленитѣ защитници на тази твърдиня потърсиха спасение въ позорно бѣство, като оставиха въ наши рѣце 50 топа и несмѣтно количество бойни и други припаси. Вие видѣхте, че всички пѫтища бѣха затрупани отъ ваши трофеи. Нека това ви бѣде най-добрата награда за всички трудове, лишения и жертви, които дадохте.

Юнаци,

За Васъ нѣмаше умора. При прѣвъ знакъ вие пакъ се устремихте напредъ и се хвѣрлихте на врага съ още по-голѣма яростъ и самоотвержение. Въ класическитѣ до сега петдневни боеве при Бунаръ-Хисаръ, Караагачъ и Люле-Бургазъ вие покрихте съ неуведаема слава бѣлгарското оржие и възкресихте славнитѣ времена на Крума, Симеона, Асѣня и Самуила. Нито недостѣпната неприятелска позиция, нито неговитѣ отъ нѣколко линии укрепления, нито адския артилерийски и пехотенъ огънь, нито яростнитѣ контрѣ атаки на дивия азиятецъ, нищо не ви спрѣ; вие вървѣхте напредъ и забихте вашия

ножъ въ сърдцето на живата сила на Турция. Врага биде сломенъ и ще помни той съ столѣтия този ударъ, който му разстрои всички сили. По събраните сведения вие сте извадили отъ строя около 30000 турци и сте имъ вземали нови 41 скорострелни орждия.

Храбри войници,

Мнозина отъ вашите другари паднаха отъ славна геройска смърть въ тѣзи боеве, още по-много напуснаха редовете като ранени, но това сѫ неизбѣжни жертви на славното дѣло, на което ни е пратило Отечество. Нека ние, здравите, се пригответимъ въ следующите боеве да отмѣстимъ жестоко за загиналите наши славни другари. Нека тѣхните славни гробове, тукъ, по пътя за Цариградъ, свидетелствуватъ вѣчно за геройските подвизи на нашата армия, нека пролѣтата отъ тѣхъ кръвь циментира обединеното Отечество.

Господи офицери и войници отъ III-а армия,

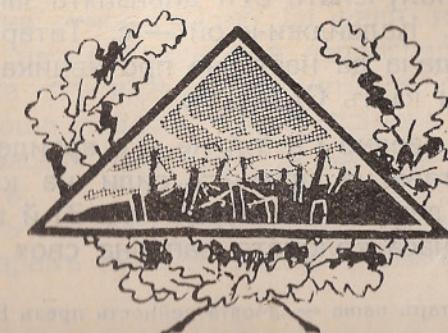
Приемете отъ името на службата моята войнишка благодарность за вашите нечувани подвизи и нека Всевишния Ви поживи за още нови такива. Нека тѣзи, които останатъ живи следъ войната да се гордѣятъ справедливо съ името бѣлгари.

Да живѣе Бѣлгария, да живѣе Него Величество, нашия славенъ вече Главнокомандуващъ.

Настоящата ми заповѣдь да се прочете въ всички роти, ескадрони и батареи.

Командуващъ III-а армия

Генералъ-лейтенантъ Димитриевъ

ГЛАВА VIII

Настъплението къмъ Чаталджа.

Изпратените напредъ пехотни разузнавателни части узнаха, че турцитъ, още на 20-и октомври вечеръта, следъ боя при Чонгора, въ бъгство съ отстъпили по посока на гр. Виза. Отъ тамъ на 23-и октомври сутринта командуващия II-та изт. група, Махмудъ Мухтаръ паша, заповѣда: III-й армейски корпусъ да тръгне за Странджа, XVI-й арм. корпусъ, който презъ Виза е билъ стигналъ въ Азбуя—за къмъ Иени-къой и 3-а низ. дивизия, която е била въ Муселимъ, да тръгне по посока на Черкезкъой. По известни причини, при тия движения той изключва нощнитъ маршове.¹⁾ А отъ конните разезди, които бъха достигнали гр. Сарай се узна, че къмъ 23-и октомври, въ този градъ не се е указанъ никакъвъ противникъ, обстоятелство, което показваше, че бъгството на турцитъ е продължило по нататъкъ, въ юго-източна посока. Отъ тия сведенияставаше ясно, че връзката съ противника е прекъсната; и за да не се даде време на противника да се опомни и подготви за нова съпротива налагаше се тя да се възстанови бързо.

Рано сутринта на 24-и октомври бригадата, въ изпълнение на получената отъ дивизията заповѣдъ, настъпи по пътя с. Калайджи-къой — с. Татарларъ — с. Синанлия, съ задача да настигне противника, да го атакува и отхвърли къмъ Странджа.

Полкътъ, заедно съ 5-и не с. с. артилерийски полкъ, влѣзе въ състава на главните сили на колоната, охранявана за този денъ съ авангардъ отъ 31-й пех. Варненски полкъ. Въ 6 часа колоната започна своя маршъ. Лоши-

вътъ и разкалянъ междуселски пътъ затрудняваше твърдѣтъ движението, а особено това на артилерията и обозите, поради което то се извършваше твърде бавно. Трудностите се удвоиха тамъ, кѫдето пътъ, и то твърде начето, пресичаше оврази и стрѣмни склонове; на тия място работата стигна до тамъ, че 3-а Приморска дружина, която бъ дадена въ помощъ на артилерията и обозите, тръбаше да ги изкарва на рѣце.

Въ 16 часа главните сили на колоната стигнаха въ изгореното отъ турцитъ село Каджкой и се разположиха на квартири съ всички мѣрки за вътрешна и външна охрана. Авантгарда успѣ да стигне селото Синанли, където се установи да нощува. Отъ последния се изпратиха напредъ малки рекогносцировачни отряди, но тѣ не успѣха да откриятъ никаква следа отъ противника, който бъ още далечъ.

25-и октомври. Въ сѫщия редъ, съгласно дадените отъ дивизията наредждания, бригадата продължи и този денъ движението си напредъ, следвайки по пътя с. Синанли, презъ с. Узунъ-хаджи за с. Черкезкъой. Водачътъ на авантгарда, обаче, се отклони отъ правия пътъ и взе погрѣшно пътя за с. Кара-Мемишъ и за това се наложи, авантгарда да се върне назадъ къмъ с. Узунъ-хаджи, за да вземе действителния пътъ, по който тръбование да следва.

Къмъ 14:30 часа се дочуха орднейни гърмежи отъ къмъ Чорлу, звукътъ на които подействува твърде подобрително на прегърбените подъ тежестъта на раници гъ приморци; съ погледъ устременъ къмъ тая посока, гъ инстинктивно ускориха своята крачка. Въ оживени разговори и съ закани по адресъ на турцитъ, тѣ продължиха безъ спиръ пътя си. Денътъ превалаше вече, когато къмъ 17 часа, най-неприятниятъ спѣтникъ на войната, дъждътъ, почна отново силно да вали и разкаля още повече пътъ; настани мрачна и непрогледна нощъ, пронита до насита отъ влага; колоната се разкъса и движението ставаше твърде бавно, понеже и затъващите въ калта ордия тръбаше да се извлечатъ на рѣце отъ войници.

Размѣрътъ на тая преживѣлица бѣ такъвъ, че само войници съ здравъ духъ и високо съзнание можеха да я понесатъ.

¹⁾ Махм. Мухтаръ паша — „Моята дѣйностъ презъ Балк. война, 1912 г.“

Като последствие отъ всичко това колоната не можа да достигне опредѣлния ѝ краенъ пунктъ. Полкътъ, въ състава на главнитѣ сили, заношува на 4 кlm. източно отъ с. Узунъ-хаджи, а на 3 кlm. предъ тѣхъ — авангарда. Изморенитѣ и отново измокрени до кости приморци, останаха да почиватъ на голата и мокра земя, безъ огнь и топла храна, задоволявайки се само съ сутия хлѣбъ, който носѣха съ себе си. Сгущени, подъ непреставащия дъждъ, тѣ прекараха студената ноќь, охранявани отъ другарите си варненци, безъ да имъ се даде възможностъ да отпочинатъ и се запасятъ съ сили за нова трудна работа.

На смръкане командирътъ на полуескадрона донесе, че къмъ селото Черкезкъй сѫ биле открити 2—3 турски роти съ 1—2 ескадрона конница, които прикривали бѣгащото следъ отстѣпващата турска армия население.¹⁾ И действително, следъ претърпеното поражение, турската армия се втурна въ общо отстѣпление по всички пѫтища водящи къмъ Чаталджа, тѣрпейки сѫщите несгоди както и бѣлгарската армия. Обладана отъ духа на победена армия тя носеше въ себе си деморализацията. Пѫтищата, по които тя отстѣпваше бѣха усъни съ бойни материали и хранителни припаси; изоставени кола и оржия препрѣчваха пѫтя и говорѣха за едно бѣрзо и твърде безредно отстѣпление. Предъ приморци отстѣпваха разбититѣ части отъ II турски корпусъ. Въ своето паническо бѣгство и безсилие турцитѣ се бѣха предали на изстѣпления и жестокости надъ мирното бѣлгарско население; опожарени и опустошени села и обезобразени по най-варварски начинъ трупове на убити бѣлгари, чертаиха пѫтя на озвѣрената отъ своите несполуки турска армия. Турското население, свидетель на тоя хаосъ и предъ страха отъ настѣпващата победоносна бѣлгарска армия, бѣ хукнало по следитѣ на турската армия и, отдавайки се на своя племененъ инстинктъ, бѣ извѣршило маса изстѣпления надъ бѣлгарското мирно население. Последното, за да се спаси отъ тия жестокости, бѣ подирило убѣжище по високите и мѣжно достѣпни чукари, гдето съ радость дочака пристигането на нашите победоносни войски и заедно съ тѣхъ се възвѣр-

¹⁾ Споредъ Махмудъ Мухтаръ паша, това било единъ таборъ отъ 3-а дивизия, който заедно съ спешена конница е заемалъ предни постове.

и по домоветѣ си. По-голѣмата частъ отъ селата, презъ които премина колоната, до скоро цѣвтящи отъ благосъстояние, сега бѣха изгорени и обезлюдени; хубавите и плодородни тракийски полета бѣха превърнати въ пустиня.

26-й октомврий. Рано сутринта на тоя денъ, бригадата, следвайки изпълнението на възложената ѝ задача: да преследва турцитѣ и ги отхвѣрли на изтокъ, продѣлъши движението си по пѫтя за с. Черкезкъй. Полкътъ, въ тоя денъ, усиленъ съ една батарея, една пионерна рота и половинъ ескадронъ, бѣ назначенъ въ авангардъ на колоната. Въ преденъ отрядъ бѣ назначена 3-а сборна дружина на подполковникъ Свѣщаровъ, а за установяване и подържане свръзка съ 1-та Преславска бригада, въ 10 часа, отъ авангарда бѣха изпратени 9-а и 11-а роти, които настѣпиха къмъ с. Черкезкъй. Близо до селото ротитѣ срещнаха спешенъ турски полуескадронъ, съ който завѣрзаха престрелка. Полуескадрона бѣ скоро прогонена, а въ селото бѣха заловени 11 болни турски воини. Това забави движението на колоната съ цѣли два часа и когато нейнитѣ главни сили минаха желѣзоплатната станция Черкезкъй бѣ почнало вече да се стѣмнява.

По причина на лошото време и голѣмата тѣмнина, бригадата не успѣ и този денъ да достигне даденитѣ ѝ обекти. Движенето бѣ преустановено и полкътъ се спрѣложно отъ с. Ерменикъй и желѣзния пѫтъ, гдето разстави предни постове за охрана на главнитѣ сили, които се бѣха установили 4 кlm. източно отъ ж. п. станция Чернезкъй. За вечеря на воиницѣ тукъ се даде топла храна. Презъ ноќьта, предъ линията на охранението, се появиха тукъ-таме турска конница, които бѣрзо се отвѣглиха въ източна посока.

На 27-й октомврий, полкътъ, въ авангардъ, продѣлъжи настѣпленето си, направлявайки се къмъ с. Ерменикъй и Анастасиевата стена, движейки се при сѫщите трудности и съ всички мѣрки за охранение. Той заношува на 1½ кlm. западно отъ кантона Бююкъ ханъ.

На 28-й октомврий полкътъ, въ състава на главнитѣ сили, съ насока въ първоначалния обектъ за достигане с. Ерменикъй, заношува източно отъ ж. п. станция Синекли.

На 29-и октомври, също въ състава на главните сили, той продължи движението си охраняванъ за този ден отъ 31-и пех. Варненски полкъ като авангардъ.

Презъ всичкото време на движението презъ тия дни, бригадата поддържаше връзка, въ лъво съ 1-та бригада отъ дивизията, а въ дясното съ частите отъ 6-а пех. Бдинска дивизия. Неприятелски конни части се явяваха предъ нашите разузнавателни части, които бързо биваха прогонвани; но при все това тъ успѣваха, макаръ и за късо, да забавятъ движението.¹⁾ Ясно бѣше, че, наредъ съ разузнаването, тъ имаха за цель да забавятъ и нашето движение, за да дадатъ съ това възможност на своите части да организиратъ по-добре главната си съпротива на Чаталджанска позиция.

Когато къмъ обѣдъ на този ден, предните части на авангарда се спускаха по висотите западно отъ ж. пътната станция Кабачкъй, направлявайки се къмъ самата станция, по тъхъ, отъ висотите при с. Инджесъ, бѣ откритъ артилерийски огънь. Това стана причина за преустановяване на движението. Споредъ сведенията, които се получиха къмъ това време се знаеше, че въ това село има турска кавалерия, а въ дола, непосредствено до селото, се намира пехота. За да се предпази отъ загуби авангарда бѣ принуденъ да се развърне, а за да може да се уясни положението къмъ селото Авренъ, отъ главните сили бѣ изпратена 9-а рота отъ полка, съ задача, да разузнае за противника въ тая посока. Въ същото време една батарея отъ 3-о с. с. артилерийско отдѣление зае позиция западно отъ ж. п. станция Кабачкъй, откри огънь по турската артилерия и даде възможност на авангарда да напредне. Въ това време 9-а рота донесе, че селото Авренъ е чисто отъ противникъ и че къмъ с. Инджесъ и по висотите на изтокъ отъ него се наблюдава движение на противникови части.

Къмъ 16 часа се забеляза вече и настѫплението на 6-а пех. Бдинска дивизия. Въ 17:30 часа, поради настѫването на нощта, противниковата артилерия прекрати огъня си. По същите причини и колоната се установи за нощуване, като главните сили се разположиха на бивакъ юго-западно отъ ж. п. станция Кабачкъй, а аван-

¹⁾ Това бѣха части отъ леката конна бригада на полковникъ Ибрахимъ бей.

гарда зае за охрана линията З км. юго-източно отъ с. Аканъ — по посока на с. Инджесъ.

Този ден, за пръвъ пътъ, бѣха наблюдавани признания за заболяване отъ холера.

На 30-и октомври полкътъ смѣни 31-и пех. Варненски полкъ на охранителната линия. Усилената съ 10-а и 11-а роти 1-а дружина, зае охраната като изпрати, поради голѣмината на участъка и четири роти въ линии, като придалите 10-а и 11-а роти, постави въ резервъ на предните постове, на около 1 км. задъ тъхъ. Въ момента, когато ротите заемаха отредените имъ участъци, тъхните патрули завързаха престрелка съ спешени турски конници; това бѣха два турски ескадрона, които сновѣха предъ охранението. Когато тъ се оттеглиха, прекрати се и стрелбата. Останалата част отъ полка прекара нощта при бригадата.

На следния денъ, 31-и октомври, въ 14 часа, 44-и пех. полкъ смѣни охранението на полка, следъ което той се отправи за с. Бекерли, гдето пристигна къмъ 17:30 часа и се установи на почивка. Тая прибързана смѣна и оттеглянето на полка се наложи отъ бързо разпространяващата се между чиновете отъ полка, лесно заразителна болѣсть холера.

Пристигашите отъ Адана и Мала-Азия тaborи отъ рецифската дивизия Амасия¹⁾ пренесоха съ себе си и азиатската холера — опасна болѣсть, за която лишенията и несгодите подготвиха добра почва. Късно забелязана отъ турските санитарни власти, тя бързо се разпространи и почна да коси редовете на турската армия. Взетите мѣрки се указаха слаби, за да могатъ да я прекратятъ, а когато почна безредното отстѫпление на турската армия, приложението дори и на тия мѣрки бѣ изоставено, вследствие на което тоя страшенъ бичъ за противника, въ никакъ време нанесе на неговите части повече загуби отъ колкото българските куршуми. Косата на смѣртъта се широко размахваше — ужасъ владѣеше на всѣкѫде.

Бързо настѫпващата и нищо не подозираща за грозящата я опасностъ българска армия, следваше своя победенъ маршъ и затова не бѣха взети никакви пред-

¹⁾ Единъ отъ тия тaborи, Тосийския, докара първи холерата въ турската армия. Тъ бѣха стоварени въ Мидия. (Махм. Мухтаръ паша — „Моята дейност презъ Балк. война — 1912 г.” — ст. 44).

пазителни мърки. Частитѣ срѣщаха трупове на умрѣли и тамъ кѫдето не бѣха водени боеве, но никой не допушташе, че това сѫ трупове на холерни и затова не бѣха взети никакви мърки за предпазване отъ тѣхъ.

Дѣлгитѣ шестъ дневни походи, извѣршени при пълни несгоди и лишения, изтощиха организма на войниците. Числото на изостаналитѣ се постепенно увеличаваше. Презъ нощта тѣ, съ последни усилия, се мжчеха да догонятъ своитѣ части и по тая причина тия хора, които бѣха отъ най-изтощенитѣ, не можеха никога достатъчно да починатъ. Силната умора отъ безспирнитѣ движения и липсата на вода, която да уталожи предизвиканата отъ умората жажда, караше войниците да се надвесватъ безразсѫдно надъ локвите и пиятъ вода отъ тѣхъ, когато цѣлата мѣстностъ бѣ покрита съ труповете на животни и умрѣли турски холерични войници и плуваше вече въ зараза. Въ това състояние частитѣ стигнаха предъ силната Чаталджанска позиция.

Съ установяването на полка въ с. Бекерли, заболѣлитѣ отъ холера войници, веднага бѣха отдѣлени отъ здравите. По липса на достатъчно платнища веднага се пристѣжи къмъ направата на удобни колиби за всички. Макаръ и да бѣха взети строги мърки за борба съ болѣстта, подобрението, обаче, настѫпваше твърдѣ бавно и болѣстта се ширѣше. Отъ денъ на денъ тя вземаше все по-голѣми размѣри. Облечени въ своитѣ сиви шинели съ почернѣли и загорѣли отъ студа и вѣтъра лица, заградили своитѣ бивачни огньове, приморци безпомощно гледаха какъ единъ следъ другъ, безславно умираха скжпи тѣхни другари, сразени отъ коварната болѣсть. Жизнерадостни, левентъ хора, били се геройски въ толкова лути боеве, пощадени отъ вражески куршумъ, умираха твърдѣ бѣрзо, мжчени отъ непоносими болки. Явila се неочеквано, тя изненада съ своята бѣрзина и скоро се разпростири въ всички български чаталджански лагери. Седемъ български дивизии, отзовали се бѣрзо подъ стенитѣ на Цариградъ, цвѣта на българския народъ, рискуваха да се стопятъ, изъ влажнитѣ окопи, отъ появилата се страшна епидемия.

Лазарета на полка, както и всички близки болници се пълнѣха съ холерно-болни и умиращи. Пъшканията и стенанията на гърчещитѣ се отъ болки войници, без-

помощно налѣгали по земята, правѣха картината по-къртителна.

Ожесточена борба се почна съ невидимия врагъ. Голѣми усилия въ тая борба вложиха всички санитарни органи. Водата се преваряваше, болните се изолираха, даваше имъ се само оризена чорба и чай; на здравите се усили храната и имъ се даде възможность и да се подсушатъ. Всички тия мърки целѣха да намалятъ условията за лесното разпространяване на болѣстта.

При това положение късно презъ нощта, на 3-и ноемврий, полкътъ получи заповѣдь да отдѣли болните войници отъ здравите и се приготви за настѫпление прещу укрепената Чаталджанска позиция. Бойните изисквания налагаха да се действува.

ГЛАВА IX.

Атака на Чаталджанска позиция. Примирието.

Следът претърпеното поражение на линията: Бунаръ Хисаръ—Люле Бургазъ, турската армия във панически бъгъ, бъде стигнала Чаталджанска укрепена линия на 28-и октомврий. Тукъ турското командуване употреби неимовърни усилия, за да събере и устрои деморализираниятъ и разнебитени отъ бързото отстъпление свои части. Времето бъде твърде ценно за него, защото българитъ можеха всъки моментъ отъ ново да се появятъ и затова то гледаше да използува най-рационално времето, съ което разполагаше. Съ преустановените части и пристигналите нови подкрепления отъ Азиятска Турция се пристъпи къмъ организиране отбраната на тая силна позиция; и когато българската армия застана застрашително, предъ нея, насреща ѝ се изпръчи отново една 90—100,000 армия, снабдена съ 100—120 оръдия и разположена по добре укрепената, макаръ до тогава, доста запусната позиция. Тукъ като че ли турцитъ прецениха грозящата ги опасност и на тая позиция търсиха, преграждайки пътя на българитъ, да дадатъ последенъ решителенъ отпоръ, за да имъ попръчатъ да влезатъ като победители въ тъхната столица, което би означавало край на тъхното владичество.

Понеже числания съставъ на турските армейски корпуси бъде много намалялъ, решено бъде частите да се преформиратъ като отъ тъхъ се образуватъ три нови корпуси, съ които да се заеме Чаталджанска позиция. Освенъ това решено бъде да се образува и единъ резервенъ корпусъ, който да се групира задъ дъсния флангъ на позицията. По тоя начинъ дъленето на I-а и II-а източни армии бъде премахнато.

Корпусите заеха Чаталджанска позиция, имайки на

дъсния си флангъ III-й арм. корпусъ на Махмудъ Мухтаръ баша и следъ това — II-й и I-й корпуси.

Срещу дъсния турски флангъ бъде насочена българската III-я армия, включваща 9-а, 4-а, 3-а и 5-а дивизии, главните сили на която бъха насочени сръчу III-я турски корпусъ.

* * *

Чаталджанска укрепена линия отстои само на около 30 км. западно отъ Цариградъ; тя образува една джга, която се опира съ дъсния си флангъ на Черното, а съ лъвия — на Мраморното морето. Предъ дъсния флангъ на позицията се намира Деркоското езеро, отдълено отъ морето съ една ивица отъ суше, широка около 1—2 км., която на мястото се стъснява до 800 метра. Мъстността предъ тоя флангъ е блатиста и обрасла съ храсталакъ, което прави мъстността трудно достъпна и пръчи на движението.

На югъ, предъ лъвия флангъ на позицията, се намира езерото Бююкъ-Чекмедже; на северъ, предъ това езеро, мъстността е блатиста. По тоя начинъ двата фланга на Чаталджанска позиция се опиратъ на непроходими препятствия. Вънъ отъ това предъ фронта на позицията пропичатъ ръките Кара-су и Катърчи-су, съ тъсни корита и блатисти дъни.

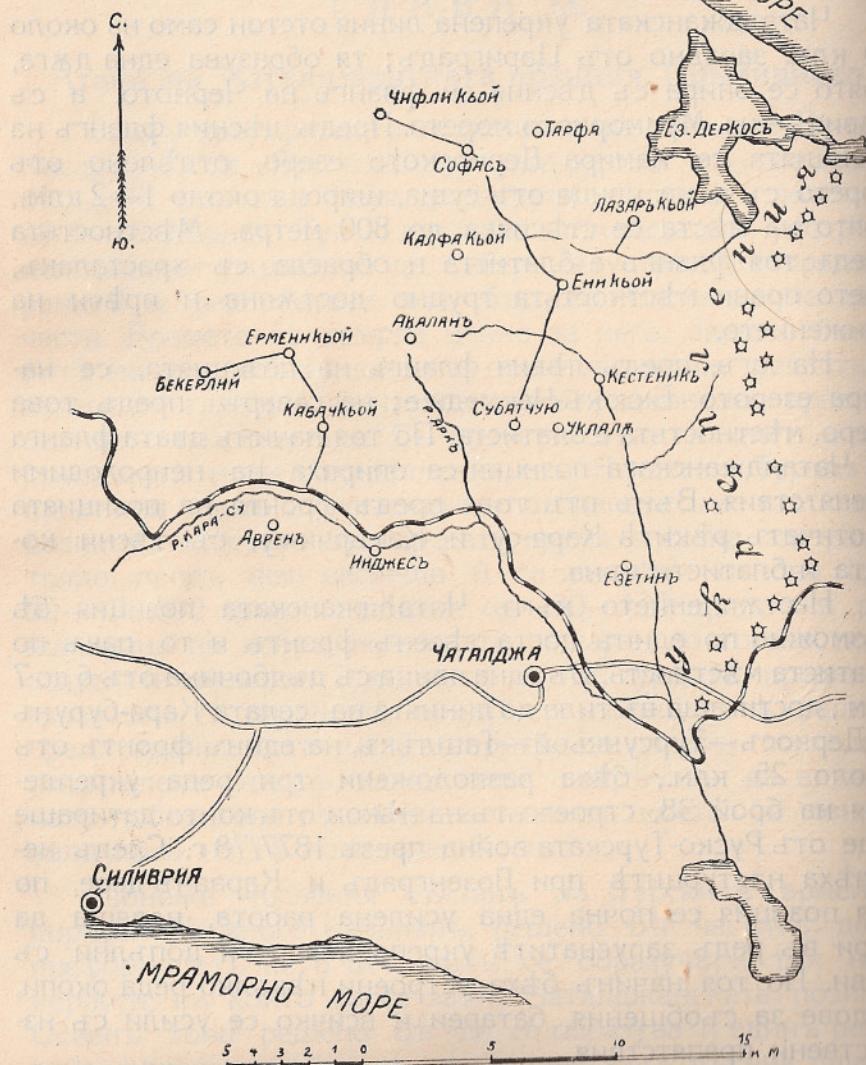
Настиплението къмъ Чаталджанска позиция бъде невозможно по единъ доста тъсенъ фронтъ и то пакъ по блатиста мъстност. Въ една ивица съ дълбочина отъ 6 до 7 км., достигаща въ тила до линията на селата Кара-бурунъ — Деркосъ — Турсункьой — Ташлъкъ, на единъ фронтъ отъ около 25 км., бъха разположени три реда укрепления на брой 38, строежътъ на нѣкои отъ които датираше още отъ Руско-Турската война презъ 1877/78 г. Следъ неуспеха на турцитъ при Лозенградъ и Караачъ-дере, по тая позиция се почна една усилена работа, целяща да тури въ редъ запуснатите укрепления и ги допълни съ нови. По тоя начинъ бъха устроени нѣколко реда окопи, ходове за съобщения, батареи и всичко се усили съ изкуствени препятствия.

Мъстността, върху която бъде заложена позицията е хълмиста, общата височина на която достига отъ 50 до 120 метра надъ морското равнище. Северните склонове на тия хълмове бъха гористи, а южните — голи; Лазаркъой-

ската долина бъше покрита съ дребенъ но гъстъ шубракъ, който правъше мѣстността проходима само по

Схема

За района на действията на полка предъ Чаталджанските позиции.

пжетки. Една част отъ тѣхната повърхность бѣ покрита съ пасбища, а другата бѣ работна земя. Находящитѣ се тамъ села сѫ малки и бедни.

Действията на полка на 4-й ноемврий.

Въ 5 часа, сутринъта, започна атаката на Чаталджанска позиция, подъ общото ржководство на командуващия III-а армия, генералъ-лейтенантъ Радко Димитриевъ. Той обедини командуването надъ дветѣ армии като, въ негово разпореждане, за маневрени войски, бѣ останала 4-а пех. Преславска дивизия. Приморци, поради силно развилата се между тѣхъ холера, не взѣха деятелно участие въ тая атака. Бригадата бѣ получила задача да се съсрѣдоточи на лѣвия брѣгъ на р. Аркъ-дере между селата Субачу и Акаланъ, отъ гдето, въ случай на нужда, да охранява дѣсното крило на III-а армия.

Въ 5 часа полкътъ, като авангардъ на бригадата, тръгна отъ бивака по пжтя Кабачка—Акаланъ, имайки въ членъ отрядъ 9-а рота, а задъ нея последователно 1-а, 1-а и 2-а дружини. Следвайки въ тоя редъ, той въ 16 часа стигна въ с. Акаланъ и се разположи на бивакъ източно отъ сѫщото. Къмъ 18 часа се получи заповѣдъ отъ щаба на бригадата за продължаване движението къмъ селото Каджъй. Въ 20 часа полкътъ, като авангардъ на бригадата, имайки 2-а дружина на чело, продължи движението си; въ мрачна и дъждовна нощъ, движейки се по една пжтека, къмъ 24:30 часа, той пристигна въ горепоменатото село и се разположи на бивакъ източно отъ него — въ дѣсно отъ шосето. Охранение за презъ нощта не бѣ разставено, понеже напредъ се намираха части отъ 3-а пех. Балканска дивизия.

Презъ цѣлия денъ, когато бригадата извѣршваше своя походно-настѫпателенъ маршъ къмъ с. Калфакъй, 1-а пех. Софийска, 6-а пех. Бдинска и 9-а пех. Плѣвенска дивизии, водѣха ожесточенъ бой, който продължи и презъ цѣлата нощъ; тѣ атакуваха Чаталджанска позиция. Задъ тѣхъ бѣха 5-а пех. Дунавска, 4-а пех. Преславска и 10-а пех. дивизии.

* * *

Презъ нощта, срещу 5-й ноемврий, почна да роси. Пжтищата се отново разкаляха; гѣста мѣгла покриваше цѣлото пространство на около и не даваше възможност въ известни моменти, да се види дори на десетъ крачки.

Лошото време се отрази върху здравето на хората. Числото на заболѣлите отъ холера взе застрашителни

размъри, което се отрази и върху духа на войниците. И безъ това твърде много изморени, следъ като прекараха нощта на студа, при пресичене отъ влага въздухътъ станаха твърде апатични.

Рано сутринта на 5-и ноемврий, боя се поде съ още по-голъмо ожесточение; изтощените отъ холерата полкове употребиха героични усилия, но не можаха да сломятъ турската съпротива, макаръ да отбелязаха тукътаме частични успѣхи. Покровителствувани отъ мѣстността, която не даваше възможность за приближаване на нашата артилерия, турцитъ оставаха неефикасно за-сегнати отъ нейния огънь.

Този денъ дивизията развърна въ боенъ редъ 3-а бригада, като изпрати частъ отъ нея въ подкрепа на 4-и пех. Плѣвенски полкъ неуспѣшно атакувалъ укрепленето № 3, отбранявано отъ 7-а турска дивизия¹⁾. Частитъ отъ бригадата настѫпиша и съ огънь прикриха отстѫплението на полка.

Къмъ 8 часа полкътъ, току що премѣстенъ на бивакъ юго-западно отъ селото Калфакъой, получи заповѣдъ да се изнесе напредъ и прикрива артилерията, като за целъта заеме висотата северо-западно отъ село Еникъой. Отъ това си положение той едновременно трѣбаше да служи за подкрепа и на 42-и пех. полкъ, отъ състава на 3-а пех. Балканска дивизия, която, следъ като бѣ произвела множество безуспѣшни атаки, изнемогваща подъ силния огънь на турцитъ. Следвайки къмъ поменатата по-горе висота, полкътъ бѣ обстрелянъ съ артилерийски огънь, но безъ да понесе загуби. Къмъ 14 часа той успѣ да заеме висотата. Къмъ това време 31-и пех. Варненски полкъ се намираше въ дола (задъ висотата), западно отъ с. Еникъой.

На тая висота полкътъ остана до къмъ 16 часа, когато отъ командуващия съединениетъ армии се получи заповѣдъ частитъ да се оттеглятъ на изходните си позиции, гдето трѣбаше да заематъ дѣсния флангъ отъ участ-

тика на генералъ Сираковъ, който бѣ въ непосрѣдствено съседство съ частитъ отъ I-a армия. Възъ основа на тая заповѣдъ полкътъ получи нареаждане да се оттегли на бивакъ северо-източно отъ с. Калфакъой, което се извѣрши на смръкване. Къмъ 19 часа полкътъ бѣ на определеното му място и заношува на бивакъ безъ охранение, понеже имаше предъ себе си части на позиция. Но-късно, презъ нощта, на сѫщото място пристигна и 31-и пех. Варненски полкъ.

Презъ цѣлия тоя денъ боя въ преднитъ линии продължаваше съ ожесточение. На смръкване артилерийските огъни постепенно затихна, а пушечниятъ продължи безспорно презъ цѣлата нощъ.

На 6-и, 7-и и 8-и ноемврий полкътъ остана на бивакъ си при с. Калфакъой. Бригадата, заедно съ 3-а бригада отъ 5-а пех. Дунавска дивизия, подъ началството на генералъ-майоръ Христовъ — началникъ на 5-а пех. Дунавска дивизия, останаха въ резервъ на III-а армия.

Поради трудния подвозъ на хранителни припаси по лошите пѫтища и твърде нехигиеничните условия за преживяване, холерата не намаляваше; макаръ мѣрките за подобрене да бѣха непрестанни, наложи се, тукъ, на бивака, тѣ да се усилятъ. Презъ това време атаката на Чаталджанска позиция бѣ прекратена, обаче, частично схватки по цѣлата бойна линия не преставаха. Въ случаите, когато не биваха случаини, тѣ се водѣха съ разузнавателна цель. Презъ време на стоянето си тукъ полкътъ не получи никакво специално назначение и затова хората имаха възможностъ да отпочинатъ по-добре, при което мѣрки за близка външна охрана се вземаха само презъ нощта.

Следъ тридневна почивка, бригадата, на 9-и ноемврий, въ 9 часа, получи заповѣдъ да се съсрѣдоточи на висотите 3 кlm. източно отъ селото Акаланъ. Въ изпълнение на тая заповѣдъ полкътъ, въ 11:30 часа, тръгна по пѫтя: Калфакъой—Акаланъ и къмъ 14 часа стигна на определеното му място, като се разположи на бивакъ 1½ кlm. западно отъ поменатите по-горе висоти. Движенето на бригадата се извѣрши по много тѣсень, стрѣменъ и твърде разваленъ пѫтъ; освенъ това и лошото дъждовно време, стана причина за чрезмѣрното разѣгане на колоната. При това движение броя на изо-

¹⁾ Началникъ — полковникъ Хилми бей.

Съставъ: а) Сборенъ низамски полкъ (4 таб.) — подполк. Мехмедъ Али бей.

б) Полкъ Полетхане (Трапезундъ.—3 таб.), подполк. Тификъ бей.

в) Ангорски полкъ (3 таб.), полковн. Мустафа бей.

г) Сборенъ полкъ Тосия (Ангора — 4 таб.) подполк. Мехмедъ Хамди бей.

д) 6-й артилер. полкъ (б батар.), полковн. Искендеръ бей.

12 см. гауб. (2 батар.);

12 см. дълги оръд. (1 оръдие).

сталилитѣ бѣ твърде голѣмъ. Числото на слабосилнитѣ се твърде много увеличи и отъ прекаралитѣ холерната епидемия, които се движеха като сѣнки. Макаръ похода да бѣ кратъкъ, поради горнитѣ причини, колоната се разтегна твърде много. На новия бивакъ се разположи и 31-й пех. Варненски полкъ. Мѣстото на бивака бѣше чисто и, макаръ и влажно, то бѣ много по-хигиенично отъ това при Калфакъ. Полкътъ тут има възможностъ, за обѣдъ и вечеря да получи топла храна. Съмѣрки само за близка външна охрана той прекара сравнително спокойни нощи, безъ да бѫде обезпокоенъ, макаръ, че боя на преднитѣ линии още не затихаше нито презъ деня, нито презъ нощта.

* * *

Следъ несполучливитѣ атаки, предприети на 4-й и 5-й ноември срещу укрепената Чаталджанска позиция, частитѣ отъ I-а и III-а бѣлгарски армии, презъ нощта на 5-й срѣщу 6-й ноември по, заповѣдъ се оттеглиха на изходнитѣ си позиции, които заеха за отбрана. Турците нито преследваха, нито по-после преминаха въ настѣпление; тѣ се задоволиха само съ изпращането на слаби разузнавателни части, които биваха разгонвани само съ артилерийски огнь отъ наша страна. Денемъ турците се задоволяваха да ни обстрѣлватъ съ артилерийски огнь отъ своитѣ позиции, при което всѣкога изразходваха съ хиляди снаряди безъ да могатъ да ни причинятъ нѣкакви загуби.

До това време града Солунъ бѣ завладѣнъ отъ 7-а пех. Рилска дивизия. Кърджалийскиятъ турски отрядъ на Яверъ паша бѣ поставенъ въ безизходно положение, въ крепостта Одринъ бѣ окончателно блокирана отъ II-а бѣлгарска армия. (Генералъ Ивановъ Н.).

Времето отъ 9-й до 25-й ноември, полкътъ прекарва на бивака си юго-източно отъ селото Аканъ, гдето, заедно съ 31-й пех. Варненски полкъ, образуваше резервъ на 9-а пех. Плѣвенска дивизия, която заемаше позиция предъ бригадата. Войниците тукъ се настаниха въ землянки, които сами си устроиха. Направи се всичко, за да се дава редовно топла храна, което се смяташе единъ отъ сигурнитѣ срѣдства за прекратяване на холерата. И действително, въ скоро време тя значително

намалѣ, до размѣръ, който предвещаваше скорошното нѣнно пълно прекратяване; тя, обаче, остави чувствителни следи следъ себе си; боледувалитѣ войници, силно изтощени, едва се крепѣха на краката си отъ слабостъ и много естествено, тѣхната годностъ за активна бойна работа бѣ твърде намалена. Времето на стоенето бѣ използвано сѫщо така и за привеждането въ редъ на обѣлъклото, въоружението и снаряжението, които отъ непрекъснатитѣ боеве и движения бѣха доста запуснати. Офицеритѣ изучаваха позициитѣ напредъ и се подготвяха за едно евентуално настѣпление.

Дѣждътъ, почналъ отъ ново на 5-й ноември, валѣше безспирно; тежки оловени облаци се бѣха надвесили надъ цѣлото бойно разположение и правѣха днитѣ твърде мрачни, а нощитѣ непрогледни. Силни, студени вѣтрове вадухаха; тѣ пърлѣха лицата и пронизваха до кости. Нощитѣ бѣха особено студени; тѣ измѣжчаха и изтощаваха още повече болнитѣ организми. Страховитата за тия полета зима настѣпваше. Предстоеше сега борба съ климатическитѣ несгоди. Приморци бѣха готови и тѣхъ да посрещнатъ мѣжествено, съ надеждата, че до тукъ нѣтънили достойно своя дѣлъгъ, ще съумѣятъ и срещу тия несгоди да устоятъ. Тѣ бѣха минали много изпитания, и вѣрата, че следъ трудното ще настѣпятъ по-добро преживѣване, ги обнадеждаваше за бѫдещето и крепѣше тѣхнитѣ сили.

Къмъ всичкитѣ тия несгоди се прибавиха и мѣжнотѣ по доволствието на хората и добитъка. Срѣдствата на този край бѣха вече изчерпани, а подвоза, поради непроходимостта на пътищата, бѣ станалъ невъзможенъ. Добитъкътъ се изтоши до степень да не може да бѫде запрѣганъ.

Въ това време изъ частитѣ почна да се носи слухъ, че турците, считайки се победени, искатъ миръ, което означаваше край на войната и възвръщане по домоветѣ им. Тия слухове, източника на които биваше винаги неизвестенъ и които всѣкога се явяваха въ форма на смѣжно предсказане за предстоящи събития, оставаха само психически обясними. Това бѣше може би вродена способностъ за правилно преценяване на събитията. И всѣкога тия „войнишки новини“ се разнасяха съ свѣтливична бѣрзина.

И тоя път тая новина се сбъдна. На 7-и ноемврий българското правителство се съгласи да влезе вън предговори съ правителството на Кямилъ паша. На 11-и ноемврий, при Хадемъ-кьой, се явиха турските парламентьори да молятъ за прекратяването на военниятъ действия и започване на преговорите за сключване на предварително примирие, а следъ това и на окончателенъ миръ. Българското командуване даде съгласието си за това и военниятъ действия бъха прекратени. До сключване на преговорите, по взаимно съгласие, бъ заповеддано да се прекрати стрелбата и да не се предизвика такава, но да не се отслабва бойната готовност докато не се узнае изхода отъ преговорите.

На 14-и ноемврий се състоя първата среща между турските и български делегати. Следъ нѣколко такива срещи бъ сключено примирето, по силата на което военниятъ действия се прекратяваха отъ 19 часа на 20-и ноемврий.

Следъ сключването на примирето делегатите решиха дветъ воюващи страни да изпратятъ свои делегати въ Лондонъ, които да изработятъ условията за окончательното сключване на мира. Взето бъ също така решение, че при неуспѣшъ край на водениите преговори, военниятъ действия могатъ да бѫдатъ подновени отъ едната воюваща страна, само следъ като тя предупреди противниковата страна четири дни по-рано. Това обстоятелство налагаше на частите да подържатъ винаги бойна готовност и да продължатъ работите по укрепяването на позициите си, тъй като недовѣрието по отношение искренността на турците, недовѣрие, напластено презъ вѣковетъ на робията бъ голѣмо.

На 21-и ноемврий, още отъ сутринта, валѣше непрекъснато проливенъ дъждъ. Гжста и непрогледна мѫгла бъ забулила бивака на полка; всичко се бъ спотаило въ землянките, за да се предпази отъ влагата. Рано, при зори, отъ предните позиции долетѣ мощно и нескончаемо „ура“, което се разнесе по цѣлата бойна линия — бойците акламираха сключеното примирие. Скоро се получи и въ полка известието за сѫщото. Новината бързо се разнесе изъ цѣлия бивакъ, които се оживи, въпрѣки лошото време. Събраните на малки групи войници коментираха важното събитие; предъ тѣхъ испъкна миражъ на

тѣхните домове и тѣ почнаха да върватъ, въ възможността скоро да се възвѣрнатъ въ домовете си, при своите близки, украсени съ ореола на победители. Голѣмата радост, пропита отъ надежди, която облада всички, подействува благотворно върху духа на войниците.

Споредъ протокола на примирето една смѣсена турско-българска комисия почна да опредѣля демаркационната линия между дветѣ страни. На 22-и ноемврий тази комисия премина предъ фронта на дивизията — хребета северно отъ Езетинъ. Тая линия бъ изнесена оттатъкъ р. Катарчи-су, притокъ на р. Кара-су, и по тоя начинъ и двата нейни брѣга останаха въ наши рѣги. Тая на видъ малка придобивка не бѣше безъ значение, защото, макаръ и незначителна по размѣри рѣчичка, тя есенно и зимно време ставаше твърдъ пълноводна, достигайки дълбочина до 3 метра и биваше непроходима въ бродъ. Това обстоятелство, освенъ че поставяше едно сигурно препятствие предъ фронта на дивизията, но даваше възможност тя да бѫде подготвена и за едно евентуално нападение.

Разграничителната линия бъ прекарана на около 1 км. предъ р. Катарчи-су, почти по цѣлия фронтъ на дивизията, оставяйки задъ себе си окопите на 2-а бригада отъ 8-а пех. Плѣвенска дивизия, пригответи при атаката на 4 ноемврий.

Следъ сключването на примирето бъ решено армии да се оттеглятъ назадъ. Съ това се цѣлѣше да се замѣ и устрои по-назадъ една добре организирана отбранителна позиция, гдето да се посрещне врага, ако той би се осмѣлилъ да напусне силната Чаталджанска позиция. Решилъ се да стори това, той щѣше да си разбие главата въ новата позиция, а следъ това, преследванъ въ полето, щѣше да бѫде доунищоженъ. Въ тоя смисъль, на 25-и ноемврий бъ получена и съответната заповѣдъ въ щаба на III-а армия. Предъ тая позиция бъха оставени авангардни части, въ числото на които попадна и 4-а пех. Преславска дивизия, която, заедно съ една бригада отъ 5-а пех. Дунавска дивизия, бъ оставена предъ фронта на III-а армия, на линията: Ормалж—Тарфа—Еникьой—Чанакча—Кестеникъ—Уклали—Езетинъ, съ източна граница морето и западна—линията: ж. п. ст. Кабачка—чифликъ Фортуне—Ерменикъ—Чифликъ Ормалж.

Дивизията бѣ усиlena съ 1-о с. с. (майоръ Силаги) 4-о не с. с. (майоръ Стефановъ) планински отдѣлени отъ 1-й план. артил. полкъ и 2 ескадрона отъ 8-й коненъ полкъ.

Въ дѣсно, въ участъка на I-а армия, сѫщата задача бѣ възложена на 10-а пех. дивизия.

Срещу българските I-а и III-а армии турцитѣ ежедневно засилваха остатъците на разбитата си полска армия съ новопристигали подкрепления отъ Мала Азия. Въ Галиполския полуостровъ турцитѣ имаха една низамска дивизия и нѣколко редифски дивизии отъ не-пъленъ съставъ. Подъ претекстъ, че Гърция не бѣ подписала примирето, поради което сѫществувала опасностъ отъ гръцки действия на полуострова, тѣ постепенно засилваха своята Галиполска армия.

Понеже тая армия ставаше опасна за дѣсния флангъ на българската армия, действуваща срещу Чаталджанска укрепена позиция, то въ района Малгара-Кешанъ, постепенно бѣ формирана IV-а армия, включваща 7-а пех. Рилска дивизия, Македоно-Одринското опълчение и Родопския отрядъ, на който бѣ поставена задачата да прегражда Галиполския полуостровъ и прѣчи на турцитѣ отъ тамъ да подадатъ рѣка на Одринския гарнизонъ, който още устояваше срещу действията на II-та българска армия.

Участъкъ за охрана на бригадата се даваше отъ селото Еникьой до чифлика находящъ се източно отъ село Тарфа, до езерото Деркосъ. Тоя участъкъ трѣбаше да се заеме съ стражеви постове отъ една дружина, като полковетѣ отъ бригадата се смѣняватъ всѣки два дни. Той трѣбаше да изпрати и една отдѣлна застава въ с. Подима за свръзка съ частитѣ въ Мидия. Стражевитѣ постове се поставиха на 200 метра задъ демаркационната линия, срещу които и турцитѣ поставиха сѫщо непрекъсната верига отъ постове. Полковетѣ трѣбаше да се разположатъ: 8-й пех. Приморски — въ селата Калфакьой и Чифликьой (2 дружини, които оставаха въ разпореждане на началника на дивизията), а 31-й пех. Варненски полкъ — въ с. Тарфа.

По заповѣдъ отъ началника на дивизията, участъкъ трѣбаше да се заема съ възможно по-малко хора, но безъ ущърбъ на бдителността и сигурността на охра-

нението, а останалите да се разположатъ по селата или въ землянки, като въ всѣки отдѣленъ пунктъ се разполагатъ части не по-малки отъ дружина или артилерийско отдѣление.

Споредъ добити сведения турцитѣ имаха на Чаталджанска позиция три корпуса, разположени въ селата Гурсунькой, Хадемькой и Деркосъ. Отъ всѣкокорпусъ имаха по една дивизия напредъ, която носѣше службата на преднитѣ постове. Задъ тия корпуси, въ втора линия, тѣ имаха други три корпуса, разположени въ близкитѣ села. Общата численостъ на армията имъ достигаше до 100—120 хил. души.

На 25-и ноемврий, въ 8 часа, полкътъ напусна бивака при с. Аканъ. Къмъ 11 часа, 1-а и 3-а дружини пристигнаха при с. Калфакьой — на бивака на 3-а пех. Балканска дивизия, гдето се установиха, а 2-а дружина продължи пътя си за с. Чифликьой, гдето стигна къмъ 16 часа и се разположи на квартири въ селото. Въ сѫщото село щѣше да квартирува и щаба на бригадата.

И презъ тоя денъ валѣше проливенъ дъждъ. Отъ непрестаннитѣ дъждове всичко бѣ потънало въ каль и вода; движението бѣ почти невъзможно и затова войниците пристигнаха на опредѣленитѣ имъ пунктове съвършено мокри и до колѣне потънали въ каль. На всичките по пътя се срѣщаха трупове на животни, умрѣли отъ пресиленъ трудъ и гладъ, а до тѣхъ изпочупени и изоставени кола.

На бивака ново разочорование чакаше полка. Вместо сухъ подслонъ тѣ намѣриха землянки пълни съ вода и каль. Голѣма частъ отъ тѣхъ бѣха съборени, а цѣлиятъ бивакъ — твърде много замърсенъ. И тая нощъ бѣ сѫдено на приморци да минатъ безъ почивка. Прави или приклекнали, по-голѣматата частъ отъ тѣхъ прекараха безъ да могатъ да мигнатъ.

Поради непроходимостта на пътищата, бѣха успѣли да пристигнатъ съ полка само нѣколко коня отъ кухнитѣ и багажа.

Стоенето на тоя бивакъ бѣ невъзможно и затова, още сутринта дружинитѣ се премѣстиха на бивакъ северо-западно отъ с. Калфакьой. Селото не бѣ използвано за квартири, защото освѣнъ че бѣ малко, но бѣ сѫщо така много замърсено. Въ селото се указаха здрави

само две къщи, но бивака на дружината бѣ въ гора, поради което тѣ разполагаха съ изобиленъ дървенъ материалъ, както за горене, така и за устройство на своите землянки.

До **3-й декември** дружините се устройваха на бивачитѣ си. Въ тоя денъ 2-а дружина напусна квартиритѣ си въ с. Чифликъ, още рано сутринта, и съмѣни въ охранението дружината отъ 31-й пех. Варненски полкъ, като зае линията: езеро Деркость — село Еникъ. Заемането стана като се изпратиха две роти въ стражеви постове, които поставиха 26 поста, 6 стражеви застави и 2 главни караула. Останалите две роти бѣха назначени въ резервъ на предните постове. Въ тоя денъ полкътъ, за първи пътъ отъ пристигането предъ Чаталджанска позиция, заемаше охранение, поставяйки се лице срещу лице съ противника.

Заредиха се еднообразни монотонни дни, които на въвваха скуча; презъ всѣки два дни дружините се съмняваха отъ охранението си и се връщаха по бивачитѣ и квартиритѣ си, газейки лепкавата каль. Това еднообразие продължи до къмъ срѣдата на м-цъ януари 1913 г.

* * *

Съ заповѣдъ по дивизията отъ 8-й декември се даваха съответни наредждания на командирите на бригадите въ случай на настѫпление отъ турска страна, които целѣха забавянето на противника възможно по дълго време. 2-а бригада усилена съ 2 с. с. планински батареи и възводъ кавалерия трѣбваше да стори това на позициите: а) Калфакъ — Тарфа — Ормалж; б) Чифликъ — Ормалж; в) Анастасиевата стена и г) всички ариергардни позиции на зап. отъ Анастасиевата стена, като прегражда пътищата: Софасъ — Кушъ-кая тепе — Белградъ — Странджа — Караджакъ — лесъ Соукъ-бунаръ. При заставата на последния пунктъ, въ съставъ отъ една дружина, при отстѫпленето трѣбвало да бѫде оставена въ разпореждане на сѫщата, една батарея.

На **9-й декември** пристигна отъ гр. Варна 8-а до-пълняща дружина въ съставъ отъ 4 офицери¹⁾, 4 подофицери и 914 войници. 1-а и 2-а роти отъ тая дру-

жина попълниха 8-й пех. Приморски полкъ, а 3-а и 4-а — 44-й пех. полкъ. Това даде възможност да се създаде отъ ново разформираната до тогава 3-а дружина отъ полка, като досегашната 3-а дружина на подполковникъ Свѣщаровъ прие №-ръ 4-а. За командиръ на 3-а дружина бѣ назначенъ генералъ-щабния майоръ Гиргинъ. Тая дружина, следъ като прибра своите остатъци прѣснати следъ разформирането си по другите дружини, се установи на квартири въ село Чифликъ.

На **11-й декември** щаба на полка, заедно съ муниципалската команда и телефонната команда, се премѣсти отъ село Калфакъ въ село Чифликъ.

На **13-й декември** дошлите за попълване млади войници положиха клетва въ с. Чифликъ. Следъ отслужения за случая, въ 11:30 часа, молебенъ, комадири-тѣ на полка и на бригадата изтѣкнаха предъ войниците значението на клетвата и изказаха увѣреностъ, че младите войници ще я пазятъ свѣто и ненарушимо и че ако стане необходимо, следвайки примѣра на своите по-стари другари, ще се жертвуватъ за изкарване войната до благополученъ край. Съ възторжено „ура“ младите войници изказаха своята готовностъ за доблестна служба. На прай, въ стройни редове, тѣ преминаха въ церемониаленъ маршъ и къмъ обѣдъ се отправиха по дружините си.

Когато дружините не заемаха охраната, времето се използваше за засилване на позицията, за произвеждане на занятия, или пъкъ се устройваха пътища въ тила на разположението, което избавяше войниците отъ пагубното бездействие и ги подтягаше. Дружинните и ротни командири, ржководени отъ командира на полка, изучаваха позицията напредъ и получаваха инструкции на самото място за начина на военните действия, ако се наложи тѣхното подновяване.

Презъ това време въ всѣкой пехотенъ полкъ бѣ организирана по една ловджийска команда въ съставъ отъ 2—3 офицери и 100—150 войника, отъ доброволци — деятели и храбри офицери. Тѣ се облекчиха, въ замъна на което получиха повече патрони и ржчни бомби. Тези отряди се готвѣха за партизански действия и изучаваха районите за предстоящите действия на полковете.

Краятъ на м-цъ декември наближаваше и времето ставаше все по-лошо и по-мразовито; валъха постоянни

¹⁾ Отъ които 2 офиц. кандидати.

дъждове примъсени съ снѣжни виелици; живота стана още по-отегчителенъ, а особено на позицията, където не можеше да се кладе и огънь. Времето минаваше, а преговорите за миръ въ Лондонъ се още протакаха. Носеха се дори слухове, че турцитъ нѣмали намѣрение да сключватъ миръ и за това нарочно протакали преговорите, за да печелятъ време и се подготвятъ на ново да воюватъ.

Праздниците Рождество Христово и Нова година, приморци посрещнаха по обикновеному, на бивака или въ охрана, съ мисли пренесени къмъ родни огнища, като всичкото имъ приготовление за срещата на голѣмите празници се ограничи въ подстригване и избрѣсване.

Нощта срещу 1-й януарий 1913 г. полкътъ прекара въ пълна бойна готовност — актъ на предвидливостъ, защото се предполагаше, че турцитъ ще използватъ именно тая ноќь, за неочеквано нападение, едновременно отъ къмъ Чаталджа и Одринъ, предполагайки че българитъ улисани въ новогодишната среща, ще отслабятъ своята бдителностъ. Презъ тая ноќь 9-а и 10-а роти отъ полка охраняваха редутите при селата Лазаркъй и Еникъй. Къмъ 17 часа 11-а и 12-а роти въ проливенъ дъждъ, който скоро се превърна въ снѣжна виелица, подъ команда на дружинния си командиръ, майоръ Гиргиновъ, тръгнаха отъ с. Чифликъй къмъ линията на охранение то, въ подкрепа на предните роти. Пѫтуването на тия роти бѣ едно отъ най-трудните. Проливенъ дъждъ се изливаше отъ самото утро; рѣкичките бѣха придошли и всички мостове бѣха съборени; изви се и снѣжна буря, която засипваше лицата на войниците и затрудняваше още повече движението имъ. Бѣха се образуvalи цѣли блата отъ вода и каль, които войниците газѣха често до поясъ. При все това войниците отъ тия две роти, макаръ и капнали отъ умора, запазиха бодръ духъ. Командирътъ на 12 рота, поручикъ Жечевъ, на чело на ротата си, съ своя хоръ веселѣше войниците; тая веселостъ зарази всички войници и тѣ съ шеги и подмѣтания по адресъ на турцитъ напрѣгнаха мисци и съ голѣми усилия, следъ 8 часови лутане, презъ тая ужасна ноќь, едва къмъ 1 часа на 1-й януарий члената рота стигна на линията на предните постове, когато опашката на тая двуротна колона успѣ да стигне едва въ 2:30 часа.

Но напразна бѣ тревогата; турцитъ не предприе-

ха нищо презъ тая ноќь. На сутринта войниците бѣха поздравени отъ командира на полка и дружинните командири съ новата година, като имъ изказаха и благопожелания за по-скорошното свѣршване на войната. Наредъ съ всички български войници и приморци, срѣдъ снѣжни бури и бойни несгоди, празнуваха на позициите новата година, все пакъ весели и шеговити, готови за нови подвизи.

Въ първите дни на м. януарий, разнеслиятъ се между войниците слухъ за прекържсане на водените преговори за миръ и почване отново на военните действия, почна да става все по-упоритъ. До това време голѣма част отъ ранените въ по-раншните боевые офицери и войници се бѣха завърнали вече здрави въ полка.

На 10-й януарий въ Турция бѣ извѣршенъ превратъ, при който помощникъ главнокомандуващия турната армия, Назимъ паша, бѣ убитъ; властта бѣ заграбена отъ партията на младотурцитъ, които считаха дотегашното правителство на Кемалъ паша за виновно, че тъ е показало твърде отстѫпчиво като се е съгласило на всички български искания, а дори да имъ отстѫпи и гр. Одринъ. Младотурска партия извѣрши преврата съ цель да прекържне преговорите и да започне отъ ново военните действия; тя считаше че тѣхното дѣло не е още проиграно и че Турция има още сили, за да се бори за честта на своето отечество. Тѣ заявиха, че не ще включватъ позоренъ миръ и ще продължатъ войната.

Следъ извѣршения превратъ и воинствената декларация на младотурцитъ не оставаше съмнение, че войната ще продължи. Подновяването на военните действия се очакваше всѣкой денъ. Всички тия новини, обаче, не стрѣснаха приморци; тѣ бѣха готови стоически да посрещнатъ новите страдания и свиваха юмрукъ съ занана, да смажатъ силите на противника и да накажатъ вѣроломството му.

Прекържсането на преговорите въ Лондонъ се чакаше всѣкой денъ и затова приготовленията за новите военни действия се почнаха. На войниците се прочетоха заповѣдите на помощникъ главнокомандуващия и командуващия III-а армия, които премахваха всѣкакво съмнение за близостта на войната. Тѣ гласѣха:

Офицери, подофициери и войници.

Отъ хода на преговорите за миръ става ясно, че противника не желае да отстъпи нито педя отъ земята, която нашето победоносно оржжие зае. Той иска съ единъ замахъ на перото да унищожи онова, което вие, заедно съ падналиятъ ваши братя-храбреци спечелихте. Героите подъ Селиолу, Кърклисе, Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ и Чаталджа ще оставятъ ли тъзи подигравки съ славното българско войнство да минатъ безнаказано. Прочее, пригответе се за нови побѣди и съ вашето неудържимо „напредъ“ докажете отново на противника и на цѣлия свѣтъ, че българското отечество заслужава по-голѣмо уважение.

Помощникъ на Главнокомандующия
Генералъ-лейтенантъ Савовъ

Г. г. офицери и войници отъ III-а армия.

Следъ нашите славни побѣди при Ериклеръ-Ески-Полосъ, Селиолу, Петра, Лозенградъ, Бунаръ-Хисаръ, Караагачъ и Люле-Бургазъ, противника, умощенъ и почти унищоженъ падна на молба и поиска примирие, за да преговаря за миръ. Сега, по-окопитенъ и съзвезти, подкрепенъ отъ нѣколко малки тѣлпи, той вероломно измѣнява на дадената си дума и се готови да почне действията си отново съ цель да отрвве Одринъ, който е на конецъ, за да се предаде.

Славни войници отъ III-а армия.

Нашето дѣло е свято. Нека се помолимъ на Всевишния и да забиемъ още веднажъ ножа въ сърдцето на умирающа Турция, която въ агонията си мисли, че е въ състояние да ни отнеме спечеленитѣ лаври. Нека дадемъ единъ последенъ урокъ на вѣроломния врагъ. Нека помнимъ възвишената цель, която ни е довела до стените на Цариградъ и че храбриятъ български войникъ, отъ генерала до последния редникъ, нѣма другъ изборъ освѣнъ побѣда или смърть. Елате да сгѣстимъ редоветъ, да стегнемъ силитъ си още веднажъ и като изтеглимъ врага отъ неговите укрепени гнѣзда, да го унищо-

жимъ окончателно. Вие видѣхте колко той струва въ открито поле. На нашиятѣ силни позиции, съ нашето българско упорство, съ нашата прославена вече отъ цѣлъ свѣтъ храбростъ, ние можахме да отбиемъ три пъти по-силенъ противникъ. Напредъ! Отечеството и Господаря чакатъ отъ настъ още една победа, за да свѣршимъ войната и отидемъ по домовете си,увѣнчани съ ореола на побѣдители.

Да живѣе България. Да живѣе Негово Величество, нашия славенъ Главнокомандующъ. Да живѣе храбрата българска армия.

Ура!

Генералъ-лейтенантъ Димитриевъ.

На 17-й януари преговорите въ Лондонъ бѣха прекъснати и споредъ условието на примирето, на 21-й януари военните действия можеха да продължатъ. Понеже се допушташе че турцитѣ не ще спазятъ тоя срокъ, войските се приготвиха да посрещнатъ изненадата.

На войниците се разясни следната заповѣдъ:

Офицери, подофициери и войници.

Отъ водениетѣ до сега преговори за миръ, се установи, че турцитѣ сѫ искали само да печелятъ време и да ни залъгватъ, обаче, въ това тѣ же стоко се измамиха. Намъ сѫщо трѣбаше време да привлечемъ македонските си войски и тъзи оставени въ северна Българи, за да формираме нова многохилядна армия, да си починатъ останалите армии и най-главно, да си складираме нуждните хранителни и фуражни припаси. Сега, когато сме напълно готови и то повече отъ тогава, когато почнахме войната, когато въ Лондонъ турските комисари отказаха да ни дадатъ границите, които по право на войната, като на побѣдители, ни се следватъ, въ такъвъ случай какво трѣбва да правимъ?

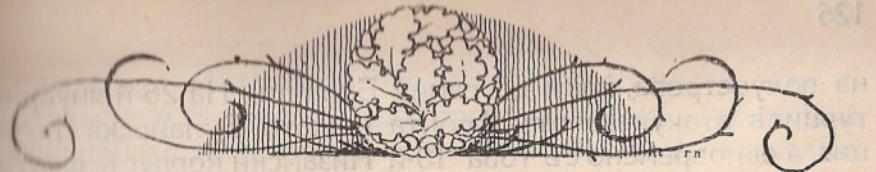
За да съкрушимъ окончателно волята на противника трѣбва отново да го сразимъ и разпрѣснемъ неговите набързо събрани и необучени пѣлчища, да го повалимъ на земята и тамъ, на бойното поле, да му диктуваме условията за мира.

Офицери, подофициери и войници.

Ще допуснете ли врага отново да се настани въ земите напоени съ кръвта на вашите доблестни другари. Помнете добре, че духовете на падналите борци при Селиолу, Петра, Лозенградъ, Кочани, Мехомия, Бунаръ-Хисаръ, Люле-Бургазъ, Чаталджа и Одринъ, гледатъ на насъ отъ висините небесни. Нашите бащи, майки, жени и деца ще ли ни допуснатъ да се завърнемъ по домовете си докде не прогонимъ противника отвъдъ моретата? До гдето не го изгонимъ отъ стария нашъ домъ, въ който той 500 години е смукалъ кръвта на нашето племе. Тъ съ въ правото си да ни кажатъ: за васъ нѣма място тукъ.

Прочее напредъ, всички съ помощта на Всевишния и оржието, къмъ нови още по-славни дѣла.

Помощникъ на Главнокомандующия
отъ Генералния щабъ, генералъ-лейтенантъ Савовъ.

ГЛАВА X.

Военните действия следъ примирето.

Вестъта за започване отново на военните действия не смути приморци; тъ бѣха готови да напрѣгнатъ отново силите си, за да претърпятъ самонадеяността на турците и сломятъ тѣхната съпротива.

Сутринта на 21-й януари турцитъ първи почнаха военните действия. Отъ цѣлата Чаталджанска позиция тъ откриха силенъ артилерийски огънь, на който, обаче, българските батареи не отговориха. Забелязвайки това турцитъ намалиха своята стрелба. Тъ изпратиха слаби разузнавателни части къмъ българската позиция, която се бѣ превърнала на язка твърдина, изградена презъ двумесечното примирие съ упоритъ трудъ отъ здравите инсци на българския войникъ. Турцитъ се въздържаха да предприематъ по-серииозни действия. Това тъ сториха единъ презъ м-цъ мартъ, когато крепостта Одринъ пренивъваше свойте последни дни. Тогава тъ станаха по-активни на Чаталджанска позиция.

Съ почване на военните действия пролича, че турцитъ бѣха насочили своето внимание на Галиполския полуостровъ, где бѣха успѣли да съсрѣдоточатъ 6 свои дивизии, въ съставъ около 40,000 души подъ команда на Шевкетъ Тургутъ паша. На 26-й януари тая турска армия се нахвърли неочеквано върху нашата IV-а армия командувана отъ генералъ-майоръ Ковачевъ. Същата тая армия, въ състава на която влизаха 7-а пех. Рилска и 2-а пех. Тракийска дивизии¹⁾ и 12 дружини отъ Македоно-Одринското опълчение, имаща за задача да противодействува на настѫплението на турска Галиполска армия, като ѝ попрѣчи да заплаши блокадата на Одринъ и фланга и тила на действуващите срещу Чаталджанска позиция наши армии. Отъ 21-й до 25-й януари тя бѣ успѣла да заеме всички по-важни пунктове

¹⁾ Последната въ съставъ отъ две бригади.

на полуострова, дори до самия Булаиръ. На 26-й януарий турцитѣ атакуваха отъ фронта нашата Булаирска позиция, а едновремено съ това 10-й Низамски корпусъ, фактически началникъ на който бѣ героя на революцията, Енверъ бей, макаръ и да заемаше само скромната длъжностъ неговъ началникъ щаба, извѣрши десантъ при Шаркъой. Едновременно съ това и коменданта на Одринъ, Мехмедъ Шукри паша, предприе нападение съ своя подвиженъ резервъ къмъ източния секторъ на обсадата, въ участъците на 10-й пех. Родопски и 23-й пех. Шипченски полкове. Турцитѣ бѣха увѣрени, че ще сломятъ отбраната на Булаиръ и отъ тамъ ще настѫпятъ въ тилъ на действуващите срещу Чаталджанска позиция наши войски, следъ което цѣлата турска армия ще настѫпи и деблокира Одринъ и ще завладѣе отново източна Тракия. Добре замислено, но мѣжно изпѣлнило при единъ предвидливъ, храбъръ и упоритъ противникъ. Турцитѣ разчитаха значи само на случая и затова сѫдбата и тукъ имъ измѣни. 7-а пех. Рилска дивизия имъ нанесе грозно поражение при Булаиръ; десанта при Шаркъой бѣ отбитъ отъ храбритѣ македоно-одринци; вилазката на Шукри паша срещна силенъ отпоръ отъ шипченци и родопци и бѣ осуетена, а действията при Чаталджа завѣршиха неуспѣшно, защото тамъ армиите чакаха противника напълно готови.

Боеветъ на Чаталджанска позиция следъ примирянето.

Въ навечерието на подновяване военнитѣ действия, полкътъ бѣ разположенъ както следва: 2-а и 3-а дружини — на бивакъ северо-западно отъ с. Калфакъой, а 1-а и 4-а дружини, съ картечната рота, бѣха на квартири въ с. Чифликъой, заедно съ придалената къмъ полка 2-а с. с. планинска батарея отъ 1-й план. артилерийски полкъ. Дружинитѣ, по установения до сега редъ, заемаха за охрана отредения за полка участъкъ: с. Еникъой—с. Тарфа (включително).

На 21-й януарий въ 16 часа, 2-та дружина бѣ изпратена въ подкрепа на 4-а дружина, която заемаше охранението. Въ непрогледна мъгла, презъ която се лѣеше проливенъ дъждъ, дружината стигна късно вечеръта на позицията и се разположи както следва: 6-а и 7-а роти

останаха при батареята, 5-а — задъ укреплението при с. Лазаркъой, а 8-а — задъ това при с. Еникъой. Турцитѣ не предприемаха никакви сериозни действия въ участъка на полка. На 23-й тѣ обстрѣлаваха селото Тарфа съ артилерийски огънь и принудиха подслонилия се въ него 31-и пех. Варненски полкъ да го напусне, следъ което, съгласно даденитѣ наредждания го запали.

Презъ цѣлата ноќь, отъ своята укрепена позиция, турцитѣ освѣтяваха съ прожектори долината на р. Ка-тарчи-су.

Рано сутринта на 24-й януарий турцитѣ откриха артилерийски огънь южно отъ разположението на полка, въ къмъ 9 часа пренесоха огъня по редута, находящъ се северно отъ селото Еникъой, който почнаха усилено да обстрѣватъ. Редута се заемаше отъ 12-а рота, а въ лѣво отъ нея бѣ разположена 11-а рота. Въ сѫщото това време се забелязаха да настѫпватъ три четири дълги вериги, които се насочваха къмъ редута. Силно обстрѣяната съ артилерийски и пехотенъ огънь 12-а рота, съгласно даденитѣ ѝ отъ по-рано инструкции, за да избѣгне излишнитѣ жертви, напусна редута и се оттегли западно отъ него. Турцитѣ заеха следъ това Еникъойски редутъ. Командирътъ на полка, който бѣ на позицията, заповѣда: 2-ра дружина, която бѣ при артилерията, да заеме високата северо-източно отъ село Калфакъой; дружината веднага изпѣлни това, като съ 5-а и 6-а рота зас посочената ѝ висота, а 7-а и 8-а роти, остави въ подръжка на задния склонъ. На тая висота се установи и отстѫпилата 12-а рота, като зас позиция между 5-а и 6-а роти.

Къмъ 10 часа по цѣлия фронтъ на полка се засърза силна престрелка и противника отново настѫпи. Поради пресъчената мѣстностъ, дълбоката каль и гъститѣ шубраци, които покриваха мѣстността, изпратенитѣ роти въ подкрепа на дѣсния флангъ не можаха да пристигнатъ на време. Противникътъ продължаваше да настѫпва и неговитѣ вериги доближиха вече на около 700—800 крачки до веригитѣ на 2-а дружина. Планинската батарея, за да избѣгне пораженията отъ пехотния огънь, който почна да я засѣга, изпрати дветѣ си оръдия юго-западно отъ с. Софасъ, гдето бѣха разположени 1-а и 4-а дружини, а другитѣ две се оттеглиха и заеха пози-

ция западно отъ с. Калфакъой. Задачата на така оттеглилата се батарея бѣ да продължава да поддържа съ огън действията на полка. За същото място бѣха насочени, отъ командира на полка, 9-а и 10-а роти.

Командирътъ на 2-а дружина, подполковникъ Петровъ, който командуваше бойната частъ, като видѣ силния напоръ на турцитѣ, имайки предъ видъ даденитѣ му отъ по-рано инструкции, заповѣда на ротитѣ да почнатъ последователно да се оттеглятъ. Щомъ командирътъ на полка забеляза отстѫплението на ротитѣ, заповѣда на една отъ лѣвофланговите роти да се постави флангово по отношение на настѫпващия противникъ и, поддържана съ огън отъ картечната рота, да облегчи оттеглянето на ротитѣ отъ дѣсни флангъ. Освенъ къмъ Еникъйския редутъ турцитѣ настѫпваха и по долината, западно отъ с. Еникъй. Оттеглянето се извѣршваше въ пъленъ редъ и турцитѣ веднага следъ тѣхъ заемаха напуснатитѣ окопи, като къмъ тѣхъ се присъединяваха все по-нови и по-нови педкрепления, които се спускаха отъ Еникъйския редутъ и достигаха изнесенитѣ напредъ вериги.

Къмъ 11 часа бѣ донесено на командира на 5-а рота, че действуващите въ дѣсно два взвода отъ 7-и пех. Преславски полкъ, съ отстѫпили къмъ Акаланските висоти. Дветѣ ордия, които къмъ 11:30 часа бѣха успѣли да заематъ позиция на високата надъ с. Калфакъой, откриха огън по настѫпващия противникъ, но поради голѣмата далечина не можаха да укажатъ съществена подкрепа на полка.

Къмъ 12 часа отстѫпиха и преднитѣ постове на 31-и пех. Варненски полкъ — въ лѣво, и 7-и пех. Преславски полкъ — въ дѣсно. Командирътъ на 2-та дружина виждайки своето изолирано положение, останалъ съ открыти флангове, предприе на ново отстѫжение. Въ това време турцитѣ бѣха успѣли вече да заематъ високите източно отъ с. Тарфа, като съсрѣдоточиха по тоя начинъ срещу полка около б табора, групирайки по-голѣмата частъ отъ силитѣ си срещу дѣсния му флангъ.

Къмъ 15 часа почти цѣлиятъ полкъ бѣше вече събранъ на Софаските висоти. На предната позиция бѣ останала само ловджийската команда, която се престреляше съ турцитѣ, които бѣха преустановили настѫпле-

нието си. Забелязали това, командирътъ на полка заповѣда 1-а и 4-а дружини да настѫпятъ отново и заематъ напуснатата позиция. Къмъ 15:30 часа дружините настѫпиха, а къмъ 17 часа бѣха вече на позицията, обстрѣлвани отъ турцитѣ, които се бѣха спрѣли на 1600 крачки предъ нея. Презъ нощта командирътъ на 1-а дружина, който командуваше дветѣ дружини, узна отъ останалите патрули, че 7-и пех. Преславски полкъ е отстѫпилъ къмъ с. Калфакъой. Почувствуvalъ се, по тоя начинъ, наново изолиранъ и изнесенъ доста напредъ, той, реши наново да отстѫпи и още презъ нощта се приєдини къмъ другите дружини на Софаската висота.

На 25-и януари, къмъ 11:30 часа, командирътъ на бригадата заповѣда две дружини отъ 7-и пех. Преславски полкъ, заедно съ 9-а и 10-а роти приморци, които се намираха на позиция при с. Калфакъой, да настѫпятъ и атакуватъ въ флангъ противника, като на Приморския полкъ бѣ възложено да съдействува на атаката. Предвидъ, обаче, на голѣмото разстояние, съдействие съ огънъ не можеше да се даде и затова къмъ 15 часа 2-а дружина получи заповѣдъ да настѫпи и заеме напуснатата презъ нощта позиция.

До смръкване 7-и пех. Преславски полкъ не предприе никакво настѫжение. За да се разузнае за силата на противника се изпрати напредъ единъ взводъ отъ 9-а рота и единъ взводъ отъ ловджийската команда на 7-и пех. Преславски полкъ, които настѫпиха и необезпокоени отъ никого, достигнаха високата. На нея тѣ намѣриха само единъ патрулъ отъ шестъ души, които прогониха и заеха високата, като откриха огънъ, по заетите отъ турцитѣ окопи, западно отъ Еникъйския редутъ. Веднага 10-а Приморска рота, по заповѣдъ на командира на 7-и пех. Преславски полкъ, настѫпи, за да подкрепи взводовете, а къмъ 17 часа и цѣлата 2-а Приморска дружина засе високата, като презъ цѣлата нощ води престрелка съ турцитѣ. Презъ нощта дружината усъвършенствува окопитѣ си имайки на дѣсния си флангъ 10-а рота съ ловджийския взводъ.

Изкараната въ Еникъйския редутъ турска артилерия, успѣ да даде само нѣколко изстрела и веднага бѣ принудена да замъркне отъ артилерията на участъка и тая отъ участъка на 7-и пех. Преславски полкъ.

Презъ нощта, турцитѣ не предприеха никакви действия, но при все това, полкътъ, при голѣмъ студъ, нощува на позицията.

Рано сутринята на 26-й януарий престрелката се зали; най-напредъ откри огънь дѣснофланговата 5-а рота по противниковите части, които на групи се прехвърляха къмъ дѣсния нашъ флангъ. Скоро огъня се поде отъ цѣлата бойна линия; не закъснѣ да отговори и противника и боятъ отново пламна. Турцитѣ, използвайки като прикритие обратнитѣ скатове на висотитѣ, западно отъ селата Еникьой и Лазаркьой, успѣха да съсрѣдоточатъ около 6 табора и по тоя начинъ заплашиха 2-а дружина, командирътъ на която, за да згжсти твърде разтегнатия си фронтъ, влѣ въ бойната линия цѣлата си подръжка. Положението на дружината ставаше сериозно и к-ра на сѫщата бѣ принуденъ да поискава подкрепа; изпратени му бѣха 11-а рота и ловджийската команда. Съ пристигането имъ, 11-а рота бѣ поставена задъ срѣдата на бойното разположение, а ловджийската команда—задъ дѣсния флангъ, който противникътъ се опитваше да обходи. Положението, обаче, оставаше все така застрашено защото на турцитѣ прииждаха постоянно нови подкрепления, а 7-й пех. Преславски полкъ, който бѣше въ дѣсно, не предприе нищо за да облегчи положението на приморци, макаръ и да имаше заповѣдь за това. Настѣплението на турцитѣ бѣ спрѣно съ огънь, а на нѣкои място тѣ дори отстѣпиха въ безпорядъкъ. Къмъ 13 часа, обаче, тѣхния огънь се усили неимовѣрно много; загубитѣ на дѣсния флангъ ставаха чувствителни; 5-а рота даде 2 офицери и 15 войника ранени. Следъ като командира на 2-а дружина се увѣри, че съ собственитѣ си сили и не подкрепенъ отъ 7-й пех. Преславски полкъ, не ще може да се задържи срещу по силния противникъ, заповѣда да се отстѣпи на главната позиция на полка, при село Софасъ. Отстѣплението се извѣрши въ пъленъ редъ и къмъ 16 часа дружината, съ усилилите я части, бѣше при полка.

Противникътъ зае напуснатата позиция (гребена на високата източно отъ р. Софасъ), но обстрелянъ отъ нашата артилерия, отъ Софаските висоти, бѣ принуденъ да я напусне. Понеже командирътъ на полка не искаше да изостави владението на тая висота, той изпрати 12-а и 14-а роти да я заематъ само съ предни постове,

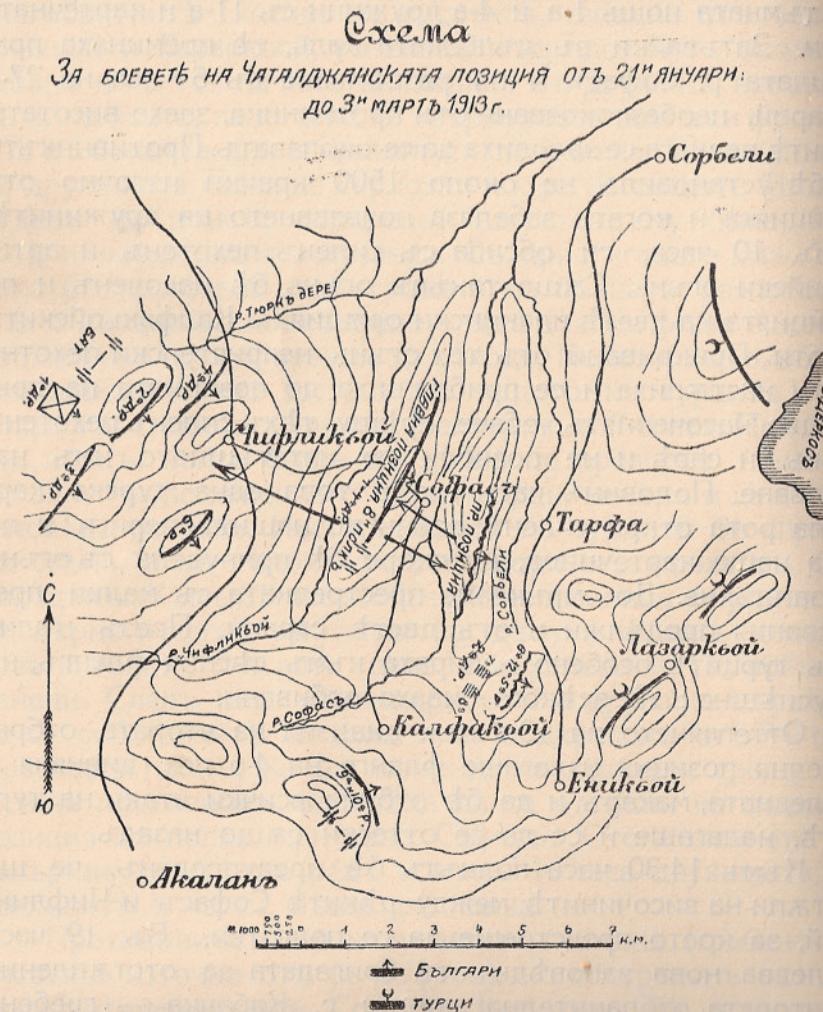
които да влѣзатъ въ връзка на лѣво съ 31-й пех. Варненски полкъ. Къмъ 19 часа линията на охранението бѣ заета.

Въ 22:30 часа се получи въ тоя духъ заповѣдь и отъ командира на бригадата, който заповѣдваше, още ежедневна нощ тая висота, на която полка води бой три дни, да се заеме съ $2\frac{1}{2}$ дружини, като на Софаските висоти се остави само една дружина въ подръжка. Въ изпълнение на тая заповѣдь командирътъ на полка поведе въ тъмната нощ 1-а и 4-а дружини съ 11-а и картечната роти. Затѣвайки въ дѣлбоката каль, тѣ преминаха придошлата р. Софасъ и на разсъмване въ 6 часа на 27-й януарий, необезпокоявани отъ противника, заеха високата. Ротитѣ веднага се заловиха да се окопаватъ. Противникътъ се бѣ установилъ на около 1500 крачки източно отъ позицията и когато забеляза появяването на дружините, къмъ 10 часа, ги обсира съ силенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Сѫщо такъвъ огънь бѣ насоченъ и по позицията на дветѣ планински ордия на Калфакьойските висоти. Прикривани отъ тия огънь, неприятелски пехотни групи настѣпиха и се приближиха до позицията на приморци; насочениятъ, обаче, срѣщу тѣхъ силенъ пехотенъ огънь ги спрѣ и не позволи по нататъшното имъ нападане. Половинъ часъ следъ това една турска картечна рота откри силенъ огънь по нашите вериги и по една наша картечница, но скоро бѣ принудена съ огънь да замълкне. До смръкване престрелката съ малки премъквания продължи и отъ дветѣ страни. Презъ цѣлия денъ турцитѣ особено напираха къмъ дѣсния флангъ, но безуспѣшно; тѣ всѣкога биваха отбивани.

Оттеглянето на 10-а пех. дивизия на втората отбранителна позиция излагаше фланга на 4-а пех. дивизия и последната, макаръ и да бѣ отбила всички атаки на турцитѣ, налагаше ѝ се да се оттегли сѫщо назадъ.

Къмъ 14:30 часа полкътъ бѣ предупреденъ, че ще отстѣпи на височините между рѣките Софасъ и Чифликъ, за което предстоеше да се подготви. Въ 19 часа последва нова заповѣдь отъ бригадата за отстѣпление до втората отбранителна линия: с. Кабачка — гребена източно отъ с. Ерменикьой—кръстопътъ Ерменикьой—с. Софасъ—с. Акаланъ—с. Гюлюшъ бунаръ—с. Чифликъ—морето. Въ изпълнение на тая заповѣдь, въ 19:30

часа, 4-а дружина, заедно съ картечната рота, отстъпиха по пътя: с. Софасъ—Чифликъй; въ 21 часа отстъпиха 1-а и 3-а дружини, а къмъ 23 часа и 2-а дружина. Последователно отстъпилиятъ дружини заеха позиция както следва: 4-а дружина зае позиция западно отъ с. Чифликъй съ задача да отбранява участъка отъ рѣка Тюркъдере до пътя за Кушъ-кая тепе; 3-а дружина — хребета юго-западно отъ с. Чифликъй; 2-а дружина — между

З-а и 4-а дружини, като остави една рота на отдѣлната висота, юго-западно отъ с. Чифликъй, за да подържа отстъплението; 1-ва дружина въ маневренни войски

задъ висотата 1050, западно отъ село Чифликъй. Планинската батарея зае позиция задъ 1-а дружина, а картечната рота — задъ 2-а и 4-а дружини. За охрана на полка презъ нощта на Софаскитъ висоти бѣха оставени 8-а рота и дветѣ ловджийски команди.

Въ последвалите следъ примирието, отъ 23-и до 27-и януари боевые, полкътъ загуби убити: 3 войника и ранени 2 офицери и 56 войника.

Отеглянето и на останалите части отъ дивизията се извърши презъ нощта.

На 28-и януари полкътъ бѣ вече заетъ новата си позиция и веднага почна да усъвършенствува пригответните отъ по-рано тукъ окопи. За охрана на пътя с. Чифликъй—с. Ерменикъй и неговото разклонение къмъ с. Акаланъ, бѣ изпратена полуротата на подпоручикъ Петровъ Юр. съ задача да заеме възела на тия пътища и влѣзе въ връзка на дѣсно съ 7-и пех. Преславски полкъ. Презъ сѫщия денъ, съгласно заповѣдта по дивизията, се изпратиха въ охранение по хребета, западно отъ с. Софасъ, 13-а и 16-а роти, които трѣбаше да изнесатъ преднитѣ си постове до р. Тюркъ-дере. Сѫщите трѣбаше да влѣзатъ въ връзка на лѣво съ 31-и пех. Варненски полкъ, а на дѣсно — съ 7-и пех. Преславски полкъ. Тая връзка, обаче, не можа да се установи, защото тия полкове бѣха отстъпили още по-назадъ.

Презъ цѣлия денъ противника не предприе нищо срещу охранението. Презъ това време, обаче, той съсрѣдоточаваше нови части, които срещу фронта на полка достигнаха на около 4 табора.

На 29-и януари, въ 7 часа, турцитъ преминаха въ настѫплењие. Тѣ прехвърлиха р. Софасъ и съ две роти се насочиха срещу дѣсния флангъ на нашето стражево охранение, което, обаче, съ огънь успѣ да спре настѫплењието имъ. И последующите опити на турцитъ да разкъсатъ нашето стражево охранение не успѣха — тѣ биваха осуетявани съ огънь.

Къмъ 15 часа, сѫщия денъ, противникътъ откри силенъ артилерийски огънь по нашите предни постове. Едновременно съ това единъ таборъ настѫпи къмъ дѣсния флангъ на полка. Подъ натиска на превъзходящия по число противникъ, предните постове се принудиха да отстъпятъ Софаскитъ висоти, спуснаха се въ долината

на р. Чифликъй, достигнаха и заеха окопите по ската източно отъ с. Чифликъй. Обаче, всички опити на турците да се закрепятъ на Софаските висоти бъха осуетени благодарение на ефикасния огънь на нашата артилерия. Противникътъ съ значителни сили остана задъ Софаските висоти и затова охранението на полка се спрѣ на линията на р. Чифликъй. Турците повториха опита си и на 30-и януари, но завършиха също така безуспешно.

Съ настъпването на м-цъ февруарий започнаха отново да валиятъ дъждове, примѣсени съ снѣгъ; а начината отъ 10-и февруарий по цѣлата околност на Цариградъ забушуваха страховити снѣжни бури, незапомнени по тия мѣста, които продължиха осемъ дни, а следъ единъ промеждукъ отъ два дни, продължиха още четири дни. Времето стана непоносимо студено, всички пажища бъха завѣяни отъ снѣгъ и движението се прекрати. Настъпиха дни на нови тегла, на страшни изпитания; живота на позицията стана непоносимъ. Хора и добитъкъ измираха, замръзнали по позицията и пажищата. Числото на жертвите надмина даденото въ сраженията. Продоволствието на хората и добитъка се много затрудни, а за да се даде възможност на добитъка да отдъхне, наложи се, храната на войниците да се пренася на гръбъ. Безъ достатъчно храна, безъ сухъ подслонъ приморци прекараха дни и нощи по биваците, въ окопите и въ стражевите постове изложени на студъ и виялици. Често пажи мокритъ имъ дрехи замръзваха по тѣхъ и се превръщаха на кора, а вѣчно мокритъ имъ обувки, разкисваха и израняваха краката имъ. Отъ окопите и отъ постовете войниците често се връщаха съ замръзнали рѣце, крака и уши. Въ тия дни на адски изтезания приморци показаха героизъмъ не по-малъкъ отъ тоя проявенъ въ лютите боеве — тѣ умираха на постовете си, понасяйки всичко съ спартански стоизъмъ.

Лошото време попрѣчи на бойните действия, които се изразяваха въ слаби нападения на предните постове. Заповѣдано бѣ отъ дивизията смѣната на предните постове да става по-често, за да се даде възможност на войниците да се подсушатъ. Разрешено бѣ също така да се палятъ огньове въ заставите, като се взематъ мѣрки тѣ да не бѫдатъ забелязани отъ противника.

На 3-и февруарий, за да се обезпечи по-добра по-

нивка за частите, предъ фронта на дивизията бѣха произведени въ всички участъци усилены рекогносцировки, които имаха за задача да установятъ намѣренията на противника. Въпрѣки неблагоприятното време тѣ дадоха различни резултати. Предъ фронта на лѣвия участъкъ танка бѣха произведени къмъ селата Ормалж (31-и пех. Варненски полкъ) и Еникъй (8-и пех. Приморски полкъ).

Студовете и несгодите не останаха безъ последствия. Безъ сънъ и почивка, безъ подслонъ, изложени на студа и виелиците, недостатъчно нахранени, организма на войниците се източи и стана причина за намаляване неговата издържливост.

Къмъ 11-и февруарий полкътъ вече имаше 592 болни войници, които се лѣкуваха при същия и 1050 — въ болниците, което съставляше 37% отъ неговия съставъ. Отъ тия болни войници 50% бѣха болни отъ простуда, 40% отъ болести въ пищеварението (много отъ желтница) и 10% отъ замръзване, а въ края на февруарий почти половината отъ състава на полка бѣ вече вънъ отъ строя, поради измръзване и болести въ дихателните и пищеварителни органи.

И при това положение командуващиятъ съединениетъ врмии бѣ заповѣдалъ авангардните дивизии (4-а и 10-а да се готвятъ за настъпление на 11-и февруарий. Поради настъпилата снѣжна виялица, обаче, то бѣ отложено до като се поправи времето.

На 17-и февруарий виялицата се поднови съ по-голяма сила. Последваха нови случаи отъ замръзнали хора. Стихията най-после се наложи. По заповѣдъ отъ командуващъ армията формата на охранението бѣ измѣнена; не-прекъснатата стражева верига бѣ замѣнена съ отдѣлни наблюдателни и отбранителни застави, поставени по най-достъпните посоки за настъпление отъ противника. Разреши се да се палятъ огньове и въ предните постове, като се разреши да се сѣкатъ и плодните дървета въ лозята.

Къмъ 24-и февруарий виялицата престана и мѣрките за охрана бѣха отъ ново засилени.

Лошото време почна да указва влияние и върху духа на войниците. На 29-и февруарий последва заповѣдъ частите да се подгответъ за смѣна.

На позицията полкътъ остана до 2-и мартъ. Въ той денъ

1-а и 4-а дружини, съмнени отъ 18-й пех. Етърски полкъ, напуснаха позицията и презъ селото Мандра, гдето пре-нощуваха, на 3-й мартъ, вечеръта, пристигнаха въ селото Сая. Тамъ, съгласно заповѣдта по дивизията, се установи-ха на бивакъ. На 4-й мартъ сутринта пристигнаха и оста-налитѣ две (2-а и 3-а) дружини. Така събраниятъ полкъ се разположи: 1-а, 2-а и 3-а дружини, съ картечната рота, на квартири въ селото и въ построенитѣ по-рано зем-лянки, а 4-а дружина — на бивакъ. Въ сѫщото село на квартира бѣха 31-й пех. Варненски полкъ, 5-й с. с. арти-лерийски полкъ и 2-а полска болница, заедно съ щаба на бригадата. Дружинитѣ веднага пристъпиха къмъ по-чистване на селото, следъ което се пристъпиха и къмъ почистване на оржието и облѣклото, твърде напуснато и замърсено при стоянието въ окопитѣ. Следъ всичко това, на полка предстоеше и друга работа; нему бѣ опредѣлена позиция на линията: кръстопжтя с. Сая — с. Гюмюшъ-бунаръ и шосето за станция Синекли и отъ тамъ, по хребета, югоизточно отъ с. Сая, до пътя Кантона — с. Бююкъ-ханъ — с. Сая. За укрепяването на тая позиция дружинитѣ бѣха изпращани по редъ, а освобо-денитѣ отъ работа произвеждаха строеви занятия. Редовна-та храна и почивката подействуваха твърде благотворно на хората, обаче, едното и другото бѣ твърде за кжсо; на война често волята на противника очертава характера на действията. Така, на 12 мартъ, вечеръта, се почваше атаката на Одринската крепость.

На 11-й мартъ дивизията получи заповѣдь да бѫде готова за походъ, за да може, при случай на нужда, да подкрепи авангардната 9-а пех. Плѣвенска дивизия, която бѣ получила заповѣдь да настѫпи. Тая дивизия, обаче, и безъ наша помощъ достигна възложената ѝ задача. На следния денъ, отъ щаба на армията се получи заповѣдь: „8-й пех. полкъ отъ дивизията да се насочи презъ с. Тюркъ-къой за с. Бекерлий, гдето остава въ разпореждането на началника на 9-а дивизия“. Този денъ, въ 5 часа, полкътъ тръгна отъ с. Сая за с. Куртъ-къой. По пътя той получи заповѣдь отъ начални-ка на 9-а пех. Плѣвенска дивизия, че се назначава въ резервъ на дивизията. Въ 24 часа той пристигна и се установи на 3 км. северо-западно отъ с. Курфалж. На Чаталджанска позиция презъ това време се водѣше

силна артилерийска стрелба. Нашите части въ тоя денъ атакуваха турцитѣ и следъ кръвопролитъ бой бѣха успѣли да ги отхвърлятъ съ голѣми загуби отъ Чатал-джанситѣ и Субашкъойскитѣ висоти. Тѣ се принудиха да се оттеглятъ задъ укрепената си позиция, на лѣвия брѣгъ на р. Кара-су.

На 13-й мартъ, въ 9:30 часа, полкътъ тръгна презъ станция Кабакча, за Чифликъ Фуртуна, гдето стигна къмъ 12:45 часа и се разположи на бивакъ. Тукъ той узна, че усилията на II-та българска армия, която на 12-й мартъ почна своята атака, съже се увѣнчали съ успѣхъ. Одринъ падна! — гласѣше кратката по обемъ, но пълна съ съ-дѣржание вѣсть. Древната столица на султанитѣ, девстве-ната твърдина, преклони глава предъ българската мощъ.

Одринъ падна и вѣства, съ бѣрзината на молния, се разнесе отъ дветѣ страни на Балкана и проникна до по-следната българска хижа. Камбаненъ звънъ оповести го-лѣмото събитие; тържествуваше цѣлия български на-родъ; въ него проблѣсна искра отъ надежда, че това събитие туря началото на края на войната.

Одринъ падна! И съ незатихналия още тѣтнекъ на брѣдейния грѣмъ се възвеличи името на българина, кое-то се носѣше по цѣль свѣтъ; подвига на малкия, но ге-роиченъ народъ предизвика адмирации въ всички.

Радостната новина, съ сѫщата бѣрзина, се разнесе и по цѣлата Чаталджанска позиция; величественото и внушително „ура“ изтръгнато отъ гърдитѣ на 200 хи-ляди борци се носѣше съ стихийна сила по позициитѣ отъ Мраморно до Черно морето; то отекна презъ тур-скитѣ позиции и стигна до Цариградъ.

Турцитѣ презъ тоя денъ бѣха омърлушени; тѣхната вѣра въ несъкрушимостта на твърдината бѣ голѣма и за това падането на крѣпостта разколеба вѣрата въ соб-ствената имъ мощъ и тѣхнитѣ по-нататъшни опити за настѫпление губѣха шансъ за успѣхъ. За това усилията имъ постепенно намалѣха, до като къмъ 20-й мартъ тѣ се превърнаха на изключително отбранителни.

На 16-й мартъ 3-а и 4-а дружини отъ бивака при с. Фуртуна, бѣха отправени къмъ с. Каджъ-къой, въ разположе-нието на 1-а пех. Софийска дивизия. Тукъ една отъ дружи-нитѣ бѣ придадена къмъ конницата, която наблюдаваше морския брѣгъ при Епиватось, а другата, придадена къмъ

38-и пех. полкъ взе участие въ боеветѣ на 17-и и 18-и мартъ, като полкова подръжка¹⁾). Дружинитѣ се завърнаха обратно; 4-а—на 18-й, а 3-та—на 30-й мартъ, безъ да участвува въ нѣкакви особени действия. Въ това време полкътъ се бѣше премѣстилъ на бивакъ при селото Бекерли. Тукъ отново приморци бѣха подчинени на началника на 9-а пех. Плѣвенска дивизия. На 22 с. м. въ 7 часа той тръгна отъ селото Бекерли и къмъ 8:30 часа стигна до чифликъ Фортуна, гдѣ получи назначение отъ началника на 9-а пех. Плѣвенска дивизия да се прехвърли въ селото Аканъ и застане въ подръжка задъ 4-й пех. Плѣвенски полкъ. Къмъ обѣдъ полкътъ пристигна въ това село и понеже сѫщото бѣ срутено и нечисто, той се установи на бивакъ източно отъ селото.

Въ първите дни на своя биваченъ животъ, войниците бѣха ангажирани съ обычайната си работа: почистваха и устройваха бивака, почистваха и подтягаха облѣклото, снаряженето и въоружението си. Въ това време командирътъ на полка, заедно съ дружинитѣ командири, изучаваха подстѫпите къмъ позицията и разположението на 4-й пех. Плѣвенски и 17-й пех. Доростолски полкове.

На 26 мартъ пристигна комисия, начело съ помощникъ кмета на гр. Варна Г. Ноевъ и общинските съветници: Р. Василевъ, Т. Страшимировъ, заедно съ пом. кмета Петъръ Гецовъ и съветника Коста Рачевъ отъ гр. Балчикъ. Комисията се придружаваше и отъ г-жа Ноева. Тя донесе на войниците като подаръкъ отъ гражданите на двата града захаръ, чай, плодове, хартия за писма и пр.

На 27-и мартъ полкътъ бѣ построенъ и предъ него бѣ представена комисията, която поднесе подаръците. Командирътъ на полка предъ всички войници благодари за голѣмото внимание, което трогна всички и увѣри комисията, че приморци, както и до сега, беззаветно ще следватъ своя победоносенъ путь. Помощникъ кмета на гр. Варна изказа възторга на варненското гражданство отъ блѣстящите подвизи на приморци и имъ пожела и за въ бѫдеще съ нищо да не се засѣнчва придобитата слава на полка.

¹⁾ Полковникъ А. Христовъ — „Действ. на 4-а пех. Преславска дивизия въ Освобод. войни 1912—13 г. ч. II — 116“

По тоя начинъ варненци не забравиха своите близки. Въ такива моменти се ценятъ вниманието, но не стойността на дара, и за това приморци бѣха особено доволни и при отлично настроение, отпразнуваха това внимание съ музика и веселие.

На 30-и мартъ, рано сутринта, полкътъ бѣ построенъ на бивака си; приморци срѣщаха командуващия III-а армия, генералъ-лейтенантъ Радко Димитриевъ. Съ явяването си генерала обходи полка, прегледа войниците, следъ което съ кратка, но прочувствена речь похвали приморци за блѣскавите имъ победи и изказа своята увѣреностъ, че тѣ могатъ да изпълнятъ и за въ бѫдеще и най-трудните задачи, които биха имъ се повѣрили.

ГЛАВА XI

Второто примирие и сключването на мира.

На 1-й априлъ се получи отъ бригадата съобщението, че военните действия съ турците се прекратяватъ. Следъ последвалите втори неуспехи, ясно бъше, че турците сега ще бждатъ по-склонни и по-отстъпчиви при сключването на мира.

На 3-й априлъ бъде сключено второ примирие за срокъ отъ 7 дни, въ което следваше да се подпише и договора за миръ. Въ договора за примирето бъде казано, че ако преговорите не се свършатъ до 10-й априлъ то, по споразумение на двете страни, срока на примирето може да се продължи.

Вестта за прекратяване военните действия дойде въ моментъ, когато природата се пробуждаше отъ своя зименъ сънъ, тогава, когато всичко, обхванато отъ топлината на пролетта, се призоваваше къмъ новъ животъ. Всичко се бъде покрило съ зеленина, всичко бъде весело на около и войнишката душа бъде обхваната отъ радост; мислено тъ се пренасяха къмъ родни поля и замечтаваха за своята благодатна работа — за по-скорошното си завръщане.

До 3-й май включ. полка престоя на бивака си при с. Акаланъ, прекарвайки времето си въ обучение и забави. Обаче, времето минаваше твърде бавно; пролича, че турците протакатъ преговорите, както и при първото примирие. Конференцията въ Лондонъ, събрана въ края на априлъ, като че ли нарочно затъгаше своите преговори. Това бавене измъжчаваше войниците; тъ ставаха отъ денъ на денъ все по-нетърпеливи. Разни догадки се носеха за водениетъ преговори; всевъзможни „войнишки новини“ се ширеха, голема частъ, отъ които подхранваха войнишките въжделения.

Отъ новините, черпени изъ вестниците, и отъ слуховете, циркулиращи по бивака, произхода на които бъде неизвестенъ, въ които, обаче, имаше много истина, става-

ше ясно, че нашите съюзници искатъ да задържатъ за себе си, въпреки сключения договоръ, по-голямата част отъ освободените земи, които въ същностъ съставляваха неразделна част отъ общото българско отечество. За тяхъ България поде Освободителната война, за тяхъ тя понесе толкова жертви и тежки изпитания; а къмъ всичко това, като се прибавеха и претенциите на Ромъния надъ Силистра, разочароването по отношение искреността на нашите съюзници бъде напълно основателно. Войнишката душа бъде угнетена. Докато съществуваше дълбоката въра, че съ повалянето на Турция, България завършваща свое то национално обединение, сега, опасността която рушеше това постижение идеше изъ невиделица. Довчерашните ни съюзници се опълчиха подло срещу насъ. Атмосферата се сгъстяваше; ясно ставаше, че предстоятъ нови борби и проморци очакваха търпеливо развоя на събитията.

Времето минаваше твърде монотонно. Дойде вече ередата на м-цъ май, а мирътъ не бъде още подписанъ. При това слуховете за въоръженъ конфликтъ съ съюзниците ставаха все по-настойчиви.

На 3-й май бъде разпоредено полкътъ да се подгответъ за походъ. На следния денъ той щъеше да се отправи за гара Синекли, това предизвика облегчение и разсъздането въ полка учиние и затова всичко взе бързо да се приготвява за утрешния походъ.

Рано сутринта, на 4-й май, полкътъ тръгна въ походъ. Денътъ бъде твърде горещъ и войниците, облечени въ куртки, понасяха твърде трудно горещината. За да се отблъсне това неудобство бъде дадена 4 часа голема почивка въ село Бекерли. Къмъ 17 часа полкътъ стигна гара Синекли и се установи на бивакъ на 2 км. южно отъ същата, гдето престоя до 17-й май. Тукъ се установи на бивакъ и 31-й пех. Варненски полкъ. Тая промяна и водениятъ ежедневно занятия подбодриха до известна степенъ войниците. Отъ новините черпени изъ вестниците, които тукъ редовно се четеха и отъ получаваниетъ изъ външността на страната писма, ставаше за всички ясно, че за да се сломи упорството на съюзниците, безъ нова война не ще се мине. Понесе се слухъ, че полкътъ ще замине за Македония. И действително на 17-й май, вечеръта, бъде заповеддано съ телеграма на след-

ния денъ полкът да тръгне за гр. Чорлу, гдето му предстоеше да се натовари на желѣзницата.

На **18-и май** въ 6:30 часа, полкът напусна бивака си при гара Синекли и къмъ 19 часа стигна и се установи на бивакъ при село Чокуръ-Ченгель. Походът, следствие на голѣмата горещина, бѣ твърде уморителенъ: много войници изостанаха отъ колоната и успѣха отново да се присъединятъ къмъ частите си, едва на бивака, късно презъ нощта.

На **19-и май**, рано сутринята, полкът продължи своя маршъ и къмъ 10 часа стигна и се установи на бивакъ при гара Чорлу. Тукъ се получи официално съобщение, че мирът съ Турция е подписанъ на 17-и май, въ Лондонъ. Споредъ тоя миръ, признавайки се победена, Турция отстъпваше на съюзниците всички земи западно отъ линията Еносъ—Мидия, съ изключение на Албания, която се отдѣляше като самостоятелна държава.

Тая новина зарадва всички. Приморци, наредъ съ всички, се чувствуваха горди, че и тѣ съ собствените си усилия и дадените жертви съ допринесли за достигане общата победа, но всички съзнаваха, че следъ това следва другата опасност, която щѣше да дойде отъ игнорирането на договорите и стремежа на съюзниците, всичките си да заграби по-голѣмъ дѣлъ отъ придобитото. Опасностъ, която създаваше нови фронтове и застрашаваше да отнеме отъ ржетъ на българите плода на тѣхните победи. И войските, вместо да се отправятъ за домовете си, предстоеше да се съсрѣдоточатъ въ Македония и по старата сръбско-българска граница и тамъ да чакатъ разрешението на споровете, повдигнати между съюзниците.

На **20-и май**, сутринята, командуващиятъ III-а армия, генералъ-лейтенантъ Радко Димитриевъ, се прости съ приморци, понеже бригадата се придаваше къмъ IV армия, командувана отъ генералъ-майоръ Ковачевъ. Посрещнатъ тържествено съ съответните почести, той въ кратка речъ, съ ласкови думи отправени къмъ тѣхъ, благодарил на офицери и войници за героичното имъ държане презъ време на войната съ Турция и изказа надеждата, че приморци ще се покажатъ все така достойни и за въ бѫдеще, ако интересите на отечеството ще поискатъ отъ тѣхъ нови жертви. Мощно „ура“ за величието на

България, бѣ отговора на приморци, съ което потвърдила готовността си за нови усилия при раздѣлата имъ съ тѣхния любимъ генералъ.

Очаквайки своя редъ за натоварване, полкът преостоя на бивака си до 24-и май, включително. Времето бѣ употребено въ почивка и приготовление за похода. На войниците бѣха прочетени и разтълкувани следните заповѣди отъ Н. В. Главнокомандуващия и отъ Военния министъръ по случай подписването на мира съ Турция:

ВИСОЧАЙША ЗАПОВѢДЬ по действующата армия

№ 79

гр. Андрианополь, 18 май 1913 год.

„Офицери, подофицери и войници,

Нечуваните страдания на нашите сънародници въ съседната отоманска империя, които отдавна терзаха сърдцето ни, предизвикаха великата борба за освобождаване на поробените още наши братя.

Офицери, подофицери и войници,

Вие оправдахте съ вашите действия презъ тази война напълно надеждите на Отечеството и Моята несъкрушима вѣра въ Васъ. Като буенъ планински потокъ се устремихте въ Одринския и Македонски полета и нищо не бѣ въ състояние да спре Вашия поривъ. Нито непрестанните дѣждове, нито непроходимо-калните пътища, нито неизбѣжните лишения отъ облѣкла и обувки, храна и покривъ, презъ лютата зима — нищо не Ви попрѣчи. За Васъ нѣмаше умора, за да вървите напредъ и напредъ. Като орли се нахвърлихте Вие на вѣковния врагъ, когото окончателно сломихте и Вие покрихте съ неуведеана слава българското оръжие и възкресихте славните времена на Крума, Асъна и Самуила.

Офицери, подофицери и войници,

Цѣлиятъ свѣтъ гледа съ благовейно удивление нашето триумфално победоносно шествие и всички бѣрзатъ да ни изкажатъ своите симпатии, като на

победители. Българското име днесъ въ цѣль свѣтъ е синонимъ на побѣдитель, на чутовенъ герой. Нашето приятелство и дружба тѣрсятъ всички днесъ.

Като сподѣлямъ тая моя радостъ и благородна гордостъ съ своитѣ славни сътрудници, отъ генерала до последния редникъ отъ нашата армия, Азъ имъ благодаря за нечуванитѣ подвизи, за геройското самопожертвоване и се надѣя, че тѣ ще намѣрятъ у себе си, ако потрѣбва, още по-голѣми физически и морални сили, за да оправдаятъ всички свои и на отечеството надежди. Нека бѫдемъ готови за всичко, за да възвисимъ българското име до недосегаемъ пиедесталъ.

Офицери, подофицери и войници,

Мирътъ съ Турция е вече подписанъ и Вие въ скоро време ще си отидете по домоветѣ,увѣнчани съ ореола на побѣдители, за да се предадете относно на мирна ползотворна дейностъ за преуспѣване и процъвѣтане на нова България, но не забравяйте, че за това е необходима една мощната армия, която да гарантира мирното развитие на народа, промишлеността, търговията и културата.

Да живѣе България, да живѣе храбрата българска армия „ура!“

Тази заповѣдь заповѣдвамъ да се прочете въ всички роти, ескадрони, батареи и команди.

На първообразното съ собствената на Него во Царско Величество рѣка написано

Фердинандъ.

ЗАПОВѢДЬ ПО ДЕЙСТВУЮЩАТА АРМИЯ

№ 233

гр. Одринъ, 18 май 1913 год.

Обявявамъ по действующата армия следната телеграма, получена отъ министра на войната по случай подписването на мира:

„По случай подписването на мира, днесъ 17-и този, моля да предадете на г. г. офицерите и долните чинове отъ действующата армия, храбри и до-

блестни борци въ достопаметната Освободителна война, отъ моя страна и отъ страна на всички чинове отъ тила на армията най-сърдечни честитявания и благопожелания. По тоя случай ние всички идемъ да признаемъ, че отъ тая Освободителна война, чиноветѣ отъ храбрата наша действующа армия, отъ генерала до редника, всички, до единъ изпълниха своя свещенъ дѣлъ къмъ Короната и Отечество то съ безпримѣрна доблестъ и самопожертвуване и

Комисията, начело съ пом. кмета на гр. Варна г-нъ Ноевъ, която поднесе на приморци подараци отъ страна на Варненските граждани (Вижъ стр. 138).

написаха нови златни страници въ нашата военна история, които ще останатъ паметни на вѣчни времена. Нека Всевишния винаги да бди надъ нашата храбра армия, за да печели и въ бѫдеще още по-славни победи надъ враговете ни.

Заповѣдвамъ настоящата заповѣдь да се прочете въ всички роти, батареи и команди.

Министъръ на войната

Генералъ-лейтенантъ **Никифоровъ**

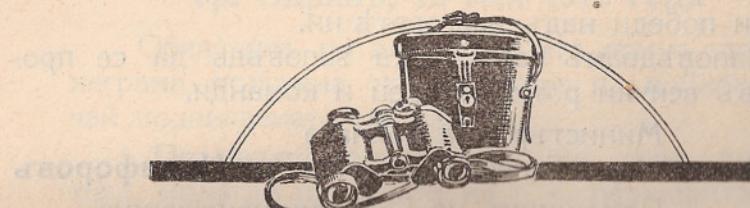
Помощникъ на Главнокомандуващия

Отъ Генер. щабъ Генералъ-лейтенантъ **Савовъ**

24-и май бѣ последния денъ прекаранъ отъ приморци въ Тракия; още сѫщиятъ денъ полкъ почна да се товари на желѣзницата. Първиятъ ешалонъ бѣ натованъ и въ 8·23 часа потегли; последваха го другитѣ ешалони и последниятъ — петиятъ ешалонъ тръгна въ 14·10 часа на 25-и май. Влаковете единъ следъ другъ отлиха и се губѣха въ далечината, отнисайки творците на една епopeя, отбелязали своя боенъ путь съ твърде дълбоки следи. Тѣ отнисаха спомена за тежки преживѣлици, оставяйки задъ себе си гробове, приютили скжпи жертви, осънени съ светостта на герои-мъченици; тѣ оставяха задъ себе си обработена нива, несигурни дали нейниятъ плодъ ще имъ принадлежи. Несигурни бѣха тѣ и за своята сѫдба и съ снети шапки, отдавайки последния почитъ на загиналите свои другари, отминаваха тѣхните гробове, оставяйки ги като стражи въ земитѣ на доскорошните български въжделения.

Приморци знаеха, че тѣ не отиватъ по домовете си, гдето ги чакаше мирна плодотворна работа. Тѣ отиваха къмъ Кочани, за да преградятъ путь на новата опасностъ, зараждаща се въ срѣдата на довчерашиятѣ ужъ лоялни наши съюзници, които се заканваха да забиятъ свойтѣ смъртоносни стрели въ изнуленото тѣло на българската армия; но тя, макаръ изморена физически и материално истощена, бѣ готова да поеме хвърлената й ржавица.

Кървавиятъ силуетъ на нова, братоубийствена война се издигаше на хоризонта; той растѣше съ ясни очертания и ставаше все повече и повече застрашителенъ. Буреносни облаци се бѣха надвиснали надъ насъ. При все това ние бѣхме готови да бранимъ своето срещу пристжпите на коварството и подлостта.

РАЗДЪЛЪ II

Междусъюзнишката война.

ГЛАВА I

Причина и подготовка.

Историята на войната срещу Турция включва въ себе си и периодъ на дипломатическа подготовка, въ която, ако проследимъ водениетѣ преговори между бѫдещите съюзници, ще видимъ, че въ тѣхъ, макаръ и привидно да проличава желанието да се облегчи сѫдбата на поробенитѣ братя, егоизма и користъта се ясно прозиратъ — обстоятелство, което стана причина да се затегнатъ и самитѣ преговори. Развоятъ на събитията, обаче, ускори тѣхния ходъ; съюзътъ бѣ сключенъ и скоро войната — обявена. Тежъкъ дѣлъ отъ нея падна върху България. Турция, която почна войната съ голѣма вѣра въ собственитѣ си сили, преценявайки положението, даде на България първенствуващо значение като въоружена сила, която поради своето географическо положение, твърде застрашително се изпрѣчваше по най-важната посока, водяща къмъ сърдцето на Турция. Ето защо давайки второстепенно значение на останалите бойни театри, тя струпа своята главна боева сила срещу България.

Българските съюзници предвиждаха това. Оставанието известни договорни въпроси неразрешени имъ добре допадаше; то имъ даваше възможность, въ зависимост отъ достигнатите крайни резултати, да повишаватъ и свойтѣ претенции при крайната подѣлба.

Блѣскавите победи, които българите изнесоха на свойтѣ плеши въ Тракия и Македония, смущиха тѣхните неискрени съюзници. Сърби и гърци бѣха изненадани

отъ отбелязанитѣ бойни качества на българския войникъ. Изненадана бѣ и цѣла Европа, въ която се породиха чувства на радостъ и на смутъ. Завистта на нашите съюзници, попхранвана отъ европейски недоброжелатели, породи въ тѣхъ решението да не допуснатъ въ никакъвъ случай дори и уговореното териториално разширение на България и затова, още при първото примирие тѣ взеха съответни мѣрки, за да могатъ, съ своите малко изморени и достатъчно отпочинали вече войски, да се подгответъ за сериозенъ отпоръ при отстояване на своите претенции. Тѣ искаха вече отъ изморената и изтощена въ войната България дори частъ и отъ онова, което бѣ уговорено като безспорно нейно право при сключването на съюзническите договори.

Признаци на недружелюбностъ отъ страна на съюзниците бѣха наблюдавани още и презъ самата война; постъпката на гърците въ Солунъ и окупиранието отъ сърбите на земи, които не имъ принадлежаха по договорите, ги правеха твърде подозрителни. И когато българите, следъ подновяването на бойните действия, употребяваха неимовѣрни усилия, за да спратъ на Чаталджа и Булаиръ новия напѣнь на турците, тѣхните мними съюзници, оставяйки цѣлия товаръ на войната да легне върху българите, коварно копаеха пропастъ задъ гърба имъ.

Сърбите, подъ предлогъ че не добили изходъ на Адриатическо море и че били дали извѣнъ договорна помощъ при обсадата на Одринъ, считаха, че договора е нарушенъ и затова искаха неговото ревизиране. Въ сѫщностъ, обаче, дадената въ неособено голѣмъ размѣръ помощъ, бѣше уговорена въ сключената военна конвенция. Но това бѣ само привидна причина, защото, още въ началото на войната, преди окончателното разгромяване на Турция, съ явна предумисъль, срѣбъски агенти въ странство агитираха и печелѣха съмишленици на идеята, че Битолско, Кичевско и Прилепско, мѣста, които по договора влизаха въ безспорната българска Македония, ще трѣбва да се отстѫпятъ на тѣхъ.

Гърците, отъ друга страна, съ които не бѣха уговорени точно границите на тѣхните претенции, недвусмислено заявиха, че Солунъ трѣбва да биде тѣхенъ.

Завършили твърде рано войната въ Македония, безъ особени нѣкакви усилия, добре отпочинали, единитѣ

и другите заявяваха открито, че ще воюватъ съ България. Българското население въ Македония бѣ подложено на нечуванъ тероръ и гонения. Българската управа въ общините бѣше разтурена, свещениците и владиците прогонени.

Гърците се държаха твърде враждебно не само къмъ българското население, но и къмъ българските войски. Шомъ 7-а пех. Рилска дивизия се отправи за Булаиръ, гръците войски нахлуха въ долината на р. Струма, което бѣ спрѣно едва следъ като настъпва имъ се изпрѣчила частъ отъ останалите свободни следъ падането на Одринъ български войски.

Македонското население, посрещнато като освободители сърбите и гърците, днесъ разочаровано пъшкаше подтиснато и тормозено отъ нечовѣшки отношения, проклиняйки часа на своето мнимо освобождение.

Султанъ-Тепе, Калиманци, Деве-Баиръ и др. бѣха укрепени — тѣ бѣха превърнати въ твърдини. Срѣбъските офицери открито заявяваха, че се готвятъ да воюватъ съ насъ.

Опасността растѣше; нейниятъ силуетъ се издигаше все по-застрашителенъ на българския хоризонтъ. И затова, главното командуване бѣ принудено да вземе съответните мѣрки. Следъ падането на Одринъ то отдѣли частъ отъ обсадните войски и ги изпрати къмъ повече застрашените мѣста, а следъ сключването на примирянето на 17-и май 1913 г., отъ всички източни войски въ Тракия, то формира отряди, които насочи срещу досегашните съюзници въ Македония и по старата Срѣбъско-Българска граница. Тая мѣрка, която се наложи, бѣ предизвикана отъ поведението на съюзниците, които заплашваха, че ще завзематъ София, ако българите не се съгласятъ на тѣхното искане да отстѫпятъ земите, върху които тѣ изявяваха претенции, макаръ и по договорните условия тѣ да не имъ принадлежаха.

Решили на всѣка цена да ни ограбятъ, бившиятъ наши съюзници създаваха все по-нови и нови прѣчки и се отклоняваха отъ подписването на мира въ Лондонъ. Това тѣ правѣха съ преднамѣрената цель, да изморятъ физически нашите войски, които въ това време напъваша сили, за да спратъ напора на турците на Чаталджа и Булаиръ. Едновременно съ това при евентуаленъ кон-

фликтъ съ нась, тъ се стараеха да привлекатъ на своя страна за въоружена намѣса и Ромъния.

Това поведение на съюзниците и при явната готовност отъ страна на Турция и България, да склонятъ мира, дори възмутъ английското правителство и предизвика намѣсата на неговия министъръ на външнитъ работи Съръ Едуардъ Грей, който заяви твърде остро предъ съюзнишките делегати, че ако тъ, до определената дата, не подпишатъ приготвения протоколъ, въ който бъха изложени условията за мира, тъхното стоеще повече въ английската столица става излишно. Очакваното въздействие се доби — това стрѣсна делегатите и ги принуди, въ опредѣлениетъ день, 17-и май 1913 г., да подпишатъ условията за миръ.

Всички употребени усилия отъ страна на българското правителство да склонятъ съюзниците къмъ по-голяма отстѫчивостъ останаха безъ резултатъ; напротивъ, следъ подписването на договора тъ станаха още по-упорити въ подържане на своите претенции, което правѣше положението отъ денъ на денъ все по-натежнато. Тая упоритостъ се добре подхранваше отъ обстоятелството, че тъ, благодарение на умората въ българската армия, разчитаха съ минимални усилия, при евентуаленъ конфликтъ, съ въоружена сила да ни наложатъ своите искания.

Сърби и гърци върваха, че България ще защити своите договорни права безъ да обявява война, като безъ много шумъ ще се опита да ги изтласка изъ окопираните отъ тъхъ земи, следъ което ще представи въ рѣцетъ на великия сили окончателното разрешение на въпроса. Въ такъвъ случай тъ смѣтаха да се отбраняватъ на своите укрепени позиции до намѣсата на Турция и Ромъния, която бъ на пълно вече осигурена. Ако българите се държатъ твърдо тъ щѣха да продължатъ да се отбраняватъ, ако ли обратно се укажеха слаби, тъ щѣха да ги контролъ атакуватъ и при успѣхъ да ги преследватъ по най-важнитъ операционни посоки до заемането на столицата, гдето смѣтаха да диктуватъ условията на мира.

Срѣбската главна квартира, предполагайки че България не ще наруши старата срѣбско-българска граница, бъ оставила тамъ незначителни свои части. А гръцката

армия бъ съсрѣдоточена цѣлата северно отъ Солунъ, готова за отбрана, или да действува настѫпително по долината на Струма.

Водените официални преговори се зорко следѣха отъ дветѣ противници. Политическите партии, чрезъ своята вестници, проповѣдвайки пълна непримириимостъ, допринесоха твърде много, за да настрѣхне всичко.

Еднакво и въ България политическите партии, чрезъ своята вестници, настояваха за точното изпълнение на договора. Въ защита на законната българска кауза войната се проповѣдаваше отъ всички срѣди. Атмосферата се сгъстяваше, войната ставаше неизбѣжна и се очакваше само поводъ за нея. На едната страна бъ България, въ на противната — интересите сближиха Сърбия и Гърция, които на 19-и май 1913 г. сключиха съюзенъ договоръ, за съвместни действия срѣщу България.

Отговорното българско правителство на Гешевъ, което бъ сключило договорите, чийто постановления сега се оспорваха отъ съюзниците, дирѣше изходъ отъ създалото се положение по миренъ начинъ. Неуспѣвайки въ това, то бъ принудено да напусне властта, което бъ поето отъ кабинетъ подъ шефството на д-ръ Даневъ. И сега, обаче, Сърбия оставаше неотстѫчива въ своята претенции. Момента бъ назрѣлъ въ спора да се намѣси съ своето решение и върховниятъ арбитъръ, рускиятъ императоръ Николай II, тъ както предвиждаше договора. Той, обаче, държейки страната на Сърбия, ловко се отклони отъ това. Предложението на българското правителство, да се събератъ шефовете на правителствата на доскорошните съюзници въ Солунъ, гдето, въ общо заседание да изгладятъ зародилитъ се между тъхъ спорове, макаръ и прието по принципъ, не се пристъпи къмъ неговото изпълнение като съ явна умисъль се бавѣше това. Признацитъ на една скорошна война се увеличаваха съ всѣкой изминатъ денъ.

Виждайки опасността отъ готвящата се братоубийствена война, съ всички гибелни последствия за участниците, признаватъ върховенъ арбитъръ, по сключениите договори и конвенции, се опита да се намѣси, но бѣше вече късно. Той изпрати телеграми до владетелите на България и Сърбия, съ които ги подканваше да се отнесатъ до него за разрешение на спора, като сѫщевре-

менно ги и предупреди, че държавата, която ще започне първа войната ще биде отговорна предъ славянската кауза и ще понесе всичките последствия за нея. Сърбия даваше видъ че приема арбитраж и че министъръ председателъ ѝ ще замине за Петроградъ. Чувствуващи, обаче, симпатии на руската дипломация на своя страна, нейното главно командуване имаше вече готова прокламацията на крал Петра за обявяването на войната. България, схващайки играта на Сърбия, отправи искане къмъ върховния арбитър щото той, въ срокъ отъ седем дни, да се произнесе по спора. Това, обаче, оскърби руския царь и той се отказал отъ посрещничеството си и по този начинъ пътят за мирното разрешение на спора бѣ окончателно преграденъ. Славянството бѣ оставено въ безпътица, безъ да можеха да се предвидятъ страшните последствия, пълни съ морална отговорност за самия арбитъръ, който съ мощното си и искрено слово, можеше да предотврати кръвопролитието. Но политиката е безъ чувства; всъкога egoистична, тя подхрани сръбската алчност и изкопа пропастта, която въ последствие погреба и руския царизъмъ.

Дългото стоеще при пълна неопределъленост по бойните полета създаваше положение на натегнатост, което почна да дразни българските войски и заплашаваше тяхния духъ. Българското главно командуване, за да запази дисциплината, която явно се застрашаваше отъ продължителното бездействие, а за да упражни и едно по-серизично въздействие върху сърбите, като ги принуди да бѫдатъ по-сговорчиви, заповѣда на 16-и юни да се произведе ненадейно нападение върху сръбските и гръцки позиции, установени върху безспорната зона.

Довчерашните български съюзници, превърнали се сега на врагове, чакаха съ нетърпение и най-малкия поводъ за война. Съ произведеното нападение поводътъ бѣ даденъ. Макаръ, че българското правителство, узнало вече за това нападение още на следния денъ, да заповѣда веднага спирането на военните действия, сърби и гръци, злорадствуващи, не пожелаха да сторятъ това. Разчитайки още и на намѣсата на Турция, за което тя бѣ подканена отъ тяхъ и намѣсата на Ромъния, която бѣ настърчена за това отъ руския представител въ Букурещъ Шебеко, най-после, имайки на страната си и об-

щественото мнение на Европа, считайки се за нападнати, тѣ охотно почнаха войната съ своите отпочинали и подготвени за това армии,увѣрени въ крайния успѣхъ.

Така вѣроломно бѣ издебната България и тласната въ гибелъ отъ тия, отъ които тя би следвало да чака само подкрепа.

Вѣроломство и нелоялност обграждаха България тя бѣ застрашена по всичките си граници. Ромъния недоволна, че ѝ се отстѫпва само Силистра, намѣри поводъ да нахлуе хайдушки въ България, кичейки се сама съ прозвището „омиротворителка.“ Турция се разколеба отъ току що сключения договоръ, върху който нейниятъ подпись още не бѣ засъхналъ; тя реши да използува случая, за да си възвѣрне по-голямата част отъ отстѫпната на България територия. Явно бѣ, че Сърбия и Гърция задържаха за себе си цѣла Македония.

При това положение се започна злополучната за България война, която бѣ вече обградена отъ всѣкѫде съ врагове, лишена отъ съчувствуието и на Европа, където агентитетъ на сръбската и гръцка коварна политика, бѣха изиграли отлично своята роля.

И почна ново кръвопролитие, въ което приморци въ неравна борба, използвайки своя войнишки дългъ, понесоха нови скжпи жертви.

Съсрѣдоточването на полка въ Македония.

На 24-и и 25-и май полкътъ напусна окончателно Тракия; дружините, следъ натоварването си на гара Чорлу, последователно пристигнаха на гара Костенецъ Бания. На 26 май полкътъ бѣ вече събранъ на бивакъ при село Долня Баня. На 27-и с. м., рано сутринъта, той потегли въ походъ и въ сѫщия денъ, вечеръта, заношува при гр. Самоковъ. На 28-и вечеръта, бѣ западно отъ селото Горня Баня, а на 29-и с. м., следъ извършения дневенъ преходъ, пристигна и се установи на бивакъ 3 км. северо-източно отъ с. Бобошево. Въ сѫщия той денъ, при гр. Дупница, къмъ полка се присъедини идвашата за попълване 8-ма допълняща дружина, която съ дошли тѣ войници отъ 37- наборъ попълни ротите отъ полка. Тукъ той остана до 3-и юни включител-

но, презъ което време хората успѣха да приведатъ въ редъ облѣклото и снаряжението си.

На 29 май се получи нареддане отъ щаба на армията да не се продължава по-нататъкъ движението на бригадата понеже тя излиза отъ състава на IV-а армия и наново влиза въ подчинение на 4-а пех. Преславска дивизия. Следъ петь дни, обаче, бригадата отъ ново бѣ придадена къмъ IV-а армия¹⁾.

На 4-й юни полкътъ бѣ наново въ походъ; той настѫпваше за село Оризари. Въ сѫщия денъ, вечеръта, той заношува при с. Виляминово; на 5-й — при Царево село, на 6-й — при село Виница, а на 7-й юни се разположи на бивакъ при селото Оризари. Вследствие голѣмитѣ горещини и обстоятелството, че войниците бѣха стъкмени въ зимно облѣкло, извършенитѣ преходи бѣха твърде уморителни. Въпрѣки това, обаче, войниците проявиха голѣма издѣржливостъ, резултатъ отъ придобитата тренировка при бойнитѣ несгоди и отъ съзнателното изпълнение на своя дѣлгъ къмъ родината.

За предстоящите предполагаеми действия нашата главна квартира нѣмаше свой предварително разработенъ планъ. Това показва, като че ли и тя не е вѣрвала въ възможността на една война съ бившите съюзници, за което, безспорно, твърде много допринесе постоянното колебание на дветѣ договорящи страни между мирътъ и войната, презъ време на воденитѣ преговори.

Даденитѣ нареддания за съсрѣдоточването на армията, първоначално, както се упомена и по-горе, имаха чисто политическа цель — да се упражни въздействие на бившите съюзници за изпълнение на договорнитѣ задължения и да се предизвика намѣсата на Русия за уреждане на породилия се конфликтъ. Обаче, българитѣ се излѣгаха — нито едното, нито другото бѣ постигнато. По тоя начинъ четиритѣ наши армии, отъ тракийския операционенъ театръ, съ разреденъ съставъ, преустроени въ петь нови армии, се насочиха по съответнитѣ пътища срещу сърби и гърци. I-а армия застана срещу сев.-западната ни граница съ Сърбия; III-а — срещу западната; V-а — въ Кюстендилско; IV-а, въ състава на

¹⁾ А. Христовъ, генералъ о. з. — „Действия на 2/4 бригада въ между-съюзнишката война“ (В. И. сборн. № № 3 и 4).

която влѣзе и полка, се съсрѣдоточи въ Кочанско, Щипско и Струмишко — срещу цѣлата почти срѣбска армия на Овче поле и II-а армия, съставена отъ слаби и не добре обучени войски — срѣщу цѣлата гръцка армия.

* * *

На бивака при селото Оризари полкътъ остана до 15 юни включително. Всички тукъ съ голѣмо напрѣжение следѣха развой на дипломатическите усилия на нашето правителство, правейки си догадки за утрешния денъ. Сѫдейки по упоритостъта, която проявяваха сърби и гърци, всички предвиждаха неблагоприятънъ край за настѣ отъ воденитѣ преговори и затова всички бѣха увѣрени, че избухването на войната е възможно всѣки моментъ. При такова нервно напрѣжение времето минаше твърде тягостно и, безспорно, влияше върху духа на войниците.

На всичко това отъ горе, вследствие голѣмитѣ горещини и замърсяването на този бивакъ, отново се появила слухъ на заболѣвания отъ холера. Опитътъ, обаче, на санитарните органи отъ миналото указа своите последствия — бѣрзитѣ мѣрки взети твърде на време, прекратиха болѣствта въ продължение само на 4—5 дни.

ГЛАВА II.

Боеветъ при Злетовската рѣка.

IV-а българска армия, подъ команда на генералъ Ковачевъ, включваше въ себе си петъ дивизии. Тя бѣ съсрѣдоточена въ полуокръгъ отъ в. Султанъ-Тепе до гара Удово, по следния редъ: на крайния дѣсенъ флангъ — срещу Султанъ Тепе — Македоно-Одринското опълчение; до него, срещу в. 550, западно отъ с. Добрево — 2-а пех. Преславска бригада; срещу в. в. 550 и 650 — 1-а и 2-а пех. Рилски бригади; срещу в. Богословъ — цѣлата 8-а пех. Тунджанска дивизия; срещу Криволакъ — 1-а пех. Балканска бригада; срещу Градецъ и Удово — 2-а пех. Тракийска дивизия и срещу Удово — 3-а пех. Рилска бригада.

Срещу тия наши сили сърбите имаха разположени своята I-а и III-а армии включващи 7 пехотни и 1 конна дивизии или всичко: 103 баталиона, 45 полски, 2 конни, 9 планински, 3 гаубични и 1 тежка батареи и 35 ескадрона. Освенъ това къмъ I-а армия бѣ придадена и Черногорската дивизия, състояща се отъ 4 бригади по 5 дружини всѣка една¹⁾.

¹⁾ Въ състава на армиите се включваха:

I-а армия: Командуващъ Н. Кр. Височество Кн. Александъръ. Началникъ щаба — ген. майоръ Петъръ Войничъ.

Дунавска дивизия I-й позивъ: командиръ — ген. майоръ Павле Юришичъ.

Пехота: 7-й, 8-й, 9-й и 10-й пех. полкове.

Артилерия: 6 полски, 3 планински и 2 гаубични батареи.

Конница: коненъ полкъ отъ три ескадрона.

Пионери: 2 полуроти.

Моравска дивизия II-й позивъ: командиръ — полковникъ Милутинъ Нешичъ.

Пехота: 1-й, 2-й и 3-й пех. полкове.

Артилерия: 3 полски, 3 планински, 1 гаубич. 12 с. м. и тежка 12 с. м. батареи.

Конница: 2 ескадрона.

Пионери: 2 роти.

Въ тоя районъ сърбите бѣха поставили постове по линията на рѣкитѣ: Злетовска, Брѣгалница и Лакавица, задъ които имаха отдѣлни дружини, като резервъ на предните постове, добре укрепени по висотите 550 и 650, западно отъ Злетовската рѣка, по Ежовъ ридъ, западно отъ гр. Щипъ и по гребена на Серска планина, изт. отъ Криволакъ. Задъ тая линия бѣ вече главната имъ съпротивителна позиция, укрепителните работи на която бѣха почнали още отъ пролѣтъта. На тая позиция срѣбъските сили бѣха разположени въ следния редъ: в. Султанъ тепе се заемаше отъ Дунавската дивизия I позивъ; между Рѣдки буки и Барбарево бѣха разположени Моравската дивизия II позивъ и Шумадийската дивизия I позивъ. Отъ Барбарево до шосето Щипъ—Велесъ, отъ дветѣ страни на сѫщия путь — Дринската дивизия I позивъ; на ма-сива Богословъ — Моравската дивизия I позивъ и въ Жъгла, между рѣкитѣ Брѣгалница и Вардаръ — Тимошката дивизия II позивъ, съ единъ полкъ разположенъ между Криволакъ и Гевгелий, който имаше задача да пази моста на р. Вардаръ при тоя градъ. Освенъ това на Овче Поле сърбите разполагаха и съ единъ силенъ резервъ отъ черногорската дивизия, една доброволческа бригада и конната дивизия.

На 15-й Юни въ щаба на армията се получи директива отъ главната квартира за почване на военните действия, безъ предварително обявяване на войната. Поставената за постигане задача отъ армията бѣ дадена въ твърде неопределена форма — да атакува неприятеля, като частичните задачи се разпредѣляха както следва:

Шумадийска дивизия I-й позивъ: Командиръ — полковникъ Божидаръ Терзичъ.

Пехота: 10-й, 11-й, 12-й и 13-й пех. полкове.

Артилерия: 9 полски батареи.

Конница: коненъ полкъ — 3 ескадрона.

Пионери: 1 полурота.

Дунавска дивизия II-й позивъ: Командиръ — генералъ-майоръ Михаилъ Ристичъ.

Пехота: 7-й, 8-й 9-й и 4-й пех. полкове (повечето отъ I-й позивъ).

Артилерия: 6 полски батареи.

Конница: коненъ полкъ отъ 3 ескадрона.

Пионери: 1 полурота.

а) М. О. опълчение да атакува и завладее в. в. Султанъ-Тепе и Парадли.

б) II-а пех. Преслав. бригада—в. 550, з. отъ с. Добрево,

в) I-а и II-а пех. Рилски бригади — в. 550, с. отъ с. Тихонъ.

г) 8-а пех. Тунджанска дивизия—в. Богословъ и р. Азмакъ до влиянето ѝ въ р. Бръгалница.

д) I-а Тракийска бригада — ст. Криволакъ.

е) II-а Тракийска бригада — ст. Удово и ж. п. мостъ, з. отъ с. Градецъ.

ж) III-а Рилска бригада да съдействува на II-а Тракийска бригада за завладяването на ст. Удово, като настъпи презъ Чепели.

Въ разпореждането на командуващия армията, оставаха I-а пех. Балканска бригада съ 3 с. с. полски батареи, 40-и пех. полкъ, 5-и коненъ полкъ и 7-и опълч. полкъ.

До това време 2-а пех. Преславска бригада бѣ съсрѣдоточена въ района Кочани—Оризари—Лески—Якимово. Заповѣда ѝ се да се премѣсти срещу своя обектъ, въ района Свиланово—Спанчево—Бания.

16-и юни. Въ тоя денъ се тури край на тягостното бездействие, което гнетѣше войнишката душа. Полкътъ трѣбаше да настѫпи презъ Кочани и да се съсрѣдоточи въ селото Бания, гдѣ щѣше да получи нова заповѣдь.

Въ 9:30 часа последва нареждане полкътъ да се готови за походъ, а въ 11 часа се получи вече заповѣдь,

Черногорска дивизия: Командиръ—Черногор. воененъ министъ.

Пехота: 4 бригади по 5 дружини — 12,000 души.

III-а армия — командиръ—генер.-майоръ Божидаръ Янковичъ. Началникъ щаба — полковникъ Душанъ Пешичъ.

Дринска дивизия I-й позицъ: командиръ полков. Евта Хаджичъ.

Пехота: 4-й, 5-й, 6-й и 17-й пех. полкове.

Артилерия: 9 полски и 2 планински батареи.

Конница: коненъ полкъ — 3 ескадрона.

Пионери: 2 роти.

Моравска дивизия I-й позицъ: Командиръ — ген. майоръ Илия Гойковичъ.

Пехота: 1-й, 2-й, 3-й и 16-й пех. полкове.

Артилерия: 7 полски батареи.

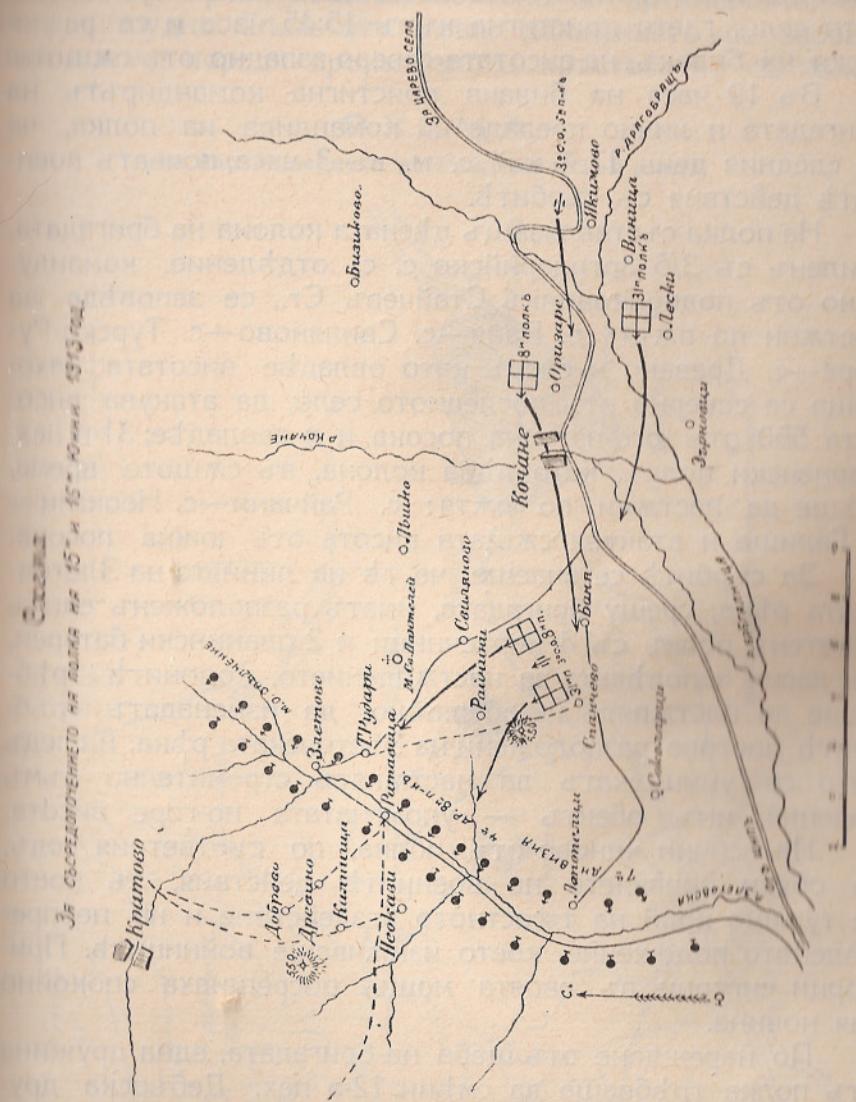
Конница: коненъ полкъ — 3 ескадрона.

Пионери: 2 роти.

Тимошка дивизия II-й позицъ: Командиръ — полков. Драготинъ Милутиновичъ.

Пехота: 13-й, 14-й и 15-й пех. полкове.

да се отправи презъ гр. Кочани за селото Бания, гдѣ

Артилерия: 5 полски и 1 планинска батареи.

Конница: коненъ полкъ — 2 ескадрона.

Пионери: 2 роти.

Конната дивизия — Командиръ Н. В. Князъ Арсенъ — 4 конни полка (по 4 ескадрона и отдѣл. картечници) и 2 конни батареи.

Забележка: Пех. полкове бѣха отъ 4 баталиона, а батареите по 4 оръдия.

Забележка. По Викторъ Дусманисъ г. лейт. о. з.— „Войната съ съюзн. Гърция, Сърбия и Чер.-Гора противъ България въ 1913 г.“

да се установи до нова заповѣдь. Въ изпълнение на тая заповѣдь полкътъ, въ 12·40 часа, потегли за горепоменатото село, гдѣ пристигна къмъ 15·45 часа и се разположи на бивакъ, на високата северо-западно отъ сѫщото.

Въ 19 часа на бивака пристигна командирътъ на бригадата и лично предаде на командира на полка, че на следния денъ, 17-й май с. м. въ 3 часа, почватъ военниятъ действия съ сърбите.

На полка съставляващъ дѣсната колона на бригадата, усиленъ съ 3/5 артилерийско с. с. отдѣление, командувано отъ подполковникъ Стайчевъ Ст., се заповѣда да настѫпи по пѫтя: с. Баня—с. Свиляново—с. Турско-Рударе—с. Древено и следъ като овладѣе високата находяща се северно отъ последното село, да атакува висота 550 отъ юго-източна посока и я завладѣе; 31-й пех. Варненски полкъ, като лѣва колона, въ сѫщото време, щѣше да настѫпи по пѫтя: с. Райчани—с. Неокази—с. Галище и атакува сѫщата висота отъ южна посока.

За сърбите се знаеше, че тѣ на линията на Злетовската рѣка, срещу бригадата, иматъ разположенъ единъ пехотенъ полкъ съ 4 картечници и 2 планински батареи. Съгласно заповѣдта за настѫплението, колонитъ трѣбаше да настѫпятъ незабелязано, да изненадатъ срѣскитъ постове разположени на Злетовската рѣка, и следъ като ги унищожатъ да настѫпятъ стремително къмъ дадения имъ обектъ — упоменатата по-горе висота.

На всички чинове отъ полка, по съответния редъ, се обяви почването на военниятъ действия, съ което се туряше край на тягостното бездействие и на неопределено положение, което измѣжуваше войниците. Приморци сигурни въ своята мощь, посрещнаха спокойно тая новина.

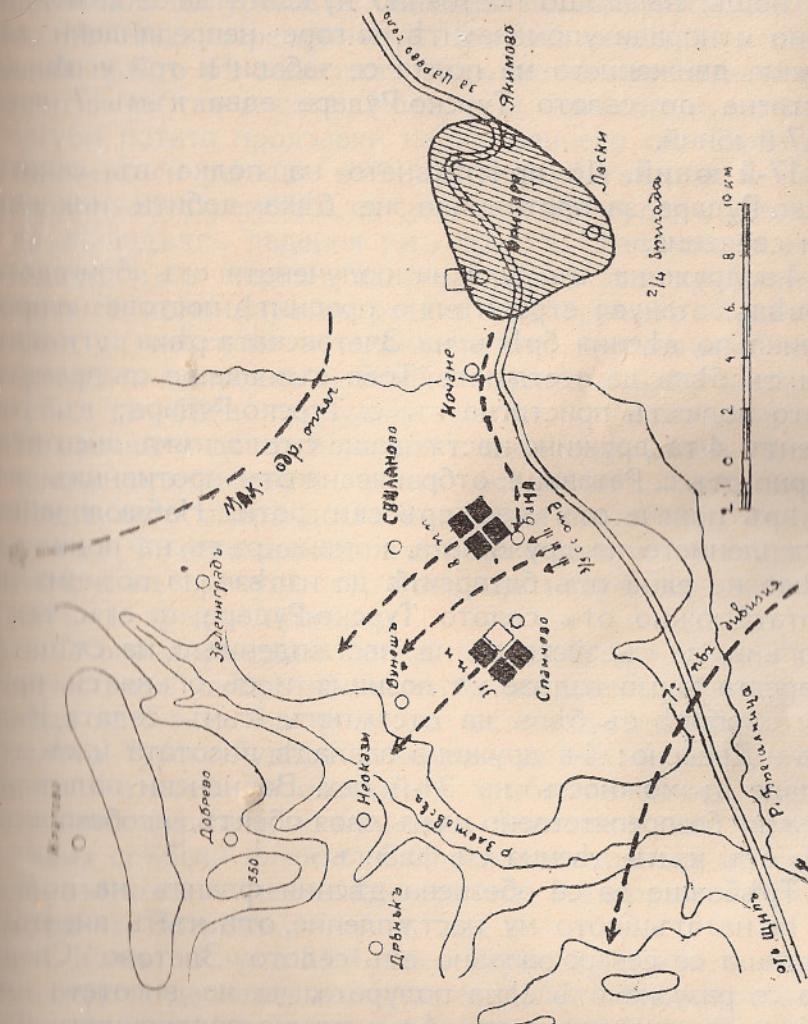
По нареждане отъ щаба на бригадата, една дружина отъ полка трѣбаше да смѣни 12-а пех. Дебѣрска дружина, която заемаше предни постове по високите на лѣвия брѣгъ на Злетовската рѣка. За целта бѣ отредена 4-а дружина, която въ 20 часа замина за с. Турско-Рударе и къмъ 3 часа, на 17-й юни, смѣни дебѣрци, като изпрати 13-а, 14-а и 15-а роти въ стражеви застави, а 16-а рота остави въ резервъ на преднитѣ постове.

Съ нощенъ маршъ, въ 23·30 часа, останалитѣ три дружини отъ полка настѫпиха, като имаха въ авангардъ

1-а дружина. Поради лошия пѫтъ и каменистата почва, движението презъ нощта, особено за артилерията, бѣ тѣрде трудно. Вънъ отъ това, движението се забави още повече поради произлѣзлото кръстосване съ коло-

СХЕМА

за настѫплението на 15-й, 16-й и 17-й юни.

ната на 31-й пех. Варненски полкъ, който, вместо да се отправи презъ с. Панчево за с. Райчани, бѣ тръгналъ по пѫтя на приморци. Едва на разсъмване 31-й пех. Варненски полкъ освободи пѫтъ, но една батарея теглена

отъ слаби коне, която се движеше предъ полка, отново забави движението до като той успѣ да излѣзе на сравнително по широкото плато и успѣ да застигне батареята си.

Благодарение на трудностите, съ които обикновено се съпровожда нощното движение, каквите въ този случай бѣха: бавното движение на артилерията въ мрачната нощ, налагащо постоянно нуждата да бѣде подпомагано и поради упоменатите по-горе непредвидени задръжки, движението на полка се забави и той успѣ да пристигне до селото Турско-Рударе едва къмъ 7 часа на 17-и юни.

17-и юни. До пристигането на полка въ селото Турско-Рударе за противника не бѣха добити никакви нови сведения.

4-а дружина, въ духа на получената отъ бригадата заповѣдь, атакува стремително предните постове на противника по дѣсния брѣгъ на Злетовската рѣка и ги принуди съ бѣгъ да отстѫпятъ. Това съвпадаше съ времето когато полкътъ пристигна въ с. Турско-Рударе; въ този моментъ 4-та дружина настѫпваше смѣло къмъ високата, северно отъ с. Ратавица, отбранявана отъ противникъ, въ размѣръ повече отъ две срѣбски роти. Наблюдавайки настѫпленietо на дружината, командирътъ на полка заповѣда на една отъ батареите да излѣзе на позиция на високата южно отъ селото Турско-Рударе и отъ тамъ съ огънь, да съдействува на настѫпленietо на сѫщата. Батареята бѣрзо излѣзе на позиция и съ огъня си принуди срѣбите съ бѣгъ да отстѫпятъ къмъ селата Калница и Древено; 4-а дружина завладѣ високата и съ това даде възможностъ на 31-и пех. Варненски полкъ да настѫпи безпрепятствено къмъ своя обектъ, необезпокованъ отъ къмъ дѣсния си флангъ.

Трѣбаше да се обезпечи дѣсния флангъ на полка, при по нататъшното му настѫпление, отъ къмъ високата находяща се северо-западно отъ селото Злетово. Следъ като се разузна отъ една полурота, че на високата има слаби неприятелски части, 4-а рота на подпоручикъ Фиковъ бѣ изпратена съ задача да завладѣе тая висота и я очисти отъ противника. Тая скалиста висота съ своята стрѣмни скатове, които се спускаха къмъ Злетовската рѣка е почти непроходима; населението по тия

места съ основание я наричаще Разбий Глава. Сѫщата е твърдѣ висока и командува цѣлата околнна мѣстностъ. Изобщо срѣбските позиции по Злетовската рѣка бѣха съ голи и стрѣмни склонове, съ добъръ обзоръ и обстрѣлъ, безъ удобни подстѫпи за настѫпвания, което безспорно бѣше голѣмо преимущество за отбраната.

Ротата на подпоручикъ Фиковъ, заедно съ разузнавателната полурота, се покатери по стрѣмните склонове, но тѣ бѣха посрещнати съ силенъ огънь отъ противника, който бѣ залегналъ задъ естествените каменни заструги по тая висота. Макаръ и понесла чувствителни загуби ротата продължи настѫпленietо си. Захвѣрлили тежките си раници, войниците прибѣгваха отъ камъкъ на камъкъ стремейки, се само съ единъ ударъ „на ножъ“, да завладѣятъ дадения имъ обектъ. Следъ дѣлги усилия, макаръ и съ жертви, една част отъ тия храбреци, начело съ командира на ротата, подпоручикъ Фиковъ, успѣха да достигнатъ позицията на противника, но посрещнати съ огънь и бомби, тѣрпейки чувствителни загуби, тѣ бѣха принудени да се оттеглятъ на около 50 крачки и да се прикриятъ задъ една скала гдето донакаха пристигането и на останалите свои другари. Следъ като събра достатъчно хора около себе си подпоручикъ Фиковъ врѣхлете отново стремително върху срѣбите и ги принуди съ бѣгъ да напуснатъ непристѫпимите си предни позиции.

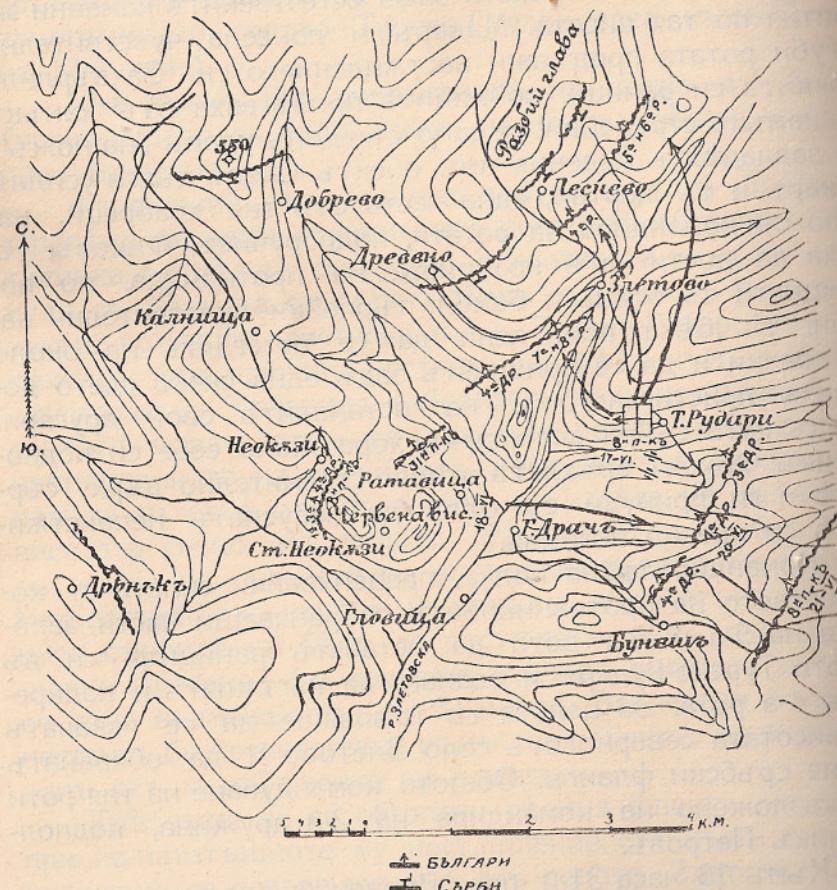
Командирътъ на полка, преценявайки силата и количеството на противниковите отбраняващи части, заповѣда на 5-а и 6-а роти да оставятъ раниците си въ селото Турско-Рударе и веднага да настѫпятъ и подкрепятъ 4-а рота. За целта тѣ трѣбаше да се изкачатъ по високата северно отъ село Злетово и да обхванатъ лѣвия срѣбски флангъ. Общото командуване на тия роти бѣ възложено на командира на 2-а дружина, подполковникъ Петровъ.

Къмъ 13 часа 31-и пех. Варненски полкъ настѫпи съ задача да завладѣе високата 550. Наблюдавайки това командирътъ на полка заповѣда на 4-а дружина: 7-а, 8-а и картечната роти да продължатъ настѫпленietо си, ноето временно бѣ преустановено, като имъ постави задача, завладяването високата находяща се северо-източно отъ село Древено и отъ тамъ да съдействуватъ на 31-и

пех. Варненски полкъ за завладѣването на висотата 550. Ротитѣ настѫпиха подъ силния фланговъ огънь на противника, засъзъ позиция на висотата западно отъ с. Злетово. Това настѫпление се поддържаше отъ батареята на капитанъ Хесапчиевъ, която бѣ засъзъ позиция на левия брѣгъ на Злетовската рѣка. Тая батарея, съ спо-

Схема

За разположението на полка отъ 17^и до 21^и юни 1913 г.

лучливия си огънь, принуди противника да прекрати огъни
и се разбѣга на северъ, при което, преследванъ съ
огънь отъ сѫщата батарея, той даде значителни жертви.

Къмъ 18 часа ротитѣ бѣха стигнали склоновете
юго-източно отъ с. Дрѣвено; по-нататъшното имъ напредъ
невъзможно, поради фланговиятъ огънъ

на противника, насоченъ срещу тѣхъ отъ южните скло-
нове на височината, находяща се северно отъ сѫщото
село. На достигнатата линия ротитѣ се окопаха.

Изпратените въ подкрепа на подпоручикъ Фиковъ
5-а и 6-а роти, къмъ 14 часа стигнаха на висотата Раз-
бий-Глава, когато, обаче, видѣха недостъпността на
позицията, заемана отъ превъзходенъ по сила против-
никъ, тѣ се спрѣха на около 700 крачки юго-източно
отъ противника и се окопаха.

По тоя начинъ полкътъ, следъ водениетѣ презъ деня
ожесточени боеве при вис. Разбий-Глава, въ които
приморци се биха самоотвержено и показаха дивна храб-
ростъ, засъзъ позиция на тая висота и тия на висотите
находящи се юго-източно отъ село Дрѣвено, гдето и
намръкна въ очакване боеветѣ на следния денъ.

Бригадата презъ деня води бой съ части отъ Мор-
авската дивизия II позивъ.

18 юни. Вместо очакваните указания по предстоя-
щите действия за следния денъ, командирътъ на бри-
гадата получи заповѣдъ, че бригадата влиза въ подчи-
нение на началника на 7 пех. Рилска дивизия.

Презъ нощта сърбитѣ не предприеха нищо срещу
бригадата, но на разсъмване стана ясно, че тѣ сѫ из-
ползвали тѣмнината и сѫ успѣли да съсрѣдоточатъ зна-
чителни сили срещу образувалата се голѣма междина
между бригадата и 7-а пех. Рилска дивизия¹).

Полкътъ прекара нощта сравнително спокойно, съ
изключение на висотата Разбий-Глава, гдето почти презъ
цѣлата нощ стрелбата не престана.

Не бѣ се още добре разсъмнало когато отъ страна
на противника се даде първиятъ артилерийски изстрелъ.
Силни противникови части, подкрепени отъ голѣмо ко-
личество артилерия, настѫпиха между с. Дрѣнакъ и в. 550.
Съ това настѫпление бѣ заплашенъ левия флангъ на
бригадата.

Въ 6 часа се получи заповѣдъ: една дружина отъ
полка да смѣни дружината отъ 26-й пех. Пернишки полкъ,
която заемаше висотата Дрѣнакъ. За целътъ бѣ назна-
чена 4-а дружина, понеже противникътъ срещу нея, отъ

¹) Ал. Христовъ — полковн. — „Истор. прегл. на войната на Бълга-
рия срещу всички Балкански държави — 1913 г.“

къмъ вис. 550, не предприемаше сериозни действия. 3-а дружина, още отъ предния ден, бѣ въ разпореждането на командира на бригадата. 4-а дружина, обаче, на пътъ да изпълни заповѣдъта, не изминалла още 3 км., бѣ върната обратно, понеже положението на фланга, къмъ който тя бѣ насочена, се бѣ поправило.

Къмъ обѣдъ стана явно, че предприетото настѫпле-
ние отъ страна на противника заплашва лѣвия флангъ
на бригадата¹⁾ и за това последва нова заповѣдъ отъ
командира на сѫщата, която гласѣше: Командирътъ на
полка, заедно съ 4-а дружина и частъ отъ 1-а и 3-а дру-
жини — всичко 9 строеви и една картечна роти, да на-
стѫпи право на западъ — къмъ висотата „Дрѣнакъ“
съ задача да атакува противника въ флангъ и облегчи
положението на 26-й пех. Пернишки полкъ, който от-
стѫпва подъ натиска на силенъ противникъ.

Съ получаване на заповѣдъта командирътъ на полка
насочи дружинитѣ. Къмъ 14 часа тѣ бѣха вече северо-
западно отъ селото Стари-Неокази, гдето заеха позиция
по висотитѣ и спрѣха противниковото настѫжение. Но
въ това време бѣ забелязано отстѫпението на съсед-
ната колона отъ 7-а пех. Рилска дивизия, което всѣ не-
доумение и въ нашитѣ части. При все това, до изясня-
ване на обстановката, командирътъ на бригадата реши
да се задържи въ това положение, при което, съ пехо-
тенъ и артилерийски огънь, срѣбското настѫжение,
предъ фронта на бригадата, бѣ почти спрѣно²⁾. Къмъ
11 часа се получи заповѣдъ, че военнитѣ действия се
прекратяватъ. Стана необходимо да се изпрати парла-
ментъръ, който да съобщи на противника за спирането
на военнитѣ действия³⁾. За целта отъ щаба на бригадата
бѣ изпратенъ единъ офицеръ — парламентъръ, обаче,
той бѣ убитъ и ограбенъ отъ срѣбитѣ, които използу-
вайки прекращаването на огъня продължиха енергично
настѫпението си. За сѫщата цель при срѣбитѣ, дейст-
вуваци срещу полка, повторно бѣ изпратенъ адютанта

^{1) 2)} Ал. Христовъ — полковн. — Исторически прегл. на войната на Бъл-
гария срещу всички балкански държави — 1913 г.“

³⁾ Заповѣдътъ бѣ съобщена отъ командуващи армията съ телеграма № 5620, която гласѣше: „По заповѣдъ отъ главната квартира прекратете вед-
нага военнитѣ действия, като чрезъ парламентъри предупредете насрещния
си противникъ за това. Ако срѣбитѣ и следъ това предприематъ действия,
вие ще продължите да противодействувате. За тая цель да се изпрати парла-
ментъръ при срѣбския главнокомандуващъ.“

на полка, подпоручикъ Божковъ, придруженъ отъ полко-
вни щабъ трѣбачъ. Като резултатъ отъ това, стрелбата
предъ фронта на бригадата скоро затихна, но по на югъ,
предъ фронта на 7-а пех. Рилска дивизия, при висотата
Дрѣнакъ, тя още продължаваше. Въ това време, въз-
ползвани отъ спирането на нашия огънь, шестъ не-
приятелски вериги последователно настѫпиха и до-
стигнаха на около 500 — 600 крачки предъ фронта
на полка обхващайки едновременно фланга му. Коман-
дирътъ на полка, виждайки опасността отъ тия дейст-
вия на срѣбитѣ, поиска отъ тѣхъ да се оттеглятъ, като
тъ предупреди, че ако тѣ, до половинъ часъ, не сторятъ
това, ще бѫде принуденъ да открие огънь срѣщу тѣхъ.
Въ сѫщото време той, чрезъ подпоручикъ Дабковъ, до-
несе на командира на бригадата за поведението на срѣ-
битѣ и че тѣ, срещу фронта на 31-й пех. Варненски
полкъ, насочватъ цѣлъ коненъ полкъ. Въ 16 часа ко-
мандирътъ на бригадата изпрати подпоручикъ Дабковъ
като парламентъръ при командира на 4-й коненъ срѣ-
бенъ полкъ, съ предупреждение, че ако той до 18:30 часа
не се оттегли до линията, на която го е сварило при-
мирето, ще заповѣда да се открие огънь срещу него.
Отъ срѣбска страна се отговори, че нѣматъ заповѣдъ за
прекратяване на военнитѣ действия, напротивъ имали
заповѣдъ да заематъ село Злетово.

До като се водѣха тия преговори, предъ фронта на
полка се яви срѣбски офицеръ, който, въ отговоръ на
отправената му строга заповѣдъ отъ командира на полка
да се оттегли, отговори: „Ние дойдохме при васъ понеже
съе предавате.“ На това предизвикателство му се отговори,
че ако тѣ, въ продължение на четвъртъ часъ, не се от-
теглятъ, ще бѫдатъ прогонени съ огънь. Едновременно
съ това той заповѣда две роти, съ две картечници, да
заематъ позиция срещу настѫпващите въ флангъ на
полка срѣбски части. На батареята на капитанъ Хесап-
чневъ бѣ заповѣдано да заеме позиция на висотата се-
верно отъ селото Старо-Неокази и бѫде готова да
действува.

Като чу всички тия наредждания и проследи началото
на изпълнението имъ, срѣбскиятъ командуващъ офицеръ,
макаръ и неохотно, се принуди да се подчини и да се
оттегли, заедно съ веригите си, на около 500 крачки.

Командирът на полка, обаче, недоволен от това, настоя отстъплението да продължи до линията, на която ги е сварило примирието. Следът отправеното им категорично искане тъ се оттеглиха още на около 500 крачки. При все това, обаче, единъ тъхенъ взводъ, който се бѣ укрилъ въ скалитъ на Червената висота, не се оттегли. Наложи се да бѫде прогоненъ от тамъ съ ножъ. Сръбскиятъ взводъ не дочака удара, но щомъ се оттегли въ дола откри огънь, на който нѣкой отъ нашитъ роти отговориха. Завърза се отново истински бой, който завърши съ пълно поражение на сърбите; тъ бѣха принудени да отстъпятъ въ пъленъ безпорядъкъ.

4-и сръбски коненъ полкъ, заваренъ отседналь отъ конетъ, претърпѣ тежки загуби отъ нашия пехотенъ и артилерийски огънь. Споредъ думитъ на избѣгали къмъ насъ мѣстни селяни, пѫтя отъ село Каленица до с. Неокази е билъ постланъ съ труповете на хора и коне.

Бѣше вече почнало да се стѣмнява, а на 6—7 кlm. въ лѣво отъ полка нѣмаше никакви наши части; затова командирътъ на полка заповѣда, батареята на капитанъ Славовъ да отстъпи на висотата, западно отъ селото Ратавица, заедно съ една полурота и полковото знаме. Частите отъ полка, заемащи склоновете на Разбий-Глава, предъ видъ численото превъзходство на противника, не настѫпиха и запазиха положението на отбрана, очаквайки развой на събитията предъ фронта на главните неприятелски сили.

Въ другитъ участъци по фронта на 4-а бѣлгарска армия положението бѣ следното:

а) М. Одринското опълчение бѣ успѣло да достигне на около 2000 кр. до окопите отъ силно укрепената сръбска позиция на Султанъ-Тепе, отбранявана отъ цѣла дивизия, гдето и спрѣ.

б) 7-а пех. Рилска дивизия достигна и завладѣ в. 650, но биде принудена да се оттегли на лѣвия брѣгъ на Злетовската рѣка.

в) Действията на 8-а пех. Тунджанска дивизия бѣха колебливи; на 17-и тя не можа да достигне своя обектъ — в. Богословъ. На 18-и, по заповѣдь, тя се оттели на първоначалната си позиция — лѣвия брѣгъ на р. Брѣгалница.

г) 2-а пех. Тракийска дивизия, действуваща срещу Ти-

мошката дивизия II позивъ, завзе станцията и ж. п. мостъ при Удово, моста зап. отъ с. Градецъ, ст. Криволакъ и се готвѣше да атакува силните Криволашки позиции.

д) 3-та пех. Рилска бригада завладѣ силно укрепення в. 895.

На 18-и, 50-и пех. полкъ остана да пази завладення мостъ на р. Вардаръ, а 49-и пех. полкъ тръгна по лѣвия брѣгъ на рѣката къмъ Криволакъ, за да съдействува на 2-а пех. Тракийска дивизия при атаката на Криволашката позиция.

е) 1-а пех. Балканска бригада, оставена на разположение на командуващъ армията между Щипъ и Радонишъ, още на 17-и бѣ изпратена напредъ като 24-и пех. Черноморски полкъ отиде въ помошъ на 8-а пех. Тунджанска дивизия, а 11-и пех. Сливенски полкъ — на 2-а пех. Тракийска дивизия.

Понеже формално обявяване на войната още нѣмаше, другитъ армии останаха въ пълно бездействие.

Ромъния и Турция не бѣха още нищо предприели.

Презъ нощта командирътъ на бригадата не получи никакви наредждания. За създалата се обстановка той нѣмаше смѣтни сведения и затова не можеше да вземе никакво решение. Едва на 19-и, сутринта, той получи съобщение отъ началника на дивизията, че се е спрѣль на позиция между Райчани и Соколарци и му се заповѣдва: бригадата да се оттегли къмъ дѣсния флангъ на сѫщата позиция. Заповѣдъта бѣ закъснѣла твърде много. Това обстоятелство наложи отстъплението да почне денемъ, подъ силния артилерийски огънь на противника, който ѝ причини значителни загуби.

Споредъ плана на сръбската главна квартира решителниятъ ударъ трѣбваше да се нанесе по фронта Райчани — Соколарци, предъ фронта на 7-а пех. Рилска дивизия, срещу която настѫпваха Моравската дивизия II поз. и Шумадийската I поз. Единъ полкъ отъ Моравската дивизия, отъ в. Парадли, трѣбваше да настѫпи срещу нашия дѣсенъ флангъ, а по долината на Брѣгалница, срещу лѣвия флангъ, се насочи конната дивизия.

19-и юни. Тоя денъ боятъ почна отъ ранни зори. Сръбската артилерия откри силенъ огънь по Червената висота, гдето бѣха разположени 3-а и 4-а дружини отъ

полка. Едновременно съ това силни пехотни вериги се насочиха срещу открития лъвъ флангъ на дружините.

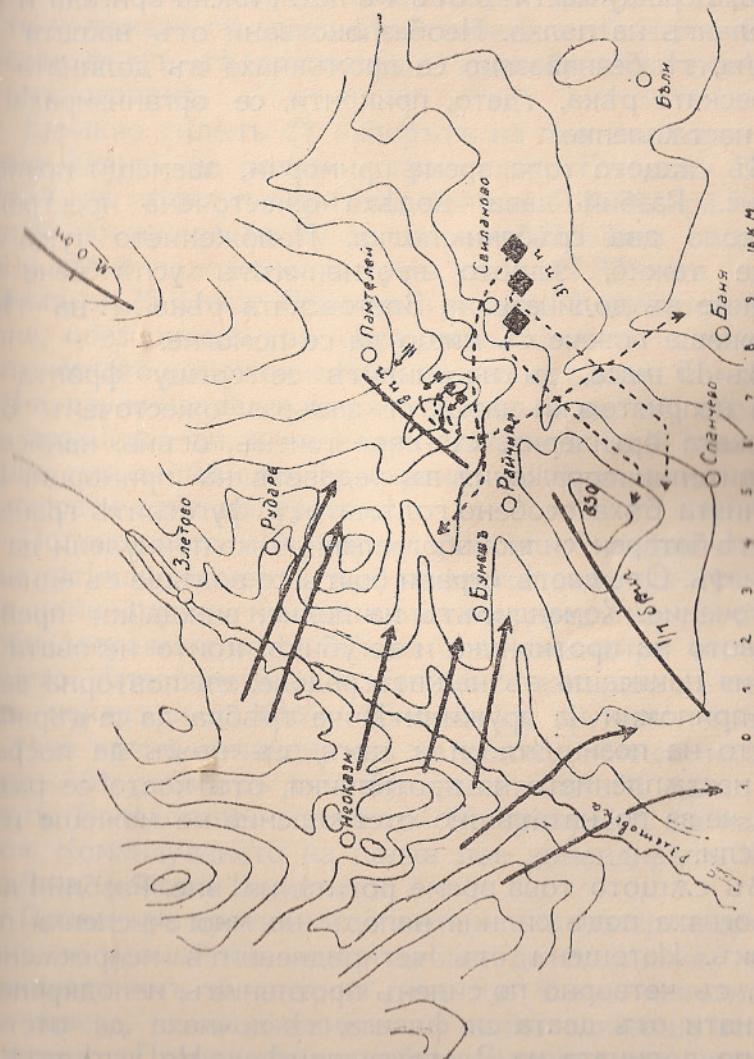
Частите отъ 7-а пех. Рилска дивизия, въ лъво, бѣха вече отстъпили; отстъпиль бѣ и 31-й пех. Варненски полкъ, действуващъ въ дѣсно. По тоя начинъ положението на полка, поради неговата изолираностъ, ставаше твърде критическо. За да се предотврати всъкаква евентуалностъ, командирътъ на полка заповѣда последователно отстъпление, което трѣбваше да се извѣрши подъ силния огънь на противника. Въпрѣки това отстъплението стана напълно спокойно и въ редъ. За да се подпомогне отстъплението на предните дружини, съ останалите части отъ полка бѣ заета високата източно отъ селото Старо-Неокази, къмъ която се насочиха и 3-а и 4-а дружини. Но тая позиция бѣ подъ силния артилерийски огънь на противника и затова се заповѣда да се продължи отстъплението къмъ висотите при с. Бунешъ. Къмъ 18 часа полкътъ бѣ на тая позиция. 4-а дружина, съ картечната рота, заета позиция на седловината при селото, като имаше въ дѣсно 1-а дружина, а още по въ дѣсно — 3-а. Тукъ, по нареддане отъ командира на бригадата, частите се окопаха за упорита отбрана, поддържайки връзка въ лъво съ частите отъ 7-а пех. Рилска дивизия. Въ дѣсно връзката се поддържаше чрезъ една застава съ три поста, разставени на хребета западно отъ Турско-Рударе и Щалковица. Последната охраняваща фланга и се свръзваше съ частите отъ Македоно-Одринското опълчение респ. 1-а пех. Дебърска дружина, която съ 4/7 с. с. батарея бѣ стигнала, къмъ обѣдъ, северно отъ мон. св. Пантелей и бѣ заета позиция надъ селото Турско-Рударе и Щалковица¹⁾). На тая позиция частите замръкнаха, охранявайки се презъ нощта съ предни бойни постове.

Действуващите на скалистата висота 4-а, 5-а, 6-а и 11-а роти и възводовете отъ 2-а и 3-а роти си останаха по мястата, отбранявайки се упорито. Командирътъ на полка виждайки тѣхното изолирано положение и предъ видъ маловажността на заеманата отъ тѣхъ позиция, при една нова вече обстановка, поискъ отъ командира на бригадата да бѫдатъ оттеглени; това обаче не му се разреши.

Срещу лъвия флангъ на Мак. Одр. опълчение, 2-а пех. Преславска бригада и 7-а пех. Рилска дивизия, сърбите той ден настъпваха съ Моравската дивизия II поз., Шумадийската I поз., Черногорската и конната дивизии.

СХЕМА

за боя на 21-й юни 1913 г.

20-й юни. Въ 6 часа боятъ се отново започна съ слаба престрелка на позицията при Разбий-Глава. Изпратената по заповѣдъ на командира на бригадата въ

¹⁾ П. Дървинговъ — История на Мак. Одр. опълчение I, II — стр. 195.

рекогносцироваченъ отрядъ 8-а рота, донесе, че отъ висотата при с. Дрънакъ се спуска единъ сръбски полкъ съ батарея, която се направлява на югъ.

Къмъ 13 часа бѣха наблюдавани силни неприятелски части, които, спускайки се отъ висотата Дрънакъ, се насочваха въ лѣво, къмъ фронта на 7-а пех. Рилска дивизия. Следъ половинъ часть тия противникови части се насочиха срещу частите отъ 1-а пех. Рилска бригада и лѣвия флангъ на полка. Необезпокоявани отъ нашата артилерия, тѣ безнаказано се промъкнаха въ долината на Злетовската рѣка, гдето, прикрити, се организираха за ново настѫжение.

Въ сѫщото това време приморци, заемащи позиция на вис. Разбий-Глава, водѣха ожесточена престрелка съ около два сръбски полка. Положението тукъ бѣтвърде тежко, защото противникъ успѣше да проникне въ долината на Злетовската рѣка и на тѣхъ не можеше повече съ нищо да се помогне.

Въ 15 часа, съ насочилитѣ се срещу фронта на полка неприятелски части, се завѣрза ожесточенъ бой. Сръбската артилерия, съ своя точенъ огънь, нанисаше чувствителни поражения въ редовете на приморци. Пораженията бѣха особено голѣми отъ фугаснитѣ гранати. Нашитѣ батареи, силно обстреляни, бѣха принудени да замъкнатъ. Отъ дветѣ страни боятъ се водѣше съ еднакво ожесточение. Командирътъ на полка, виждайки превъходството на противника и загубитѣ, които неговата артилерия нанисаше въ нашитѣ редове, съ повторна заповѣдь припомни на дружинитѣ, че трѣбва да се държатъ упорито на позицията си и тамъ, съ ножъ да посрещнатъ настѫплѣнието на противника, отъ което се разбреше, че за по нататъшно отстѫжение не можеше и да се мисли.

Въ сѫщото това време ротитѣ на вис. Разбий-Глава изнемогваха подъ силния напоръ на многочисленния противникъ. Изтощени отъ четиридневнитѣ непрекъснати боеве, съ четвърто по силенъ противникъ, неподкрепени, обхванати отъ двата си фланга, тѣ почнаха да отстѫватъ по долината на Злетовската рѣка. Но успѣлитѣ да се вмъкнатъ по долината на рѣката, къмъ село Леснево, неприятелски части, преградиха единствения путь за отстѫжение на нашитѣ части. Катастрофата бѣ

неминуема. Спирайки се задъ отдѣлнитѣ скали и къщи, следъ като изстреляха и последния си патронъ, останали безъ бомби, приморци умираха геройски съ съзнаинето че изпълняватъ своя дългъ къмъ отечеството си; умираха отъ куршума на вчерашния нашъ съюзникъ и оцнали се въ вѣрностъ. Успѣха да се спасятъ само около 80 души долни чинове, 6 подофицери и 10 офицери, които отстѫпиха къмъ селото Бѣли; останалитѣ, въ по-голѣмата си част бѣха избити и пленени. Вѣрни на своя дългъ, тѣ до последни сили бранѣха повѣрената имъ позиция.

Еднакво силенъ бѣ напорътъ на противника и къмъ лѣвия флангъ на полка — при селото Бунешъ. Командирътъ на полка подири подкрепа отъ комадира на бригадата, но такава не му се изпрати. Особено застрашително стана положението тукъ къмъ 17:30 часа, когато отстѫпи и 26-й пех. Пернишки полкъ. Командирътъ на полка, обезпокоенъ за своя лѣвъ флангъ, схващайки критическото положение на полка, заповѣда на командира на 4-а дружина да се държи здраво и да не отстѫпва отъ позицията си, а на напуснатата отъ 26-й пех. Пернишки полкъ позиция, за охрана на фланга на полка, да изпрати една полурота.

Положението и на артилерийското отдѣление ставаше всѣкой моментъ все по-застрашително. Къмъ 19 часа командирътъ на полка отстѫпи предъ настойчивите молби отправени по телефона отъ командира на отдѣлението. Изтеглянето на батареите се извѣрши въ пъленъ редъ, макаръ и да бѣха обсипани съ фугасни гранати. Въ това време командирътъ на полка, полковникъ Киселовъ, бѣ засипанъ отъ фугасна граната и силно контузенъ. Вследствие на това той бѣ принуденъ да напусне строя. Командуването на полка пое командирътъ на 1-а дружина, майоръ Божиловъ.

Привечеръ противникътъ откри силенъ артилерийски огънь по позициите, което идѣше да подскаже, че задържането имъ за следния денъ ще биде невъзможно, още повече, че положението на полка оставаше все така изолирано. Преценявайки добре положението, командирътъ на бригадата, къмъ 19:30 часа заповѣда отстѫжение. Заповѣдъта бѣ веднага предадена на дружинитѣ, а които се напълно стъмни, тѣ отстѫпиха на висотите

западно и северо отъ селото Свиляново, гдето заеха позиция, подържайки престрелка съ противника презъ цѣлата ноќь. Сърбитѣ продължиха да настѫпватъ до смръкане.

Презъ ноќьта командирътъ на бригадата заповѣда да остане на позицията само една батарея, а другите две да се премѣстятъ на по-задни позиции. Частитѣ не бѣха предупредени за тази заповѣдь, която предизвика известно смущение въ тѣхъ. Като последствие отъ това замѣстникъ командирътъ на полка заповѣда цѣлиятъ полкъ да се оттегли назадъ. Обаче, съ намѣсата на командира на бригадата оттеглянето бѣ скоро спрѣно.

Предъ фронта на 7-а пех. Рилска дивизия противникътъ бѣ принуденъ съ огънь да отстѫпи.

И той денъ предъ фронта на дивизията действуваха сѫщите противникови части.

21-и юни. Къмъ 8 часа противникътъ се показва предъ монастиря св. Пантелей и настѫпи срещу новата позиция на полка, насочвайки по-голѣмата част отъ своите сили къмъ неговия лѣвъ флангъ, съ намѣрение да пресѣче единствения му путь за отстѫпление: с. Свиляново—с. Бѣли—гр. Кочане. Гжести срѣбъски вериги навлѣзоха въ селото Турско-Рударе и се насочиха срещу фронта на 4-а дружина, която заемаше позиция на дѣсния флангъ. Едновременно съ това, противниковата артилерия откри убийственъ огънь по лѣвия флангъ на полка. Нашата батарея, намираща се на позиция до самия путь Свиляново—Бѣли, откри огънь по настѫпващия противникъ, но скоро тя бѣ открита и принудена отъ срѣбъската артилерия да замълкне и да се оттегли. За да се затрудни настѫпленето на противника срещу дѣсния нашъ флангъ, въ дѣсно отъ полка бѣ из pratena една дружина отъ 31-и пех. Варненски полкъ, която сѫщо така трѣбваше да улесни отстѫпленето на полка, ако такова се наложи. Къмъ 10 часа напорътъ на противника къмъ тоя флангъ почна да се усилва все повече и повече. Тогава командирътъ на бригадата заповѣда да се почне отстѫпление отъ лѣвия флангъ на позицията. Самото отстѫпление се извѣрши по части и въ редъ, следъ което дружините заеха втора отбранителна линия, която следъ половинъ часъ, по заповѣдь бѣ сѫщо напусната и дружините се оттеглиха по посока на с. Бѣли. Явно

се наблюдаваше стремителното настѫпление на противника, заплашвайки путь на нашето отстѫпление.

Отстѫпвайки, полкътъ се събра въ доля западно отъ селото Бѣли, гдето, заедно съ 31-и пех. Варненски полкъ, се разположи на бивакъ. Тукъ къмъ полка, се присъединиха и остатъците на разбититѣ на вис. Разбий-Глава части отъ полка.

За охрана презъ ноќьта бѣ из pratena една рота, която заети постове на висотите юго-западно отъ селото Бѣли — въ дѣсно отъ 24-и пех. Черноморски полкъ. Ноќьта мина спокойно; частитѣ на полка не бѣха обезпокоявани отъ противника.

Настѫпленето бѣ сѫщо така силно и срещу фронта на 7-а пех. Рилска дивизия, частитѣ отъ която бѣха принудени да отстѫпятъ къмъ гр. Кочане; отстѫпленето се извѣрши въ пъленъ редъ. Срѣбъската конна дивизия се насочи въ боенъ редъ, отъ долината на р. Брѣгалница, съ цель да преследва отстѫпващите части. Помощната, обаче, съ ураганенъ огънь отъ ариергардните батареи, тя се прѣсна въ безпорядъкъ по цѣлото бойно поле и по нататъкъ до края на войната не се показа никаде.

Дивизията отстѫпи на 5—6 кlm. и почна да се окопава по височините западно отъ Кочани, отъ гдето настѫпващия противникъ бѣ срещнатъ съ огънь и прогоненъ въ безпорядъкъ.

22-и юни. Настѫпи решителния денъ за IV-а армия; предстояха действия, които щѣха да дадатъ превеса на войната въ рѣчетѣ на едната или другата страна. Тимошката дивизия, окончателно разбита, оголваше дѣсния флангъ на срѣбъската армия, а нашата 7-а пех. Рилска дивизия, бѣ принудена да отстѫпи задъ Кочани и можеше, при неуспѣхъ, съвѣршено да открие посоката къмъ Царево село.

Полкътъ за той денъ бѣ оставенъ въ маневрени войски на 7-а пех. Рилска дивизия, понеже Македоно-Одринското опълчение, което заемаше позиция на височините между Лешка—Нивичане бѣ отстѫпило къмъ Кочане, съ което дѣсния флангъ на дивизията оставаше откритъ и се застрашиваше путь на отстѫпленето. Това даде възможностъ на обходната колона на Моравската дивизия, усилена съ част отъ Дунавската дивизия,

които се спуснаха отъ Султанъ-Тепе, да напредне лесно, да обходи дъсния флангъ на бригадата и да се насочи къмъ пътя Кочане—Царево село. Съ прекъсването на този пътъ цълата 7-а пех. Рилска дивизия щъше да бъде принудена да отстъпи презъ Плачковица планина. Това принуди началника на дивизията, да оттегли презъ нощта цълата дивизия на линията Простъка—Якимово, като 2-а пех. Преславска бригада получи заповѣдъ да се оттегли на висотите на изтокъ отъ Безиково.

Къмъ 10 часа полкът получи заповѣдъ да настъпи и заеме висотата северо-западно отъ с. Бѣли и тая западно отъ село Горанче, като постави фронта си на северъ, съ цель да парира настѫплението на противника къмъ нашия дъсенъ флангъ. При това командирът на полка се предупреждаваше, че на западъ отъ тия гребени действува Мак. Одр. опълчение, съ което му се заповѣдаваше да влѣзе въ връзка и се държи упорито на тая позиция.

Въ това време, обаче, сърбите вече атакуваха най-високия в. Ястремникъ; а всички върхове, които водѣха къмъ колибите Орѣховица, на северъ отъ Чурилякъ, бѣха завладѣни отъ противника и опълчението бѣ принудено да ги напустне.

Заетата отъ полка позиция се командуваше отъ в. Ястремникъ; при това полка бѣше безъ артилерия. Положението стана критическо и затова командирът на полка поиска настойчиво да се заематъ висотите 550 — източно отъ Кочане¹⁾.

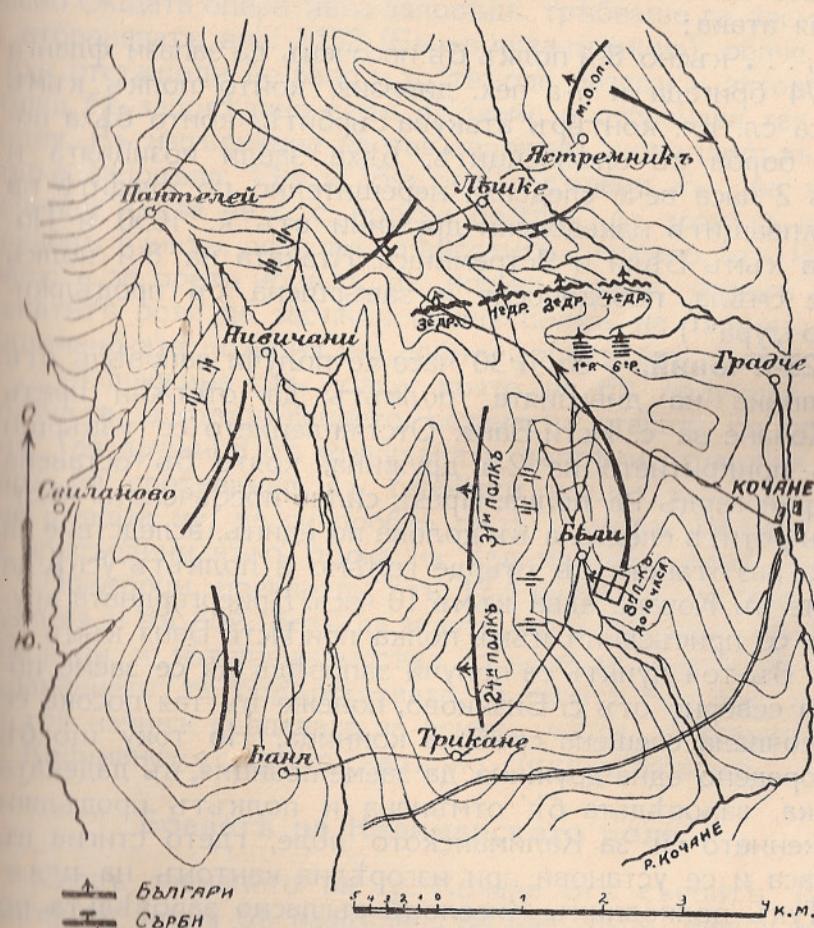
По тоя начинъ, за да се изпълни тая заповѣдъ налагаше се воденето на бой, понеже сърбите бѣха достигнали вече и селото Ястремникъ и бѣха завладѣли висотата северо-източно отъ селото Новичане. За тая цели полкът се развѣрна въ боенъ редъ, като изпрати 3-а и 4-а дружини въ бойната част, а 1-а и 2-а дружини остави въ полкова подръжка. Въ последствие съ засилването на боя, въ бойната част се влѣха почти всичките роти, като въ подръжка останаха само 1-а и 6-а роти.

Боятъ се водѣше съ голѣмо ожесточение и отъ дветѣ страни. Приморци яростно налиха върху сърбите и съ ножъ последователно ги изтласкаха отъ позициите

имъ. Оперативната заповѣдъ за тоя денъ гласѣше: „На всѣка цена да се отбиятъ атаките на противника и се задържи позицията“. За да се подкрепи настѫплението на полка, нему бѣха придадени две планински оръдия, кои-

Схема

За боя на 22^и Юни 1913 год.

то заеха позиция отъ дѣсно на 3-а дружина и спомогнаха за успѣха на атаката. Следъ ожесточенъ бой въ 20:20 часа приморци съ гръмогласно „ура“ се понесоха стремително „на ножъ“ и успѣха да прогонятъ противника, който последователно, понасяйки голѣми загуби,

¹⁾ Донесение ком. на полка № 213.

отстъпти три стръмни хребети, по които войниците се катереха, теглейки се единъ други за поясните си ремъци.

Въ тоя ден приморци изпълниха блъскаво възложената имъ задача, като съ своя героизъмъ и проявено от себеотрицание преодоляват всички трудности и понасят нови скжпи жертви, отбелязаха неоценима заслуга, като спасиха положението на цѣлата 7-а пех. Рилска дивизия.

Ето какъ н-къ щаба на Мак. Одр. опълчение описва тая атака:

„... късно 8-й полкъ бѣ насоченъ да запази фланга на 2/4 бригада и 7-а пех. дивизия, който полкъ къмъ 8 часа сл. пл. контъръ атакува сърбитѣ, които бѣха водили борба съ опълченците, бѣха заели позицията и къмъ 2 часа вече следваха нерешително по следите на отстъпващите македонски дружини отъ к. 1050 и Пониква къмъ Бѣли и Ястремникъ. Атаката на 8-й полкъ бѣше смѣла, победоносна и завършена съ продължително „ура“¹⁾“

23-й юни. — Въ 1:30 часа се получи заповѣдъ отъ началника на дивизията, полкътъ да отстъпи презъ гр. Кочане за с. Исти Бания. Отстъплението се извѣрши подъ прикритието на 2-а дружина, която бѣ оставена въ ариергардъ на полка. Презъ силно пресъчената местност ротите следваха въ колона по единъ, вследствие на което разтягането бѣ твърде голъмо и полкътъ успѣ да стигне въ Кочане едва къмъ 10 часа. Ариергардната дружина се присъедини къмъ полка при Исти Бания къмъ 12 часа. Въ тоя пунктъ се получи заповѣдъ да се заеме позиция северно отъ с. Бизиково, понеже въ тая посока се е насочвала спешена срѣбска конница. Но току що бѣ разпоредено една дружина да заеме позиция, въ дадената посока, заповѣдъта бѣ отмѣнена и полкътъ продължи движението си за Калиманското поле, гдето стигна въ 18 часа и се установи при изгорѣлия кантонъ на шосето. Тукъ полковникъ Киселовъ съгласно заповѣдъта по 7-а пех. Рилска дивизия № 4, отъ днешна дата, пое отново командуването на полка.

Полкътъ, заедно съ 26-й пех. Пернишки полкъ, свиденъ въ една дружина, и съ дружината отъ 13-й пех.

¹⁾ П. Дървинговъ, полк., о. з. — „История на Мак. Одр. опълчение“ I. II., 1925 г. — стр. 647.

Рилски полкъ, 9-й не с. с. артилер. полкъ, едно гаубично отдѣление и неангажираните въ боя 4 с. с. батареи отъ 7-й с. с. артилер. полкъ, подъ команда на командира на I-а Рилска бригада, полковникъ Митовъ, бѣ оставенъ въ маневрени войски. 31-й пех. Варненски и II-й пех. Македонски полкове съ 4 с. с. батареи отъ 7-й артилерийски полкъ, подъ началството на командира на II-а пех. Преславска бригада, полковникъ Енчевъ, съгласно сѫщата оперативна заповѣдъ, трѣбаше да заема и отбранява вис. 1152 (Банъ чука-планина), обаче, тѣ бѣха отстъпили по-рано и то твърде назадъ и затова на полка бѣ заповѣдано самъ да заеме и отбранява тая позиция. Въ изпълнение на тая заповѣдъ, командирътъ на полка заповѣда 13-а и 15-а роти, усилены съ две картечици и две не с. с. полски ордия, да заема като преденъ пунктъ, позиция по висотите, източно отъ Исти Бания; а за презъ нощта, въ нощна охрана, освенъ по менатите роти да застъпятъ цѣлия полкъ на линията на Калиманската позиция, на единъ фронтъ отъ 4 км.

3-а дружина отъ полка; която не бѣ получила заповѣдъта за отстъплението, остана на старата си позиция. Тая дружина бѣ атакувана и въпрѣки страшния напоръ на противника, съ геройски усилия успѣ да отбие атаката му, да си пробие путь и къмъ 19 часа да се присъедини къмъ полка на Калиманската позиция.

Приморци, прекарали отъ 17-й юни до тоя денъ на позиция и въ бой, безъ да знаятъ що е почивка, макаръ изморени и изтощени носеха съзвателно службата по охранението; тѣ бодърствуваха на своите постове, като по тоя начинъ създаваха за всички части, намиращи се на Калиманското плато, напълно сигурна почивка.

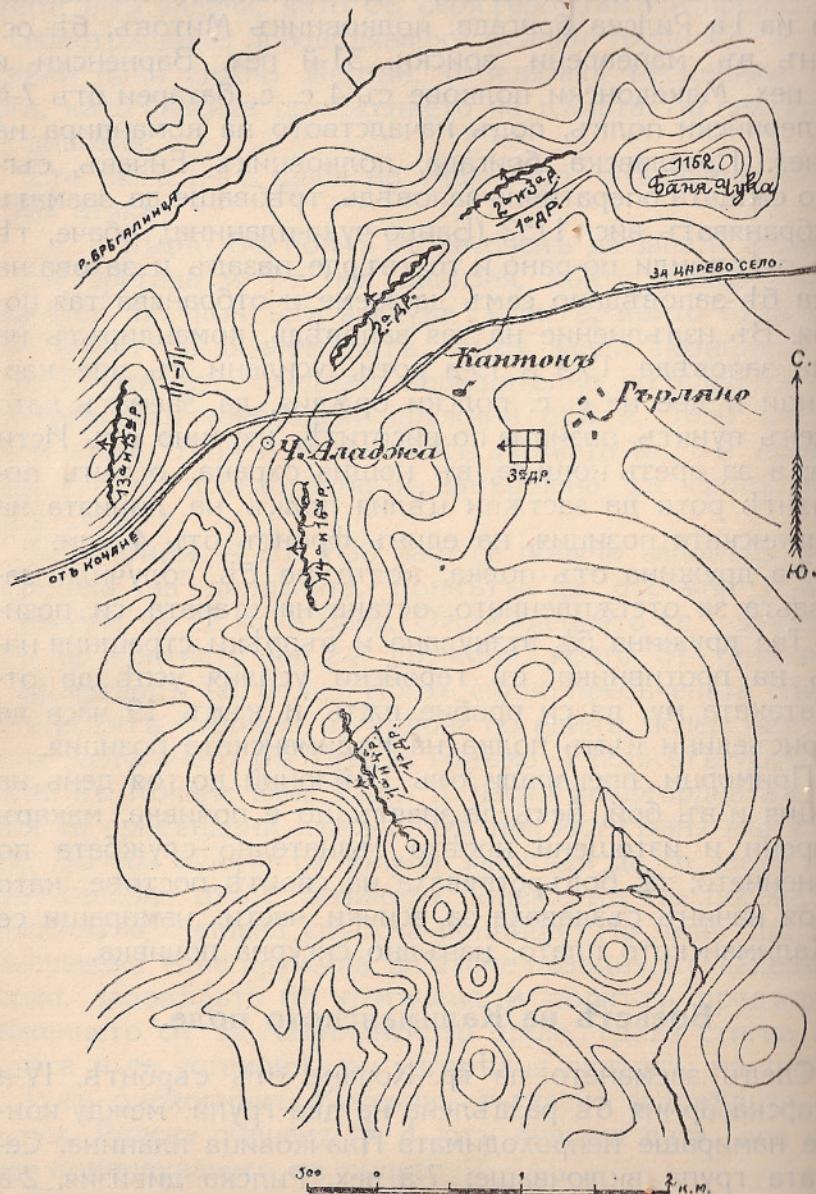
Боеветъ на Калиманското поле.

Следъ заемането на гр. Кочане отъ сърбитѣ, IV-а българска армия бѣ раздѣлена на две групи, между които се намираше непроходимата Плачковица планина. Северната група включваше: 7-а пех. Рилска дивизия, 2-а Преславска бригада и Македоно-Одринското опълчение, в южната — 8-а пех. Тунджанска и 2-а пех. Тракийска дивизии и 1-а Балканска бригада.

24-й юни. — Въ 6 часа на тоя денъ командирътъ на полка получи заповѣдъ, че се назначава началникъ

Схема

За разположението на полка на 24^{ти} юни на
Калиманската позиция.

на ариергарда на 7-а пех. Рилска дивизия, въ състава на който влизаха войските заемащи Калиманската позиция (полка и 4 батареи) — вис. Баньо-чуга.

Поради претърпените големи загуби, полкътъ бѣ отново сведенъ въ три дружиненъ съставъ.

Бойното разположение на полка бѣ следното: 13-а и 15-а роти съ две планински ордия, заеха предните висоти, въ дѣсно отъ шосето; 14-а и 16-а роти, въ лѣво отъ сѫщото; 2-а дружина въ дѣсно и напредъ отъ чешмата „Аладжа“, къмъ долината на р. Бръгалица; 1-а дружина — по лѣвия брѣгъ на р. Бръгалица, успоредно на шосето. Въ охрана на лѣвия флангъ на позицията бѣха поставени 1-а, 4-а и картечната роти.

Къмъ 9 часа началникъ щаба на бригадата, майоръ Кюомджиевъ, предаде да се наблюдава висотата източно отъ с. Гърляно, понеже имаше опасностъ да бѫде обходена отъ срѣбска конница, а стоянето на полка на позицията да се продължи до тогава, до когато 22-й пех. Тракийски полкъ, който действуваше по дѣсния брѣгъ на р. Бръгалица отстѫпи, следъ което и той да отстѫпи къмъ Царево село. Въ това време, обаче, ясно се наблюдаваше отстѫплението на 22-й пех. Тракийски полкъ, ариергардните части на който влизаха вече въ с. Драмча. Време бѣше вече и полкътъ да почне своето отстѫжение, което се потвърди и отъ началникъ щаба на бригадата. Командирътъ на полка, обаче, реши да не се подчини на тая заповѣдь, а да остане на мястото си до тогава до като не бѫде принуденъ да отстѫпи отъ противника. Въ това време на около 2 км. предъ полка се забелязаха вече 2 срѣбски пехотни полка съ бекадрана конница, а при в. Повиенъ се окопаваха силни противникови части.

Къмъ 11 часа командирътъ на полка доби сведения, лично отъ команда на 22-й пех. Тракийски полкъ, че полкътъ му е отстѫпилъ по посока на Царево село. Полковникъ Киселовъ съобщи и нему своето решение да не напуска позицията си до като не бѫде заставенъ съ сила да стори това. При това го помоли, да съобщи устно въ щабовете на бригадата и дивизията това му решение, които щабове въ това време се намираха въ Царево село. За сѫщото той прати и писмено донесение до началника на 7-а пех. Рилска дивизия, въ което следъ като даде необходимите освѣтления за положението, исказа съмнение, че отстѫплението сега за сега не е наложително.

Къмъ 12 часа командирът на полка бъде помолен със частно писмо и отъ командира на 1-а бригада отъ 7-а пех. Рилска дивизия, полковникъ Митовъ, да не напуска позицията. И въ резултатъ на тая настойчивостъ началникът на 7-а пех. Рилска дивизия отмѣни решението за съсрѣдоточаване на дивизията си къмъ с. Драмча и реши да се задържи на Калиманското поле.¹⁾

И благодарение само на тая лична инициатива отъ командира на полка, проявена тъй смѣло, се даде възможностъ на 2-а пех. Тракийска дивизия да отстѫпи тоя денъ отъ планината Плачковица презъ с. Блатецъ за Калиманци, а по нататъкъ и до края на войната да се задържи въ наши рѣже Калиманската позиция; — твърде интересна форма за неизпълнение на заповѣдъ, която изисква голѣма самоувѣреностъ и правилна прѣценка, за да не опозори неизпълнителя; случай, въ който се преплитатъ престѫплението съ подвига, като се знае какви сѫ последствията отъ една неизпълнена заповѣдъ въ лицето на противника.

Въ 18 часа се получи отъ началника на 7-а пех. Рилска дивизия одобрение на решението на полковникъ Кинесловъ и приморци, необезпокоявани презъ цѣлата ноќь, безъ всѣкаква подръжка, охраняваха повѣрения имъ участъкъ съ обща дължина отъ 6 кlm.

Въпрѣки голѣмата си преумора, отъ 25-й юни до 1-й юлий, полкътъ остана на сѫщите позиции, които продължи усилено да укрепява. На 1-й юлий, въ 20 часа, той бъде смѣненъ и оттегленъ отъ позицията, следъ което се разположи западно отъ с. Гърляно, въ маневрени войски.

Вследствие голѣмого изтощение и недобрата храна холерата наново пламна въ полка, но този пътъ благодарение на своевременно взетите мѣрки, тя бъде наново и въ кратко време прекратена.

27-й юни. — Съгласно заповѣдъта по IV-а армия, последната трѣбаше да се събере на линията: Ждрапаница—Сива-кобила—Баньо-чука—Голакъ планина—Бришиница-планина (к. 1185) — с. Будинарци. Въ дѣсно, къмъ връхъ Руенъ, предстоеше да стори сѫщото V-а армия, а въ лѣво — II-а армия, отъ която 6-а пех. Бдинска

¹⁾ Хр. Захареновъ, подполков. о. з. — „История на 22-й пех. Тракийски полкъ“ — Кн. I — 316.

дивизия трѣбаше да заеме линията: с. Будинарци — с. Кавица.

Съгласно сѫщата заповѣдъ, на 7-а пех. Рилска дивизия, заедно съ 2-а пех. Преславска бригада, Македоно-Одринското опълчение и 24-й пех. Черноморски полкъ, се отреждаше да заеме участъка въ лѣво отъ 8-а пех. Гундуцанска дивизия (Ждрапаница—Сива-кобила), до линията Гърляно—Гавриль.

До това време срѣбската армия, отъ непрестанните упорити боеве, а най-главно, отъ вилнѣщата срѣдъ нея холера, бъде доста разстроена и духомъ разколебана, за което и нейното командуване бъде решило да спре настѫплението на армията и да дочека резултата отъ ропинската намѣса въ войната. Сърбите предполагаха, че българската армия бързо ще очисти Македония и ще втурне да спасява София. Но настѫплението на начинъ I-а, III-а и V-а армия къмъ старитѣ предѣли на Сърбия, разстрои неговите смѣтки и срѣбската главна квартира не можа да покънне лесни успѣхи. Следъ като бъде принуди да се откаже отъ своето настѫжение къмъ Царево село на 23 юни, сега тя трѣбаше да се откаже и отъ подготвения свой ударъ въ посоката Щипъ—Радовищъ и да вземе бѣрзи мѣрки за париране опасните удари на нашите армии въ стара Сърбия. Това наложи нѣйтѣ войски, действуващи срещу IV-а армия, да извѣршатъ маневъръ съпроводенъ отъ усилени преходи. Така Шумадийската дивизия I-й поз. бъде прехвѣрлена къмъ Егри-Паланка, за да подкрепи отстѫпващата подъ начинъ на V-а армия, Дунавска дивизия II-й поз. За два дни, въ най-голѣми горещини, тази дивизия взе 100 кlm.; Дринската дивизия I-й поз. отъ Велесъ, по желѣзницата, се прехвѣрли въ Куманово и отъ тамъ стигна Страсинъ, гдето оставаше като резервъ на I-а армия; а Тимошката дивизия II-й поз., следъ като се преустрои и попълни, бъде премѣстена въ Кочане, гдето остана като резервъ на III-а армия. По тоя начинъ срещу нашата IV-а армия остана срѣбската III-а армия, въ състава на която останаха: Черногорската дивизия, Моравската дивизия I-й и II-й поз., Конната дивизия, а като резервъ на сѫщата — Тимошката дивизия II-й позивъ.

На тия сравнително слаби срѣбски сили се възлагаше тежката задача — да сломятъ съпротивата на наша-

та IV-та, армия закрепена вече на удобни и естествено силни позиции и която вече се съвземаше отъ първите свои неуспехи. И действително, подъ началството на новия командуващъ армията, генералъ Диковъ, тя успѣ да сломи срѣбското настѫжение.

Калиманското поле, върху което предстоеше да се разиграятъ епични боеве, активно участие въ които бѣ предопределено да взематъ и приморци, е завършекъ на масива формиранъ отъ Калиманскиятъ висоти, включващи се между р. Драгобращъ по протежение на цѣлото ѝ течение и понататъкъ по р. Брѣгалница до линията Торидъ—Бигла—Гаврилъ.

Срѣдната висота на Калиманското поле достига до 1050 м. То се загражда отъ върхове, повечето отъ които даватъ началото на гребени насочени въ различни посоки. Отъ тия гребени се очертаватъ три главни снопа, отъ които единиятъ свършва въ долината на р. Драгобращъ, въ срѣдното ѝ течение; другиятъ — къмъ с. Якимово, а третиятъ — до р. Брѣгалница, на линията на селата Исти-баня—Калиманци.

Върховетѣ, които обкръжаватъ Калиманското поле му придаватъ формата на подкова, на която изпъкналата част е обѣрната къмъ Кочане и Виница, а отворената — къмъ Царево село. Най-високиятъ пунктъ отъ Калиманското плато е Баньо-чука планина (1152 м.). Отъ изпъкналата част на подковата изхождатъ три главни гребени: първиятъ — презъ с. Махла за с. Драгобращъ; вториятъ въ права посока на Якимово и третиятъ срещу Исти-баня. Отъ общия уровень на тия гребени изпъкватъ редъ отдѣлни височини и могили. Почвата е камениста, а въ долините глиnesto-песъчлива. Въ по-голѣмата си част мѣстността е гола, съ много добъръ погледъ и обстрелъ. Въроятната позиция, преминава по вододѣла на басейните на рѣките Брѣгалница и Драгобращъ и е съставена отъ каменисти върхове и гребени, кѫдето окопаването е извѣнредно трудно.

Срѣдъ тоя масивъ, по платото, минава шосето Царево село — Кочане, което е и главната съобщителна артерия. То се пресича отъ междуселски пжтища и пжтеки, водящи до близките села. Повечето отъ тѣхъ следватъ по билата на главните хребети. Отъ по-сѫществените

но значение между тия пжтища е тоя, който съединява селата Махла, Гърляно и Калиманица, пресичащъ напрѣочно шосето и Калиманското поле. Въ тая пресѣчена мѣстност само по тия пжтища можеше да има добро движение.

По цѣлата позиция вода не липсва. Политѣ на цѣния масивъ околоврѣстъ сѫ осъяни съ чисто бѣлгарски, въ по-голѣмата си част малки и бедни селца. По-високо сѫ разположени само селата Махла, Гърляно и Калиманица.

Тоя масивъ изобщо притежава качествата на една естествено силна позиция, обѣрната съ фронтъ на западъ, юго-западъ и югъ, на която приморци, проявявайки своята мощь, готвѣха нови разочарования за врага.

28-и юни. — Съгласно заповѣдъта по 7-а пех. Рилска дивизия № 7, позицията бѣ раздѣлена на два участъка.

а) *Дъсенъ*, подъ началството на генералъ-майоръ Геневъ, включващъ се отъ старата гранична линия до р. Брѣгалница, съ дѣсна връзка 8-а пех. Тунджанска дивизия. Участъка се заемаше отъ 14-и и 24-и пех. полкове, 2-ра и 3-а бригади отъ Македоно-Одринското опълчение и 9 батареи.

б) *Лъвъ*, подъ началството на полковникъ Енчевъ, съ дѣсна граница р. Брѣгалница и лѣва с. Гърляно, подържащъ лѣва връзка съ 3-а Тракийска бригада, се заемаше отъ 8-и, 13-и, 22-и, 26-и пех. полкове и 5 батареи (3 полски, 1 планинска и 1 гаубична).

31-и пех. полкъ (полковникъ Марковъ) — въ маневрени войски при с. Бигла, и 8 батареи при Царево село.

Частите отъ лѣвата колона, отъ лѣвия участъкъ получиха назначение както следва:

1) **Рекогносцироваченъ отрядъ** — 2 ескадрона, една дружина съ две картечници отъ 26-и пех. полкъ и една планинска батарея, по пжтищата за селата Виница и Драгобращъ.

2) **Авангардъ** — (преденъ опоренъ пунктъ) — една дружина и 2 картечници отъ 26-и пех. полкъ, 2 роти отъ 8 пех. Приморски полкъ и една планин. батарея, на вис. юго-зап. отъ Аладжа чешма.

3) **Главна позиция** — 2 и 1/2 дружини и 4 картечници отъ 8-и приморски полкъ, 2 план. и 1 гаубич. батареи на висотите на изт. и зап. отъ Аладжа-чешма, съ фронтъ къмъ югъ и западъ.

4) Резервъ — една дружина отъ 13-й пех. полкъ съ една картечница и една полска с. с. батарея — на позиция, отъ вис. 1152 до тая на югъ отъ с. Гърляно, по заетъ отъ дветѣ страни на шосето.

29 юни. — Презъ тоя денъ полкътъ остана на позиция въ дѣсно отъ вис. находяща се южно отъ с. Махла, заетъ отъ 4-а дружина отъ 22-й пех. Тракийски полкъ.

1-й Юлий. — Съгласно заповѣдта по 7-а пех. Рилска дивизия № 8 отъ 30-й м. м. на частитѣ отъ лѣвия участъкъ се заповѣдаваше да укрепятъ и отбраняватъ до последенъ човѣкъ висотитѣ отъ Баньо-чука планина, по дветѣ страни на шосето, като тия с. и. отъ с. Якимово да се укрепятъ и отбраняватъ като предни позиции. Съ силни отбранителни застави да се укрепятъ и отбраняватъ височинитѣ при с. Калиманица, отъ гдето постоянно да се разузнава за противника. Да се укрепятъ сѫщо така височинитѣ при с. Блѣхово, които да послужатъ за връзка съ дѣсния участъкъ.

Въ долината на р. Драгобращъ да се дѣржи силенъ рекогносцироваченъ отрядъ, който да поддържа постоянно съприкосновение съ противника. Да се дѣржи постоянна връзка сѫщо така и съ 3-а пех. Тракийска бригада.

До този денъ частитѣ отъ нашата армия бѣха успѣли вече да се укрепятъ здраво на новата позиция и бѣха готови да посрещнатъ всѣко ново настѫжение на противника.

Силни разузнавателни отряди на противника настѫпиха по цѣлия фронтъ, като най-enerгично се водѣше това разузнаване предъ фронта на 2-а пех. Преславска бригада — отъ дветѣ страни на шосето.

4-й юлий. — Още отъ ранна утрината боя пламна по цѣлия фронтъ. Голѣми неприятелски колони настѫпиха въ походенъ редъ по Кочанското поле, добре наблюдавани отъ нашата позиция. Отъ разстояние 6 кlm. пехотата на противника почна да се разврѣща въ боенъ редъ и използвайки умѣло всички подстѣжи, продължи свое то настѫжение, до гдето частитѣ достигнаха на около $2\frac{1}{2}$ кlm. отъ нашата позиция. Следъ пладне противниковите батареи, настанени вече на удобни позиции, почнаха да обстрѣлватъ съ силенъ огънъ цѣлата Калиманска позиция. Нашата артилерия, която бѣ разположена доста назадъ, не можа да вземе участие въ боя и затова

тая на противника доби надмошie още отъ самото начало. Полкътъ бѣ заваренъ въ маневрени войски, разположенъ западно отъ с. Гърляно.

Въ 13 часа бѣ получена заповѣдъ отъ командира на бригадата да се изпрати една дружина отъ полка въ подкрепа на дѣсния флангъ на 31-й пех. Варненски полкъ, а една полурота — на вис. Баньо-чука, която да установи и поддържа връзка съ Македоно-Одринското опълчение, въ дѣсно. За целта бѣха отредени 2-а дружина и една полурота отъ 3-а рота. Къмъ 14 часа, обаче, 2-а дружина, по заповѣдъ отъ командира на бригадата, се премѣсти на вис. Баньо-чука, северно отъ с. Калиманци.

Боятъ, презъ тоя денъ, се изрази изключително въ артилерийски двубой, въ който противниковата артилерия, следъ като взе надмошie надъ нашата, пренесе огънъ си върху пехотнитѣ позиции. Тоя огънь успѣ да прогони защитниците на предния пунктъ на позицията (частитѣ отъ 26-й пех. Пернишки и 31-й пех. Варненски полкове), които се прибраха на главната позиция и противникътъ зае тоя важенъ пунктъ, като доби възможност да наблюдава разположението на цѣлата Калиманска позиция. Нашите батареи биваха лесно откривани отъ тамъ и той доби възможност да поражава и най-малката група, която се движеше или издаваше своето мѣстонахождение. Презъ това време сърбитѣ продължаваха да приближаватъ подръжките си все повече и повече, къмъ първата линия, което издаваше решението имъ да атакуватъ нашата позиция.

Въ 20 часа 3-а дружина бѣ изпратена да подкрепи 31-й пех. Варненски полкъ, на който бѣ заповѣдано съ ноощна атака да си възвѣрне отнетия презъ деня преденъ пунктъ. Въ 23 часа дружината зае мѣстото си въ бойния редъ и получи необходимите указания за атаката отъ командира на 31-й пех. Варненски полкъ.

5-й юлий. — Атаката на предния пунктъ щѣше да се произведе съ 6 роти отъ 31-й пех. Варненски полкъ и цѣлата 3-а Приморска дружина. Почната въ 2 часа, при лунно освѣтление, тя обаче, бѣ твърде рано открита и претърпѣ неуспѣхъ.

Къмъ 5 часа командирътъ на полка получи заповѣдъ да заеме съ полка участъка отъ главната позиция, находящъ се въ лѣво отъ шосето и да смѣни частитѣ отъ

31-и пех. Варненски полкъ, като поеме и началствуването на този участъкъ. Участъкътъ се зае отъ 3-а дружина съ 4-а рота въ подръжка; понеже останалите роти отъ 1-а дружина изпратени на вис. Баньо-чука, бѣха ангажирани въ сериозенъ бой, заповѣдта на командира на бригадата да се усили заемания участъкъ и съ 1-а дружина, не можа да се изпълни. Отъ тая дружина можа да се изтегли само 3-а рота, а 2-а, която заемаше позиция на дѣсния флангъ на 3-а дружина, остана тамъ до вечеръта.

Нашата позиция бѣ буквально засипвана съ фугасни гранати и шрапнели, подъ прикритието на които противниковата пехота, макаръ и бавно, се приближаваше къмъ нашите окопи, като по-голѣмата част отъ нейните сили се насочиха къмъ позицията на 2-а пех. Преславска бригада. Срещу вис. Баньо-чука се насочи цѣлата Черногорска дивизия¹⁾, която твърде непредпазливо бѣ изложила лѣвия си флангъ на ударите на Мак. Одриопълчение, заемащо позиция по висотите северно отъ р. Каменица.

Висотата Баньо-чука бѣ отъ голѣмо тактическо значение, защото съ завладяването ѝ противника, освенъ че ставаше господарь на цѣлото Калиманско плато, но и пътя му къмъ Царево село оставаше откритъ. Началникътъ на 7-а пех. Рилска дивизия, бѣ схваналъ добре това и следъ като повѣри отбраната ѝ на 2-а пех. Преславска бригада, съсрѣдоточи задъ нея и всичките резерви.

Къмъ 9:30 часа шестъ приморски роти, водѣха ожесточенъ бой на висотата Баньо-чука; тукъ противникътъ се спусна въ гжести вериги въ долината на р. Брѣгалница, премина тая река, зае селото Калиманци и се насочи къмъ високата. Поради стрѣмнината на склоновете нашата артилерия понататъкъ не можеше да ги обстреля, а само пушечния огънь не бѣ въ състояние да спре тѣхното настѫпление. Въ това време се изви страшна буря. Проливенъ дъждъ забули предпозиционната мѣстност и тѣтнекътъ на грѣмотевичата, като че идѣше да допълни непрестанния вой на ураганния артилерийски огънь. Възползвани отъ бурята, черногорците се хвърлиха въ атака срещу окопите на варненци, току що подкрепени

отъ 3-а Приморска дружина. Положението на ротите, които заемаха висотата, ставаше критическо. Първите противници вълни бѣха срещнати съ пушченъ и картечень огънь. Тѣ бѣха принудени да спратъ, за да дочакатъ своите подрѣжки, които въ гжести вериги бѣзаха да взематъ участие въ последния ударъ. Къмъ пункта на атаката бѣ приближена и една дружина отъ 21-и пех. Срѣдногорски полкъ; тогава варненци и приморци се вдигнаха отъ своите окопи и се хвърлиха съло въ контъръ атака срещу гжестите маси на противника. Черногорците, обаче, не трепнаха — тѣ дочакаха удара на ножъ и последва най-кръвопролитния бой на тая война¹⁾. И ножоветъ на варненци и приморци охладиха настѫпелния поривъ на черногорците и извѣршиха това, което куршумътъ се указа безсиленъ ли стори. Тѣ трепнаха, обѣрнаха гърбъ и се спустнаха бѣзо надолу по стрѣмнината, къмъ Брѣгалница, преследвани съ огънь. Въ 11:30 часа, благодарение героичните усилия на варненци и приморци атаките на черногорците бѣха отбити съ голѣми загуби за тѣхъ.

Къмъ 14 часа боятъ се усили наново. Противникътъ поведе настѫпление срещу цѣлия фронтъ. Въ подкрепа на дѣсния флангъ, къмъ това време, бѣха пристигнали изпратените отъ началника на 7-а пех. Рилска дивизия части отъ 21-и пех. Срѣдногорски и 50-и пех. полкове. Следъ това последва напомняване, че позицията трѣба да се отбранява упорито и се задържи на всѣка цена, защото съ заемането на вис. Баньо-чука (к. 1152), противникътъ щѣше да се яви въ тиль на главната позиция на Калиманското плато.

Къмъ 15 часа боятъ бѣ въ разгара си, а между това дъждътъ, който бѣ завалѣлъ отъ сутринта се постоянно усилваше. Съ еднакво ожесточение отъ дветѣ страни боятъ продължи до вечеръта, когато приморските роти се хвърлиха стремително въ атака и принудиха противника да се разбѣга къмъ долината на р. Брѣгалница. Тукъ особено се отличиха съ действията си 7-а рота на капитанъ Вучевъ М. и 8-а — на капитанъ Тошевъ, които настигнаха черногорците при село Калиманци и съ ножъ ги отхвърлиха презъ реката Брѣгалница, която

¹⁾ Съставена отъ 4 бригади, съ общо численост до 8,000 души.

¹⁾ Д. Христовъ полк., о. з. — „Ист. прегл. на войн. на Бълг. срещу венечки Балк. държ. 1913 г.“

въ това време бѣ силно придошла отъ непрестанния проливенъ дъждъ. Изправенъ предъ това непреодолимо препятствие, завладенъ отъ страшна паника, неприятельтъ, следъ ужасния бой на ножъ, въ лудия си бѣгъ се нахвърли въ рѣката, мжтнитѣ води на която погълнаха наредъ съ изнемощѣлите ранени и много здрави черногорци. Само малцина отъ тѣхъ успѣха да достигнатъ на срещния брѣгъ. Поражението на черногорците бѣ пълно. Само при с. Калиманци, тѣ оставиха повече отъ 150 трупа. Този успѣхъ, както и задържането на срѣбското настѫпление въ центъра на позицията се дѣлжи и на общите усилия на всичките останали части отъ дивизията, изпратени въ подкрепа на полка.

Едновременно съ атаката срещу вис. Баньо-чука, сърбитѣ предприеха такава и срещу лѣвия флангъ на дивизията, но и тукъ тѣ бѣха кърваво отбити съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ 22-й пех. Тракийски полкъ, който долавяйки настѫпилото разстройство въ редовете на противника, се втурна въ смѣла контъръ атака. Сърбитѣ виждайки застрашително насоченитѣ ножове на тракийци не дочакаха удара и съ бѣгъ очистиха пространството предъ окопите.

Дѣсниятъ флангъ на дивизията бѣ обезпеченъ презъ този денъ не само съ разбиването на Черногорската дивизия, но и съ предприетото настѫпление отъ дѣсния флангъ на армията — 8-а пех. Тунджанска дивизия и Мак. Одр. опълчение, последствията отъ което бѣха отлични.

Отъ 6-й до 10-й юлий полкътъ прекара на главната позиция — въ лѣво отъ шесето Кочане — Царево село. Въ дѣсно отъ последното заемаше позиция 31-й пех. Варненски полкъ, а въ лѣво — 22-й пех. Тракийски полкъ. Следъ успѣшното отблъсване на черногорците, къмъ 17 часа на 6-й юлий при полка бѣ привлечена и 2-а дружина, която бѣ оставена въ полкова подръжка.

Неуспѣхътъ на сърбитѣ и голѣмитѣ загуби, понесени отъ тѣхъ при атаката на нашата позиция, изпари тѣхното желание да заематъ Царево село, отъ което тѣ се отказаха и почнаха да се окопаватъ бѣрзо на линията, на която успѣха да се спратъ. По всичко изглеждаше, че тѣ ще преминатъ къмъ отбрана преди да сѫ достигнали поставения си обектъ.

Дейността на противника, следъ това, въ продължение на нѣколко дни, се ограничи въ обстрѣлване позицията на полка съ артилерийски огънь. Въпрѣки претърпенитѣ загуби, приморци не трепнаха — тѣ стояха непоколебими на позиционитѣ си. Отъ тоя огънь, обаче, пострадаха нашиятѣ батареи. Въ участъка на полка бѣ останало само едно полугодно планинско оръдие, така че полка бѣ лишенъ презъ тия дни отъ артилерийска подкрепа. Положението се влошаваше отъ денъ на денъ; при всичките настойчиви молби полкътъ да бѫде подкрепенъ съ артилерия, такава не бѣ изпратена; войниците бѣха принудени по цѣли дни да лежатъ въ окопите си, безъ да могатъ да мръднатъ отъ мѣстата си, понеже сърбитѣ зорко наблюдаваха позицията ни и не пропускаха да стрелятъ дори и по отдѣленъ човѣкъ, иоето безспорно гнетѣше духа на бойците, макаръ той да бѣ добре подхраненъ отъ последните успѣхи.

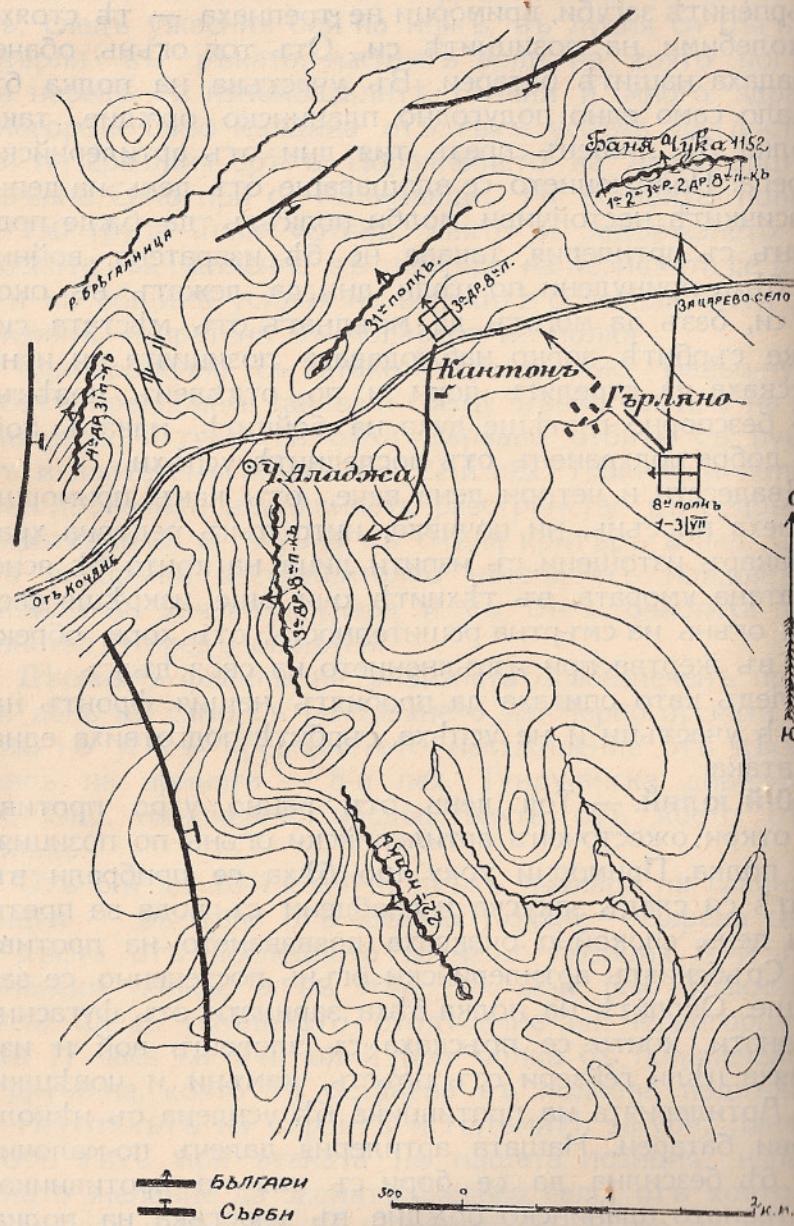
Двадесетъ и четири дена вече, отъ какъ приморци не знаеха ни сънъ, ни почивка, нито пъкъ редовна храна. Макаръ изтощени, съ изпити лица, на които бѣ ясно отпечатана умората, въ тѣхните очи още изкрѣше свещения огънь на смъртна решителностъ, отъ хора, обрекли се въ жертва при изпълнението на своя дѣлъ.

Следъ като опитаха да пробиятъ нашия фронтъ на другите участъци и не успѣха, сърбитѣ подготвиха една нова атака.

10-й юлий. — Тоя денъ отъ ранно утро противникъ откри ожесточенъ артилерийски огънь по позицията на полка. Приморци току що бѣха се прибрали въ окопите си следъ закуска и снабдени съ вода за презъ цѣля денъ, спокойно очакваха появяването на противника. Срѣбскиятъ артилерийски огънь постепенно се заливаше. Окопите на полка бѣха заринати отъ фугасните гранати, които се прѣскаха съ зловещъ вой и изхвирляха цѣли гейзери отъ прѣсть, камъни и човѣшки тѣла. Артилерията на противника бѣ усилена съ нѣколко нови батареи. Нашата артилерия далечъ по-малочислена бѣ безсилна да се бори съ тая на противника. Единственото планинско оръдие въ участъка на полка бѣ унищожено и командирътъ му, подпоручикъ Наковъ, бѣ тежко раненъ въ главата. Сега срѣбската артилерия отъ нищо не обезпокоявана, избираше спокойно своите

Схема

За боеветѣ отъ 4^и до 11^и Юлий 1913 год.

цели, стреляйки като по мишени и засипваше окопитѣ съ близантни гранати.

Още отъ сутринта (къмъ 8 часа), срещу участъка

на полка, бѣ наблюдавано прехвърлянето на много сръбски части¹⁾.

Положението бѣ критическо, но заповѣдъта на началника на дивизията гласѣше, че позицията трѣбва да се държи до последна крайност; и приморци, схващайки неїното голѣмо значение, бѣха решени на смърть. Като твърда скала тѣ стояха непоколебими въ своите окопи, готови достойно да посрещнатъ противника. Следъ всекия артилерийски огънь, счель своята огнева подготовка за завършена, противникътъ въ гжсти вериги ѝ насочи срещу позициите на полка (въ центъра) и брешу тия на 22-и пех. Тракийски и 31-и пех. Варненски полкове. Ротитѣ отъ 22-и пех. Тракийски полкъ, замахащи позиция въ лѣво отъ полка, наблюдаваха опасното положение на приморци. По заповѣдъ на своите офицери, игнорирали врага предъ себе си, който бѣ още доста далечъ и застанали прави въ окопитѣ си, тѣ почнаха да обстреляватъ въ флангъ сръбските вериги. Съ това тѣ ограничиха стремителното имъ настѫжение²⁾. Къмъ 11 часа сърбитѣ бѣха вече на около 100 крачки отъ окопитѣ. Въ тоя моментъ, когато сръбската артилерия прекрати своя огънь, за да не поражава своите, приморци, използвайки момента, съ грѣмко „на ножъ“ и „ура“ се хвърлиха стремително въ контъръ атака; тѣхниятъ повикъ се поде отъ цѣлата бойна линия и всичко се втурна смѣло напредъ, сметайки всичко предъ себе си. Сърбитѣ бѣха прогонени — тѣ отстъпиха понасяйки грамадни загуби. Въ тая контъръ атака взеха участие и по една дружина отъ 21-и пех. Срѣдногорски и 50-и пех. полкове.

Разярени отъ своя неуспѣхъ сърбитѣ отправиха новъ накупелъ срещу българските позиции. Нови подкрепления попълниха тѣхните редове, носейки съ себе си кураж за нова борба. Явно бѣ, че сърбитѣ се готвятъ за нова атака. Но приморци, макаръ и претърпѣли голѣми загуби въ войници и офицери, съ нова вѣра въ собствените си сили се готвѣха и тоя путь за достойна разплата.

Въ 17 часа артилерийскиятъ огънь на противника достигна своето крайно напрѣжение. Въ 18 часа сър-

¹⁾ Хр. Захареновъ, подполк. о. з. — „История на 22-и пех. Тракийски полк.“ Ч. I.

²⁾ Пакъ тамъ — Ч. I. — Стр. 362.

битѣ се понесоха отъ ново въ атака, но и тоя пѫть приморци съумѣха да имъ дадатъ добъръ урокъ. Стримително и съ ожесточение тѣ се хвърлиха отъ ново „на ножъ“ и ги заставиха да отстѫпятъ, стелайки земята съ трупове. Успѣхъ бѣ отбелязанъ и при съседнитѣ части, които съ сѫщия героизъмъ отстояваха своите позиции, притежпявайки порива на врага.

Боятъ на Калиманскитѣ позиции ще остане памятъ за историята на полка. Приморци, макаръ и изтощени физически отъ дългитѣ и ожесточени борби, но тѣ, бодри духомъ, съ проявения героизъмъ и себеотрицание, запазиха своите позиции. Съ това тѣ посочиха на врага, че неговиятъ маршъ на изтокъ е сигурно препрѣченъ отъ острието на тѣхнитѣ ножове. Съ смѣлия си и юначентъ отпоръ, приморци сломиха упорството на врага и изпариха срѣбската самонадѣяностъ, сочейки на цѣлъ свѣтъ, че въ защита на своето, съ кръвъ и усилие придобито право, освѣтено отъ лжча на една света кауза, приморецъ знае достойно да мре.

Презъ тоя денъ срѣбскиятъ престолонаследникъ Александъръ е посетилъ частитѣ действуващи срещу 7-а пех. Рилска дивизия и на всички войници е обещавалъ, че тѣ ще бѫдатъ разпуснати по домоветѣ си веднага съ заенане на Царево село. Съ това може да се обясни особенія настѫпателенъ поривъ на сърбите презъ тоя денъ, а заедно съ това да се види и какво значение сѫ давали сърбите на тая посока. При все това, обаче, макаръ и понесли грамадни жертви, тѣ не отбелязаха никакви особени успѣхи.

11-й юлий. — Следъ кръвопролитния бой издържанъ съ достоинство отъ полка, дружинитѣ намалѣха числено твърде много. Макаръ и доста разстроени, въ тоя денъ тѣ заемаха позиция въ следния редъ: *дъсенъ участъкъ* — 2-а дружина на подполковникъ Петровъ; *львъ участъкъ* — 1-а дружина на майоръ Божиловъ; 3-а дружина на майоръ Николовъ, съ 9-а, 10-а и 12-а роти бѣше въ полкова подръжка задъ 2-а дружина, като 11-а рота бѣ разположена на позиция на *львия* флангъ на 2-а дружина.

Още отъ сутринта се завърза ожесточенъ бой по цѣлата линия. Срещу фронта на дивизията настѫпваха Моравскитѣ дивизии I-и и II-и позивъ. Срѣбскитѣ гранати

отново заораха окопитѣ на полка изтръгвайки нови жертви отъ разреденитѣ и безъ това роти на приморци. Загубитѣ ставаха голѣми. Ротитѣ отъ дѣсния флангъ, гдѣто натиска бѣ особено силенъ и упоритъ, се принудиха да подирятъ закрила въ по-заднитѣ — резервни окопи.

Силата на артилерийския огнь, тоя пѫть бѣ насоченъ срещу 31-й пех. Варненски полкъ, който къмъ 10 часа бѣ принуденъ да отстѫпи. Вследствие на това фланга на 2-а дружина отъ полка остана откритъ и изложенъ на силния обстрѣлъ на противника. Ротитѣ отъ дружината, заедно съ 11-а рота, която бѣ въ подръжка се сѫщо разколебаха и се увлѣкоха въ отстѫплението. Момента бѣ критически, но опасността бѣ навреме схваната отъ подполковникъ Петровъ, който замѣстваше заболѣлия командиръ на полка. Той заповѣда на началника на полковата подръжка, майоръ Николовъ, бѣзъ да подкрепи 2-а дружина. Майоръ Николовъ, обаче, който отъ сутринта, по заповѣдь, бѣ подкрепилъ 1-та дружина на лѣвия флангъ съ 9-а и 10-а роти, щомъ забеляза колебанието на 2-а дружина, безъ да чака заповѣдь, съ дветѣ си роти се понесе къмъ застрашения флангъ. Положението ставаше твърде сериозно. Ако сърбите успѣха да се затвърдятъ на позициите на 2-а дружина, положението на приморци ставаше неудържимо. Момента налагаше бѣзъ и решителни действия. За да се ориентира по-добре, майоръ Николовъ изпрати патрули, които да разузнайтъ, дали сърбите сѫ заели вече окопитѣ на 2-а дружина. Патрулътъ воденъ отъ подпоручикъ Холевичъ, успѣ да се доближи до 10-а рота на капитанъ Пановъ, който продължаваше още да се дѣржи храбро на позицията си. Сѫщиятъ донесе, че сърбите сѫ едва на нѣколко крачки отъ напуснатите окопи. Следъ като получи тия сведения майоръ Николовъ, въпрѣки ураганния огнь се хвърли стремително „на ножъ“ и изтласка сърбите съ голѣми за тѣхъ загуби въ дола, като задържа по тоя начинъ висотата. Съ тоя смѣлъ подвигъ положението на дѣсния флангъ бѣ отново закрепено.

Тоя неуспѣхъ ожесточи твърде много сърбите; загубата на тая тѣй важна висота, въ момента, когато тя бѣ почти въ тѣхни рѣце, ги накара да удвоятъ силата на своя огнь по нея. Командирътъ на 3-а дружина, за да

избѣгне лишнитѣ загуби, изтегли ротитѣ въ резервнитѣ окопи, а въ преднитѣ окопи остави само наблюдатели. Въ сѫщото време и отстѣпилитѣ отъ 2-а дружина роти, окуражени отъ подполковникъ Петровъ, се върнаха и заеха мѣстата си на позицията.

Къмъ 14 часа, въ подкрепа на полка, пристигнаха две дружини отъ 50-й пех. полкъ, които се изпратиха въ подкрепа на двата фланга, а две роти отъ тѣхъ бѣха оставени въ полкова подръжка.

До вечеръта сърбитѣ предриеха още нѣколко атаки, но контрѣръ атакувани тѣ биваха всѣкога отбивани съ значителни загуби отъ висотата. Въ 21 часа една дружина отъ 32-й пех. Загорски полкъ, подъ команда на майоръ Колчаковъ, смѣни ротитѣ отъ предната линия, следъ което полкътѣ се оттегли въ подръжка, а находящитѣ се на позицията дружини отъ 50-й пех. полкъ бѣха върнати назадъ — въ маневрени войски на дивизията.

Ето какъ командирътъ на 12-а пех. Лозенградска дружина отъ Мак. Одр. оплъчение, който е наблюдавалъ боя презъ тоя денъ при 2-а Преславска бригада, го описва въ своя дневникъ:

„Сърбитѣ пакъ бомбардираха Капитанска чука. Батареята на нашия участъкъ се премѣсти задъ лѣвия ни флангъ и съ огъня си обстреляше сърбитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Брѣгалница. Въ 4 ч. сл. пладне бомбардировката на сѫщата височина достигна максималния си размѣръ и сърбитѣ се понесоха въ атака. Силниятъ адски огънь въ началото разколеба нашата пехота, която заемаше височината и почна да отстѣпва, обаче, скоро биде повърната на мѣстото си и отблъсна всички атаки на сърбитѣ. Нашата батарея стреляше по настѫпващите сърби и за забелязване бѣше, че само единъ сполучливъ падналъ снарядъ отъ нашата артилерия, по срѣбската верига, ги обрѣщаше въ бѣгство, когато нашата пехота тѣрпѣше цѣлъ денъ такъвъ адски огънь отъ всички батареи на сърбитѣ, които стреляха флангово и съ гаубици. Отъ нашата позиция цѣлиятъ денъ се виждаше Капитанска чука обвита въ пушекъ. Не е възможно да има жива душа на тая чука, си казаха наблюдателитѣ, обаче, указа се, че останалитѣ живи наши пехотинци стояха въ окопитѣ и

отблъскаха всички атаки на сърбитѣ. Твърда българска душа! Честь и слава на тия юнаци, защитници, които ще могатъ да разказватъ, че на 11-й юлий 1913 г. сѫ защищавали Капитанска чука. Тази упоритост на нашия войникъ навѣрно е поразила и сърбитѣ, понеже не е възможно да се прослави пехотата съ по-голѣма самоотверженост отъ тази, която шепа наши войници показаха днесъ на Капитанска чука. На нашия участъкъ нѣмаше нищо особено.“

За проявения героизъмъ и безпримѣрно сеbeотрицане Н. В. Главнокомандуващиятъ награди всѣка рота съ по 20 кръста за храбростъ, а командуващиятъ съединениетѣ армии обяви своята безкрайна благодарностъ на всички части за юначното имъ и славно дѣржане презъ забравимите дни. Въ тая заповѣдь, се казваше, 4-а армия ще пожене славата на спасителка на отечеството съ своя героизъмъ въ тѣзи твърде тежки за отечеството времена. По-нататъкъ той изказваше пожеланието, щото славнитѣ чинове отъ 4-а армия, отъ редника до генерала, да развиятъ до крайна степень сѫщото упорство, като преобрънатъ позициите си на непревземаеми и възвисяващи духа си въ недосегаема степень, за да могатъ единъ денъ да заслужатъ високата честь да бѫдатъ наречени „спасители на Отечеството.“

Презъ сѫщия денъ се получи заповѣдь и отъ началника на 7-а пех. Рилска дивизия, отправена къмъ всички части, влизаващи въ състава ѝ, която гласѣше:

Офицери, подофицери и войници,

Отъ многочисленните поздравления, които съмъ получилъ отъ България, по случай юнашкото Видѣржане до сега въ борбата съ вѣроломния врагъ, се вижда, че въ тѣзи сѫдбоносни за отечеството времена погледитѣ на цѣла България, царь и народъ, сѫ обрънати къмъ Васъ. Всички съ вѣра гледатъ на Васъ като на гранитъ, въ който ще се разбие врагътъ. Вашитѣ мѣжи и изтезания сѫ известни на Царя й Отечеството, напрѣгнѣте още малко всичкитѣ си сили, за да довършимъ окончателно разбития вече неприятель Следъ това ще си отидемъ спокойно по домовете си. Сега на работа! Бѫдете здрави и храбри юнаци! Богъ е съ Васъ!“

Сръбската III-а армия претърпѣ неуспѣхъ; нейното настѫжение бѣ спрѣно; тя продължаваше упорито да иска, щото 3-а гръцка дивизия¹⁾ да атакува Голакъ—Царево село, за да подпомогне настѫлението ѝ. По донесение, обаче, на генералъ Дамияносъ, командуващъ групата 3-а и 10-а гръцки дивизии, самъ, безъ да бѫде подкрепенъ, поради разтегнатия си фронтъ, не можеше да изпълни тази задача²⁾.

Въ боеветѣ на 10-и и 11-и юлий отъ срѣдата на приморци се дадоха нови скжпи жертви; убити бѣха: командиритѣ на 1-а и карт. роти кап. Бояджиевъ Ст. и капитанъ Пенчевъ Ив. и възводнитѣ командири, подпоручицитѣ: Мутафовъ П., Илиевъ Ст. и Петровъ Хр. Цанковъ и 95 долни чинове, а ранени: командира на 3-а дружина, майоръ Николовъ, командиритѣ на 13-а и 3-а роти капитанитѣ: Тодоровъ и Поповъ; поручицитѣ, к-ри на 12-а, 6-а и 7-а роти: Жечевъ, Дервентски и Малѣевъ Вл. и възводнитѣ командири, подпоручицитѣ: Поповъ В., Михайловъ Б., Ненковъ Хр., Богоевъ Б., Чолаковъ Ат., Вакъвчиевъ, Петровъ Пр., Савовъ Хар. Хр., портупей-юнкеръ Узуновъ и 409 долни чинове.

Гърцитѣ и презъ тоя денъ продължиха своето настѫжение къмъ Царево село. Положението на лѣвия флангъ на 7-а пех. Рилска дивизия ставаше опасно. Вследствие това последва заповѣдь отъ командуващия армията, споредъ която, дивизията, заедно съ Мак. Одр. опълчение, трѣбаше да отстѫпятъ и заематъ позиция на старатата ни граница отъ Сива-кобила до Черната-скала. Тая заповѣдь, обаче, бѣ придружена отъ следната уговорка: „Да се чака нова телеграфна заповѣдь за изпълнението ѝ“. Въ 12 часа и 20 мин., се получи втора заповѣдь отъ сѫщия, която гласѣше: „Използвайте 52-и пех. полкъ, който Ви иде на помощь. Дръжте се на всѣка цена, иначе не могатъ се предвидятъ последствията“.

Въпрѣки постигнатитѣ успѣхи, обаче, общото положение на България, следъ намѣсата на Ромъния въ войната и нарушенитѣ отъ страна на турцитѣ постановления на сключения съ нея следъ войната договоръ, ставаше отъ денъ на денъ все по-застрашено.

¹⁾ Командувана отъ ген. майоръ Дамияносъ.

²⁾ Ген. лейт. Викт. Дусманисъ — „Войната на съюзниците Гърци, Сърбия и Черна гора противъ България въ 1913 г.“.

ГЛАВА III.

Нашедствието на турцитѣ и ромънцитѣ. Последнитѣ сражения. Примирието. Мирътъ. Завръщането на полка. Демобилизацията. Заминалане на полка за турската граница.

Когато българската армия проявяваше геройски усилия въ войната срещу Турция, за устѣшното завършване на подетото съюзнишко дѣло, нейнитѣ съюзници ѝ сплетоха мрежа отъ коварство и подлостъ. Измамена и разбойнически ограбена, за да защити своето, тя се реши на отчаяна самоотбрана, изправяйки се съ цѣля си рѣстъ срещу сърби, гърци и черногорци. Въ устроената срещу българитѣ засада бѣ привлечена и съседката ни, Ромъния, която заслѣпена отъ желанието за ефтина териториална придобивка, поощрена въ тоя си стремежъ и отъ официална Русия, на 28-и юлий, кичейки се съ етикета на „омиротворителка“ насили нашитѣ граници съ цѣлата си мобилизирана армия и се отзова въ нашия незащищенъ тиль. Намѣрила изъ болниците въ градовете само болни и ранени войници и тукъ тамъ само слаби допълняющи части, които бѣха получили заповѣдь отъ главната квартира да не указватъ никаква съпротива срещу ромънското нашествие, тя, безъ да грѣмне дори пушка, завладѣ почти цѣла северна България, прекъжна желѣзоплатнитѣ съобщения и оплячкоса хранитѣ на мирното население, като лиши по тоя начинъ армията отъ провдоволствие. Следвала въ своя „победоносенъ маршъ“ отъ клетвитѣ на старци и жени тя се яви и предъ слабо защитената ни столица.

Приморци въ това време водѣха ожесточени сражения на Калиманските позиции, отстоявайки честта на България. Вестъта за неокачествимата постѣжка на се-

верната ни съседка достигна до тъхъ; тъ знаеха вече, че бащините имъ огнища съ потъпкани, че имотите имъ съ ограбени, че най-скжпото имъ — семейната имъ честь, е изложена на поругание. Злоба завладѣ тъхната душа. Съ по-голъма упоритостъ вече тъ защищаваха южните предѣли на своето отечество отъ нашествието на вѣроломните ни съюзници,

Историята не познава по-безчестно и по-срамно нападение отъ това, което извѣрши Ромъния. Заловила се въ юдинското хоро на сърби и гърци, тя дебнишкомъ, като последенъ вулгаренъ разбойникъ, заби ножа въ гърба на България, тогава когато последната изнемоглаше въ непосилна борба.

По тоя начинъ тя спаси сърби, гърци и черногорци, принуждавайки България съ заплаха, да спре борбата, въ единъ моментъ, когато сръбските сили бѣха изчерпани, а гръцката армия бѣ поставена въ положение на страшна безизходностъ, очаквайки пъленъ погромъ.

Но политиката не познава ни разумъ, ни чувства. Ромъния, недоволна отъ отстѫването ѝ на цвѣтущия чисто български градъ Силистра, предявии нови претенции и съ Букурещкия миръ заграби най-плодородната часть отъ Добруджа. Войските на тая псевдокултурна държава, следъ като грабиха и безчестиха на воля, съ подписването на Букурещкия миръ, си тръгнаха претоварени съ плячка. Тъ не пощадиха ни добитъкъ, ни врати и прозорци на здания.

Ромъния записа въ историята единъ позоръ, който винаги ще я срами; тя не закъснѣ даувѣковечи „подвига“ си и съ съответенъ орденъ красенъ съ високопарния надписъ: „Отъ Карпатите презъ Дунава на Балканите“ — неблагоразумие, което подхранваше злобата и което зле характеризираше авторитетъ му.

* * *

Турция, на която не бѣха чужди появилите се разногласия между съюзниците, следъ подписването на договора въ Лондонъ, постѫпи много хитро. Тя не демобилизира своята армия, и следъ като попълни загубите си отъ хора и материали, чакаше удобния моментъ, за да си възвѣрне частъ поне отъ загубеното. И този моментъ не закъснѣ да ѝ се представи. Когато България се вкоп-

чи въ отчаяна борба съ своите бивши съюзници, тя почна да се готви за настѫпление. Окуражена отъ нахлуването на Ромъния, макаръ и да бѣ подписала вече договора въ Лондонъ, отказвайки се отъ поетите си задължения, на 30-и юни, само два дни следъ ромънското нашествие, Турция настѫпи съ войските си отъ Чаталджа и Булаиръ, срещу слабите наши погранични войски, оставени въ Тракия.

Тая постѫпка на Турция бѣ лишно доказателство, че правото е въ силата и че договорите се превръщатъ въ листъ книга, ако заинтересованата страна не е въ състояние да ги защити ефикасно. Въ тоя моментъ вниманието на българското главно командуване бѣ погълнато въ борбата противъ сърби и гърци. То бѣ поставило всичко въ действие и не разполагаше съ свободни войски, които да може да противопостави на ромънското и турско нашествия. Малкото свободни войски, съ които разполагаше му бѣха необходими за подкрепа на войските, действуващи на Македонския фронтъ и за защита на столицата, която вече се застрашаваше отъ приближилата я ромънска армия.

Настѫпилите въ нѣколко колони турци, безъ да срещнатъ съпротива, въ продължение на 10 дни успѣха да окупиратъ всичката си изгубена територия въ Тракия и достигнаха Одринъ, завладянъ съ толкова кървави усилия. Слабиятъ одрински гарнизонъ, следъ като указа известна съпротива на редъ последователни позиции между Одринъ и Свиленградъ, най-после бѣ принуденъ да се оттегли задъ старата граница, до която спрѣ и турското настѫпление.

По-голъмата часть отъ българското население, изплашено отъ новото турско нашествие, напусна своите родни огнища и въ бѣгъ подири спасение въ старите предѣли на България. Останалите сънародници, които имаха куражъ да останатъ тамъ, въ последствие, измъжчани отъ турци и гърци, изоставяйки своя имотъ и покъщнина плячка на подтиесниците си, се принудиха покъсно да избѣгатъ и подирятъ сѫщо приютъ въ наша територия.

България, почнала войната самоувѣрено, съ голъми изгледи за успѣхъ, съ намѣсата на Турция и Ромъния губѣща почва; за нея ставаше ясно, че включена въ ог-

нения обръчъ на опълчилитѣ се срещу нея армии на петъ държави, неминуемо ще изгуби войната. Ето защо тя поиска прекратяване на военниятѣ действия и почвава преговоритѣ за миръ. Това нейно искане, обаче, първоначално не бѣ прието. Но гръцката армия увлечена въ преследването на слабата наша II-а армия, достигна линията Беязъ тепе — Занога — Руханъ — Церово — к. 1378 (ю.-и. отъ Гор. Джумая) гдето на единъ фронтъ отъ 40 кlm. бѣха развѣрнати осемъ дивизии. Тѣ бѣха задръстени между непристъпни планински масиви и обкръжени въ Кресненското дефиле. Гърция я грозѣше пълна катастрофа, и нейния главнокомандуващъ Константинъ, който се стремѣше да достигне славата на Василия Българоубиеца, се почувствува изправенъ предъ пъленъ позоръ. Тогава съюзенитѣ врагове побѣзаха да я спасяватъ като се съгласиха за прекратяване на военниятѣ действия. Гръцкиятъ президентъ, Венизелосъ, следъ получаването на 16-й юлий телеграмата на Константина да бѣрза съ сключването на мира, поради безисходното положение, въ което се намира армията му¹⁾, съ първия влакъ пристигна въ Букурешъ и още съ пътническата си чанта въ ржка побѣзра да подпише примирето.

* * *

Последни сражения. Сключване на примерието.

Следъ претърпенитѣ загуби, въ боеветѣ на 10-и и 11-й юлий, полкътѣ бѣ сведенъ въ дведружене съставъ отъ по три роти, като цѣлиятъ полкъ броеше всичко 1080 бойци.

Днитѣ 12-й, 13-й и 14-й юлий минаха въ затишие. Сърбитѣ, поради неуспѣхитѣ си презъ последнитѣ дни, не се решаваха наново да атакуватъ нашите позиции, а се ограничиха само да обстрѣлватъ съ рѣдъкъ артилерийски огънь позициитѣ на полка. Тѣхниятъ планъ да подадатъ ржка на гръцката армия нѣкѫде къмъ Дупница, поради упорството на българитѣ се завѣрши съ крахъ; и сега, претърпѣли тежки загуби, изморени и духомъ сломени, тѣ възлагаха надеждитѣ си на ромънитѣ, за да ги избавятъ отъ безисходното положение, въ което бѣха попаднали.

¹⁾ Телеграмата на стр. 216 — Дусманисъ. — „Войната на съюзниците Гърция, Сърбия и Черна гора противъ България въ 1913 г.“.

Въ това време положението на другитѣ армии бѣ следното:

I-а армия следъ ромънското настѫпление напустна северо-западна България, като остави гарнизони въ Видинъ и Бѣлоградчикъ и бѣрзо се превозваше на югъ за усилването на II-а армия.

III-а армия се върна на мястото отъ гдѣто бѣ настѫпила и получи назначение да съдействува за отбраната на столицата.

V-а армия преграждаше здраво посоката Куманово — Егри-Паланка — Кюстендилъ — София, като се бѣ здраво укрепила по старата гранична линия.

IV-а армия следъ като спрѣ настѫпението на сърбите по най-важната посока, се залови здраво да укрепи своите позиции. Нейниятъ лѣвъ флангъ бѣ засиленъ и държеше здраво Голакъ-планина, която бѣ врѣзана между сърбската и гръцки армии.

II-а армия, която до сега постепенно стѣсняваше фронта си и все по-упорито противодействуваше на гръцкото настѫпление, изтощена отъ упорититѣ ариергардни боеве, бѣ дошла до невъзможност да преодолѣе последнитѣ склонове на Малешевската планина и Пиринъ, за да се спусне къмъ Горна-Джумая и Дупница. Къмъ това време, обаче, къмъ Горна Джумая вече почнаха да пристигатъ първите подкрепления отъ състава на I-а армия, съ помощта на които II-а армия предприе контъръ ударъ, съ който бѣ компрометирано гръцкото настѫпление.

Въ Самоковъ сѫщо пристигнаха частитѣ отъ 9-а пех. Плѣвенска дивизия (4-й, 33-й и 34-й пех. полкове), на които се възложи да наблюдаватъ проходитѣ между в. Бѣлмекенъ и Царевъ върхъ въ Рила планина.

На границата при Якоруда отъ частитѣ на 11-а пех. дивизия, усилена съ допълняющи и опълченски части отъ 2-а пех. Тракийска дивизия, се формира Родопскиятъ отрядъ, на който се възложи да заеме и отбранява проходитѣ на Родопитѣ, между рѣкитѣ Марица и Мѣста, и да запази южна България отъ неприятелско нахлуване.

Предъ грозящата за страната ни опасностъ, обладани отъ новъ неочакванъ духовенъ подемъ, тогава, когато враговетѣ бѣха протегнали, следъ упорити боеве, ржка къмъ озрѣлия вече плодъ, войници и подофицери

напънха мисци и срещу призрака на едно вражеско нахлуване въ предългите на родината ни, което щеше да сведе до нула досегашните имъ бойни заслуги, при избликъ отъ патриотизъмъ, борците застанаха като не-преодолима преграда, решени на отчаяна защита.

За по-успешно ржководство на операциите, срещу гръцката армия, II-а, IV-а и V-а армии, на 14-й юлий бѣха подчинени на едно командуване.

* * *

На 15 юлий полкътъ бѣ смѣненъ на позицията отъ 52-й пех. полкъ и късно, следъ полунощъ, се оттегли, като на следния денъ въ 2 часа се установи на бивакъ при Баньо-чука планина. Тукъ той остана за твърде късно време. Къмъ 13 часа получи заповѣдъ да застане задъ участъка на 1-а бригада отъ 7-а пех. Рилска дивизия и тоя на 3-а бригада отъ 2-а пех. Тракийска дивизия, които чакаха нови сръбски атаки. Едва що пристигнали на назначеното имъ място и къмъ 18 часа последва нова заповѣдъ: полкътъ да се оттегли северно отъ с. Търсино, гдето да се установи задъ 26-й пех. Пернишки полкъ. Тукъ полкътъ остана до сключването на мира.

На 18-й юлий, сутринта, съ телеграма отъ щаба на армията се съобщи, че: „Бакурешката конференция на делегатите реши да се прекратятъ военните действия днесъ, на 12 часа по пладне, по срѣдно европейско време“.

Следъ това бѣ установено петъдневно примирие между воюващите страни. Сключването на примирето бѣ посрещнато съ облегчение и отъ нашите противници.

Сега вече, следъ толкова усилена бойна работа, се даваше възможност на отрудените бойци, да си отдъхнатъ. Взеха се мѣрки за редовното хранене на войниците и за обучението на младите войници — артилеристи, които бѣха изпратени отъ 5-а пех. Дунавска дивизия за попълване загубите на полка.

Въпрѣки произвежданите занятия, времето на бивака вървѣше твърде мудно. Резултатътъ отъ тѣхните усилия се предвиждаше и въ тѣхъ се породи разочарование по отношение смисъла на по-нататъшната борба; всичко това измѣчваше войнишката душа, като намираше отражение и по тѣхните лица.

На 22-й с. м. временното примирие бѣ продължено

още съ три дни — до 26-й с. м. 13 часа. Следъ изтичането на тоя срокъ, то бѣ отново продължено до окончателното сключване на мира.

Най-после, следъ нѣколко дневно мѫчително очакване, се тури край на тягостното положение. На 28-й юлий бѣ съобщено,¹⁾ че мирътъ е подписанъ въ Бакурешъ и че още на следния денъ полкътъ трѣбва да тръгне на пѣх за България. Тая новина, която при други обстоятелства би ентусиазирала всички, се посрещна твърде безразлично; ни шумъ, ни веселба, нито пѣкъ стонъ отъ болка издаде наранената българска душа отъ условията на неблагоприятно сключения миръ, които условия по невидимите пѣтища на войнишката връзка бѣха достигнали и до последния войникъ. Честолюбието на всички бѣ засегнато и въ душата на всички се затай злоба отъ сторената въ Бакурешъ велика неправда. Покитенъ бѣ плода на българските усилия.

Войната свърши. Заобиколена въ крѣгъ отъ врагове, които благодарение на своята многочисленост се счетоха за победители, на България въ Бакурешъ, бѣха продиктувани условията за мира и тя бѣ принудена да ги приеме. Тукъ, по пѣх на неправдата, се освети едно международно грабителство, жертва на което стана малката но героична България, оная България, която, чиста отъ задни помисли, вложи свръхчовѣшки усилия и даде безброй човѣшки жертви въ Тракия и Македония за постигане поставената обща високоблагородна цель — даруването свободата на поробените ни сънародници. Ето по какъвъ начинъ върху плещите на измамена България се изгради щастието на нейните врагове.

България, освенъ че губѣше почти всички земи принадлежащи й по договоръ, следъ нанесената на Турция победа, но изгуби голѣма частъ и отъ собствената си територия въ Добруджа. Българскиятъ народъ ясно виждаше, че е ограбенъ; но, заобиколенъ на всѣкїдже отъ врагове, не му оставаше, освенъ да се примери съ сѫдбата си. Свивайки своите победни знамена, той затай въ себе си мисъльта, че ще дойде денъ, въ който правото ще възвѣржествува и България озарена отъ лжъ на щастие, ще си възвѣрне това, което е изгубила.

¹⁾ По телефона.

Така злополучно завърши тая война, въ която приморци се биха храбро и самоотвержено и независимо отъ нейния краенъ успехъ, отбелязаха прояви, които достойно ще красятъ страниците на тъхната история. Проявениетъ отъ тъхъ себеотрицание, героизъмъ и желѣзна дисциплина, подхранвани отъ дълбока любовь къмъ отечеството, ще служатъ за примѣръ и нагледно ще сочатъ на всички тия, които ще черпятъ поука отъ тъхъ, кой е пътятъ, по който може да се изгради щастието на родината.

На 28-и юлий правителството взе решение за обща демобилизация, като подъ знамената се оставиха само последнитъ четири най-млади набора. Министерското постановление за това се съобщи веднага на главната квартира, която още същия денъ го предаде на войсковите части за изпълнение. Началникътъ на 7-а пех. Рилска дивизия, следъ като даде своите наредждания въ тоя смисълъ, издаде къмъ всички части, които въ тия епични боеве действуваха подъ негова команда и които прибавиха нови прославени имена къмъ българския победенъ наизъ, следната благодарствена заповѣдъ:

ЗАПОВЪДЬ

по 7-а пех. Рилска дивизия

28-и юлий 1913 г. Бивакъ Баньо-чука пл.

Храбри рилци, преславци¹⁾, черноморци, срѣдногорци, войници отъ 52-и пех. полкъ, артилеристи и пионери,

Мирътъ съ нашите коварни врагове е сключенъ. Съ него се тури край на едномесечната ни героична борба съ неприятеля, който искаше да ни смаже и да отнеме всичко онова, което Вий съ кръвъта си бѣхте придобили за България. Нашите бивши съюзници искаха да ни прогонятъ, да навлѣзатъ въ предѣлитъ на милото ни Отечество и тамъ да ни диктуватъ позоренъ миръ. Обаче, надеждите имъ се осуетиха. Вий се противопоставихте, като гранитна скала, о която бѣснитъ му атаки се разбиха. Цѣлъ месецъ неприятеля напрѣгаше безуспѣшно всичките

²⁾ Отнася се за 8-и и 31-и пех. полкове.

си сили да Ви отблъсне и винаги отстѫпваше съ голѣми загуби.

Хвала вамъ истински герои. Вие спечелихте благодарността на Царя и Отечеството и тѣ вѣчно ще Ви бѣдатъ признателни.

Като си отидете по домоветъ и се предадете на мирни занятия, разказвайте на близни, на младото поколѣние, вашите геройски подвизи. Нека тѣ черпятъ отъ тъхъ сили и мощь, за да възвеличатъ още повече България и нейната храбра армия.

Като отправямъ заслужената похвала на всички войници, които взеха участие, подъ мое началство, въ всички знаменателни боеве срещу сърбите, справедливостта го изисква отдѣлно да изтъкна голѣматата заслуга, която принесоха всички артилеристи за разбиването на неприятеля. Храбритъ артилеристи съ хладнокръвие и чудно самопожертвуване пращаха смърть въ неприятелските редове. Заслугата на артилеристите въ всички боеве е голѣма. Тамъ се дѣлжи въ голѣма степень разбиването на неприятеля.

Храбри юнаци — офицери, подофицери и войници.

Отъ името на Царя и Отечеството ви благодаря и ви поздравлявамъ като побѣдители надъ вѣковнитъ врагове. На всички тия, които ще си отидатъ по домоветъ, като запасни, пожелавамъ свѣтло бѫдеще въ мирните занятия, за да закрепятъ духа на Отечеството си. На тия, които оставатъ на служба, препоръчвамъ да напрегнатъ всички физически и интелектуални сили, за да се създаде още по-силна армия, която ще има да решава още много велики задачи на България.

Началникъ на дивизията

Генералъ-майоръ Тодоровъ.

Тая заповѣдъ бѣ последвана отъ Височайша такава, издадена отъ досегашния главнокомандуващъ на българската армия, Негово Величество Царя, памятна по свое то съдѣржание за всички участници въ тая братоубийствена война, създателитъ на която вплетоха въ нея въ еднакъвъ размѣръ и egoизма и подлостта:

**ВИСОЧАЙША ЗАПОВЪДЬ
по действующата армия**

№ 120

28-й юлий 1913 год. ст. София.

Офицери, подофицери и войници.

На провидението било угодно щото нашето отечество и ний, българското славно воинство, да изпиемъ горчивата чаша на войната до дъно. Преди 10 месеца вий, призовани отъ висшите интереси на отечеството, се спуснахте въ борбата съ самоотвержение достойно за единъ жизнеспособенъ и свободолюбивъ народъ. Вий развърнахте вашите знамена на свободата и скжсахте веригитѣ на робството. Въ боеветѣ при Селиолу, Гечкенлий, Лозенградъ, Бунаръ Хисаръ, Одринъ, Караагачъ, Люле-Бургасъ, Чаталджа и Булаиръ Вий удивихте свѣта съ вашата храбрость, дисциплина и други военни добродетели. Войната съ Турция се свѣрши съ пълно тържество на нашето оржжие. Вие възкресихте славата на Крума, Симеона, Самуила, Калояна и Иванъ Асѣня. Вашите подвизи ще се разказватъ отъ вѣкове въ вѣкове. Честь и слава вамъ за това. Вѣчна паметъ на загиналите герои.

Войници.

Въ минутата, когато трѣбаше да се завѣрнете въ своите жилища, настъ ни сполетѣ друга напастъ. Нашите съюзници, съ които имахме опредѣлени договори, ни измѣниха и поискаха да ни отнематъ това, което бѣше купено съ кръвъта на десетки хиляди герои. Възмутенъ отъ това вѣроломство, българскиятъ народъ отъ Дѣржавния Глава до последния скроменъ селянинъ и работникъ, не можеше да се помири съ такова ограбване. Нѣмаше да се намѣри патриотъ българинъ, който доброволно и безъ борба да се откаже отъ Битоля, Охридъ, Дебъръ, Прилѣпъ, Солунъ, Сересъ и другитѣ български земи, гдето живѣятъ наши родни братя. Предизвикани отъ наши съюзници, ние трѣбаше по неволя да

подемемъ тежката борба отъ ново. Тя би се увѣнчала съ успѣхъ, ако редъ непредвидени политически условия не ни парализираха силитѣ. Притиснати отъ всѣкажде, ний бѣхме принудени да подпишемъ Букурещкия миръ, защото нашето отечество не бѣше въ състояние, безъ рискъ да загуби всичко, да се бори съ всичкитѣ свои петь съседи. Изтощени и изморени, но не и побѣдени, ний трѣбаше да свиемъ своятѣ славни знамена за по-добри дни.

Славни войници!

Сега, когато вий напускате редовете на вашите доблестни полкове, Азъ считамъ за свой свещенъ дѣлъ, да ви изкажа отъ името на България моята сърдечна и дѣлбока благодарность за всички жертви, трудове и страдания, които пренесохте презъ тази гигантска борба. Нека Богъ ви награди за всичко направено отъ васъ, а историята и потомството ще сѫдятъ, оценятъ и отбележатъ съ златни букви вашиятѣ заслуги. Желая ви да се завѣрнете живи и здрави по домовете си и се предадете на вашиятѣ мирни занятия съ обновени сили и енергия. Нека около васъ да цѣвти свободата и народното благосъстояние. Разказвайте на вашиятѣ деца и внучи за доблестъта на българския войникъ и ги гответе за да довѣршатъ единъ денъ славното дѣло, което вий започнахте.

Сбогомъ славни юнаци и драги мои съратници".

На първообразното съ собствената на Него Величество ржка написано.

Фердинандъ.

Презъ тая война полкътъ загуби:

Убити: 8 офицери и 140 долни чинове;

Ранени: 26 офицери и 1042 долни чинове и безъ вѣсть пропаднали: 5 офицери и 549 долни чинове.

* * *

Завръщането на полка — демобилизация.

На 29-й юлий сутринята, полкътъ потегли отъ бивака си при с. Търсино и къмъ 20 часа пристигна и за-

ношува на бивакъ при с. Раково. На следната сутринъ той продължи движението си за гр. Кюстендилъ, гдето пристигна къмъ 16 часа и се установи на бивакъ до източната му окрайнина. Походът презъ този денъ бѣ доста труденъ, поради голѣмата горещина и обстоятелството, че движението се извѣрши по козя пѫтека презъ Осоговската планина, въ колона по единъ, което правѣше движениетобавно и уморително.

Въ гр. Кюстендилъ полкътъ бѣ посрещнатъ тържествено отъ официалните власти и гражданството, за които бѣ известно, че 8-и пех. Приморски полкъ заедно съ частите отъ 7-а пех. Рилска дивизия, на Калимански тѣ позиции, преградиха пѫтя на сърбите къмъ града имъ.

Денътъ 31-и юлий бѣ използванъ за почивка на хората. Всички патрони, дадени на рѣже въ хората, бѣха прибрани и предадени на коменданта на гр. Кюстендилъ. На следния денъ, 1-и августъ, дружините почнаха да се товарятъ по ешалонно на желѣзницата и се отправяха последователно презъ София за гр. Бургазъ. Пѫтуването се извѣрши въ 4 ешалона съ часове на тръгване: I-и ешалонъ — въ 14:30 часа; II-и — въ 15:45 ч.; III-и — въ 18:45 часа. Всичкиятъ обозъ, съставляващъ IV-и ешалонъ, тръгна на следния денъ. Причината, за да не тръгне полкътъ направо за гр. Варна, презъ северна България, бѣ чл. 6. отъ договора за миръ, споредъ който, ако нѣкой български градъ се укажеше окупиранъ отъ чужди войски, то съответната войскова част, квартирувала по-рано тамъ, трѣбаше да се изпрати въ старата територия на царството, отъ гдето да се върне въ гарнизона си чакъ следъ като бѫде изпразнена окупиранията зона; а Варна бѣ заета още отъ ромънски войски.

Пѫтуването по желѣзницата се извѣрши съ голѣми задръжки по гаритѣ. Съгласно получената презъ време на пѫтуването заповѣдъ, полкътъ вмѣсто въ гр. Бургазъ, на 4-и августъ спрѣ въ гр. Нова Загора и се установи на бивакъ северно отъ града. Тукъ веднага се пристъпи къмъ демобилизация на полка като бѣха уволнени всички войници до 33-и наборъ включително. Задържани бѣха само четири набора — отъ 34-и до 37-и набори вкл., които образуваха и наличния съставъ на полка. Отъ тия набори бѣха уволнени войници отъ отстѫпните на ромъните земи, неслужилите данъчни, които

бѣха повикани на служба, следъ общата мобилизация, войницитѣ отъ 36-и и 37-и набори, които трѣбаше да продължатъ образоването си и всички учители, числящи се къмъ 34-и и 35-и набори.

Сдаденото оржжие бѣ складирано въ казармитѣ на 32-и пех. Загорски полкъ и още сѫщата вечеръ първата група демобилизирана запасни, замина презъ Бургазъ за гр. Варна. Останалата част отъ запасните и по-голѣматата част отъ запасните офицери си заминаха на следния денъ, 5-и августъ, въ 10 часа, по сѫщия маршрутъ. Отъ гр. Бургазъ всички натоварени на парахода Варна, отъ Б. Т. Парадходно Д-во, въ 23 часа отплуваха за гр. Варна и на следния деня, въ 8 часа, стигнаха въ тоя градъ.

На 6-и августъ, по разпореждане бѣха уволнени и войницитѣ отъ по-младите набори, мѣстожителството на които оставаха въ новозаробената част на Добруджа, въ която, споредъ чл. 2 отъ Букурешкия договоръ, се включиха, подъ форма на поправка на старата граница, земите намиращи се северно отъ линията, която почва при гр. Тутраканъ и свършва при село Екрене на Черно-море.

Въ гр. Нова Загора, командирътъ на полка съ кратка напѣтствена речь, благодари на войницитѣ за отличната имъ бойна служба и проявените усилия за преуспѣването на подетото дѣло, пожела имъ щастливо завръщане по родните имъ огнища и мирна ползотворна дейностъ.

Въ Варна запасните войници бѣха тържествено посрещнати отъ гражданитѣ и официалните власти, съ кратка приветствена речь отъ кмета на града. Следъ това запасните на групи се отправиха по домовете си, гдето следъ единадесетъ месечна раздѣла ги чакаха съ затаенъ дъхъ тѣхните близки, за да имъ донесатъ радост и щастие съ своите грижи.

Следъ демобилизацията на полка, следъ като той прибра въ състава си и задържаните млади набори отъ разформирования 44-и пех. полкъ, на 8-и августъ той бѣ сведенъ въ две дружини съставъ, всѣка отъ по 1 роти, като командуването на дружината и ротите се възложи по старшинство на наличните офицери, както следва:

- 1-а дружина — Майоръ Божиловъ;
 1-а рота — майоръ Цаневъ;
 2-а рота — майоръ Киселовъ;
 3-а рота — майоръ Пошевъ;
 4-а рота — капитанъ Поповъ;
 2-а дружина — подполковникъ Петровъ М.;
 5-а рота — майоръ Върбановъ;
 6-а рота — майоръ Жечевъ;
 7-а рота — капитанъ Тодоровъ;
 8-а рота — капитанъ Рандевъ.

Същия ден, въ 18 часа, се получи заповѣдъ отъ бригадата, споредъ която полкътъ трѣбаше да замине за гара Любимецъ, гдѣ да смѣни частитъ отъ южния отрядъ на подполковникъ Гладичевъ. Полкътъ преношува на бивака си при гр. Нова-Загора, готовки се за предстоящия на следния денъ походъ.

Заминаване за турската граница.

Преднитъ части на достигналиятъ до гр. Одринъ турски войски, следъ като минаха старата ни граница, на влѣзоха въ българска територия и отдавайки се на своя племененъ инстинктъ опожариха нѣкои погранични села. Населението на южна България, не забравило още кланетата и своеволията на турцитъ до и въ време на Освободителната война, бѣ обхванато отъ паника; то почна да се тѣкми за бѣгство къмъ Балкана, който всѣкога, въ такива случаи, му е давалъ сигуренъ приютъ. И затова, следъ сключването на мира и демобилизацията на армията, правителството взе мѣрки да обезпечи долината на р. Марица отъ евентуално турско нашедствие. За целта то разпореди да заминатъ за турската граница по-голѣмата часть отъ демобилизираните дивизии, като имъ се приаде и необходимата артилерия и кавалерия. Задачата на тая армия, наречена „Южно български войски,” бѣ да охранява границата и да спре нашедствието на турцитъ, ако тѣ, евентуално биха се опитали да на влѣзатъ въ старитъ предѣли на България. За тамъ предстоеше да замине и полкътъ, като съставна частъ отъ 4-а пех. Преславска дивизия.

На 9-й августъ, въ 16:30 часа, полкътъ се натовари на желѣзнницата и се отправи за гара Любимецъ; за тамъ замина по шосето и нестроевата рота.

Пристигнали въ 22 часа, поради липса на удобства за разтоварване, ротитѣ бѣха принудени да пренощуватъ въ вагоните и на следния денъ, сутринта, въ 5:30 часа, следъ разтоварването си, тѣ се разположиха на бивакъ до самата гара, гдѣ останаха цѣлия денъ на 10-й августъ.

Поради твърде слабиятъ съставъ на ротитѣ, наложи се ново преформиране на полка; дветѣ дружини образуваха една, брояща 190 реда. За командиръ на дружината бѣ назначенъ подполковникъ Петровъ, а за ротни командири майоритѣ: Цаневъ, Киселовъ, Жечевъ и капитанъ Рандевъ.

На 12-й августъ, полкътъ който заедно съ 31-й пех. Варненски полкъ и две с. с. батареи съставиха авангарда на дивизията, получи заповѣдъ да заеме и охранява участъка по старата Турско-Българска граница отъ р. Марица до с. Голѣмо Инсели. Участъкътъ бѣ раздѣленъ на 4 ротни подучастъци. За началникъ на дѣсната половина бѣ назначенъ подполковникъ Петровъ; участъка се зae отъ 1-а и 2-ра роти и придаленитѣ къмъ тѣхъ една сборна опълченска рота и единъ ескадронъ отъ 3-й коненъ полкъ. Тия части образуваха страниченъ отрядъ на главнитѣ сили, щаба на които бѣ установенъ въ с. Князъ-Борисово.

Лѣвата половина отъ участъка се зae отъ 3-а и 4-а роти, които останаха да се числятъ къмъ главнитѣ сили на южния отрядъ. Командирътъ на полка, съ подчиненитѣ му три ескадрона, една сборна пионерна дружина, една батарея и единъ стражарски взводъ се установи на бивакъ северно отъ селото Диникли.

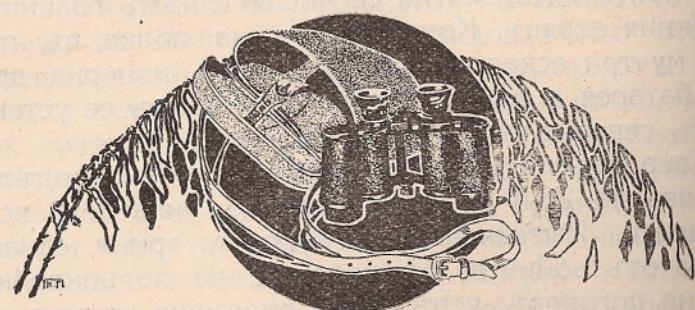
Така прѣснатъ по границата полкътъ продължи да охранява до 26-й августъ. Времето мина безъ всѣкакви инциденти. Изглеждаше, че турската армия, еднакво изморена отъ войната, бѣ доволна, че потъпквайки Лондонския договоръ, успѣ да си възвѣрне отстѫпенитѣ на България земи въ Тракия. Сега тя се залови да ги обезпечи, като се окопае на самата граница. Българското правителство, решено да сключи миръ съ Турция, почна преговори и съ нея. Понеже преговоритѣ вървѣха добре и бѣха доста напреднали, почна се постепенното изправление на частитъ по гарнизоните имъ.

На 27-й августъ полкътъ бѣ смѣненъ въ участъка

си отъ 27-и пех. Чепински полкъ, комуто той предаде и всички войници отъ 36-и и 37-и набори, а тия отъ 34-и и 35-и набори, заедно съ всички офицери и подофицери; още въ същия денъ, 22 часа, се отправиха по желѣзницата отъ гара Любимецъ за гр. Бургазъ, гдeto пристигнаха на 28-и августъ въ 11 часа.

На 29-и августъ въ 8:30 часа полкътъ отплува съ пароходъ „София“ отъ Б. Т. П. дружество, за гр. Варна, гдeto пристигна същия денъ въ 15 часа. Същиятъ бѣ тържествено посрещнатъ отъ жителите на града, приветствуванъ съ речь отъ кмета на града Ал. Василевъ.

Отъ тоя денъ полкътъ заживѣ нормаленъ мирновремененъ животъ. Предстоеше нова работа. Следъ като сви своето боево знаме, той трѣбаше да направи по-дробенъ анализъ на своята бойна дейност, да почерпи поука, за да я използува въ приложна работа при бѫдещата обука, защото следъ понесената отъ България неправда, елементитѣ за една бѫдеща разплата се бѣха затали въ фибритѣ на българската душа. Изненадитѣ не бѣха изключени — за тѣхъ трѣбаше и полкътъ да се готови.

ГЛАВА V.

Заключение.

Берлинския договоръ разруши надеждитѣ на българския народъ, който следъ Освободителната война, върваше, че края на неговата робия е настѫпилъ и че той, призванъ къмъ свободенъ политически животъ, става господарь на сѫдбинитѣ си. Той ликуваше, виждайки своята отдавна лелъяна мечта сбѫдната. Но всичко това бѣ за твърде кратко време. Воплитѣ и страданията на част отъ неговитѣ сънародници, впрегнати отново въ турсия яремъ се трудно понасяха отъ българския народъ и той затай въ себе си закана за разплата. Цѣли тридесет и петъ години той се готови за тая разплата съ въковния врагъ, готовъ да понесе най-скжпитѣ жертви, за да извоюва свободата на брата робъ. Той напрегна сили, работи и готови се не жалѣки средства, съ единъ идеализъмъ изключващъ отъ себе си всѣкаква користъ. Идеята за една война на разплата зрееше.

Презъ това време казармата като възпитателенъ институтъ се превърна на училище, въ което приморци, редъ години, култивираха въ себе си качества за обич на отечеството и подготвяха себе си, за да бѫдатъ единъ денъ истински негови защитници отъ всѣкакви постѣгалства. Редъ поколѣния, въ казармено общуване, заедно съ въздуха на свещената ограда, се проникнаха и отъ духътъ на отечестволюбието; и затова, когато бѣха призовани да участвуватъ въ войната съ Турция, старитѣ приморци като единъ, съ пѣсни и закани по врага се озоваха бѣрзо въ редовете на полка, готови да изпълнятъ своя дългъ и да се самопожертвуватъ за своята родина.

Доста голѣмъ дѣлъ въ войната съ Турция легна върху плещитѣ на приморци, които съ проявениетѣ отъ тѣхъ, въ боеветѣ при Селиолу, Лозенградъ, Карагачъ,

Чонгора и Чаталджа храбростъ и самопожертвувателностъ, допринесоха за преуспѣването на подетото отъ всички велико освободително дѣло. Въ тия боеве, проявявайки дѣлбоко внедренитѣ въ тѣхъ войнишки добродетели, тѣ, като зидари на новата история на приморци, отбелязаха качества достойни за адмирация, въпрѣки трудностите и лишенията, които съпровождаха войната.

Наредъ съ всички полкове отъ армията, тѣ, въ вихренъ полетъ по Тракийските полета, като буенъ потокъ смѣтоха турската армия и дойдоха до положението да ѝ продиктуватъ мира. Войната съ Турция се приключи съ пълното тѣржество на българското оръжие. Малката и неизвестна до тогава България бѣ въ устата на цѣлъ свѣтъ; и благодарение качествата на българина, рисуващи го като отличенъ войникъ, тя разгроми вѣковната Турция и прослави името си. Завиденъ дѣлъ отъ тая епopeя принадлежи и на приморци.

Но капризна е сѫдбата; нейнитѣ остри стрели, пропити съ отровата на коварството, дебнатъ и сѫ еднакво опасни и за колективната единица. Въ края на войната, българскиятъ народъ който смѣташе, че дѣржи здраво въ рѣцетѣ си плода на побѣдитѣ отстоявайки своите права, трѣбаше да поведе борба съ своите съюзници, които разбойнически посегнаха да ограбятъ отъ рѣцетѣ му онова, което той бѣ изкупилъ съ кръвъта на много свои храбри синове. Това даде поводъ да се почне войната съ съюзниците, въ която приморци, ослонени на своето законно право и подхранвайки своя духъ съ любовта си къмъ отечеството, съ своята духовна мощь, макаръ и по-малочисленi, сломиха при Злетовската рѣка и Калиманското плато, упорството на подлия врагъ, и прѣвѣтайки неговия путь, не му позволиха да прекрачи прага на роднитѣ предѣли.

Но изправенъ да води непосилна борба въ крѣгъ срещу всички балкански дѣржави, българскиятъ народъ бѣ принуденъ да прекрати борбата и да подпише Букурешкия миръ — миръ унизителенъ, който не само, че отнемаше отъ неговите рѣце всички придобивки, но обсебваше и собствени негови земи и обричаше на нова по-тежка робия неговите сънародници отъ Тракия и Македония. Поставенъ въ безисходность, макаръ и временно, той се прости съ своите идеали, но това не

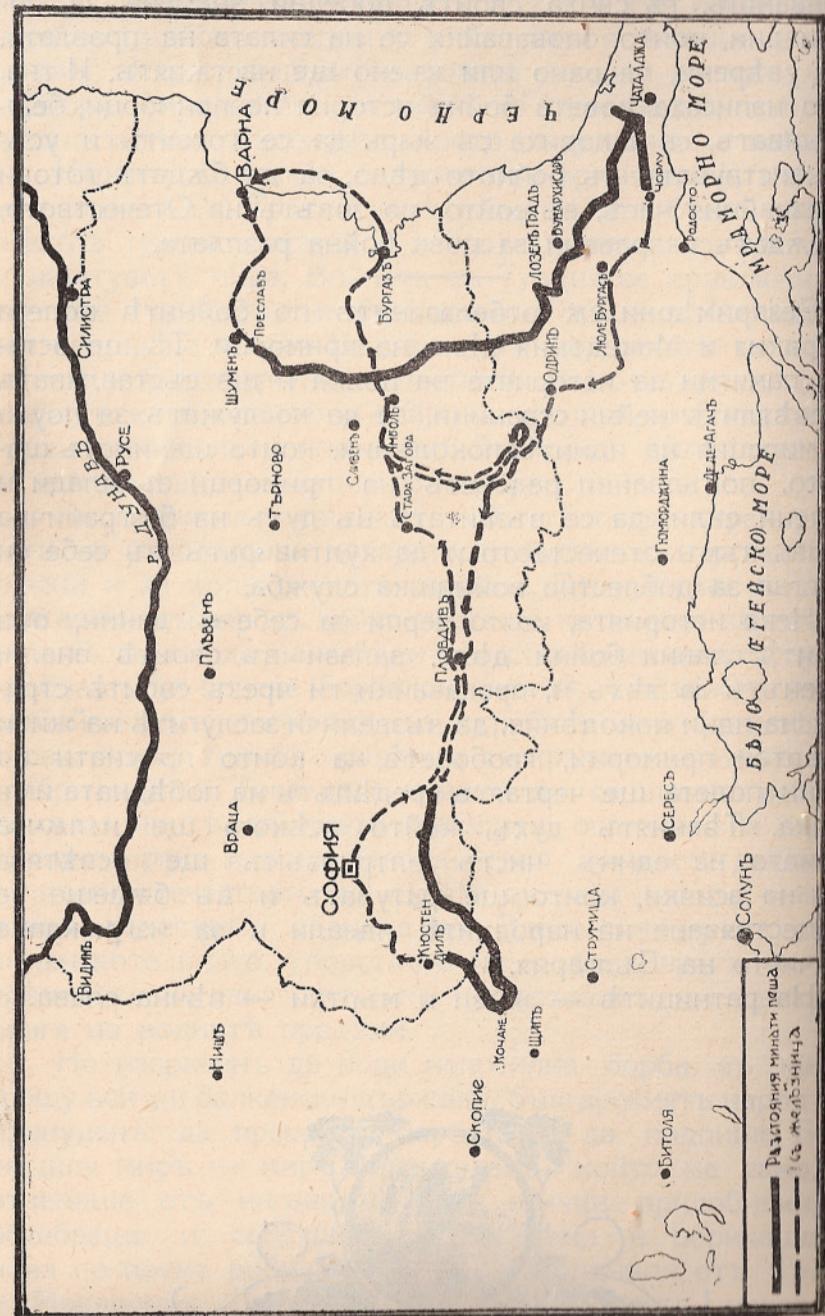
го отчая; то не отчая и приморци. Преценявайки добре стечението на политическите събития, съ затаена закана за реваншъ, тѣ свикаха своите победни знамена за добри дни, които, оповавайки се на силата на правдата, бѣха увѣрени, че рано или късно ще настѫпятъ. И тия, които написаха новата бойна история на приморци, безъ да униватъ, се заловиха съ жаръ да се готвятъ и усъвършенствуватъ въ бойното дѣло, за да бѫдатъ готови за незнайния часъ, въ който, по зовътъ на Отечеството, ще бѫдатъ изправени за нова бойна разплата.

Безпримѣрни сѫ отбелязани съ по бойните полета на Тракия и Македония дѣла на приморци. Тѣ ще останатъ памятни за историята на полка и ще съставляватъ най-свѣтлите нейни страници, за да послужатъ за поука и адмирация на идните поколѣния, които ще иматъ щастietо, попълвайки редовете на приморци съ млади и жизнени сили, да се възпитатъ въ духъ на безгранична любовь къмъ отечеството и да култивиратъ въ себе си качества за доблестна войнишка служба.

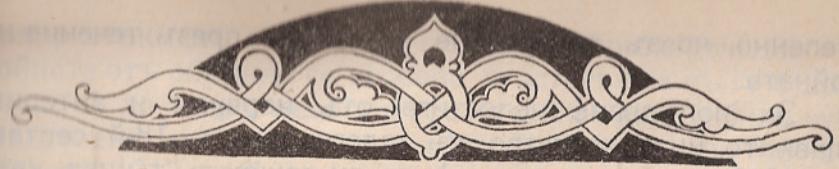
Нека историята, която черпи за себе си данни, отъ тѣхните славни бойни дѣла, запази въ своите анали, споменътъ за тѣхъ и, предавайки ги чрезъ своите страници на идни поколѣния, да възвеличи заслугите на живи и мъртви приморци, гробовете на които прѣснати по бранни полета ще чертаятъ предѣлътъ на побѣдната имъ стѣпка. Тѣхниятъ духъ, който всѣкога ще излъчва сиянието на единъ чистъ алtruизъмъ ще освѣтива пътя на всички, които ще ратуватъ и въ бѫдеще за осъществяване на народните идеали и за изграждане величието на България.

На ратниците — живи и мъртви — вѣчна слава.

Победенът път на прикорни през Балканската и Междусъюзническа войни (1912—1913 г.).

ГЛАВА VI.

Снабдяване през дветѣ войни.

Снабдяването на полка, съ всичко необходимо, презъ различнитѣ фази на бойната му дейност, бѣ организирано по следния начинъ:

Етапна линия за 4-а пех. Преславска дивизия бѣ опредѣлена по обикновенъ путь: Шуменъ—Преславъ—Върбица—Александрово—Мансарли, съ етапни пунктове въ първите пять населени мѣста¹⁾. Въ последствие, когато вече III-а армия бѣше съсрѣдоточена на турската граница, командуващиятъ армията, съ наредба отъ 7-и октомврий, продължи тая етапна линия въ следната посока: Мансарли—Саранли—Дюкменъ—Ташъ-тепе—Ичме—Еникьой (Капаклѫ)—Яйладжикъ, като Ташъ-тепе се опредѣляше като междиненъ, а Яйладжикъ като преденъ пунктове.

Следъ преминаване на границата и почване на военнитѣ действия въ неприятелска територия, съ наредба отъ 10-и октомврий, етапната линия бѣ отново продължена презъ Гор. Александрово (Бургуджи)—Арнауткьой—Еникьой—Мешели—Дерекьой—Вайсалъ—Еджали.

Тия линии минаваха по обикновени коларски пътища, които поради проливнитѣ дъждове и усилено движение по тѣхъ скоро станаха мѣжно проходими. Това обстоятелство наложи, въ последствие, етапната линия да се измѣстї по желѣзницата Шуменъ—София—Стралджа и отъ тамъ за с. Александрово.

Д. Облѣкло и снаряжение.

Още при обявяване на мобилизацията въ полка се яви единъ чувствителенъ недостигъ отъ облѣкло и снаряжение, който трѣбаше да се попълни; едната част чрезъ покупка отъ пазаря и реквизиране, а другата по-

¹⁾ Наредба по дѣств. армия № 1 отъ 30 септемврий 1912 г.

степенно, чрезъ приготвяне въ полка, презъ течение на войната.

За попълване недостига отъ царвули и антерии, Главното интендантство, съ телеграма отъ 18-и септември 1912 г., нареди частитѣ да си закупятъ такива, като за целта имъ бѣха отпуснати и необходимите суми. Въ сѫщия денъ отъ полка бѣха направени покупки и на други предмети необходими за стъкмяването му.

Отъ 19-и до 23-и с. м. за сѫщата цель бѣха реквизирани предмети отъ облѣклото и снаряжението.

Къмъ дена на тръгването на полка, следъ много грижи и усилия отъ домакинските органи на сѫщия, се достигна до положението, I-а и II-а дружини да бѫдатъ напълно стъкмени съ ново облѣкло и съ достатъчно количество снаряжение; III-а и IV-а дружини, обаче, при тръгването си се явиха съ известенъ недостигъ въ това отношение.

По нататъкъ, презъ течение на цѣлата война, всъкога се чувствуваше недостигъ отъ облѣкло и снаряжение. Макаръ и да се правѣха голѣми усилия за неговото попълване, обаче, това снабдяване не бѣ нито достатъчно, нито навреме. Най-голѣмите отпуски станаха презъ м-цъ декемврий 1912 г. и мартъ и юлий (31-и) 1913 г. когато войната се бѣ вече свършила. Точното количество на полученото облѣкло, обаче, не може да се установи. Ако се сѫди по дневниците на 2-а и 7-а роти, въ които старательно сѫ отбелязани тия сведения, то приблизителното число се вижда отъ приложеното съведение.

Шапки	200	Царвули	4000
Шинели	1600	Канчета	2500
Куртки	800	Кожухчета	1100
Панталони	1000	Антерии	800
Ботуши	800	Чорапи	40
Долни ризи	1700	Пояси	120
Долни гащи	2000	Поясоци	170
Фланели	700	Наушници	100
Качулки	350	Кърпи за лице	140
Ржавици	300	Гимнастически ризи	1600
Навуща	700		

Макаръ въ III-а и IV-а дружини частъ отъ облѣклото да бѣ носено, при все това, обаче, полкътъ тръгна на

пълно стъкменъ съ такова. Недостигъ презъ течение на войната отъ облѣкло се особено чувствуваше въ IV-а дружина. А до колко недостигътъ отъ платнища е билъ чувствителенъ се вижда отъ обстоятелството, че на 8-и януари 1913 г. III-а дружина е трѣбвало да събере платнища отъ своите войници и да ги даде на II-а дружина, за да могатъ войниците отъ сѫщата да се подслонятъ подъ тѣхъ до гдето си пригответъ землянки. На 3-и февруари, командирътъ на полка вече донесе, че половината отъ войниците сѫ безъ платнища, вследствие на което тѣ сѫ принудени да спятъ на открито.

Въ дневника на III-а дружина, на 4-и януари 1913 г. е отбелязано, че отъ бракуваните 166 шинели, сѫ били пригответи навуща и наушници, за войниците, обстоятелство, което свидетелствува, че е имало нужда и отъ такива.

Състоянието на ботушите не е било по-добро; при сѫществуващите несгоди тѣхното износване е ставало твърде бѣрзо. Характерна въ това отношение е заповѣдта на командира на бригадата отъ 25-и февруари 1915 г. за формирането на ловджийската команда, при комплектуването на която, като условие той слага, войниците да иматъ здрави ботуши.

А липсата на лѣтни ризи застави полка да извърши своя походъ до гр. Чорлу, отъ 16-и до 29-и май 1913 г. въ най-голѣма жега съ зимни куртки, поради което походътъ бѣ твърде тежъкъ и числото на изостаналите войници твърде голѣмо.

Както лѣтните ризи, така и по-голѣмата частъ отъ останалото отпуснато облѣкло пристигна, когато нуждата отъ него бѣ минала — войната бѣ свършена.

При безредното си отстѫпление турцитѣ бѣха изоставили затъналите въ калъта свои обози, въ които, освенъ хранителните припаси, попаднаха и платнища, палатки, а и облѣкло. Съ тѣхъ недоимъка бѣ отчасти попълненъ, а износеното вече облѣкло — подмѣнено. Такъвъ бѣ случая следъ боя при Селиолу и следъ изненадата на турцитѣ при Енидже на 11-и октомврий 1912 г. Освенъ това тукъ, въ обозите, бѣха заловени и долни бѣли дрехи, които сѫщо така бѣха използвани. Сѫщото стана по-после, следъ боя при Карагачъ. По тоя начинъ притежаващата обилни запаси турска армия, съ своето

отстъпление, остави въ наши ръце материали отъ различно естество, които бѣха добре използвани въ полка.

Всѣкой войникъ, при тръгването си, носѣше съ себе си по три чифта долно облѣкло, освѣнъ това, презъ течение на войната, бѣха получени отъ дивизионното интенданство 1700 ризи и 2000 д. гащи, които послужиха за подмѣна на износеното такова, но какъ е било разпределено това облѣкло между ротитѣ не е указано. Само въ дневника на 2-а рота е отбелязано, че е получено долно облѣкло на 16-й декември, но колко пакъ не е упоменато. Долно облѣкло, като подаръкъ, е получено и отъ гражданинѣ на Варна, Каварна, отъ Русия и пр., но сведения и за това количество липсватъ.

Б. О б о з и .

На 26-й септември нестроевата рота на полка тръгна въ походъ съ 126 коли и 380 коне или съ единъ недостигъ до необходимото отъ 62 коли и 13 коне. Той достигъ да необходимото отъ 62 коли и 13 коне. Той недостигъ, обаче, бѣ скоро попълненъ.

Това количество, което далече надминаваше мирновременния щатъ на полка бѣ попълнено по реквизиционниятъ начинъ. По сѫщия начинъ бѣ попълнено и недостигащето количество отъ хамути, чулове и конски торби. Голѣма частъ отъ сѫщото, обаче, не бѣ напълно годно, поради това, че собствениците на това имущество, или не притежаваха годно такова, или пъкъ бѣха заблагоразсѫдили да задържатъ за себе си здравото. Поради това всичко полугодно имущество се бѣрзо износи и се наложи въ последствие да бѫде подмѣнявано.

На 25-й септември стана товаренето на обоза на Варненската гара. Тукъ, обаче, едно непредвидено обстоятелство предизвика закъснение; указа се, че реквизираните коли сѫ по-дълги отъ широчината на вагонитѣ, което не позволяващо рационалното използване на тѣхната товарна площ. При това колитѣ бѣха съ високи странични капаци, което наложи товаренето да стане по дължината на вагонитѣ, вследствие на което колитѣ трѣбаха да се заклинятъ, работя, която отне доста време.

На 29-й септември, само на третия денъ отъ началото на похода, следъ преминаването на трудния Върбишки проходъ, на три отъ държавнитѣ коли се стро-

шиха оситѣ, което предизвика едно ново забавяне въ движението.

Презъ време на съсрѣдоточването, движението на обозитѣ бѣ нормално, съ почването на боеветѣ, обаче, и следъ падналитѣ проливни дъждове, които правѣха пѫтищата трудно проходими, тѣхното правилно и на временно движение бѣ нарушено. Повредитѣ по тѣхъ зачастиха твърде много до като съ напредването къмъ Чаталджа силитѣ на добитъка бѣха изтощени до такъвъ размѣръ, че го направиха негоденъ за по нататъшна работа. Последствията отъ това се особено почувствуваха, когато полкътѣ бѣ премѣстенъ къмъ морето. Обозътъ трѣбаше да изминава едно значително разстояние до ж. п. ст. Кабачка, по твърде лоши пѫтища, не достатъчно нахраненъ и не добре отпочиналъ, и при страшни климатически несгоди той трѣбаше да изпълнява една непосилна работа. Следствие на това наложи се да се прибегне до двойнитѣ впрѣгове, а по-сетне, когато се дойде до положението да не могатъ дори и празни коли да се извлѣкатъ отъ калъта, къмъ 15-й февруари 1913 г., обозътъ се превърна въ товаренъ. При прилагането, обаче, на тая мѣрка се указа, че въ полка нѣма достатъчно самари и затова, предъ неизбѣжнитѣ нужди, наложи се товаренето да става и на голъ грѣбъ. Отъ това на много коне гърбоветѣ бѣха набити, и за продължително време тѣ станаха негодни за работа. Конскиятъ съставъ на полка се намали чувствително и подвоздътъ на хранителни продукти още повече се затрудни. Това обстоятелство наложи, на 27-й февруари 1913 г., обозътъ на полка да бѫде усиленъ съ 60 коня и 30 войника отъ дивизионния продоволственъ транспортъ. Неоценима услуга указаха въ това време отнетитѣ и предадени въ полка камили. Отъ всички тия трудности и лишения голѣма частъ отъ добитъка въ полка измрѣ, което още повече влоши положението.

Следъ месецитѣ мартъ и априль, когато времето се поправи и пѫтищата изсъхнаха, движението ставаше вече по-лесно, а раззеленилитѣ се полета дадоха възможност и на добитъка да се съвземе и закрепне, а съ това се подобри, разбира се, и продоволствието на полка.

За да се улесни още повече подвоза на хранителни припаси за полка, отъ магазина въ ж. п. ст. Кабачка, ди-

визионниятъ продоволственъ транспортъ усили на ново полковия продоволственъ обозъ съ 60 коня и 30 коли, като дадениятъ по-рано коне бѣха върнати обратно. Изобщо, следъ второто примирие, продоволствието на полка доби нормалния си видъ.

Демобилизацията на полка стана въ гр. Нова-Загора и продължи отъ 5-й до 8-й августъ; тя бѣ довършена окончателно въ гр. Варна на 2-й септемврий 1913 г. На 10 августъ отъ гр. Нова-Загора бѣха изпратени въ Варна:

коне	182	биволи	2
камили	6	коли двуконни	54
волове	6	кухни возими	2
крави съ телета	6	саки	1

На 18-й августъ отъ конетъ и колитъ бѣха възвърнати въ гр. Харманлий 85 коне и 30 коли. А когато полкътъ се завърна въ гр. Варна, на 2 септемврий, полковиятъ обозъ се окончателно демобилизира.

В. Прехраната.

а) Презъ Балканската война.

1) *На хората.* Следъ явяването си въ полка, запасните войници носеха съ себе си храна за два дни — 17-й и 18-й септемврий. Отъ следния денъ (II-й мобилизационъ) тѣхното хранене се пое отъ полка. Отъ начало приготовлението на храната ставаше общо за цѣлия полкъ, а отъ 20-й септемврий нататъкъ, следъ като ротите получиха походните си кухни, приготовлението на храната ставаше по ротно.

На 21-й септемврий бѣ раздаденъ ранцевия неприкосновенъ запасъ, състоящъ се отъ: сухари — 3 кгр., кашкавалъ 0·250 кгр., наденица, суха — 0·250 кгр., който бѣ защитъ въ торбички. Тоя запасъ бѣ предназначенъ да служи за храна за два дни.

Въ полковия продоволственъ обозъ бѣ натоваренъ запасъ отъ хранителни продукти сѫщо за два дни.

Хлѣбътъ, необходимъ за продоволствието на явили се запасни войници, се получаваше отъ гарнизонната фурна, като явилия се недостигъ се допълваше съ такъвъ реквизиранъ отъ градските фурни, поради което той не бѣ отъ еднакво качество.

Продуктите, необходими за приготвление на храната, се получаваха отъ реквизиционната комисия въ града понеже доставчиците, следъ обявяване на мобилизацията, се отказаха да доставятъ такива.

Въ момента на тръгването на полка и по нататъкъ, до съсрѣдоточаването на сѫщия, по липса на достатъчно количество брашно и соль, а често и поради закъснението на подвижните фурни или поради не навременното устройство на неподвижните такива, возимиятъ запасъ отъ хлѣбъ можа да се попълни едва въ селото Мансарли.

* * *

За снабдяването на III-а армия съ хранителни припаси бѣха открити: базисенъ магазинъ въ гр. Шуменъ и междинни — въ ж. п. станции Карнобатъ и Стралджа. Междиненъ магазинъ за 4-а пех. Преславска дивизия бѣ откритъ въ с. Мансарли.

Презъ време на своето съсрѣдоточаване полкътъ получаваше хранителни припаси чрезъ реквизиционните комисии отъ следните етапни пунктове, устроени веднага съ обявяването на мобилизацията:

1) гр. Варна	6) с. Мокренъ
2) гр. Преславъ	7) с. Бургуджи
3) с. Хайванъ	8) с. Могила
4) с. Вѣрбица	9) с. Мансарли (отъ дивиз.
разх. магазинъ).
5) с. Исупли	

Последниятъ магазинъ, чрезъ подвозъ отъ ст. Стралджа и гр. Ямболъ, бѣ попълненъ съ хлѣбъ, месо (живъ добитъкъ), дребни (за подправка) продукти за три дни.

Получаваниятъ отъ магазина хлѣбъ бѣ добъръ и по количество, достатъченъ да задоволи нуждата отъ него; набавянето на сѫщия ставаше на време. Само получениятъ на 3-й и 4-й октомврий хлѣбъ, поради лошото брашно, се указа недоброказанъ.

Получаваниятъ дребни продукти отъ сѫщия магазинъ¹⁾, поради слабия подвозъ, се оказа недостатъчни да задоволятъ нуждите и за това се чувствуше недостатъкъ отъ тѣхъ.

Получаваното отъ дивиз. интенданство месо (живъ добитъкъ) бѣ въ достатъчно количество.

¹⁾ Магазинътъ бѣ откритъ на 1-й октомврий 1912 г.

Изобщо храненето на полка, презъ този периодъ, съ малки изключения, бѣ редовно.

На 6-й октомврий, съ наредба по III-а армия бѣ заповѣдано на 7-й с. м. да се открие разходенъ магазинъ за дивизията въ с. Яйладжикъ. Интендантската рота, обаче, тръгна за тамъ на 8-й с. м. и следъ единъ твърде труденъ преходъ, походнитѣ фурни успѣха да стигнатъ едва въ 16 часа на следния денъ. Докато тѣ бѣха готови за приготвяването на хлѣбъ, полските фурни въ с. Мансарли продължиха своята работа. На 6-й октомврий, когато полка бѣ отново въ движение къмъ границата, той получи хлѣбъ и други продукти направо отъ дивиз. продоволственъ транспортъ въ с. Ташъ-тепе.

На 7-й октомврий той получи необходимитѣ хранителни припаси отъ временния разходенъ магазинъ въ с. Яйладжикъ, а за 8-й с. м. това стана пакъ направо отъ дивиз. продов. транспортъ въ с. Кайбилияръ. На 10-й с. м., въ последния пунктъ, бѣ вече открыти новъ разходенъ магазинъ.

Падналитѣ презъ това време дѣждове развалиха и безъ това лошиятѣ пжтища и затрудниха твърдѣ много движението на транспорти, което, безспорно, се отрази зле и на редовното доволствие на полка. При тия случаи главнитѣ хранителни продукти — хлѣбъ и месо, се получаваха редовно, а дребнитѣ бѣха въ недостигъ и по количество и по видове. Имало е случаи, при които полковиятъ продоволственъ обозъ да бѫде снабдяванъ само съ бобъ и червенъ пиперъ понеже всички други продукти липсваха.

Съ преминаването на границата почнаха и боеветѣ. Полкътъ настѫпи по мѣстностъ оскѫдна съ пжтища, и сѫществуващитѣ такива бѣха въ твърде лошо състояние. Отъ тукъ имено се почнаха и истинските трудности по доволствието на храната. Отъ начало, до като времето бѣ още добро и пжтищата не бѣха още разкаляни, доволствието зависѣше напълно отъ това, дали очертаниятъ ешalonъ на дивиз. продоволств. транспортъ ще пристигне на време въ пункта за предаването на хранителни припаси на полковия продоволственъ обозъ. Тия нередовности бѣха рѣдки явления, за което спомагаше и близостта на нашата граница. При това, често пжти, въ наши рѣже попадаха и складове и обози изоставени отъ

бѣзо отстѫпващитѣ турски части, които даваха възможностъ да се подсили продоволствието на полка. Така, следъ боеветѣ при Селиолу и при Енидже (на 11-й октомврий), полкътъ залови частъ отъ турските обози, въ които, освенъ платнища, намѣри захаръ, оризъ и др. продукти, които бѣха раздадени на ротитѣ. Освенъ това жителитѣ на с. Енидже, по народность чисти българи, по свое желание снабдиха войниците съ хлѣбъ, сирене, а дори и съ гозба.

До Лозенградъ полковиятъ продоволственъ обозъ носѣше хранителни продукти за два дни, но следъ това той запасъ бѣ увеличенъ за четири дни. При все това, обаче, когато полкътъ бѣ ангажиранъ въ бой, въпрѣки всички вложени усилия, често пжти хората оставаха безъ храна. При тия случаи, макаръ съответнитѣ органи да влагаха голѣма добросъвестностъ въ своята работа, не само сготвената вѣче храна не можеше да се раздае, но дори хлѣбъ не можеше да се получи. Въ такива случаи гладътъ ставаше лошъ съветникъ — посѣгаше се безъ разрешение на неприкосновения запасъ или се варѣше царевица и жито и се употребяваха за храна. Последниятъ начинъ на хранене бѣ заповѣданъ и отъ щаба на бригадата въ заповѣдъта за боя при Селиолу, като се забраняваше употреблението на неприкосновения запасъ. Това принуди войниците да се хранятъ съ каквото намѣрятъ въ селото, което, разбира се, не бѣ достатъчно за всички. За набавянето на храна тукъ попрѣчи и обстоятелството, че частъ отъ пристигащите съ хлѣбъ коли на обоза, при обратното си връщане, отвозаха раненитѣ, числото на които бѣ твърдѣ голѣмо. Тоя начинъ на хранене, безспорно указа лоши последствия; заедно съ климатическите незгоди, нередовното хранене източи организма на войниците и предизвика частични заболявания.

* * *

Истинските трудности, обаче, по доволствието почнаха следъ падането на Лозенградъ. Воденитѣ голѣми боеве при Карагачъ и Чонгора, наложиха върховни усилия не само на бойците, но и на органите, натоварени съ доволствието на полка.

При все това, обаче, кухнитѣ, както бѣ случая при

с. Карагачъ, успѣваха често да излѣзатъ напредъ, до позицията на полка, и подъ градъ отъ куршуми раздаваха приготвената храна; бѣха случаи, обаче, както презъ днитѣ отъ 15-й до 18-й октомврий, когато условията наложиха да се употребѣ неприкосновения запасъ. Сѫщото се повтори и на 19-й и 20-й октомврий, въ боя при Чонгра, а когато и ранцевия запасъ не достигаше, тогава се прибѣгваше и до изпитаното вече срѣдство — войницитѣ си варѣха царевица и жито, или пѣкъ, при усилена бойна служба.... гладуваха, макаръ полкътъ да трѣгна отъ Лозенградъ съ 4 дневенъ хранителенъ запасъ и дивиз. продоволств. транспортъ да бѣ въ правилна услуга.

Но истинските мжки почнаха по-късно, следъ тия боеве, тогава, когато проливните дъждове превърнаха пжтищата въ море отъ каль и полкътъ трѣбаше бѣрзо да настѫпва следъ безредно оттеглящите се турски части. При това положение, на два-три пжти, при настѫлението отъ Карагачъ къмъ Биюкъ-ханъ, кухнитѣ за къснѣваха и въ такъвъ случай вечеря не се даваше, а се употребѣваше за закуска на следния денъ. На пжти за Черкезово — Анастасиевата стена, дивиз. продоволств. транспортъ едва на смогваше да се попълни, защото самъ той бѣ принуденъ да получава всичко отъ Лозенградъ и полученото да превозва до Черкезово, а дори и до Биюкъ-ханъ. Усилията бѣха голѣми и въпрѣки всички трудности доволствието на полка ставаше доста задоволително. Но имаше случаи, както бѣ презъ днитѣ на 26-й и 27-й октомврий, когато дивизионния продоволственъ транспортъ не можа да набави хлѣбъ; тогава войницитѣ се принуждаваха да се хранятъ „кой каквото можеше да си купи отъ селото Черкезово“. При все това, обаче, и при тия случаи, бѣ даванъ по четвъртъ хлѣбъ на човѣкъ.

Когато полкътъ стигна близо до ж. п. станция Каbachка, всичко необходимо за храна се получаваше направо отъ разходния магазинъ, устроенъ на сѫщата гара, до премѣстването му на лѣвия флангъ — къмъ Черно море. Тогава прехраната стана отъ ново извѣрено мячна и тия трудности се постепенно засилваха съ влошаването на времето. Завалѣха безспирни дъждове. Селските пжтища се превърнаха въ рѣки отъ гжста и лепкава каль, която и хора и коне газѣха затъквайки до колѣне. Настѫпилитѣ по-после снѣжни виелици съвсемъ за-

дрѣстиха пжтищата. Не достатъчно нахраненъ, обозниятъ добитъкъ, се съвѣршенно източи; той едва биваше въ състояние да докара необходимите хранителни припаси за полка и преуморенъ той почна да мре. Наложи се, обозитѣ да прибѣгнатъ къмъ двойните впрѣгове, а когато по-после се дойде до положението дори и празни кола да не могатъ да се извлекатъ отъ кальта, презъ м-цъ януари 1913 г., коларскиятъ обозъ бѣ превърнатъ въ товаренъ. Въ това време именно ценна услуга, при снабдяването, указаха изпратените въ полка камили.

По горните причини конскиятъ съставъ на полка се твърде много намали — по голѣмата част отъ него измрѣ, следъ което самите войници се впрѣгнаха въ тая непосилна работа. На гърбъ, въ платнища, тѣ пренасяха необходимия хлѣбъ и продукти, сѫщо така и всичко онова, което дивиз. продоволствътъ транспортъ можеше да достави. За целта ротитѣ, по смѣнно, отиваха до Кушъ-кая-тепе, а често и по назадъ, за да получатъ необходимото за храна. И затова закъсненията и недоимките въ получаването на продукти бѣха обикновено явление.

Дивиз. продоволств. транспортъ работѣше при сѫщите условия. Отъ начало той доставяше хранителните припаси до в. Кушъ-кая-тепе, обаче, когато упоменатите по-горѣ незгоди се усилиха, къмъ края на м-цъ януари 1913 г., той почна систематически да закъснява и да стоварва припасите си все по назападъ отъ тоя върхъ; отъ начало да кошаритѣ, по-сетне при с. Гюмюшъ-бунаръ, Акаланъ, а дори и въ с. Кюрдъ-Кой. Всичко това разбира се, лѣгаше въ тежесть на полския обозъ, който трѣбаше да изминава все по-дълго, постоянно увеличаващо се разстояние и разбира се това ставаше причина да закъснява. Сѫщото това обстоятелство наложи дневната хлѣбна дажба да се намали до 3/4 кгр. а по-сетне, когато условията се още по-вече утежниха, тя да се намали и до 1/2 кгр., защото бѣха дни когато полка оставаше и съвѣршено безъ хлѣбъ, каквите бѣха случаите на 9-й, 26-й и 29-й ноемврий 1912 г. и 25-й и 27-й януари 1913 г.

Ако положението на полка презъ тия дни бѣше лошо, то това на дружините, които бѣха въ охранение бѣ бедствено. Преди да бѫдатъ отпуснати отъ дивиз. интенданство термофорни казани дружините бѣха принудени

да се хранятъ съ суха храна; но при настжпилитъ виeliци често и тѣ бѣха мѣжно пренасяни до линията на охранението а бѣха дни, когато ротитъ нѣмаха дори и соль, за да си подсолятъ храната.

За разнообразие въ храната презъ всичкото това време не можеше и дума да става; тя бѣ твърдѣ еднообразна а често пжти, по липса на възможностъ, въ нея не се влагаха и всички необходими дребни подправки, за да стане тя и здравословна и питателна.

Това бедствено положение продължи до м-ците мартъ и априль, когато пжтищата засъхнаха, добитъка се подкрепи съ паша и подвоза стана по-лекъ. Последното даде възможностъ войниците да бждатъ хранени по-добре и редовно. При това се почна употребата и на зеленчуцъ. Това значително подобри качеството на храната като указа влияние и върху здравето на войниците.

* * *

Доволствието на полка съ месо, до преминаването на границата, ставаше редовно. Необходимиятъ, за това живъ добитъкъ се получаваше отъ дивиз. интендантство. До 15-й декември 1912 г. месо се даваше изобилно, но по-късно почна да се чувствува недостигъ особено презъ дните, когато се чувствува обща оскѫдица отъ хранителни продукти.

За да не се чувствува недоимъкъ отъ месо, твърде много помогна и обстоятелството, че следъ преминаването на границата, полкътъ намѣри въ голѣмо количество безстопанственъ добитъкъ, изоставенъ отъ бѣгащото турско население, който прибраха. Така напримѣръ, на 31-й октомври 1912 г. 1-а рота залови въ с. Кабачка 700 овце и 23 камили, които предаде въ полка. Често пжти, обаче, частъ отъ заловения добитъкъ се употребяваше твърде безъ смѣтка и затова къмъ 15-й декември, вече, се чувствува недостатъкъ отъ месо. Тогава, по нареддане отъ началника на тиловото управление на III-а армия се разреши реквизирането на живъ добитъкъ отъ населението като за целъта се издаваха формени документи. Скоро, обаче, се почна една безразборна реквизиция отъ всички части и като последствие отъ това, ко-

то дивизионния интендантъ, презъ м-цъ декември, направи своята обиколка констатира, че района е дослов-

но изсмуканъ отъ тая реквизиция. Това предизвика да се издаде на 20-й януарий нова заповѣдь отъ тил. управление за безусловното забраняване на реквизицията. Следъ това почна закупуването съ налични пари. Отъ 15-й декември полкътъ сѫщо започна да си закупува живъ добитъкъ само по за 24 часа.

Недоимъкътъ отъ месо, презъ месеците мартъ и априль, бѣ попълванъ съ консервирано свинско месо и сланина, които се даваха въ достатъчно количество. Въ началото на годината бѣ доставено и холандско сирене, което съвсемъ не бѣ по вкуса на нашите войници, но въ последствие тѣ постепенно, свикнаха съ употреблението му.

Следъ минаването на границата полкътъ си набавяше масло отъ заклания добитъкъ тѣй като такова не бѣ отпускано.

2) *На добитъка.* Съ сѫщите снабдителни срѣдства и отъ сѫщите източници ставаше снабдяването на полка и съ тревенъ и зърненъ фуражъ, необходимъ за храна на добитъка.

Нѣкакви особени трудности по снабдяването съ фуражъ не се срещнаха и следъ преминаването на границата, съюно и слама се намираше навсѣкѫде въ изобилие въ селата, жителитъ на които бѣха напуснали домовете си. Това даде възможностъ, презъ сѫщото време, безъ да се получава фуражъ отъ дивиз. продоволств. транспортъ, добитъкъ да се храни добре. Благодарение, обаче, на безразборното използване на тия фуражни припаси, къмъ 4-й октомври 1912 г., този край бѣ вече съвършено изтощенъ и, за да се запази за по-дълго време останалия още въ мѣстното население фуражъ, отъ началника на тил. управление бѣ заповѣдано по нататъшното му добиване да става чрезъ реквизиране срещу редовни документи. Следъ като започна и това да се върши безразборно и следъ като населението почна да укрива всичко, на 20-й януарий последва друга заповѣдь отъ сѫщия, съ която той абсолютно забраняваше по нататъшното реквизиране на фуражъ. Тогава се почна закупуванието съ пари.

Имаше случаи презъ време на настжплението, когато полкътъ използваше и изоставения отъ турцитъ фуражъ. Така, следъ боя при с. Карагачъ, той намѣри складъ

отъ зърненъ фуражъ, съно, плъва и жито. По-после, на 1-й ноември, той намѣри складирани въ чифликъ Фортуна съно и плъва, които използува въ продължение на десетъ дни. Последниятъ случай подпомогна твърде много прехраната защото следъ като полкътъ настъпи на югъ, къмъ Биюкъ-ханъ, прехраната ставаше изключително съ мѣстни срѣдства.

Когато, обаче, полкътъ достигна предъ Чаталджанска позиция и когато, поради лошото време, доставката на фуражъ, се затрудни, дажбата бѣ намалена на половина. Тия мѣрки се взеха тъкмо тогава, когато добитъкътъ трѣбаше да влага максимални усилия, за да преодолѣе настаналите трудности, по превоза. Недостатъчно храненъ и лишенъ и отъ възможността да отпочине, той остана безъ сили, бѣрзо се изтоши и почна масово да мре.

Презъ време на примирietо съно и плъва съвсѣмъ липсаваха и наложи се дасе изпращатъ коли по далечни села за набавянето имъ отъ мѣстни срѣдства. Презъ месеците януарий и февруарий положението въ това отношение всѣки денъ се повече влошаваше. Едва презъ м-цъ мартъ почна вече да настъпва подобрение. Презъ второто примирие, особено къмъ края на м-цъ априлъ и цѣлиятъ м-цъ май, конетъ вече имаха добра паша и доставката на фуражъ по изсъхналите пжтища ставаше редовно. Изтѣрпѣлиятъ толкова трудности и лишения добитъкъ закрепена и улесни по нататъкъ подвоза на хранителни и фуражни припаси.

б) Презъ междусъюзнишката война

За междусъюзнишката война, полковиятъ продоволственъ обозъ бѣ попълненъ, а добитъкътъ бѣ вече достатъчно закрепналъ, за да може успѣшно да изпълнява службата по доволствието. Отъ редовната и доброкачествена храна закрепнаха и воиниците.

Прехраната на хората и сега ставаше чрезъ полковия продоволственъ обозъ, който бѣ попълванъ съ всичко отъ дивизионния продоволственъ транспортъ. При тръгването си, полкътъ бѣ снабденъ съ достатъчно количество хранителни и фуражни припаси. Понеже въ новата посока на съсрѣдоточаването липсаше фуражъ, напомнено му бѣ да вземе съ себе си колкото може повече

зърненъ и тревенъ фуражъ, което той действително и стори.

Поради настѫпилото добро време и добитъ вече опитъ, доволствието ставаше сравнително много по-добре отколкото презъ войната съ Турция. Храненето на полка при почивка, походъ и бой, ставаше редовно и на време. Дори и презъ време на четиринацетъ дневни боеве при Калиманци, хлѣбътъ се получаваше всѣкога на време, а топла храна поне веднажъ на денъ. Липсаше, по нѣкога, само съно за добитъка, но то се реквизираше или купуваше на самото място, или се набавяше на зелено отъ нивите застѣти съ жито, овесъ и ечмикъ. Доставката на месо сѫщо ставаше на време.

Въ опредѣлени пунктове, за необходимото време се складирваше всичко нуждно за полка, а лишното се отнасяше назадъ. По тоя начинъ бѣха образувани складове въ с. с. Турско-Рударе, Оризари, Виница, Гърляно, Царево-село, Черната скала, Ваклево и Търсино.

По-после и при останалото на полка, отъ Кочане къмъ Калиманци и при движението му къмъ Черната скала и Кюстендилъ, доволствието ставаше сѫщо редовно, безъ да се почувствува нѣкога недостигъ отъ хранителни продукти.

При все това, обаче, имаше случаи, макаръ и рѣдки, когато полковиятъ обозъ не можеше да намѣри мястото, където е спрѣль ешалона отъ дивизионния продоволственъ транспортъ и като последствие отъ това хлѣбната дажба биваше намалявана като временна мѣрка на 3/4 и 1/2 кгр.

Следъ сключването на мира, на 1-й августъ 1913 г., полкътъ тръгна отъ гр. Кюстендилъ, снабденъ съ хранителни и фуражни припаси за три дни. Дадено му бѣ консервирано свинско месо (въ кутии), кашкавалъ и хлѣбъ.

На 4-й с. м. полкътъ стигна въ гр. Нова-Загора, где то всичко необходимо за продоволствието си получаваше отъ реквизиционната комисия. Следъ премѣстването на полка въ Любимецъ, всичко необходимо той получаваше по желѣзницата: хлѣбътъ—отъ Нова-Загора, а останалите продукти—отъ разходния складъ въ Търново-Сейменъ. Това положение продължи до като бѣ откритъ хранителенъ складъ въ Любимецъ.

* *

Установените дажби през двете войни бъха следнитѣ: **Хлѣбъ**. Отъ мобилизацията до 8-и февруари 1913 г. войниците получаваха по 1000 гр. (изпеченъ) хлѣбъ.

Отъ 8-и февруари до 27-и априлъ, хлѣбната дажба бѣ усилена до 1200 гр.

Отъ 27-и априлъ до 14-и юлий, тя бѣ отново намалена на 1000 гр.

Отъ 15-и юлий до 31-и с. м.—увеличена на 1200 гр. дневно.

Отъ 1-и августъ до демобилизацията на полка бѣ даванъ хлѣбъ въ размѣръ 1000 гр. на човѣкъ.

Хлѣбътъ изобщо бѣ доброкачественъ, само къмъ края на м-цъ априлъ почна да се дава хлѣбъ отъ черно брашно, безъ да се отдѣлятъ отъ него трицитѣ.

Презъ това време бѣ подмѣненъ и сухаря, като негодниятъ се даде за храна на добитъка.

Месо. До 15-и декември 1912 г. месо се даваше въ изобилие; но после се почувствува оскѫдица отъ него. Отъ 21-и априлъ 1913 г. бѣ опредѣлена дажба по 400 гр. говеждо месо на човѣкъ и 250 гр. агнешко.

Презъ м-цъ май се даваше петъ пжти седнично консервирано свинско месо и два пжти агнешко.

Отъ 18-и до 27-и юлий дажбата на говеждото месо бѣ опредѣлена на 600 гр. на човѣкъ на денъ, а отъ 27-и юлий до деня на демобилизацията, дажбата бѣ намалена на 400 гр.

Суха храна се даваше само презъ време на боеветъ въ войната съ Турция, а презъ Междусъюзнишката война се даваше топла храна ежедневно, макаръ често и само единъ пжть на денъ. Суха храна войниците получаваха и предъ Чаталджа, кѫдето поради лошиятъ пжтища доставката на продуктите стана невъзможна.

Фуражъ. Конетъ отъ мобилизацията бѣха на обикновена дажба. Но когато подвозътъ се затрудни и района на полка бѣ съвсемъ изтощенъ, фуражната дажба достигна до 1 кгр. съно и 3 кгр. ярма на конъ. Тая дажба бѣ въ пълна зависимост отъ редовността на подвоза и количеството на получаваните продукти. Едва къмъ края на м-цъ априлъ дажбата отъ ново достигна до 3 кгр. съно на конъ.

Още презъ м-цъ априлъ воловетъ бѣха пустнати на паша.

Презъ Междусъюзнишката война дажбата бѣ обикновена и по-редовна.

Подправни продукти: Къмъ 30-и априлъ отъ дивиз. интенданство бѣ наредено полка да си закупува самъ зеленчукъ, за която цель бѣха изпращани хора дори въ България.

По случай Великденските празници, на всѣкой войникъ бѣха дадени по 3 червени яйца, $\frac{1}{4}$ козунакъ и 0.15 л. вино.

За да се подобри питателността на храната и да се подпомогне количеството на подправките, въ воденицата при с. Узунъ-Хаджи бѣ смлѣно реквизирано жито на булгуръ.

Купуванъ е и газъ въ ограниченъ размѣръ, който, обаче, бѣ предназначенъ за подпалване на мостове.

С в е д е н и е

за пунктовете по снабдяването на полка съ хранителни припаси презъ двете войни.

Днитѣ на снабдяването	По какъвъ начинъ е станало снабдяването	Мѣстото на снабдяването
9-и и 10-и октомври	Дивиз. продоволств. транспортъ	с. Карамза
11-и	"	с. Петра
12-и	"	гр. Лозенградъ
13-и	"	с. Ени-махле
14-и и 15-и	Разход, магазинъ Дивиз. продоволств. транспортъ	Долината на р. Искюпъ дере
16-и—18-и	"	с. Колиби
19-и—23-и	"	с. Карагачъ
24-и	"	с. Топчикъ
25-и	"	с. Демирлеръ
26-и	"	с. Татаркъ
27-и	"	с. Еникъ
28-и	"	с. Биюкъ-ханъ
29-и	"	ж. п. ст. Синекли
30-и	"	ж. п. спир. Анастасиева стена
31-и	"	в. Кушъ кая-тепе
1-и ноември—7-и декември	"	Кошаритъ при в. Кушъ-кая-тепе
Отъ 8-и с. м. до 26-и януари 1913 г.	"	с. Калфакъ

Днитѣ на снабдяването	По какъвъ начинъ е станало снабдяването	Мѣстото на снабдяването
Отъ 27-й с. м. до 13-й февруари	Дивиз. продоволств. транспортъ	в: Куш-кая-тепе
Отъ 14-й с. м. до 15-й мартъ	"	Кошаритѣ при в. Кушъ-кая-тепе ж. п. ст. Кабачка с. Акаланъ
Отъ 16-й до 31-й с. м.	Разходенъ магазинъ	
1-й априлъ до 23-й май	Дивиз. продоволств. транспортъ	c. Чорлу
25-й май	Врем. разх. магазинъ	c. Костенецъ-баня и гр. Дупница
Отъ 26-й с. м. до 4-й юни	Реквиз. комисия	гр. Горна-Джумая
5-й с. м.	Разх. магазинъ	с. Царево-село
6-й и 10-й с. м.	Междин. разх. магаз.	гр. Кочане
11-й—16-й с. м.	Преденъ разх. магаз.	с. Царево-село
16-й с. м. до 5-й юлий	Разход. магазинъ	с. Цѣрварица
6-й—28-й с. м.	"	гр. Кюстендилъ
30-й с. м. до 1-й август.	"	гр. Нова-Загора
5-й—8-й с. м.	Реквиз. комисия	

* * *

Презъ течението на дветѣ войни трудностите по прѣхраната на полка бѣха твърде голѣми, което безспорно не остана безъ влияние не само върху здравето на хората, но и върху тѣхнитѣ бойни действия. Като главна причина за това — следѣ като се изключи липсата на опитъ, съз климатическитѣ несгоди, влиянието на които при една навременна предвидливостъ, се биха значително намалили. Мѣркитѣ, взети при настѫплението на частитѣ, за запазване на изоставенитѣ отъ избѣгалото турско на селение и отъ отстѫпващитѣ турски части въ обози и складове, хранителни припаси и фуражъ, за да не се пилѣятъ безразборно, при сѫществуващето изобилие, биха послужили като храна за много дни и по тоя начинъ, при едно рационално използвуване на сѫщите, би се значително намалила оная оскѫдица, която по последният зле душеше полка.

При все това, обаче, всички органи натоварени съ прѣхраната на полка, презъ това трудно време, вложиха неимовѣрни усилия, за да изпълнятъ своя дѣлгъ, чувствуващи върху си тѣжестта на служебната и морална отговорностъ. И размѣра на тия усилия се по-релефно о-

чертава, като се знае, че само добре нахранения организъ е годенъ да развие тъй необходимата енергия за прекаранитѣ тежки сражения.

Снабдяването съ бойни припаси.

Полкътъ тръгна отъ гр. Варна, къмъ пункта на съсрѣдоточването, снабденъ напълно съ полагаемитѣ му се по щата бойни патрони. Тѣхното количество, къмъ 5-й октомврий, достигна на:

- а) Патрони за пушкитѣ 750,500;
- б) Патрони за картечицитѣ 56,500.

Отреденитѣ, обаче, десетъ патронни коли за натоварването на возимото количество патрони се указаха недостатъчни за целта и затова, наложи се, тѣхното число да бѫде увеличено съ още 6 коли.

Като източникъ за попълване на бойнитѣ припаси, презъ време на съсрѣдоточаването, за III-а армия, бѣ отреденъ базисния складъ въ гр. Шуменъ и по нататъкъ междинния — № 5, въ гр. Котель и разходния № 10, въ ст. Стралджа. Съ постепенното отдалечаване напредъ, за попълване на возимитѣ и носими бойни запаси въ III-а армия, при склада въ Стралджа бѣ формиранъ транспортъ отъ волски коли, по голѣмата частъ отъ който на 4-й октомврий бѣ вече формиранъ и сѫщия денъ, въ 8 часа, въ съставъ отъ 200 коли, бѣ насоченъ презъ с. Войника за с. Ахлатли; на 5-й с. м., въ 13 часа, тръгна съ 138 коли вториятъ ешелонъ и на 6-й — съ 103 кола — третиятъ. Освенъ другитѣ бойни припаси ешелонитѣ возвѣха по 30 патрона за всѣка пушка.

На 4-й октомврий дивизионниятъ огнестреленъ паркъ стигна въ района на съсрѣдоточаването и се разположи въ селото Чараганъ.

На 5-й, с. м., частитѣ настѫпиха. Това наложи паркъ да се премѣсти въ с. Борисово (Ешекли), а на 6-й с. м. — въ с. Ичме. На 8-й той бѣ въ крайграничното село Кайбиларъ, а на 9-й, въ полунощъ, прехвърли границата и на 10-й, въ 8 часа, стигна с. Карамза.

На 9-й октомврий 2-а Преславска бригада, усиlena съ 2/5 и 3/5 с. с. артилер. отдѣления, води бой при Селинолу. Боятъ продължи на следния денъ; при все това, обаче, пехотната паркова рота съ патрони не се по-

пълни; запасът от тяхъ бъде достатъчен да попълни разхода.

На 10-и огнестрелният паркъ излъзе напредъ и къмъ полунощ стигна с. Петра гдето и заночува.

На 11-и октомври дивизията настъпи и достигна Лозенградъ; въ тоя ден, обаче само страничния отрядъ на бригадата, състоящ се отъ 6 роти отъ полка и 3-а с. с. батарея, води бой при с. Енидже.

На 11-и, вечеръта, по следите на настъпващите части, паркът стигна с. Кавакли. Включително боеветъ, които се водиха тукъ 2-а Преславска бригада изразходва 154,400 патрони.

Следът тия големи боеве последва безпорядъчното отстъпление на турската армия. Преследвана отъ нашата армия, тя бъде догонена на Чаталджанската позиция, где почнаха отъ ново сериозни боеве. До това време никакъвъ особенъ разходъ на патрони не е имало и за това снабдителните органи за огнестрелни припаси, за пасени достатъчно със тяхъ, следваха частите непосредствено ангажирани въ борба съ климатическите несгоди, лоши пътища и за собственото си изхранване.

При Чаталджанското стоеще и последвалите боеве полкът бъде запасенъ със достатъчно патрони. По нататъшното снабдяване със такиваставаше отъ ж. п. ст. Ка-бачка, която бъде отредена като снабдителенъ пунктъ. Той обаче, не бъде съпроводено съ трудностите на снабдяването по прехраната, понеже имаше възможност да се направи заблаговременно или пъкъ да се изварди по благоприятно време.

* * *

За междуусъюзнишката война полкът тръгна достатъчно запасенъ съ патрони, които бъха превозени по железнницата. По нататъшното му снабдяване съ такиваставаше отъ снабдителните органи на 7-а пех. Рилска дивизия, къмъ състава на която бъде придадена 2-а преславска бригада, съ своите два пехотни паркови взвода.

Предъ видъ, обаче, на твърде усилениетъ боеве, които полкът води тукъ, съ постоянно напиращия противникъ, и поради твърде пресъчената местностъ, подвижните източници за снабдяване бъха често възпрепят-

ствувани въ своята функция. При все това, обаче, изходъ отъ създаваните трудности се всъщност намираше и полкът не почувства никога недоимъкъ отъ патрони, който да повлияе върху изхода на боя.

Санитарната служба въ полка.

Санитарната служба въ полка се завеждаше отъ 4 лекари — 1 полкови и 3 дружини; въ тяхна помощ бъха дадени ротните фелдшери — за всяка рота по единъ, числото на които бъде напълно комплектовано.

Съ санитарни съдства, материали за превръзка и за амбулаторно лекуване, полкът бъде снабденъ въ изобилие отъ дивизионния аптеченъ складъ. Въ предостатъчно количество бъха и личните пакети за първа превръзка.

За евакуиране на болните и ранените чинове отъ полка, бъха отредени дружинните линейки, които по конструкция бъха тежки и мъжко подвижни. Това ги правеше твърде непригодни за тяхното предназначение. Освенъ това, по количество, тъ бъха съвсемъ недостатъчни, за да задоволятъ нуждите по отвъзоването, особено при големите боеве и затова, въ такива случаи се използваха продоволствените коли и всяка друга кола, каквато и да е тя, която се връщаше назадъ. Непригодността на дружинните линейки се особено чувствува въ кално време, тогава превозката, която тръбаше да се извърши по изровени почвени пътища ставаше трудна и мъчителна.

* * *

Презъ време на съсръдоточаването, а следът това и при движението къмъ границата, здравословното състояние на полка бъде много добро. Леко болните и изостанали войници, обикновено явление за пехотните части, при продължително движение, образуваха команди, които успяваха да достигнатъ полка на очлезите. Заболѣлите отъ болести се лекуваха въ полковия лазаретъ, а по-сериозно болните се изпращаха на лечение въ болници.

Въ началото на м-цъ октомври бъха отбелязани, въ частите на дивизията, първите сериозни заболѣвания. Така на 4-и с. м., въ 7-и пех. Преславски полкъ, се появиха първите случаи отъ коременъ тифъ. Тая болѣсть

бъ пренесена отъ гр. Шуменъ, гдeto тя бъ взела голѣми размѣри; а на 8-й с. м. въ болницаата, въ гр. Ямболъ, бъ вече постѫпилъ на лѣчение първиятъ заболѣлъ отъ тая болѣсть войникъ и отъ полка. При все това, обаче, благодарение на взетитѣ мѣрки въ сравнение съ другите части отъ дивизията, полкътъ заемаше последно място, по количеството на заболѣлите отъ тази болѣсть.

Мѣрките, взети отъ щаба на 3-а армия, за ограничаване болѣствата бѣха бѣзи. Последвалите, обаче, сериозни боеве станаха причина щото тия мѣрки да бѫдатъ оставени отъ частите на заденъ планъ и вниманието и грижитѣ имъ да бѫдатъ насочени къмъ ранените.

На 9-й октомврий полкътъ завѣрза сериозенъ бой съ противника при Селиолу. Полковиятъ превързоченъ пунктъ бъ откриятъ на висотата сев. зап. отъ сѫщото село — задъ артилерийската позиция; по сутне, когато полкътъ настѫпи и отмина селото, той бъ премѣстенъ въ самото село. Тукъ той заработи усилено и до полунощта, когато боя се бѣ вече прекратилъ, успѣ да почисти бойното поле и да прибере всички тежко ранени и ги настани въ селото. Въ тоя денъ презъ превързочния пунктъ на полка минаха повече отъ 500 ранени. Постепенно тежко ранените бѣха изпращани въ с. Татарларъ, кѫдето до пристигането на дивиз. лазаретъ и полските болници, биваха настанявани по кѫщиците въ селото,

Въ боеветѣ при Карагачъ, полските болници и дивизионния лазаретъ, които мѣжно следваха по лошите пѫтища бѣзо настѫпващите части, бѣха изостанали да лечатъ назадъ, поради които тежка и непосилна задача бѣ легнала върху полковия превързоченъ пунктъ. Въ първия денъ на боя времето бъ употребено въ прибиране и издиране на ранените по бойното поле, а въ това време голѣми групи отъ ранени се бѣха струпали въ с. Колиби, безъ да има кой да имъ даде медицинска помощъ. Това обстоятелство ни послужи за добра поука; още на следния денъ въ селото Колиби бъ откриятъ за полка превързоченъ пунктъ, презъ който въ следващите бойни дни преминаха маса ранени, въ числото на които и много такива отъ другите части на дивизията.

За прибирането на ранените, освенъ носачите, взеха участие и чиновете отъ музикантската команда.

Презъ нощта срещу 10-й, полкътъ бъ смѣненъ отъ

31-й пех. Варненски полкъ. При по настѫпътъ настѫпление 2-а Преславска бригада бъ следвана отъ 1-о отдѣление на дивиз. лазаретъ, което на 10-й с. м. бъ стигнало с. Селиолу.

Тридневниятъ бой по висотите на с. Карагачъ завѣрши успѣшно за насъ съ цената на повече отъ 150 убити и около 1400 ранени чинове отъ полка; обаче, отгласътъ на далечна канонада, въ лѣво и задъ полка, показваше, че боя още не е свършенъ. И действително, на четвъртия денъ, полкътъ се насочи въ флангъ на противника, действуващъ срещу 5-а пех. Дунавска дивизия. Завѣрза се боятъ при с. Чонгора, при който, поради бѣзото отстѫпление на противника, жертвите отъ полка бѣха малко.

Тия пять дневни боеве се отразиха зле върху здравето на хората отъ полка. Проливните дъждове развалиха почвата и всичко се пропи отъ влага. При това хората нѣмаха никаква възможност да се подсушатъ и се сгрѣятъ, а отъ постоянното лежане изъ окопите тѣ бѣха цѣли потожали въ каль. Наложително бъ да имъ се даде почивка. И действително, въпрѣки бойната заангажираност на полка бъ даденъ тридневенъ отдихъ, който той прекара въ с. Мурагачъ.

Климатическите несгоди и нередовното хранене въ време на боя указаха скоро своите лоши последствия; почнаха масови заболѣвания отъ остри възпаления на стомаха и червата. Още едно обстоятелство дойде да съдействува на тия заболѣвания; следъ като войниците отъ полка, изразходваха неприосновення си ранцевъ запасъ отъ храната, посегнаха и върху тоя на убитите турски войници, прѣснати по платото надъ р. Карагачъ, а сѫщо така и на намѣрения въ тѣхъ хлѣбъ. Вършайки това, нито тѣхните началници, на които липсваше опитъ, нито самите войници, не обърнаха внимание на изтощения видъ на убитите, мнозина отъ които носеха въ себе си холерната зараза.

Първиятъ холеренъ случай бъ отбелязанъ при преминаването на полка презъ гара Синекли на 28-й октомврий. Заболѣлъ бъ единъ ординарецъ; формата на заболѣването бъ типична и тежка. Следъ това, презъ време на трудния походъ къмъ Чаталджа, когато цѣлиятъ путь бъ усънъ съ разлагачи се трупове, на хора и добитъкъ

случайтъ на заболѣвания отъ холера зачестиха, а заедно съ това нарастна числото и на съмнително болнитѣ отъ нея.

За да се подготви почва за тия заболѣвания допринесе твърдѣ много нередовната и твърде лоша храна. Яденето на още топло варено жито и царевица, употребяването на нечиста вода, продължителното гладуване през време на боеветѣ, голѣмата умора, вследствие усиленитѣ походи и продължителни боеве, проявиха своите резултати по-скоро, отъ колкото се очакваше. Още следъ боеветѣ при Карагачъ почнаха отъ начало слаби, а по-сетне и остри гастроични заболѣвания, до като, съ приближаването до Анастасиевата стена, се появи и холерата.

На 31-и октомврий полкътъ бѣ смѣненъ отъ охранението при с. Кабакча и въ 17·30 часа стигна при с. Бекерели, гдето се установи на бивакъ. Понеже числото на заболѣлите отъ холера бѣ вече доста нарастло, бивакътъ бѣ раздѣленъ на две части, — здрава и заразена, които бѣха строго изолирани една отъ друга. Наредено бѣ също така да се пригответъ удобни колиби, понеже липсваха платнища, за да се подслонятъ войниците по добре. Мѣркитѣ за ограничаването на болѣстта се засилиха. Болнитѣ бѣха разпределени по категории на болѣстта. Отъ тѣхъ се образува отдѣлна команда съ началствуващи лица, офицери и долни чинове, като имъ се даде и отдѣлна кухня и сѫдове. Забрани имъ се всѣкакво съприкосновение съ останалите войници — здравитѣ, като за целта бѣха поставени и часови, които да не позволяватъ срещитѣ.

На 4-и ноемврий, поради предприетата атака, полкътъ бѣ премѣстенъ при с. Акаланъ. Дивизионниятъ лазаретъ бѣ предвигнатъ до р. Аркъ. На следния денъ полкътъ бѣ премѣстенъ при селото Калфакой, което бѣ заразено отъ холера. При това установениетъ бивакъ до селото, въ хигиенично отношение, съвсемъ не задоволяше и затова старшиятъ полкови лѣкаръ поиска неговото премѣстване; това, обаче, не бѣ разрешено. Следъ почването на атаката много отъ мѣркитѣ бѣха нарушили, като предимство се даде на бойната необходимост. Съ сключването, обаче, на примирянето, изолацията на болнитѣ се приложи дори и съ по-голѣма строгость, защото холерата се бѣ появила въ твърде силна форма въ частитѣ на 9-а пех. Плѣвенска дивизия, намираща се въ непосредствено съседство съ полка.

Между мѣркитѣ, взети за борба съ холерата, бѣ и закупуването отъ полка на захаръ, чай, конякъ и др. продукти, които дивизионното интендантство само не можеше да набави.

На 9-и ноемврий полкътъ бѣ премѣстенъ отъ ново на бивакъ юго-изт. отъ с. Акаланъ, а на 26-и бѣ върнатъ обратно при с. Калфакой. Недоброто и нередовно хранене предизвика заболѣвания и отъ жълтеницата, което къмъ това време се бѣ вече твърде много засилила. Това предизвика заповѣдъ отъ бригадата за подобреие храната и даване на войниците хининъ. Липсваха, обаче, продукти, липсваше и доброкачествено месо и затова, въпрѣки доброто желание на началствуващите лица, заповѣдътъ не можа да се изпълни.

Следъ действията на полка около селата Софасъ и Чифликъ неговото санитарно състояние отбелязва:

a) Амбулаторно болни.	592 д;
b) Въ лѣчебни заведения	1050 д;

Отъ тия заболѣвания:

- 1) 50% засъгаха дихателните органи;
- 2) 40% — пищеварителните органи;
- 3) 10% — бѣха измръзвания.

Лошото и недостатъчно доволствие, презъ време на позиционното стоеене, при което липсваха и подправни продукти и зеленчуци, стана причина да се появи и болѣстта „скорбутъ“. Но следъ като времето се подобри и доставката на хранителните продукти стана по-редовна, а особено, следъ като стана възможно да се изпълни заповѣдътъ на дивизионното интендантство за закупуването отъ полка на зеленчукъ, тая болѣсть постепенно изчезна. А редовната храна, която се даваше отъ 1-и априлъ до 16-и май, при Акаланъ, когато имаше възможност тя да се разнообрази (даваше се оризена каша, булгуръ, зеленчуци, картофи и пр.) и се подсили съ месо изобилно (прѣсно, консервирано свинско и сланина), здравословното състояние на хората се подобри; тѣ закрепнаха и физически.

Макаръ, че холерата бѣ голѣма напастъ за полка и при все, че тя изненада санитарния персоналъ и го наимѣри неподготвенъ за борба, той, обаче, скоро се ориентира и вложи голѣми усилия въ борбата съ тази болѣсть. Болнитѣ се бѣзо изолираха и изпращаха въ болници

на близкия тилъ, което спомогна да се ограничи нейното разпространение; благодарение на тия усилия, проявени отъ старшия полкови лѣкарь, сан. майоръ Д-ръ Зографски и дружинните лѣкари: сан. капитанъ Д-ръ Савовъ и санит. подпоручици: Д-ръ Стателовъ, Д-ръ Беровъ и Д-ръ Илиевъ, полкътъ даде само 50 смъртни случаи отъ холерната напасть.

* * *

Отъ приложенитѣ по-долу таблици се ясно вижда размѣра на понесенитѣ отъ полка загуби въ убити, ранени и заболѣли презъ различнитѣ боевые, водени отъ него презъ Балканската и Междусъюзнишката войни.

НРСБТ
№ 1
1913 г.

Подъ свещенитѣ гънки на знамето.
Речь произнесена предъ приморци и отъ командира на полка, полковникъ Киселовъ,
въ навечерието на тръгването имъ къмъ турската граница.

Табли

за убитите, ранените, заболелите и др. презъ време на боеветъ на

1 Отъ кое поддължение на полка	2 Съ каква наличност се започва и води боя		3 Убити	4 Ранени		5 Заболели	6 Умрели отъ ранни и болестни
	офицери	офицер. к-ти		подофициери	офицер. к-ти	подофициери	
			Всичко				Всичко
1-а рота	6 2	14	242	264			
2-а рота	4 2	11	258	273			
3-а рота	3 1	14	264	282			
4-а рота	3 2	11	251	267			
5-а рота	6 2	14	258	280			
6-а рота	3 2	13	259	277			
7-а рота	3 2	10	258	273			
8-а рота	2 2	9	255	268			
9-а рота	6 2	9	260	277			
10-а рота	3 2	12	262	279			
11-а рота	2 2	9	260	273			
12-а рота	2 2	11	261	276			
13-а рота	6 2	14	260	282			
14-а рота	3 1	11	260	275			
15-а рота	2 3	12	262	279			
16-а рота	3 2	14	259	278			
Карт. рота	3 —	5	78	86			
Щабът полка	5 —	11	85	101			
Нестр. рота	6 —	17	261	284			
Музик. к-да	1 —	17	22	40			
Всичко	72 31	238 4575	4916	2 43 45	6 4 11	243 264	— 12 12 — 2

По таблица 1. Въ боеветъ при селата Селиолу и Енидже, понесе-
ните отъ полка загуби се изразяватъ въ следнитъ проценти:

Общо загубите за полка (въ офицери и долни чинове достигатъ)

а) Ранени и убити 5·35%

б) Заболели 0·24%

Общо за полка: а) офицери¹⁾: 1) Убити —
2) Ранени 9·70%
3) Заболели —

ца № 1

9., 10. и 11. октомври и 13. и 14. с. м. при селата Селиолу и Енидже

7 Излъзли отъ строя презъ време на боя	8 Съ колко хора е попълванъ полка			9 Завърнали се ранени, оздравели	10 Завърнали се болни, оздравели	11 Останали следъ боя на лице		
	офицери	офицер. к-ти	подофициери			офици	офицер. к-ти	офицер. к-ти
	Всичко			Всичко		Всичко		Всичко
1 —	1 1	1 1	17	19				5 4
2 —	2 2	2 2	40	42				2 2
3 —	1 1	1 2	22	24				1 1
4 —	1 1	1 2	55	59				1 1
5 —	1 1	1 1	28	30				2 2
6 —	1 1	1 1	16	16				9 9
7 —	1 1	1 1	8 9	9				1 1
8 —	1 1	1 1	34 37	37				1 1
9 —	1 1	1 1	19 20	20				2 2
10 —	1 1	1 1	11 11	11				8 8
11 —	1 1	1 1	12 13	13				1 1
12 —	1 1	1 1	12 13	13				9 9
13 —	2 2	2 3	5 5	5				10 10
14 —	1 1	1 2	12 13	13				12 12
15 —	1 1	1 2	3 3	3				14 14
16 —	1 1	1 1	1 1	1				5 5
17 —	1 1	1 1	1 1	1				77 77
18 —	1 1	1 1	1 1	1				83 83
19 —	1 1	1 1	1 1	1				260 260
20 —	1 1	1 1	1 1	1				22 22
21 —	1 1	1 1	1 1	1				40 40
22 —	6 4	13	298	321				4595

б) Долни чинове: 1) Убити 0·98%;
2) Ранени 5·28%;
3) Заболели 0·28%;

По дружинно тия загуби се разпределятъ както следва:
I-a дружина: отъ курсумъ: 13·55%; отъ болести 0·19%;
II-a " " " 8·10%; " " 0·46%;
III-a " " " 5·07%; " " 0·18%;
IV-a " " " 1·83%; " " 0·09%;

1) Въ числото на офицерите влизатъ и офицерските кандидати на брой 31

за убититѣ, раненитѣ, заболѣлите и др. презъ време на боя на 16.

Отъ кое подѣление на полка	1		2		3		4		5									
	Съ каква наличностъ почва и се води боя		Убити		Ранени		Заболѣли											
	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	Всичко	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	Всичко	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	Всичко			
1-а рота	5	2	13	225	245	—	2	—	10	12	2	—	3/1	88/19	93/20			
2-а рота	4	2	9	218	233	—	1	—	14	17	3	1	2	92/2	98/2			
3-а рота	2	1	14	242	259	—	—	2	5	7	1	1	7	117/5	126/5			
4-а рота	2	1	9	196	208	—	—	—	7	—	—	—	3	77/4	80/4			
5-а рота	5	1	14	230	250	—	1	—	4	5	2	1	2	42/2	47/2			
6-а рота	3	2	13	243	261	—	—	3	3	2	1	5	—	74/4	82/4			
7-а рота	3	2	9	250	264	—	—	—	7	7	2	1	2	76/1	81/1			
8-а рота	1	1	8	221	231	1	—	—	3	4	—	1	2	69/12	72/12			
9-а рота	6	2	8	241	257	2	—	—	6	8	3	1	5	95/9	104/9			
10-а рота	3	2	12	251	268	—	1	13	—	14	3	1	4	83/7	91/7			
11-а рота	2	1	9	248	260	—	—	15	15	2	—	7	104/8	113/8				
12-а рота	2	2	10	249	263	—	2	2	4	2	2	3	—	95/4	102/4			
13-а рота	6	2	12	257	277	—	2	2	22	24	3	—	2	74/1	79/1			
14-а рота	3	1	10	248	262	2	1	3	6	1	1	—	—	95/4	97/4			
15-а рота	2	3	12	257	274	—	—	4	4	—	2	3	—	60/1	65/1			
16-а рота	3	2	14	259	278	1	1	—	13	15	—	4	53/2	57/2				
Картеч. рота	3	—	5	77	85	—	—	3	3	2	—	1	8	—	11			
Шабъ полка	5	—	10	83	98	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—			
Нестр. рота	6	—	17	260	283	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—			
Музик. к-да	1	—	17	22	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—			
Всичко	67	27	225	4277	4596	6	4	11	134	155	28	13	55	1306	1402	1	1	175

Забележка. Въ графата ранени единъ подофицеръ и 85 редника —ствие се установява, че сѫ контузени и по-слабо ранени. Сѫщите сѫ по-

По таблица 2. Въ боеветѣ при селата Карагачъ и Чонгора, понесътѣ отъ полка загуби, се изразяватъ въ следните проценти:

Общо за полка загубите, въ офицери и долни чинове достигатъ:

- а) Ранени и убити 33·88%
 - б) Заболѣли 1·70%
 - в) Умрѣли отъ болѣсти и рани 0·26%
- Общо за полка: а) офицери: 1) Убити 10·64%
2) Ранени 43·62%
3) Заболѣли 21·3%

Таблица № 2

17., 18., 19. и 20. октомврий 1912 г. въ боя при Карагачъ и Чонгора

Умрѣли отъ ранни и болѣсти	6		7		8		9		10		11					
	Излѣзви всичко отъ строя		Завѣрнали се ранени-оздравѣли		Завѣрнали се болни-оздравѣли		Въ безизвестностъ — пленени		Останали въ строя следъ боя							
	офицери	офицер. к-ти	подофицери	офицер. к-ти	подофицери	офицер. к-ти	подофицери	офицер. к-ти	подофицери	офицер. к-ти	подофицери	офицер. к-ти				
—	12	12	35	18	67	1523	1643	—	14	14	—	32	9	159	2768	2968

честъка, първоначално сѫ смѣтнати като безследно изчезнали, но въ последванн по ротно въ знаменатель.

- б) Долни чинове: 1) Убити 3·22%;
2) Ранени 30·23%;
3) Заболѣли 1·73%;

По дружинно тия загуби се разпредѣлятъ както следва:
— дружина: отъ огнестрелно оржжие — 46·66%; отъ болѣсти . . . 1·90%;
— " 29·92%; " 2·88%;
— " 43·03%; " 2·76%;
— " 31·81%; "

за убити, ранени, заболѣлите и др. презъ време на боя на 16.

Отъ кое подѣление на полка	Съ каква наличност почва и се води боя		Убити		Ранени		Заболѣли		Всичко												
	офицери	офицер. к-ти	подофициери	ефр. и редници	офицери	офицер. к-ти	подофициери	ефр. и редници													
	Всичко		Всичко		офицери	офицер. к-ти	подофициери	ефр. и редници													
1-а рота	5	2	13	225	245	—	2	10	12	2 — 3/1	88/19	93/20									
2-а рота	4	2	9	218	233	—	1	2	14	17	3	1	2	92/2	98/2						
3-а рота	2	1	14	242	259	—	2	5	7	1	1	7	117/5	126/5							
4-а рота	2	1	9	196	208	—	1	7	7	—	3	2	1	2	42/2	80/4					
5-а рота	5	1	14	230	250	—	1	4	5	2	1	2	42/2	47/2							
6-а рота	3	2	13	243	261	—	3	3	2	1	5	74/4	82/4	1	1	1	1	1	1	4	
7-а рота	3	2	9	250	264	—	7	7	2	1	2	76/1	81/1								
8-а рота	1	1	8	221	231	1	—	3	4	—	1	2	69/12	72/12							
9-а рота	6	2	8	241	257	2	—	6	8	3	1	5	95/9	104/9							
10-а рота	3	2	12	251	268	—	1	13	14	3	1	4	83/7	91/7							
11-а рота	2	1	9	248	260	—	15	15	2	—	7	104/8	113/8								
12-а рота	2	2	10	249	263	—	2	2	4	2	2	3	95/4	102/4							
13-а рота	6	2	12	257	277	—	2	22	24	3	—	2	74/1	79/1							
14-а рота	3	1	10	248	262	2	1	3	6	1	1	—	95/4	97/4							
15-а рота	2	3	12	257	274	—	4	4	—	2	3	60/1	65/1								
16-а рота	3	2	14	259	278	1	1	13	15	—	4	53/2	57/2								
Картеч. рота	3	—	5	77	85	—	3	3	2	—	1	8	11								
Шабъ полка	5	—	10	83	98	—	—	—	—	—	3	3									
Нестр. рота	6	—	17	260	283	—	—	—	—	—	1	1	—	—	2 2						
Музик. к-да	1	—	17	22	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—						
Всичко		67	27	225	4277	4596	6	4	11	134	155	28	13	55	1306	1402	1	1	175	78	

Забележка. Въ графата ранени единъ подофицеръ и 85 редника = 86 ствие се установява, че сѫ контузени и по-слабо ранени. Сѫщите сѫ пока

По таблица 2. Въ боеветъ при селата Карагачъ и Чонгора, понесените отъ полка загуби, се изразяватъ въ следните проценти:

Общо за полка загубите, въ офицери и долни чинове достигатъ:

- a) Ранени и убити 33·88%
- b) Заболѣли 1·70%
- c) Умрѣли отъ болѣсти и рани 0·26%
- Общо за полка: a) офицери:
 - 1) Убити 10·64%
 - 2) Ранени 43·62%
 - 3) Заболѣли 213%

Таблица № 2

17., 18., 19. и 20. октомври 1912 г. въ боя при Карагачъ и Чонгора

Умрѣли отъ рани и болѣсти	Излѣзли всичко отъ строя		Завърнали се ранени оздравѣли		Завърнали се болни оздравѣли		Въ безизвестност — пленени		Останали въ строй следъ боя				
	офицери	офицер. к-ти	подофициери	ефр. и редници	офицери	офицер. к-ти	подофициери	ефр. и редници					
	Всичко		Всичко		Всичко		Всичко						
12	12	35	18	67	1523	1643	14	14	32	9	159	2768	2968

човѣка, първоначално сѫ смѣтнати като безследно изчезнали, но въ последзани по ротно въ знаменатель.

- б) Долни чинове: 1) Убити 322%
- 2) Ранени 3023%
- 3) Заболѣли 173%

По дружинно тия загуби се разпредѣлятъ както следва:

I-а дружина: отъ огнестрелно оръжие	— 46·66%	отъ болѣсти	1·90%
II-а	— 29·92%		2·88%
III-а	— 43·03%		2·76%
IV-а	— 31·81%		

Табли
ца № 3

за убититѣ, раненитѣ, заболѣлите и др. презъ време действиите

Отъ кое подѣление на полка	Съ каква наличност се започва и води боя		Убити	Ранени	Заболѣли	Умрѣли отъ рани и болѣсти	6		
	офицери	офицер. к-ти					2		
	подофицери	ефр. и редници					Всичко	офицери	офицер. к-ти
1-а рота	3	—	10	132	136	—	9	9	2
2-а рота	1	—	5	109	115	—	4	5	2
3-а рота	1	—	5	118	124	—	9	9	—
4-а рота	2	—	5	107	114	—	4	4	—
5-а рота	3	1	11	179	194	—	7	7	2
6-а рота	—	1	9	158	168	—	10	11	1
7-а рота	1	1	7	159	168	—	6	6	—
8-а рота	—	6	6	144	150	—	8	8	1
9-а рота	1	1	3	130	135	—	10	10	2
10-а рота	—	1	7	152	160	—	13	14	2
11-а рота	—	1	2	121	124	—	11	12	3
12-а рота	—	5	5	144	149	—	13	13	1
13-а рота	3	2	8	161	174	—	9	9	3
14-а рота	—	9	9	150	159	—	12	13	1
15-а рота	2	1	9	193	205	—	10	10	2
16-а рота	2	1	10	193	206	—	9	9	1
Карт. рота	1	—	4	68	73	—	4	4	2
Штаб. полка	5	—	10	80	95	—	2	3	29
Нестр. рота	6	—	17	257	280	—	1	2	28
Муз. к-да	1	—	17	22	40	—	3	8	11
<hr/>									
Всичко	32	10	159	2768	2969	—	19	19	1
	4	148	153	23	351	1032	1109	1	6
	161	1315	1402	4	20	797	821	14	225
									554
									585
									28
									111
									417
									457
									54
									11
									152
									3281
									3498

По таблица 3. Въ боеветъ и стоещето при Чаталджа, понесенитѣ полка загуби се изразяватъ въ следнитѣ проценти:

Общо загубитѣ за полка въ офицери и долни чинове достигатъ:

a) Ранени и убити 5'76

b) Заболѣли 37'31

c) Умрѣли отъ болѣсти и ранни 4'14

Оощо за полка: a) офицери: 1) Убити 2'98

2) Ранени 61'96

3) Заболѣли

на полка на Чаталджа отъ 1. ноември до 31. мартъ 1912.—1913. г.

Налѣзли отъ строя презъ време на боя	Съ колко хора е попълванъ полка		Завърнали се ранени-оздра- вѣли	Завърнали се болни-оздра- вѣли	11	
	7	8			9	10
	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	офицери	офицер. к-ти
62	64	—	1	35	36	—
51	54	—	1	51	52	1
67	69	—	1	45	46	2
63	65	—	—	45	45	1
83	90	—	—	34	34	—
98	102	1	1	39	41	1
93	96	—	2	47	49	1
89	94	1	2	46	49	1
83	93	1	2	92	95	1
81	88	—	2	46	48	—
79	89	1	5	79	85	1
90	93	—	44	44	41	2
64	71	—	2	41	43	3
66	71	—	1	46	47	1
69	72	—	—	46	46	2
61	64	—	41	41	—	1
41	45	—	20	20	—	1
30	36	—	—	—	—	—
30	33	—	—	—	—	—
10	13	—	—	—	—	—
361	1315	1402	4	20	797	821
					14	14
					225	225
					554	554
					585	585
					28	28
					111	111
					417	417
					457	457
					54	54
					11	11
					152	152
					3281	3281
					3498	3498

б) Долни чинове: 1) Убити 0'65%

2) Ранени 5'19%

3) Заболѣли 37'00%

По дружинно тия загуби се разпредѣлятъ както следва:

I-a дружина: отъ огнестрелно оржжие — 5'52%; отъ болѣсти 48'47%

II-a " " " " " 5'44%; отъ болѣсти 47'77%

III-a " " " " " 10'39%; " " 48'77%

IV-a " " " " " 6'05%; " " 27'55%

Таблицы

Отделение на полку	Сыновья погиб- лости от ранен- ия в годы ВОВ				Убыточ- ность				Ранены				Заболевы- ния				Утраты от ранен и смер- ти				
	офицер	офицер, в/ч	помощники	сфр. и радиотех.	офицер	офицер, в/ч	помощники	сфр. и радиотех.	офицер	офицер, в/ч	помощники	сфр. и радиотех.	офицер	офицер, в/ч	помощники	сфр. и радиотех.	офицер	офицер, в/ч	помощники	сфр. и радиотех.	
1-я рота	3	1	—	10	132	136	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45
2-я рота	2	1	—	5	109	115	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34
3-я рота	2	1	—	5	118	124	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48
4-я рота	3	1	—	5	107	114	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
5-я рота	3	1	—	11	173	184	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52
6-я рота	1	1	—	9	155	165	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	70
7-я рота	1	1	—	7	159	163	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	83
8-я рота	1	1	—	6	144	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	86
9-я рота	1	1	—	3	130	135	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80
10-я рота	1	1	—	7	152	160	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	83
11-я рота	1	1	—	2	121	124	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	75
12-я рота	—	—	5	144	149	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	79
13-я рота	3	2	8	161	174	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
14-я рота	—	—	9	150	159	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
15-я рота	2	1	9	193	205	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
16-я рота	2	1	10	193	206	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Карт. рота	1	—	4	69	73	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Штаб. полка	5	—	10	80	95	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Нестр. рота	6	—	17	257	280	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Муз. к-ва	1	—	17	22	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Всего	32	16	189	2765	2959	—	—	19	19	1	—	4	148	153	23	3	51	1032	1109	1	64612

По табл. 3, Въ боенъ и стосното при Чаталъкъ, понесенъ отъ полка загуби се изравнѣ въ следните проценти:

а) Ранен и убит

a) Pancreas II stained with hematoxylin, $\times 30$

и) Установка на бензиновом двигателе

и) Управление бюджетом и рисками

Семеј за погиб: а) офицера: 1) Убит

Сенто за пънка: а) еритерия
б) зони
в) Ранен

2) Pancetta 100 g 3) Salsiccia 100 g 4) Cipolla 100 g 5) Aglio 10 g 6) Olio 100 ml

3) Задачи

на № 3

До
на солка на Чаталджа отъ 1. ноември до 31. мартъ 1912—1913. г.

По группам распределение по возрасту:

за убититѣ, раненитѣ, заболѣлите, оздравѣлите, умрѣлите и др.

Таблица № 4

при Злетово—Кочане—Българи отъ 16. VI. до 25. VI. 1931 год.

Отъ кое подѣление на полка	Съ каква наличност почва и води боя		Убити	Ранени	Заболѣли	На 30 май до пълнящата дружина по пътва полна	7	8	9	10	11		
	офицери	офицер. к-ти											
	подофицери	ефр. и редници											
	Всичко	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	Всичко	офицери	офицер. к-ти	подофицери	ефр. и редници	Всичко		
1-а рота	7 —	15	209	231	—	—	4	4	—	1	25	26	
2-а рота	4 1	16	212	233	—	—	6	6	1	—	4	75	
3-а рота	5 —	17	214	236	—	—	4	4	1	—	1	20	
4-а рота	5 —	13	212	230	—	—	2	3	5	2	3	22	
5-а рота	7 —	15	216	238	1 —	—	6	7	1	—	5	43	
6-а рота	5 —	15	217	237	—	—	1	2	3	—	4	35	
7-а рота	5 —	15	217	237	—	—	2	2	—	—	3	30	
8-а рота	5 —	14	199	218	—	—	2	—	—	—	1	35	
9-а рота	7 —	13	213	233	—	—	1	—	—	—	2	51	
10-а рота	5 —	9	210	224	—	—	4	5	1	—	2	36	
11-а рота	5 —	17	206	228	1 —	—	5	6	—	—	3	57	
12-а рота	5 —	9	202	216	—	—	2	2	—	—	2	35	
13-а рота	6 —	14	223	243	—	—	2	2	—	—	3	27	
14-а рота	4 2	12	198	216	—	—	—	—	—	—	3	40	
15-а рота	5 —	17	207	229	—	—	2	2	—	—	1	36	
16-а рота	4 1	15	209	229	—	—	5	5	—	—	4	40	
Картеч. рота	3 —	7	82	92	—	—	2	2	—	—	1	10	
Шабъл полка	9 —	10	118	137	1 —	—	1	—	—	—	1	11	
Нестр. рота	5 —	20	225	250	—	—	—	—	—	—	8	8	
Музик. к-да	1 —	21	19	41	—	—	—	—	—	—	3	3	
Всичко	102	4284	3808	4198	3 —	44956	7 —	45640	692	13 —	21235	269	6 14081

Забележка: Отъ намиращите се въ безизвестъ-пленени около 150

нахаха въ ротите си.

По таблица 4. Въ боеветъ при Злетово и Кочане понесените полка загуби се изразяватъ въ следнитѣ проценти:

Общо за полка загубите въ офицери и долни чинове достигатъ:

a) Ранени и убити 178%

b) Заболѣли 6·36%

Общо за полка: a) офицери: 1) Убити 2·83%

2) Ранени 6·60%

3) Заболѣли 12·26%

Въ безизвестъ-пленени	Излѣзи отъ строя презъ време на боя			Завърнали се ранени-оздравѣли	Завърнали се оздравѣли-болни	Останали въ строя следъ боя
	офицери	офицер. к-ти	подофицери			
	ефр. и редници	Всичко	офицери			
1	17	18	1	60	64	13
2	20	20	1	108	114	141
3	8	10	2	48	55	159
4	40	44	3	96	109	132
5	35	38	4	99	112	132
6	34	38	2	81	91	127
7	32	35	2	84	92	133
8	16	16	—	63	65	143
9	11	11	3	75	81	143
10	18	18	1	48	52	164
11	54	59	3	136	149	164
12	7	7	1	58	63	200
13	13	13	1	49	53	174
14	8	8	1	57	61	195
15	25	25	1	56	57	160
16	1	1	—	87	93	141
17	1	1	3	15	17	69
18	7	10	—	8	8	79
19	8	8	—	3	3	127
20	3	3	—	2	2	244
21	1	1	—	1	1	47
22	17339	36323	83	1238	1349	3141

вън, като отървали се отъ пленяване (избѣгали), въ разно време се завър-

б) Долни чинове: 1) Убити 1·28%

2) Ранени 6·73%

3) Заболѣли 6·25%

По дружинно тия загуби се разпредѣлятъ както следва:

дружина: отъ огнестрелно оръжие — 21·14%; отъ болѣсти 6·77%

" " " " " — 18·17%; " " 6·56%

" " " " " — 22·53%; " " 7·44%

" " " " " — 16·76%; " " 7·31%

ца № 4

боя при Злетово—Кочане—Българи отъ 16. VI. до 25. VI. 1931 год.

7	8	9	10	11		
					Въ безизвестъ- пленени	Излязли отъ строя презъ време на боя
офицери и к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници
офицери и к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници	офицер. к-ти подофицери и редници
1 — 17 339 363 23 — 83	1238	1349	8 — 74	82 14 — 14	116 144 90 4 217	2830 3141
7 — 17 339 363 23 — 83	1238	1349	8 — 74	82 14 — 14	116 144 90 4 217	2830 3141
102 4 284 3808 4198 3 — 4 49 56 7 — 45 640 692 13 — 21 235 269 6 1 40 812 859						
Всичко						

1	2	3	4	5	6	Съ каква налич- ност почва и води боя	
						убити	Ранени
Отъ кое подължение на полка	офицери офицер. к-ти подофицери и редници	офицери офицер. к-ти подофицери и редници	офицери офицер. к-ти подофицери и редници	офицери офицер. к-ти подофицери и редници	офицери офицер. к-ти подофицери и редници	Всичко	Всичко
1-а рота	7 — 15 209 231	— — —	4 4 —	1 —	1 25 26	1 —	1 14 16
2-а рота	4 — 16 212 233	— — —	6 6 1	— —	4 75 80	— —	3 17 18
3-а рота	5 — 17 214 236	— — —	4 4 1	— —	1 20 22	1 —	2 16 19
4-а рота	5 — 13 212 230	— — —	2 3 5 2	— —	3 45 50	— —	4 71 75
5-а рота	7 — 15 216 238	1 — —	6 7 1	— —	5 43 49	1 —	2 15 18
6-а рота	5 — 15 217 237	— — —	1 2 3 —	— —	4 35 39	1 —	1 10 11
7-а рота	5 — 15 217 237	— — —	2 2 —	— —	3 30 33	1 —	1 17 19
8-а рота	5 — 14 199 218	— — —	— — —	— —	1 35 36	— —	2 79 81
9-а рота	7 — 13 213 233	— — —	1 — —	— —	2 51 54	2 —	1 13 16
10-а рота	5 — 9 210 224	— — —	4 5 1	— —	2 36 39	— —	1 8 9
11-а рота	5 — 17 206 228	1 — —	5 6 —	— —	3 57 60	2 —	4 19 25
12-а рота	5 — 9 202 216	— — —	2 2 —	— —	2 35 37	1 —	2 14 17
13-а рота	6 — 14 223 243	— — —	2 2 —	— —	3 27 30	1 —	7 8
14-а рота	4 2 12 198 216	— — —	— — —	— —	3 40 43	1 —	9 10 1
15-а рота	5 — 17 207 229	— — —	5 5 —	— —	4 40 44	1 —	1 18 19
16-а рота	4 1 15 209 229	— — —	— — —	— —	1 3 4 —	— —	2 20 21
Картеж. рота	3 — 7 82 92	— — —	2 2 —	— —	1 10 11	— —	6 6 1
Шабъ полка	9 — 10 118 137	1 — —	— — —	— —	— — —	— —	8 8 8
Нестр. рота	5 — 20 225 250	— — —	— — —	— —	— — —	— —	3 3 9
Музик. к-да	1 — 21 19 41	— — —	— — —	— —	— — —	— —	— — —
Всичко	102 4 284 3808 4198 3 — 4 49 56 7 — 45 640 692 13 — 21 235 269 6 1 40 812 859						

Забележка: Отъ намиращите се въ безизвестъ-пленени около 150 човека, като отървали се отъ пленяване (избѣгали), въ разно време се завър-

наха въ ротите си.

По таблица 4. Въ боеветъ при Злетово и Кочане понесените отъ полка загуби се изразяватъ въ следните проценти:

Общо за полка: а) офицери: 1) Убити 17·82%;

б) Заболѣли 6·36%;

Общо за полка: а) офицери: 1) Убити 2·83%;

2) Ранени 6·60%;

3) Заболѣли 12·26%;

- б) Долни чинове: 1) Убити 1·28%;
2) Ранени 6·73%;
3) Заболѣли 6·25%;

По дружинно тия загуби се разпредѣлятъ както следва:
I-а дружина: отъ огнестрелно оръжие — 21·14%; отъ болѣсти 6·77%;
II-а " " " — 18·17%; " " 6·56%;
III-а " " " — 22·53%; " " 7·44%;
IV-а " " " — 16·76%; " " 7·31%;

за убити, ранени, заболели и умрели и др.

Таблици № 5

боя на Калиманци от 25. VI. до 15. VII. 1913. г.

Отъ кое поддължение на полка	Съ каква наличност почва и води боя		Убити	Ранени	Заболели	Умрели от рани и болести	Всичко
	офицери	офицер. к-ти					
	подофицери	ефр. и редници					
1-а рота	5	—	13	194	212	1	—
2-а рота	4	—	12	198	214	—	—
3-а рота	4	—	8	132	194	1	1
4-а рота	4	—	10	175	189	—	—
5-а рота	5	—	8	172	185	—	—
6-а рота	4	—	10	183	197	—	—
7-а рота	4	—	12	199	215	2	—
8-а рота	5	—	16	212	233	2	—
9-а рота	5	—	10	216	231	—	—
10-а рота	5	—	10	183	198	—	—
11-а рота	4	—	15	208	227	—	—
12-а рота	4	—	10	197	211	—	—
13-а рота	5	—	10	184	199	—	—
14-а рота	4	1	11	186	202	—	—
15-а рота	4	—	12	196	212	—	—
16-а рота	4	1	11	197	213	—	—
Картеч. рота	3	—	4	70	77	1	—
Шабър полка	10	—	8	60	78	—	—
Нестр. рота	7	—	20	218	245	—	—
Музик. к-да	1	—	18	19	38	—	—
Всичко	91	2228	3449	3770	6	58293	23
						7135	147
						1	520

Забележка. По-голяма част отъ заболели също отъ разстройство

По таблица 5. Въ боеветъ при Калиманци, понесените отъ полка губи се изразяватъ въ следните проценти:

Общо за полка загубите въ офицери и долни чинове достигатъ:

а) Ранени и убити 25'36%

б) Заболели 3'89%

в) Умрели отъ ранни и болести 0'85%

Общо за полка: а) Офицери: 1) Убити 6'99%

2) Ранени 24'73%

3) Заболели 5'38%

Въ безизвестните пленени	Излъзли отъ строя презъ време на боя		Завърнали се ранени-здравели	Завърнали се болни-здравели	Останали следъ боя въ строя
	офицери	подофицери			
	ефр. и редници	Всичко			
офицери	офицер. к-ти	Всичко	офицери	офицер. к-ти	Всичко
подофицери	подофицери	Всичко	подофицери	подофицери	Всичко
ефр. и редници	ефр. и редници	Всичко	ефр. и редници	ефр. и редници	Всичко

Помаха повечето отъ холерина и въ по-малко число холера.

б) Долни чинове: 1) Убити 2'09%

2) Ранени 22'83%

3) Заболели 3'86%

По дружинно тия загуби се разпределятъ, както следва:

дружина: отъ огнестрелно оржжие — 20'27%; отъ болести 3'34%

" " " " " 32'89%; " " 3'73%

" " " " " 27'68%; " " " 4'50%

" " " " " 27'65%; " " " 4'10%

Таблица
за убитить, раненить, заболѣлить, умрѣлить и др. въ

Отъ кое подъление на полка	Съ каква налиг- чность почва и води боя		Убити	Ранени	Заболѣли	Умрѣли отъ раны и болясти		
	офицер и ч-ти	офицер, и ч-ти попофитери						
1-а рота	5 -	13	194	212	1 -	1	40	2
2-а рота	4 -	12	196	214	-	-	27	-
3-а рота	4 -	8	132	194	-	-	30	1
4-а рота	4 -	10	175	163	-	-	58	-
5-а рота	5 -	8	172	185	-	-	42	-
6-а рота	4 -	10	153	197	-	-	45	-
7-а рота	4 -	12	199	215	2 -	1	49	-
8-а рота	5 -	16	212	233	2 -	1	90	-
9-а рота	5 -	10	216	231	-	-	55	-
10-а рота	5 -	10	153	198	-	-	51	-
11-а рота	4 -	15	208	227	-	-	45	-
12-а рота	4 -	10	197	211	-	-	64	-
13-а рота	5 -	10	184	193	-	-	52	-
4-а рота	4 -	11	166	212	-	-	45	-
5-а рота	4 -	12	126	212	-	-	50	-
6-а рота	4 -	11	137	213	-	-	62	-
Батальон 2022	3 -	4	70	77	1 -	-	78	1
Левъ 2022	3 -	3	60	72	-	-	11	1
Левъ 2023	7 -	29	213	243	-	-	7	1
Муза 2022	1 -	18	19	32	-	-	3	1
<hr/>								
Всего	31	2223	3143	3770	6 - 582 53 23	70 770 863 5	7 135 147 1 - 526 2	

Эпилепсия. Погодите часть отъ заболѣлить сѧ отъ разстройство изъ табака. Въ брезентъ при Калининъ, понесенитъ отъ полка 12

Сумма за погоду получает въ следніи процентахъ:

Что же если загубить аль офицера и долни чинове достигать?

6) Заботлии 369

3) Участок от дома к бани 985

в) Угрозы отъ рани и болѣсти 06
г) Отъчества 639

а) Офицери: 1) Убити 692
2) Уволнени 242

2) Ранение 2473

2) Ранени	247
3) Заболѣти	535

Общо за грижа: в) Убръти съръдът отъ рани и болести 0.02
в) Съръдът 6.39

а) Офицери: 1) Убити 692
2) Уволнени 242

2) Ранени 247
3) Заболѣти 535

на № 5

609 на Калимандри отъ 25. VI. до 15. VII. 1913. г.

страда по-малко отъ холерата и въ по-малко число холера.

б) Долни чинове:	1) Убити	209%;
	2) Ранени	22.83%;
	3) Заболѣли	3.86%;

По дружинно тия загуби се разпределятъ, както следва:			
I-а дружина: отъ огнестрелно оръжие	= 20·27%	отъ болести	. 3·34%
II-а " "	= 32·89%	" "	. 3·73%
III-а "	= 27·68%	" "	. 4·50%
IV-а "	= 27·65%	" "	. 4·10%

* * *

Отъ изложеното по-горе се вижда, че тежниятъ листъ на полка завършва твърде утежненъ — съ имената на храбреци, което свидетелствува за размѣра на усилията вложени отъ тѣхъ въ предприетата борба за защита интересите на страната.

Сравнителна таблица № 1

За загубите понесени отъ полка въ различните боеве и заболѣлите чинове отъ сѫщия, въ различните формирования на полка, изразено въ % %.

Наименов. на формира- нието	Селиолу и Енидже		Карагачъ и Чонгора		Чаталджа		Злетово и Кочане		Калиманци	
	Ран. и убити	Болни	Ран. и убити	Болни	Ран. и убити	Болни	Ран. и убити	Болни	Ран. и убити	Болни
Щаба нап.	2'08	1'03	3'06	—	—	35'78	0'73	4'38	—	5'13
1-а рота	7'42	—	42'86	1'45	6'62	34'56	12'99	7'36	21'69	5'66
2-а "	15'61	—	48'36	1'2	4'35	33'04	36'91	7'72	13'09	0'93
3-а "	8'63	3'60	51'35	1'5	7'26	40'32	11'02	8'05	16'49	3'09
4-а "	22'10	3'82	41'81	3'36	3'51	45'61	23'91	4'35	30'69	3'70
5-а "	11'03	—	20'80	2'40	3'58	39'69	23'53	7'56	24'33	3'24
6-а "	5'55	3'68	32'57	3'45	7'74	51'19	17'72	4'64	30'96	6'60
7-а "	2'24	2'54	33'33	3'45	5'36	49'40	14'76	8'02	27'44	4'19
8-а "	13'63	3'75	32'90	2'16	5'33	52.70	16'51	5'96	45'49	1'29
9-а "	7'43	—	43'58	4'28	8'15	57'04	23'60	6'87	26'41	3'46
10-а "	4'01	—	39'24	1'87	10'62	41'25	19'64	4'02	31'82	3'54
11-а "	4'41	3'75	49'19	2'69	12'13	53'23	28'89	10'96	20'70	7'93
12-а "	4'41	3'68	40'30	2'28	10'74	45'64	18'06	7'87	32'70	2'81
13-а "	1'82	—	37'19	—	5'75	57'04	13'17	3'29	28'64	2'51
14-а "	4'06	—	39'31	—	9'43	32'08	19'91	4'63	25'74	5'94
15-а "	1'46	3'43	25'18	—	5'37	26'34	19'21	8'25	30'19	3'30
16-а "	—	—	25'88	—	4'37	24'76	20'09	8'73	38'97	6'57
Карт. "	1'20	—	16'47	—	5'46	53'42	11'92	4'35	29'87	5'19
Муз. к-да	—	—	—	—	—	27'50	—	7'32	—	2'63
Нестр. р.	—	3'59	3'53	0'70	—	11'07	—	3'20	—	1'22

Отъ тая таблица се вижда, че %-а на загубите въ първия бой на полка, предшествуванъ отъ благоприятно време, при нормално доволствие на хората съ хранителни припаси и при запазени физически сили, превъзхожда тоя на заболѣлите войници. И обратно, при Чаталджанските боеве, когато правилното доволствие е спънато отъ климатически незгоди, заболѣваемостта достига до големи размѣри и трае до тогава до като доволствието става отново редовно и се подобрява въ качествено отношение.

Сравнителна таблица № 2

За загубите на различните подѣления отъ полка (убити, ранени и заболѣли), наредени по размѣръ на понесените загуби.

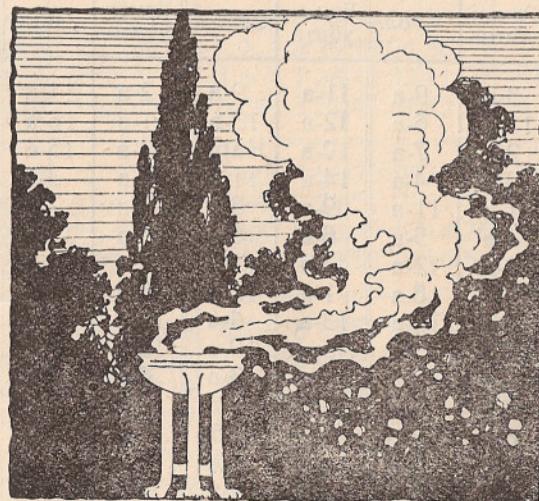
Селиолу и Енидже		Карагачъ и Чонгора		Чаталджа		Злетово и Кочане		Калиманци	
Ран. и убити	Забол.	Ран. и убити	Забол.	Ран. и убити	Забол.	Ран. и убити	Забол.	Ран. и убити	Забол.
4-а	4-а	3-а	9-а	11-а	9-а	2-а	11-а	8-а	11-а
2-а	8-а	11-а	6-а	12-а	13-а	11-а	16-а	16-а	6-а
8-а	11-а	2-а	7-а	10-а	Карт.	4-а	15-а	12-а	16-а
5-а	6-а	9-а	4-а	14-а	11-а	9-а	3-а	10-а	14-а
3-а	12-а	1-а	11-а	9-а	8-а	5-а	7-а	6-а	1-а
9-а	3-а	4-а	5-а	6-а	6-а	16-а	12-а	4-а	Карт.
1-а	Нестр.	12-а	12-а	3-а	7-а	14-а	2-а	15-а	Щаба
6-а	7-а	14-а	8-а	1-а	12-а	10-а	5-а	Карт.	7-а
11-а	15-а	10-а	10-а	13-а	4-а	15-а	1-а	13-а	4-а
12-а	Щаба	13-а	3-а	Карт.	10-а	12-а	Муз.	7-а	10-а
14-а	1-а	7-а	1-а	15-а	3-а	6-а	9-а	9-а	9-а
10-а	2-а	8-а	2-а	7-а	5-а	8-а	8-а	14-а	15-а
7-а	5-а	6-а	Нестр.	8-а	Щаба	7-а	6-а	5-а	5-а
Щаба	9-а	16-а	13-а	16-а	1-а	13-а	14-а	1-а	3-а
13-а	10-а	15-а	14-а	2-а	2-а	1-а	Щаба	11-а	12-а
15-а	13-а	5-а	15-а	5-а	14-а	Карт.	4-а	3-а	Муз.
Карт.	14-а	Карт.	16-а	4-а	Муз.	3-а	Карт.	2-а	13-а
16-а	16-а	Нестр.	Карт.	Щаба	15-а	Щаба	10-а	Щаба	8-а
Муз.	Карт.	Щаба	Щаба	Муз.	16-а	Муз.	13-а	Муз.	Нестр.
Нестр.	Муз.	Муз.	Муз.	Нестр.	Нестр.	Нестр.	Нестр.	Нестр.	2-а

Забележка. Подѣленията, наредени съ получеренъ шрифтъ, не сѫ понесли загуби въ болни и ранени.

Сравнителна таблица № 3

За количеството на понесените отъ дружините загуби отъ огнестрелно оржие и болести, подредени по размѣра на % отъ.

Мѣстата на боеветѣ	Отъ огнестрелно оржие				Отъ болести			
	I-a	II-a	III-a	IV-a	II-a	III-a	I-a	IV-a
Селиолу и Енидже	I-a	II-a	III-a	IV-a	II-a	III-a	I-a	IV-a
Карагачъ и Чонгора	I-a	III-a	IV-a	II-a	II-a	III-a	I-a	IV-a
Чаталджа	III-a	I-a	II-a	IV-a	III-a	I-a	II-a	IV-a
Злетово и Кочане	III-a	I-a	II-a	IV-a	III-a	IV-a	I-a	II-a
Калиманци	II-a	III-a	IV-a	I-a	III-a	IV-a	II-a	I-a

ГЛАВА VI.

Мирновременниятъ животъ на полка следъ завършека на войнитѣ.

Тежкиятъ ударъ нанесенъ на България, въ Букурещъ, засегна болѣзнено цѣлия народъ; обнадежденото българско население отъ освободенитѣ за кратко време области, бѣ хвърлено въ нова робия, а чисто български покрайнини, живѣли десетки години свободенъ политически животъ, бѣха откъснати отъ тѣлото на България и хвърлени въ лапитѣ на досегашнитѣ съюзници, за да се задоволи тѣхния зовоевателенъ апѣтитъ. България бѣ подигранъ въ неговитѣ родолюбиви чувства и идеали, а армията, която прояви толкова героизъмъ и понесе много скжпи жертви въ служба на националнитѣ идеали, бѣ смъртно уязвена отъ великата неправда. Надѣтайки се на собственитѣ си сили и вѣрвайки че правдата ще възвѣстїствува, българинътъ се втурна въ смъртна борба съ своитѣ нови врагове — до вчерашнитѣ съюзници, които съ единъ безподобенъ цинизъмъ оспорваха съ кръвь спечеленитѣ придобивки. А когато той напъваше мисци, за да отбива тѣхнитѣ удари новъ врагъ отъ северъ, твърде безславно нахълта въ предѣлитѣ на България — постѣпка, която, по коварство и подлостъ, нѣмаше равна на себе си въ историята. Залъгана отъ Русия съ териториални придобивки — тая Русия, отъ която българитѣ чакаха да вдигне мощната си дѣсница и да притежпи поривитѣ на безумието, въ които бѣ изпаднала Ромжния, тя стана съучастница на разбойническото ѹдѣло. Обкръжена отъ всѣкїде съ врагове, излъгана въ своитѣ надежди, пренебрегната отъ тамъ отъ гдето тя чакаше подкрепа, България прекрати борбата; армията прибра своя мечъ и сви своитѣ знамена за по-щастливо време. Злоба се затаи въ душата и на народъ, и на армия; юмрукътѣ се свиваха и макаръ изморени и материално изтощени тѣ затаиха въ себе си желанието за отплата.

Горчивият хапъ бѣ погълнатъ; но онеправданиятъ български народъ не губѣше надежда; той вѣрваше, че правдата рано или късно ще възтържествува. Народъ и армия напънаха мисци и заработиха съ свойствената на племето ни упоритостъ, за да заздравятъ ранитъ си, и, калявайки своя духъ чрезъ постигнатата ги неволя, да се подгответъ за великия часъ на разплатата. И силуeta на българската национална мощь отъ денъ на денъ се издигаше все повече и повече внушителенъ, за да може да наложи на своитъ измамници по ранния респектъ.

Общото настроение бѣ обхванало и приморци. Близостта на заграбената плодородна част отъ българските земи — южна Добруджа, голѣма част отъ населението на която бѣ преминало презъ тѣхните редове, ги караше да преживѣватъ неволята на своитъ сънародници, попаднали въ единъ културенъ вѣкъ, презъ който широко се рекламираха принципите на свободата, подъ ново робство. Границата бѣ отмѣстена твърде близко, за да се чувствува по-осезателно тѣхния дѣхъ и степента на тѣхната неволя; и за това, чувствата, които завладѣха приморци, следъ свършването на войната, идѣха отъ дѣлбочината на тѣхната наболѣла душа. Въ по-следвалите следъ войната години тѣ заработиха усилено, обладани отъ съзнанието, че сѫ необходими още усилия и че, упоритостта и постоянството сѫ, които ще гарантиратъ крайния успѣхъ. И тѣ заработиха упорито, колкото далеченъ и труденъ да бѣ пътятъ до успѣха; заработиха безъ спиръ и безъ умора.

1913 г.—Полкътъ, следъ завръщането си въ гр. Варна, изпрати на 10-и септемврий отъ състава си 135 редници отъ 35-и и 36-и набори, за усилване на 27-и пех. Чепински полкъ.

На **24-и септемврий**, приморци се простиаха съ досегашния си командиръ, полковникъ Киселовъ, който тъй славно ги води презъ дветѣ войни и съ своитѣ бащински грижи и разумно ржководство допринесе твърде много да проявятъ всаденитѣ въ тѣхъ войнишки и граждански добродетели и да отбележатъ дѣла, достойни за администрация. Той бѣ назначенъ за командиръ на 2-а Преславска бригада, щаба на която бѣ въ гр. Варна. По щастливо стечание на обстоятелствата приморци оставаха и

сега близко до своя боенъ командиръ, който ставаше тѣхенъ бригаденъ командиръ. За командиръ на полка бѣ назначенъ полковникъ Габаревъ, който на 1-и октомврий пое командуването на полка въ всѣко отношение. Съ заповѣдъ по полка № 36, стариятъ командиръ изказа своята благодарностъ на героите — приморци: офицери подофициери и войници, за тѣхното достойно дѣржане, което изгради и бойната имъ слава.

Демобилизацията на полка създаде твърдѣ много грижи за постоянния кадъръ на полка, който вложи усилия, за да приведе въ известностъ имуществото на полка и да го постави въ редъ. Трѣбваше да се бѣрза, защото нова, по-трудна, зидарска работа предстоеше, за да се възроди и закреши стария духъ въ приморци, покрусенъ, следъ неблагоприятния край на войната. Отмората дойде и приморци бѣха отъ ново на работа. На 17-и октомврий, съ заповѣдъ по дивизията, при съответните упътвания бѣ дадено разпределение на времето за занятията презъ първия учебенъ периодъ. Тия занятия целѣха, ползвайки се отъ придобития боенъ опитъ, да се опресянятъ и допълнятъ познанията на офицерите. Сѫщите обемаха: а) решаването на тактически задачи; б) войскови маневри и военна игра по картата; в) практически упражнения по мѣстността и г) беседи на теми отъ войната за почерпване поука отъ действията презъ сѫщата. Съ подофициерите занятията се уредиха два пъти седмично въ класъ, по програмата на учебните команди. Предвиждаха се и практически занятия въ полето за добиване въ приложението на уставите, възъ основа на добития отъ войната опитъ.

Дветѣ войни, въ числото на жертвите, погълнаха и много подофициери отъ действителна служба, попълването на които ставаше, или отъ запасни такива, или пъкъ отъ срочни, произведени за отлигие презъ самата война. За да се провѣри дали тѣ действително притежаватъ качества, за да бѫдатъ оставени на свръхсрочна служба, отъ тѣхъ, заедно съ отредените отъ 36-и наборъ войници на 21-и октомврий бѣ формирана полковата учебна команда, завеждането на която бѣ повѣрено на капитанъ Тодоровъ В. Курсътъ на командата продължи до 15-и, мартъ 1914 г.

На 1-и ноемврий, по решение на върховната провѣ-

рочна комисия, отъ състава на полка бѣха уволнени 147 войници отъ последния наборъ, взети на служба презъ време на войната. Следъ горното наличните съставъ на полка къмъ 1-й декември достигна цифрата 1837 офицери, подофицери и войници.

Съ заповѣдъ по полка № 60, бѣ обявенъ списъка на долнитѣ чинове, които бѣха наградени съ „Знака за отличие на военния орденъ за храбростъ“, за отбелязани отъ тѣхъ прояви презъ време на Междусъюзничката война, когато полка действуваше въ участъка на 7-а пех. Рилска дивизия. Като наградени фигурираха: 10 души съ първата степень; 145 — съ III-а и 200 — съ IV-а.

Презъ м-цъ декември въ Варненския окръгъ бѣха избухнали епидемически болести. За усиливане санитарния контролъ, въ помощъ на санитарнитѣ власти отъ полка бѣха дадени 31 войника.

1914 г.—Съ Височ. Заповѣдъ № 37 отъ м. г. въ полка се зачислиха 18 запасни офицери, които по собствено желание оставаха на действителна служба съ чинъ подпоручикъ.

За кадъръ на новосформированата дружина отъ войниците изпратени въ 27-й пех. Чепински полкъ, въ новопридобритѣ земи, на 8-й февруари, отъ полка бѣха изпратени за тамъ 2 капитани—ротни командири, 4 взводни командири—подпоручици, 2 фелдфебели, 4 ст. подофицери 4 мл. подофицери и единъ санитаренъ подофицеръ. Същите пътуваха съ маршрутъ Варна—Бургазъ, по море, и Бургазъ—Харманлий, по желѣзницата.

До м-цъ мартъ н. г., въ различно време, въ полка постъпиха 233 новобранци, изключително младежи-добруджанци, избѣгали въ България, които бѣха повикани на служба отъ военното окръжие. Отъ тѣхъ бѣ формирана една сборна рота, подъ командата на капитанъ Пановъ, въ помощъ на когото за тѣхното обучение бѣха дадени двама взводни командири — подпоручици.

Презъ сѫщия м-цъ отъ състава на бригадата (8-й, 31-й п. п.) бѣ формиранъ началнически кадъръ за сборната дружина, въ новите земи подъ командата на майоръ Черешаровъ, въ съставъ: 14 офицери, 20 строеви и 2 санит. подофицери, които, на 23-й мартъ, заминаха по море за гр. Бургазъ и отъ тамъ, пожелѣзницата — за Търново-Сейменъ, гдето влѣзоха въ състава на новосформираната 10-а пех. Бѣломорска дивизия.

Презъ н. г. въ полка бѣха зачислени отъ различни окръжия 901 новобранци, отъ набора 1914 г. За тѣхната подготовка бѣ предвиденъ 4 месеченъ срокъ като при обучението имъ се искаше да се обърне внимание на морала и дисциплината, за което се отреждаха най-много учебни часове. Въ даденитѣ съ заповѣдъ упътвания проличаваше тенденцията, войниците, при обучението, да свикнатъ къмъ самостоятелни действия.

Чрезъ екзаменъ бѣ установена степенъта на подготовката на подофицерите, преминали специалния за тѣхъ курсъ. За да добиятъ, обаче, съответния похватъ и сръдностъ въ приложението, необходимо бѣ щото преминатъ материалъ да се прилага и на практика; искаше се да се проследи тѣхната работа и презъ лѣтните тактически занятия.

За доизкарване зданието отредено за музей на полка, работитѣ по което бѣха прекъснати, поради войните, бѣ назначена комисия, която трѣбаше да закупи материали за доизграждането му презъ лѣтото, и къмъ есента зданието бѣ вече готово.

Съгласно даденитѣ наредждания, пристъпиха съ къмъ привеждането въ редъ на всичкото домакинско имущество, а най-главно на оръжието и бойните припаси, останали въ полка следъ демобилизацията на сѫщия. Всичко бѣ сортирано, повреденото се поправи или подмѣни, не доимъкътъ се попълни и на всичко бѣ направенъ описъ. Това създаде една грамадна работа, която при все това бѣ успѣшно завършена.

За изучаване на телефонното дѣло, значението на което се осезателно почуствува презъ последнитѣ две войни, бѣ създадена, на 4-й августъ, при полка, като постоянно формирование, телефонна команда, която се повѣри на подпоручикъ Гочевъ, въ помощъ на когото бѣ даденъ единъ подофицеръ.

Съ заповѣдъ по 4-а пех. Преславска дивизия № 57 § 9, при полка бѣ формирана 3-а дружина. Първоначално бѣха формирани само две роти: 9-а, отъ състава на I-а дружина и 10-а, отъ тоя на II-а дружина. За целта всяка рота отдѣли по единъ взводъ; така напр.: 1-а рота даде IV-ия си взводъ, 2-а — III-ия, 3-а — II-ия и 4-а — I-ия за формирането на 9-а рота. Въ сѫщия редъ и следващите 4 роти дадоха по единъ взводъ за формира-

нето на 10-а рота. За командиръ на новоформираната дружина бѣ назначенъ командирътъ на 2-а рота, майоръ Киселовъ Косю.

За попълване на 38-й пех. Одрински полкъ, отъ състава на полка, бѣха прикомандирани къмъ сѫщия 100 редници, които, къмъ края на м-цъ септемврий, бѣха изпратени по желѣзницата за мястоквартирането на полка—гр. Одринъ.

Въ края на м-цъ септемврий, бѣха уволнени въ безсроченъ отпускъ 321 войници отъ набора 1912 г.

Съ височ. указъ отъ 15-й септемврий н. г., картечниятъ взводъ въ полка се развърна въ полурота.

Презъ течението на м-цъ септемврий, въ различни времена, въ полка се завърнаха 190 войници, изпратени отъ сѫщия, за да образуватъ гарнизони въ новите земи.

* * *

Къмъ срѣдата на м-цъ юлий 1914 г. бѣ извѣршенъ въ гр. Сараево атентатъ срещу австро-германския престолонаследникъ, Францъ Фердинандъ и съпругата му. Принципъ, задъ който стояха срѣбъски политически фактори, като древния Еростратъ, отбеляза името си въ историята съ единъ фактъ, който подпали свѣтовния пожаръ и докара ония страшни последствия, които и днесъ още люшкатъ народитѣ въ политическия кипежъ и ги поставятъ въ едно несигурно положение и за утрешния денъ.

Сърбия, подкрепвана отъ Русия, следъ като отказа да удовлетвори исканията на Австро-Германия, предявени ултимативно, влѣзе въ война съ нея. Европа настърхна; дветѣ политически групировки, вѣрни на своите договорни задължения, се намѣсиха последователно въ войната, макаръ и да бѣха употребѣни усилия, за да се предотврати това. Страшниятъ пожаръ, който пламна близко до предѣлитѣ на България, застрашиваше и нейната сигурностъ. Отъ една страна бѣха необходими мѣрки за самозащита, а отъ друга предвидливостта налагаше да се пригответимъ за всѣкой новъ обратъ въ нашата политика, който евентуално би ни увлекълъ въ общия политически водовъртежъ.

Въ духа на даваните наредждания въ полка се започна трѣскава работа. Кадърътъ заработи съ голѣмо усърдие; съзнавайки важността на момента. И за това резулта-

тътъ отъ подготовката на младите войници бѣше много добъръ.

Сърбия, разчитайки пакъ на подкрепата на Русия, макаръ и незаздравила още ранитѣ си отъ последните воини, алчна за нови териториални придобивки, лекомислено, служейки си съ вулгарни срѣдства, тури началото на гигантската борба, която изправи едни срещу други тройниятъ съюзъ и тройното съглашение. Положението и на по-малките държави, въ това число и това на България се усложняваше. Водила две крайно изтощителни войни въ недалечното минало, тя бѣ сварена отъ събитията материално разстроена и духовно незакрепнала. При все това, обаче, за угнетения духъ на българина това бѣ едно облегчение; болезнено засегнатъ отъ великата неправда, той бѣ ободренъ и обнадежденъ отъ развиващите се събития. Часътъ, въ който българската права кауза, при подвеждане на окончателния итогъ на войната, трѣбваше да добие своето удовлетворение, наближаваше съ неочеквана отъ никого бѣзина. Това налагаше да бѣдемъ на щрекъ. Независимо отъ това, всѣка сторена отъ насъ стѣжка, като се има предъ видъ опитътъ отъ миналото, трѣбваше да бѣде напълно сигурна.

Духътъ постепенно крепнаше. И най-малките отбелзани отъ събитието неуспѣхи, подхранваха добре нейната самоувѣреностъ. Но при очакване развязката отъ пламналия пожаръ, който застрашиваше да засегне и нея, България бѣ поставена въ едно очаквателно положение предъ следващите едно следъ друго събития; въ това положение тя бѣ длѣжна да подтегне войсковитѣ си части и да ги докара до положение да могатъ да посрещнатъ всѣкаква изненада.

Въ полка се почна една твърде интензивна работа. Макаръ късното време и да не позволи пълното използване опита отъ войната, това бѣ компенсирано, обаче, отъ обстоятелството, че цѣлиятъ почти кадъръ бѣ участвувалъ въ войните и добитиятъ собственъ опитъ и бойна закалка улесняваше приложението на уставите, въ които, възъ основа именно на тоя боенъ опитъ, бѣха предприети известни измѣнения и допълнения. Необходимо бѣ щото запаса да се постави въ пълна известностъ, да се опредѣли неговата годностъ и да се подтвърди

гне въ строево отношение. Презъ м-цъ октомврий бѣха дадени съответните наредждания, въ това отношение. На 28-и с. м. въ полка се явиха първите запасни, отъ наборите 1899 и 1905 г. на брой 1017 човѣка, повикани на тринедѣлно обучение. На 18-и ноемврий, следъ завършване срока на обучението на първите, се явиха нови 1225 души отъ наборите 1900 и 1906 г. На 6-и декемврий с. г. се явиха 1149 души отъ наборите 1901 и 1907 г. Независимо отъ времето, съ което се разполагаше, обучението на запасните войници се водѣше по точно опредѣленъ планъ и програма. Всѣка партида презъ трите седмици, премина най-необходимото въ единичната подготовка и най-типичните бойни положения при действията на ротата, дружината и полка въ боя, като за целта се преминаха съответните упражнения.

Презъ течението на годината, вънъ отъ хората на редовния наборъ, въ полка постѣпенно като доброволци и 200 младежи—добруджанци, напуснали своите родни места и преминали нелегално границата. Развиващите се събития подбудиха въ тѣхъ чувството на мжстъ за издевателството извѣршено надъ тѣхъ; тѣ избраха бранния путь за разплата срещу новата робия, въ която бѣха хвърлени. Тѣхното обучение се води на групи въ определенитѣ за това роти, въ зависимост отъ времето на постѣпванието имъ, а следъ завършването на единично то имъ обучение се разпредѣлиха по всички роти отъ полка.

Изобщо настоящата година, въ втората си половина, протече нервна и преситена отъ работа, наложена отъ обстоятелствата и краткото време.

1915 г. — Новата година настѫпи нерадостна; пожарътъ на западъ се все повече и повече разгаряше. Принаци за потушаването му не се наблюдаваха: напротивъ, стрѣвъ и ожесточение характеризираха великата драма. Налагаше се България да бѣде на щрекъ и внимателна въ своите действия. За своята сигурност тя трѣбаше да подготви въоръжената си сила и я доведе до положение да може да изпълни своя дѣлъгъ въ върховната изпитня, която евентуално би и се наложила. Въ той духъ кадъра на приморци продължи своите усилия.

На 3-и януари въ полка се яви четвъртата партида отъ запасни войници отъ наборите 1902 и 1908 г. г. на брой 1005 човѣка.

Съ височ. зап. № 2, на 14-и януари бѣ формирана 11-а рота въ 3-а дружина отъ полка. Кадъръ за сѫщата бѣ взетъ отъ всички останали роти на полка. Състава на ротата бѣ опредѣленъ на 50 войника съ единъ ротенъ командиръ и двама младши офицери.

На 24-и януари се яви на обучение въ полка петата партида отъ запасни войници, отъ наборите 1903 и 1909 г. г. по число 946 човѣка.

На 7-и февруари, по нареддане, въ полка се явиха на едномесечно обучение 11 души запасни офицери. Занятията съ тѣхъ трѣбаше да се водятъ по строго опредѣленъ планъ и програма, съ главната цель да се придобие отъ обучаемите необходимата сръчност и самостоятелност въ командуването на взводъ, като сѫщевременно се усвоятъ и новите приюми за воденето на боя, наложили се въ последните две войни и изводитѣ, извлечени отъ придобития боенъ опитъ.

На 15-и февруари въ полка се явиха взетите на служба младежи отъ набора 1915 г. на брой 815 човѣка. Въ сѫщия денъ се явиха и повиканите на тринедѣлно обучение запасни войници отъ набора 1904 г. по число 355 души.

Въ сѫщия денъ завършили занятия и учебната команда, формирана още презъ миналата година. Нейниятъ курсъ бѣ завършенъ успешно отъ 68 човѣка.

На 1-и май въ полка се яви на обучение втора партида отъ запасни офицери на брой 19 души и 6 офицерски кандидати.

На 3-и с. м. се яви на тринедѣлно обучение шестата партида отъ запасни войници, отъ набора 1910 г., на брой 382 човѣка. Намиращите се въ безсроченъ отпускъ войници отъ набора 1912 г., които бѣха повикани на тринедѣлно обучение, следъ изслужване срока си, бѣха задържани на служба въ ротите си.

Освенъ строевата обука на запасните войници, които ставаше възъ основа на дадените за целта упътвания, обръщащие се твърде голѣмо внимание на дисциплината въ строя и на стрелковата подготовка. За последната се отпускаха и достатъчно количество бойни припаси, за да може да се преминатъ напълно всички бойни упражнения отъ единичната и колективната стрелби. Вложиха се сѫщо така усилия и за повдигане духа на

запасните войници, за което всичко преживено, наредъ съ създаденото ново положение, бѣха добре използвани. Отъ 16-и юни до 14-и августъ бѣха преминати бойните учения съ ротитѣ, дружинитѣ и полка. Произведените прегледи установиха добри постижения, които безспорно бѣха резултатъ на добро ржководство и на проявено старание както отъ страна на обучаемите така и отъ самия кадъръ. Новото въ ржководството на боя бѣ добре усвоено и твърде смислено прилагано както отъ отдѣлния боецъ, така и при действията на цѣли части. Тактическите занятия, за всѣко едно отъ които се ангажираха по 4 — 5 дни, бѣха произведени вънъ отъ гарнизона, по посока на Гебедже — Дерекьой, с. Таптъкъ и Авренската планина.

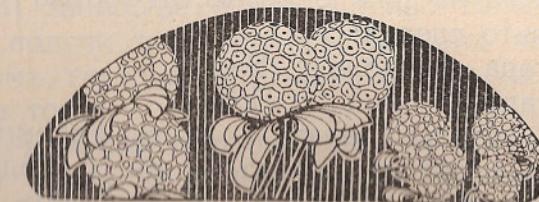
До като траеше всичката тая усиlena работа въ полка, политическата атмосфера се все повече и повече сгъстяваше. Дветѣ воюващи групировки се стараеха, презъ това време, да привлекатъ на страната си България, която, готовки се за всѣка евентуалност, бѣ засяла едно очаквателно положение. Въ това отношение бѣха заведени дори преговори, но въ първите месеци на 1914 г. тѣ бѣха прекъснати поради това, че Ромъния, която се обложи съ безкръвни придобивки въ края на Междусъюзничката война, и сега искаше да остане съ развързани рѣзи, готовки се пакъ за голѣма плячка съ малки рискове.

Въ началото на м-цъ юни официална Русия, въ момента когато се стараеше да привлече България на страната си, нанесе ѝ новъ мораленъ ударъ, който тя болезнено понесе. Рускиятъ императоръ Николай II, при пищни тѣржества посети гр. Кюстенджа и връчи на Румънския кралъ Каролъ маршалски жезълъ и въ сѫщото време прие отъ него шефството на 9-и Румънски коненъ полкъ, който въ 1913 г. пръвъ нахлу разбойнически въ гр. Силистра, тогава, когато българската армия бѣ въ неравна борба съ своите бивши съюзници, далечъ, въ Македония. Тоя ударъ се болезнено понесе и той отвори очите дори и на слѣпитѣ, за да видятъ ясно очертаната неискреностъ на руската политика, която искаше отъ България много, безъ да ѝ даде и гарантира и най-малкото. Тя се стараеше да изкористи чувствата на българина къмъ своите освободители, вървайки, че той

никога не ще се опълчи срещу нея. А когато той, въ въ последствие, защищавайки своето, не се подвоуми да вдигне ржка срещу Русия, тя се твърде много озлоби. Дори и тогава, когато русите бѣха принудени да отстъпватъ предъ побѣдоносното настѫпление на нашите войски, тѣ върваха, че отъ ново ще се върнатъ да накажатъ българите. Въ окопите при Балтаджеси, на картонени кутии, тѣ оставиха надписите: „Опомните съ българи!“

Но момента не бѣ за проява на сантименталности — българинътъ бранѣше собствените си интереси. Политическата атмосфера бѣ вече преситена. Следъ дълга политическа борба, на 9-и септември 1915 г. бѣ обявена обща мобилизация на българската войска. Съ телеграма отъ 4-а пех. Преславска дивизия № 3205 това бѣ съобщено и въ полка. Полкътъ се развѣрна въ четири дружини съставъ, всѣка дружина отъ по четири роти съ по четири взвода, а всѣкой взводъ отъ по четири отдѣления; съ една картечна рота, нестроева рота, телефонна команда и два паркови взвода (дивизионенъ и армейски). Освенъ това полкътъ трѣбаше да формира $1\frac{1}{2}$ дружина за 48-и пех. полкъ (1-а дружина и 5-а и 6-а роти отъ 2-а),

По тоя начинъ България хвърли за втори пътъ сѫдбоносния жребий; за втори пътъ тя изпитваше трепетно чувство предъ неизвестността, която се изправяше предъ нея. Болката отъ незаздравѣлите още рани бѣ притежана отъ желанието за разплата на неотдавна похитеното, което се най-болезнено понасяше отъ приморци. Жребиятъ бѣ хвърленъ и съ упования въ Бога, и разчитайки само на собствените си сили, тѣ поеха наредъ съ всички трудния и незнаенъ, но славенъ пътъ на борбата.

Приложение №1

Кратко описание за действията на 4-а пех. Преславска дивизия (1-а и 3-а бригади).

Следъ подписане на мирния договоръ въ Лондонъ, на 18-и май 1913 г., 4-а пех. Преславска дивизия бѣ разположена въ района на селата: Курфали—Синекли—Черкезкъй, безъ да излѣзе отъ състава на III-а армия. Тукъ тя бѣ попълнена съ хора и подтегната, поради което, къмъ срѣдата на м-цъ май представляваше една добре стъкмена и добре отпочинала бойна единица. Духътъ бѣ добъръ; само тоя срѣдъ войниците отъ 31-и пех. Варненски полкъ, до които макаръ и смѣтно бѣ достигналъ слухътъ за отстѣпването на гр. Силистра на ромънитъ, бѣ смутенъ.

Преди да се прехвърли дивизията къмъ западната ни граница, се получи ново бойно разписание, споредъ кое то дивизията, безъ втората си бригада, влѣзе въ състава на V-а армия, която въ това време се формираше въ околността на София и Кюстендилъ.

Превозането по желѣзницата почна на 22-и май, като дветѣ бригади се натовариха на ж. п. станция Черкезкъй; щабътъ на дивизията и пионерната дружина — въ Чорлу, а двата артилерийски полка — въ Муратли. Частите се разтовариха въ ст. София и се разположиха на бивакъ при лагера, отъ гдето, по даденъ маршрутъ отъ щаба на V-а армия, продължиха пътя си къмъ района на своето съсрѣдоточаване.

На 7 юни превозката на частите бѣ привършена и въ сѫщия денъ щабътъ на дивизията се премѣсти въ гр. Радомиръ, а на 14-и юни частите бѣха съсрѣдочени вече както следва:

3-а бригада — около с. Върба.

1-а бригада — около с. Прибой.

5-и с. с. артилер. полкъ — въ гр. Радомиръ.

5-и не с. с. артилер. полкъ — въ гр. Радомиръ.

4-а пионерна дружина — въ гр. Радомиръ

Тукъ, къмъ дивизията, бѣха придадени:

2/1-о с. с. планинско артилерийско отдѣление,
1/3-о с. с. планинско артилерийско отдѣление.

4/3-о не с. с. планинско артилерийско отдѣление.

Заедно съ дивизията, къмъ сѫщата дата, бѣха съсрѣдоточени и останалите части отъ състава на V-а армия, следъ което тя бѣ вече готова да действува въ операционните посоки: Кюстендилъ — Егри паланка — Куманово и Кюстендилъ — Босилеградъ — Враня.

На 30-и мартъ се получи заповѣдъ, споредъ която дивизията, заедно съ придадената ѝ планинска артилерия, оставаше въ личното разпореждане на главнокомандуващия, а 2-та бригада бѣ подчинена отъ ново на дивизията. Това продължи до 17-и юни, когато тя отново бѣ придадена къмъ IV-а армия.

На 14-и юни, вечеръта, дивизията получи заповѣдъ да се премѣсти въ околността на с. Коньово, гдето, до тогава, 12-а пех. дивизия укрепяваше Коньовската позиция. Дивизията се предвижи по ешелонно и за два дни, до 16-и вечеръта, пристигна и се разположи, по бригадно, на бивакъ, на лѣвия брѣгъ на р. Струма. Понеже тукъ липсваше мостъ на рѣката, такъвъ бѣ построенъ за единъ денъ отъ пионерната дружина.

Презъ всичкото време на Междусъюзничката война дивизията действуваше въ мѣстността западно отъ линията Кюстендилъ — Босилеградъ, която се пълни отъ множество разклонения на широката Осоговска планина, които разклонения въ тоя районъ, се преплитаха въ труденъ за ориентиране и за действие лабиринтъ.

На 17-и юни дивизията прекара въ бездействие, макаръ отъ къмъ IV-а армия да долиташе ехото на силна артилерийска стрелба. Въ тоя денъ вечеръта се получи заповѣдъ: V-а армия да настѫпи и атакува противника на линията Егри Паланка — Дубровица. За целта армията бѣ премѣстена напредъ. На 18-и юни дивизията настѫпи и заношува около Долньо село. По пладне, обаче, се получи заповѣдъ отъ армията: частите да се спратъ тамъ, гдето сѫ стигнали, безъ да се казватъ причините за това.

На 19-и юни първоначалниятъ планъ за действията на V-а армия за заемането на Бѣлина планина бѣ измѣненъ. Насѫщата се възлагаше нова задача, да съдействува на атаката на Македоно-Одринското опълчение сре-

шу височината Султанъ тепе, която бѣ още отъ пролѣтната силно укрепена. За целта командуващиятъ армията заповѣда дивизията да настѫпи и атакува противника южно отъ шосето Егри паланка — Куманово.

Съ получаването на новата задача, частитѣ отъ армията, трѣбваше да се насочатъ въ съвсемъ нова посока. Дивизията, като остави не с. с. артилерийски полкъ въ гр. Кюстендилъ, съ останалиятѣ части, (11 дружини, 6 полски и 3 планински батареи) сѫщиятъ денъ, въ 11 часа, настѫпи къмъ поста Равна нива, северно отъ Гюшево, гдѣ артилерията зае позиция. Предстоеше да се завладѣятъ два гребена. Изпратенитѣ напредъ разузнавателни отряди завладѣха на ножъ първия гребенъ (к. 655), заетъ отъ единъ баталionъ отъ 9-й пех. срѣбъски полкъ отъ състава на Дунавската дивизия. Поради закъсняването на нашата 12-а пех. дивизия да заеме изходното си положение, атаката на главната срѣбъска позиция бѣ отложена за 20-й юний.

На другия денъ 1-а бригада, усиlena съ 4 планински батареи, настѫпи съ цель да атакува главната противниковска позиция, северния гребенъ на Султанъ тепе, а 3-а — остана въ очаквателно положение, задъ поста Равна нива. Опитътъ да се подкрепи тая атака съ полска и гаубична артилерия не сполучи поради силно пресѣчената и недостѫпна мѣстностъ; тя бѣ принудена да стреля отъ твърде далечно разстояние. По тая причина атаката срещу силно укрепената срѣбъска позиция не успѣ.

Предприетата на 21-й с. м. контъръ атака на сърбите, бѣ отбита съ огънь. Презъ деня заповѣданото настѫпление срещу Султанъ тепе бѣ отмѣнено. Командуващиятъ армията заповѣда; на дивизионния участъкъ да остане само 3-а бригада, а всички останали части да се съсрѣдоточатъ на станция Гюшево отъ гдѣ ще получатъ ново назначение. Последствията отъ предприетото до сега настѫпление по посока на Кюстендилъ — Егри паланка, обаче, бѣха голѣми. Сърбите, изплашени за нейната сигурностъ, привлекоха части отъ други участъци, и, както ще видимъ въ последствие, сами преминаха въ настѫпление, което бѣ спрѣно благодарение стойкостта на частитѣ отъ 3-а бригада.

На 24-й юний 1-та бригада съ придаленитѣ и 45-й и 27-й пех. полкове настѫпи въ три колони срещу въ-

ховетѣ Голешъ и Мала Цѣрцария, при което противникътъ указа съпротива само срещу лѣвата — 7-й пех. Преславски полкъ; но и тукъ той не устоя срещу силния артилерийски огънь и къмъ 13 часа бѣ принуденъ да отстѫпи, следъ като претърпѣ значителни загуби. Вечеръта дивизията заношува на линията: Голешъ — Гол. Върхъ — Доганица.

По настояване отъ началника на дивизията, на следния денъ 25-й с. м. тя продължи преследването на противника къмъ върха Китка, но поради силно пресѣчена мѣстностъ, дивизията за тоя денъ едва можа да заеме изходното си положение и затова атаката бѣ отложена за следния денъ.

Сърбите бѣха смутени отъ успѣхитѣ на дивизията въ тая посока и почнаха да прехвърлятъ части къмъ застрашения пунктъ. При все това, обаче, върхътъ Китка бѣ атакуванъ и взетъ, макаръ сърбите и да указаха упоритѣ съпротива при което понесоха тежки загуби въ убити, ранени и пленени.¹⁾

На 27-й юний н-кътъ на дивизията заповѣда да се произведатъ усиленi рекогносцировки на противниковата позиция и, ако съпротивата е слаба, сѫщата да се заеме. На разсъмване 45-й пех. полкъ, използвайки тѣмнината, изненада противника и на ножъ зае позицията му. Предприетитѣ отъ него контъръ атаки бѣха отбити и нашитѣ части се окончателно затвърдиха на в. Китка.

Предприетитѣ отъ сърбите на 23-й, 24-й и 26-й атаки срещу в. Баждарица и Равна нива, заети отъ 3-а бригада бѣха отбити.

Съгласно получената отъ армията заповѣдь, настѫпленiето на дивизията бѣ преустановено и тя трѣбваше да се оттегли и заеме избраната отъ по-рано позиция на границата, което на 29-й юний вече бѣ изпълнено. Въ сѫщия денъ, поради безопасността на 6-й коненъ полкъ, сърбите влѣзоха въ Босилеградъ. Бѣрзо въ тая посока бѣха насочени свободни части, общиятъ сборъ на които достигна приблизително размѣра на една дивизия. Въ числото на тия части влѣзоха и две дружини отъ 72-й пех. и една отъ 10-й пех. полкове.

На 6-й юлий дивизията, усиlena съ една бригада

¹⁾ 1/7-й пех. срѣбъски полкъ е билъ почти унищоженъ.

(5-й и 20-й пех. полкове) получи заповѣдь да настѫпи въ посоката Пролѣсня — Стайовци. До вечерта тая заповѣдь бѣ отмѣнена, а срѣдъ нощъ — наново потвърдена. На 7-й с. м., обаче, сърбите предприеха енергично настѫпление и дивизията бѣ принудена да отбие тѣхни тѣ атаки, безъ да има възможность да почне своето настѫпление.

На 7-й и 8-й юлий, сърбите атакуваха нашите позиции, но безъ да отбележатъ нѣкаквѣ сѫщественъ резултатъ. Настѫпваха:

- 1/6-й пех. полкъ отъ Дринската дивизия I поз.
- 2/7-й, 8-й и 9-й пех. п. отъ Шумад. дивизия II поз.
- 3/11-й и 19-й пех. п. отъ Шумад. дивизия I поз.
- 4/36 полски, планински и гаубични оръдия.
- 5/3 спешни ескадрона.
- 6/2 допълн. роти и 2 чети сърбомани.

На 9-й юлий сърбите не настѫпиха; тѣ се окопаваха на завладѣнитѣ позиции. Смутени отъ настѫплението на дивизията, въ тая посока, тѣ продължаваха да привличатъ нови части отъ незастрешени тѣ участъци. Дивизията отъ своя страна продължаваше да се затвърдява на своята позиция.

На 10-й юлий се получи нова заповѣдь за отстѫпление, на която нѣкѣтъ на дивизията се противопостави защото положението не диктуваше това. Командуващиятъ армията, настоя да се изпълни дадената отъ горе директива, но тѣй като противникътъ, не предприемаше нищо на 16-й юлий заповѣдъта, дивизията да се готови за отстѫпление бѣ отмѣнена.

На 18-й юлий бѣ сключено петь дневно примирие, презъ което частите продължаваха да се укрепяватъ; на 22-й с. м. то бѣ продължено съ още три дни, а на 25-й с. м. — безсрочно, до сключването на мира.

На 28-й с. м. бѣ подписанъ мира въ Букурешъ.

4-а Преславска дивизия получи заповѣдь да се съсрѣдоточи въ района Лозно — Радловци — Словяно — Кюстендилъ, кѫдето трѣбаше да се прибератъ и всички отдѣлени отъ нея части. Отъ тамъ дивизията бѣ превозена по желѣзницата до гр. Нова-Загора, где то се демобилизира. Следъ свеждането ѝ тамъ до мирновременъ съставъ, тя бѣ изпратена на турската граница.

Така 4-а Преславска дивизия, съ 1-та и 3-та си бри-

гади, завърши Междусъюзничката война, въ която победата, както и при действията въ Балканската война, бѣше нейнъ постояненъ съпѣтникъ. Тя съ редъ бойни факти закрепи спечеленото си до сега реноме.

Приложение № 2

Съгласно заповѣдъта по воен. ведомство № 86 отъ 1894 г., възъ основа на Височайше одобрения докладъ на военния министъръ подъ № 96 отъ 23-й мартъ с. г., за полка бѣ присвоена Шефска форма при следното

О П И С А Н И Е

на формата на облѣклото за 8-й пех. Приморски на Нейно Царско Височество полкъ.

а) За долнитѣ чинове:

Мундиръ. По общата форма, кроежа и цвѣта на сукното си остава както общоприетиятъ пехотенъ мундиръ, съ изключение покроя на обшлага на ржавитѣ, който се крои както у другитѣ пехотни шефски части. Яката на мундира отъ синьо сукно, съ три копчета въ срѣдата и червенъ наоколо кантъ. Яката на мундира отъ синьо сукно съ червенъ по края кантъ, както въ другитѣ шефски части.

Панталони. Общата форма, кроежа и цвѣта на панталоните както установенитѣ за другитѣ пехотни части панталони.

Калпакъ. Съ тѣмно червено дъно.

Фуражка. Съ околошка отъ синьо сукно и червени кантове.

Шинелъ. Сѫщо както установения за другитѣ пехотни части, съ погони и петлици отъ синьо сукно.

Шаечна куртка. Сѫщо както сега сѫществуващите съ червени кантове; погони отъ синьо сукно.

Шаечни панталони. Както сега сѫществуващите.

Копчетата на мундира и шинела съ лъвове, както въ другитѣ шефски части.

Погонитѣ на мундира, шинела и куртката, носятъ вензела на Нейно Царско Височество по формата и образца, както приложения при настоящитѣ описания рисунъкъ — отъ желта боя.

б) За г. г. офицертѣ.

Мундиръ. Общата форма, кроежа и цвѣта на мундира както установения за г. г. офицеритѣ отъ другитѣ пехотни части, съ изключение покроя на обшлагите, които сѫ, както въ другитѣ шефски части, съ следующитѣ украшения: шитие, на синьо сукно съ червенъ по крайщата кантъ и три линии въ срѣдата, както е на приложения рисунъкъ. Яката на мундира отъ синьо сукно съ червенъ по крайщата кантъ и златно шитие, както въ другитѣ шефски части. Другитѣ кантове отъ червено сукно. Погони и еполети съ червени рѣзки и синя подплата, съ установения вензель, споредъ приложения тукъ рисунъкъ, металически, позлатенъ.

Панталони. Както установенитѣ за г. г. офицеритѣ отъ другитѣ пехотни части.

Калпакъ. Съ дъно отъ тѣмно червено сукно.

Сюртука. Яката отъ синьо сукно, съ червени по крайщата кантове. Подплатата на сюртука отъ синъ платъ. Другитѣ кантове отъ червено сукно.

Шинела. Общата форма, кроежа и цвѣта както сега сѫществуващитѣ, съ петлици отъ синьо сукно. Копчетата на мундира, сюртука и шинела съ лъвове, както въ другитѣ шефски части,

Кушакъ. Тѣмно червенъ, носи се при празничната форма, както въ другитѣ шефски части.

Измѣнение въ конското снаражение. На валтра па вмѣсто сѫществуващата сега корона, се установява вензель и корона отъ жълтъ металъ.

Приложение № 3

Въиноѣци на убититѣ и починали отъ рани и болѣсти офицери, подофицери, ефрейтори и редници, съ обозначение мѣстони- телството имъ, кѫде и кога сѫ убити или починали

Списъкъ

На убититѣ офицери отъ 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. М. Луиза полкъ презъ войната 1912/1913. год.

Чинъ, име и фамилия	Каква длѣжностъ заемаль	Кога е убитъ	Кѫде е убитъ
Подполк. Никола Георг. Поповъ	к-ръ 3-а друж.	16.10.912	Карагачъ
Капитанъ Бояджиевъ Ст.	к-ръ 1-а рота	10.7. 913	Калиманци
Капитанъ Пенчевъ Иванъ	к-ръ карт. рота	10.7. 913	"
Перучикъ Хр. Христо Чехларовъ	к-ръ 16-а рота	16.10.912	Карагачъ
Перучикъ Николай Васил. Недевъ	к-ръ 14-а рота	17.10.912	"
Подпоруч. Пан. Ноневъ Киселковъ	вз. к-ръ 14 рота	16.10.912	"
" Антоновъ Ант. Пейчевъ	др. адют. 8 рота	"	"
" Ковачевъ Боянъ Теневъ	5-а рота	20.6. 912.	Злетово
" Пейчевъ Боянъ Стефан.	12-а рота	18.6. 1913	"
" Колевъ Колю	8-а рота	5. 7. 1913	Калиманци
" Мутафовъ Петъръ Я.	7-а рота	10.7. 1913	"
" Илиевъ Стоянъ Яневъ	7-а рота	"	"
" Станковъ Хр. Петровъ	8-а рота	11.7. 1913	"
" Ноевъ Ив. Георгиевъ	мл.оф. 11 рота	13.11.912	поч. Бекерли
Офицъ Мандажиевъ Янко Васил.	1-а рота	16.10.912	Карагачъ
" Думбевъ Вас. Димитровъ	1-а рота	20.10.912	Чонгора
" Ганчевъ Ганчо Петровъ	2-а рота	16.10.912	Карагачъ
" Поповъ Коста Атанасовъ	16-а рота	"	"

С П И С Ъ КЪ

На убититѣ и починали отъ рани и болѣсти подофицери отъ 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. М. Луиза полкъ, презъ войната 1912. — 1913. г.

Номеръ	Чинъ, име и презиме	Рота	Гр. или село	Околия	Кога е убитъ	Кѫде е убитъ или отъ какво е починалъ			
1	фелдф. Петко Денчевъ	12	Брѣклица	Попов.	17.10.12	Карагачъ			
2	" Стояновъ Стоянъ Еневъ	14	Кутлу-бей	Варн.	17.10.12	"			
3	" Вълчевъ Симо Павловъ	9	Гаргалжкъ	Балч.	10. 7.13	Холера			
4	ст.п. Тодоровъ Тод. Сѫбевъ	2	Севлиево	Севл.	9.10.12	Селиолу			
5	" Пауновъ Анг. Ивановъ	3	Марково	Варн.	16.10.12	Карагачъ			
6	" Вълчевъ Ради Нейчевъ	12	Варна		16.10.12	"			
7	" Добревъ Иванъ м.	12	Варна		12.11.12	починалъ			
8	" Търчевъ Дачо Николовъ	13	Котель	Котл.	20.10.12	Чонгора			
9	" Петровъ Анг. Спасовъ	8	Спасово	Балч.	2. 1.13	пoch. раненъ			
10	" Калчо Ив. Бояджиевъ	13	Татаръ-мах.	Варн.	3. 4.13	"			
11	" Жековъ Жеко Ивановъ	1	Кара-ятакъ	Балч.	10. 7.13	Калиманци			
12	" Жековъ Жеко Боровъ	14	Климентово	Варн.	10. 7.13	"			
13	" Великовъ Вел. Стояновъ	16	Крумово		10. 7.13	"			
14	" Григ. Вълч. Радославовъ	11	Варна		11. 7.13	"			
15	мл.п. Господин. Ст. Ивановъ	14	Варна		9.10.12	Селиолу			
16	" Стефановъ Ст. Димитровъ	2	Балчикъ	Балч.	16.10.12	Карагачъ			
17	" Ивановъ Асенъ Славовъ	2	Гюре		16.10.12	"			
18	" Стояновъ Ил. Стояновъ	3	Галата	Варн.	16.10.12	"			
19	" Кръстевъ Кр. Манчевъ	5	Марково		16.10.12	"			
20	" Монастировъ К. Миховъ	13	Климентово		16.10.12	"			
21	" Ивановъ Тр. Георгиевъ	10	Пашаидъ		17.10.12	"			
22	" Анг. Симуръ Ангеловъ	к.	Варна		25.10.12	Бекерли			
23	сан.под. Филчо Ат. Узуновъ	сп	Кутлу-бей	Прев.	30.10.12	починалъ			
24	мл.п. Атанасъ Илиевъ	14	Гейкчилеръ	Балч.	1.11.12	Бургасъ			
25	" Доневъ Др. Господиновъ	15	Девня	Прев.	10.12.12	Ямболъ			
26	" Партиеневъ Христо м.	Варна		3. 1.13	починалъ				
27	" Симеоновъ Хр. Стефановъ	4	Каварна	Балч.	17. 6.13	Злетово			
28	" Стояновъ Ст. Божиловъ	4	Каварна		17. 6.13	"			
29	" Василевъ Вас. Станчевъ	10	Комарово	Прев.	18. 6.13	"			
30	" Стояновъ Паскаль Конст.	6	Варна		19. 6.13	"			
31	" Стояновъ Г. Бъчваровъ	7	Дервентъ		10. 7.13	"			
32	" Павловъ Вълчо Ивановъ	8	Аджемлеръ		10. 7.13	"			
33	" Меразчиевъ Ас. Ивановъ	к.	Балчикъ	Балч.	10. 7.13	"			
34	" Коевъ Кою Костовъ	10	Фанджкъ	Варн.	11. 7.13	"			

С П И С Ъ КЪ

На убититѣ и починали отъ рани и болѣсти подофицери отъ 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. М. Луиза полкъ, презъ войната 1912.—1913. г.

Чинъ, име и фамилия	Градъ или село	Околия	Кога е убитъ	Кѫде е убитъ
1-а рота				
р. Михаъль Дуковъ	Балчикъ	Балч.	9. 10. 12	Селиолу
р. Ючормански Д. Димитровъ	"	"	16.10.12	Карагачъ
р. Вълковъ Василь Георгиевъ	Варна	Варн.	17.10.12	"
р. Николовъ Иванъ Петровъ	Балчикъ	Балч.	"	"
р. Енчевъ Колю Юрдановъ	Г.Суютчукъ	"	"	"
р. Михаъль Ламбовъ	Митеевъ Стойко Тодоровъ	Елибей	"	"
р. Митеевъ Стойко Тодоровъ	Димовъ Димо Юрдановъ	Г.Суютчукъ	"	"
р. Григоръ Димовъ	Григоръ Димовъ	Саржъоль	Варн.	20.10.12 Чонгора
р. Костовъ Пандели Василевъ	Костовъ Пандели Василевъ	Г.Суютчукъ	Балч.	"
р. Коевъ Василь Петровъ	Коевъ Василь Петровъ	Гаргалъкъ	"	"
р. Георги П. Сейрековъ	Георги П. Сейрековъ	Варна	Варн.	18.6.13 Злетово
р. Стефанъ Ив. Давидовъ	Стефанъ Ив. Давидовъ	"	"	"
р. Коста Георгиевъ Сидеровъ	Коста Георгиевъ Сидеровъ	"	"	"
р. Душанъ Спас. Бюлбюловъ	Душанъ Спас. Бюлбюловъ	"	"	"
р. Матей Василевъ Русевъ	Матей Василевъ Русевъ	Елибей	Балч.	8.7.13 Калиманци
р. Димитъръ Пановъ Тодоровъ	Димитъръ Пановъ Тодоровъ	Таптькъ	Варн.	11.7.13 "
р. Апти Халил. Каракюсейновъ	Апти Халил. Каракюсейновъ	Трупчил.	К. Бун.	12.7.13 "
р. Салимъ Алиосманъ Исмаил.	Салимъ Алиосманъ Исмаил.	Печели	"	"
2-а рота				
р. Липчевъ Тодоръ Янакиевъ	Гебедже	Варн.	9.10.12	Селиолу
р. Узуновъ Георги Ивановъ	Калькчи	Балч.	"	
р. Кажджиловъ Хр. Димитровъ	Мих. бей	"	"	
р. Коларовъ Петъръ Стояновъ	Саржъ Муса	"	"	
р. Цаневъ Цаневъ Колевъ	Кювлюкъ	"	"	
р. Андреевъ Атан. Железовъ	Каджъкой	Провад.	"	
р. Георгиевъ Никола Митеевъ	Дж. Орманъ	Балч.	"	
р. Димитровъ Тодоръ Ивановъ	Карапча	"	"	
р. Ивановъ Георги Христовъ	Хаджиларъ	"	"	
р. Кандиларовъ Ст. Петровъ	Куюкъой	"	16.10.12	Карагачъ
р. Юрдановъ Енчо Тодоровъ	Д. Кулакъ	"	"	
р. Жековъ Жеко Димитровъ	Сатъмъ	"	"	
р. Николовъ Стоиль Бъчваровъ	Дервентъ	Варн.	17.10.12	
р. Радевъ Христо Колевъ	Гурково	Балч.	"	
р. Георгиевъ Георги Петровъ	Иокуриг.	"	"	
р. Колевъ Ангелъ Колевъ	Карапча	"	"	

При Селиолу
и Енидже

36	р. Петровъ Петъръ Димитровъ	Карапча	Балч.	16.10.12	Карагачъ
37	" Григоръ Анастасовъ	Г. Суотчукъ	"	17.10.12	"
38	" Стояновъ Колю Петровъ	Гурково	"	"	"
39	" Георгиевъ Георги Михайловъ	Кирамедъ	"	"	"
40	" Геновъ Василь Стояновъ	Т. Куясу	"	"	"
41	" Геновъ Юрданъ Петровъ	"	"	"	"
42	" Кандиларовъ Ив. Стояновъ	Машчинъ	20.10.12	Чонгора	
43	" Атанасъ Христовъ Гочевъ	Дишбудакъ	Варн.	17. 6.13	Злетово
44	" Пан. Манолчевъ Георгиевъ	Г. Суотчукъ	Балч.	"	"
45	" Костадиновъ Кост. Христовъ	Варна	Варн.	"	"
46	" Петъръ Филиповъ Ивановъ	Раковски	Балч.	20. 6.13	Кочане
47	" Димитъръ Колевъ Плукчиевъ	Гурково	"	21. 6.13	"
48	" Василь Петровъ Цонковъ	Калжкой	"	"	"

3-а рота.

49	р. Минчевъ Рафаилъ Стефановъ	Симеон.	Балч.	9.10.12	Селиолу и Енидже
50	" Димишевъ Костадинъ Яневъ	Т. Суот.	"	"	"
51	" Колевъ Никола Радевъ	Карапча	"	"	"
52	" Стояновъ Стоянъ Георгиевъ	Бълово	Варн.	16.10.12	Карагачъ
53	" Щеровъ Димитъръ Тодоровъ	Приселци	"	"	"
54	" Русеновъ Иванъ Стойковъ	"	"	"	"
55	" Димитровъ Тодоръ Атанасовъ	Карастан.	"	"	"
56	" Добревъ Добри Ивановъ	Джефер.	19.10.12	Чонгора	
57	" Илия Димитровъ Събевъ	Шабла	Балч.	17. 6.13	Злетово
58	" Киркоръ Ован. Мардироз.	Варна	Варн.	"	"
59	" Илия Андоновъ Добревъ	Ст. Орѣх.	"	18. 6.13	"
60	" Щерю Костовъ Къневъ	Варна	"	20. 6.13	"
61	" Иванъ Колевъ Ивановъ	Чаушкъ	Балч.	10. 7.13	Калиманци
62	" Юсеинъ Мехм. Меклишанъ	Еникъ	Силис.	"	"

4-а рота.

63	р. Николовъ Хр. Андреевъ	Дишбудакъ	Варн.	9.10.12	Селиолу
64	" Георгиевъ Хр. Драгневъ	Гейкчилеръ	Балч.	"	"
65	" Димитровъ Иванъ Велчевъ	Приселци	Варн.	"	"
66	" Димитровъ Кузма Петровъ	Варна	"	"	"
67	" Иванъ Димит. Долапчиевъ	Гейкчилеръ	Балч.	17.10.12	Карагачъ
68	" Атанасъ Димит. Танасовъ	Алеклие	Варн.	"	"
69	" Иванъ Георг. Люцкановъ	Чаушкъ	Балч.	"	"
70	" Янаки Георгиевъ Томовъ	Каварна	"	"	"
71	" Димитъръ Ивановъ Василевъ	Гейкчилеръ	"	"	"
72	" Пею Стоевъ Юдовъ	Пашакъ	Варн.	"	"
73	" Пею Костадиновъ Петровъ	Василево	Балч.	17. 6.13	Злетово
74	" Милю Миховъ Ивановъ	Копукъ	"	"	"
75	" Петъръ Георг. Сименовъ	Чаушкъ	"	"	"
76	" Мирчо Петровъ Николовъ	Каварна	"	"	"

5-а рота.

77	е. Николовъ Димитъръ Радевъ	Крушево	Балч.	9.10.12	Селиолу
78	р. Ивановъ Иванъ Димитровъ	Кая-бей	"	"	"
79	" Атанасовъ Василь Димитровъ	Писарово	"	"	"

80	р. Стойчевъ Деню Димовъ	С.-Меше	Балч.	9.10.12	Селиолу Карагачъ
81	е. Цоню Цоневъ Василевъ	М.Бейлеръ	"	16.10.12	"
82	р. Дуковъ Дуко Жечевъ	Шабла	"	"	"
83	" Николовъ Андонъ Георгиевъ	Чаталаръ	"	"	"
84	" Тодоровъ Андрей Димитровъ	Варна	Варн.	"	"
85	" Георги Великовъ Желѣзковъ	Ритъ	Пресл.	17.6.13	Злетово
86	" Тодоровъ Стоянъ Николовъ	Теке	Балч.	"	"
87	" Иванъ Христовъ Йотовъ	Гурково	"	"	"
88	" Георги Василевъ Тонишевъ	Дишпудакъ	"	22.6.13	Кочане
89	р. Георги Драгневъ Георгиевъ	С.-Меше	"	"	"
90	" Цвѣтко Николовъ Мариновъ	Чатма	Варн.	"	"
91	" Димитъръ Жечевъ Добревъ	Шабла	Балч.	10.7.13	Калиманци
92	" Желю Атанасовъ Данеловъ	К. Юсеинъ	Варн.	11.7.13	"
93	" Димо Щеревъ Димовъ	Таптжъ	"	11.7.13	"

6-а рота

94	р. Ковачевъ Василь Тодоровъ	Шабла	Балч.	9.10.12	Селиолу Карагачъ
95	р. Педакевъ Яни Георгиевъ	Ялгж-ючаръ	"	16.10.12	"
96	" Илиевъ Иванъ Димитровъ	"	"	"	"
97	" Нановъ Петъръ Димитровъ	Шабла	"	"	"
98	" Асенъ Шиваровъ Александъ	Варна	Варн.	17.6.13	Злетово
99	" Тодоръ Енчевъ Баевъ	Тартжалъ	Балч.	19.6.13	"
100	р. Димитъръ Георг. Николовъ	—	—	7.7.13	Калиманци
101	" Апостоль Пан. Цукановъ	Бѣла	Варн.	8.7.13	"
102	" Христо Александъ Темелковъ	Варна	Варн.	10.7.13	"
103	" Димитъръ Алекс. Лефтеровъ	"	"	"	"
104	" Недѣлковъ Тодоръ Георгиевъ	"	"	"	"
105	" Тодоръ Митеvъ Тодоровъ	"	"	"	"
106	" Никола Александровъ	"	"	"	"
107	" Иванъ Янчевъ Кръстевъ	Чукурково	Балч.	11.7.13	"
108	" Артиновъ Аршанъ Карабед.	Варна	Варн.	"	"
109	" Гавриловъ Иосифъ Капкън.	Каварна	Балч.	"	"
110	" Ламбо Яневъ Купадалевъ.	Варна	Варн.	"	"

7-а рота.

111	р. Николовъ Никола Жековъ	Варна	Варн.	16.10.12	Карагачъ
112	р. Марчевъ Георги Костовъ	Кюмюрл.	"	"	"
113	" Георгиевъ Иванъ Бойчевъ	Авренъ	"	"	"
114	" Душевъ Душо Горановъ	Варна	"	"	"
115	" Ивановъ Велико Лефтеровъ	Пров.	"	"	"
116	" Станчевъ Иванъ Господин.	Авренъ	Варн.	20.10.12	Чонгора
117	" Стоевъ Дойчо Димовъ	Шабла	Балч.	17.6.13	Злетово
118	" Рузи Василевъ Руесъ	Бѣла	Варн.	22.6.13	Кочане
119	" Атанасъ Георгиевъ Митеvъ	Варна	"	5.7.13	Климанци
120	" Димитъръ Костовъ Петковъ	"	"	10.7.18	"
121	" Парушъ Костовъ Парушевъ	Кривня	"	"	"
122	" Димо Николовъ Сомовъ	Варна	"	"	"
123	" Панайотъ Стоевъ Панайот.	"	"	"	"
124	" Стефановъ Стефанъ Димит.	"	"	"	"
125	" Савовъ Сава Димитровъ	Бѣла	"	"	"

126	р. Георги Парашкев. Фотевъ	Варна	Варненска	10. 7.13	Калиманци		Кирияковъ Тодоръ Костовъ	Пашакьой	Варн.	9.10.12	Селиолу
127	" Панайотъ Полихроновъ Пан.	Кутлу-бей	"	"	"		Церевъ Атанасъ Михайловъ	Варна	"	"	
128	" Иванъ Жейновъ Господин.	Каварна	Балчишка	11. 7.13	"		Кадевъ Никола Илиевъ	Кюмюрл.	"	16.10.12	Карагачъ
129	" Атанасъ Карамузовъ Никол.						Панловъ Павли Божковъ	Македон.			
	8-а рота.										
130	р. Ивановъ Иванъ Костадин.	Гйорманъ	Балчишка	9.10.12	Селиолу		Димовъ Георги Панайотовъ	Пашакьой	Варн.		
131	" Златиновъ Неди Кондовъ	Сулудж.	Варненска	"	"		Петровъ Димитръ Русевъ	Сарждъръ	"	"	
132	" Софийски Илия Георгиевъ	Кюмюр.	"	"	"		Георгиевъ Петъръ Миневъ	Влахларъ	"	"	
133	" Тотевъ Юрданъ Андоновъ	Варна	"	"	"		Марковъ Маринъ Петровъ	Аджамлеръ	"	"	
134	" Дочевъ Дечо Пенчевъ		"	"	"		Войниковъ Никола Георг.	Варна	"	"	
135	" Георгиевъ Юрд. Вълковъ	Еникьой	"	"	"		Димовъ Димо Парашкевовъ	Караюс.	"	"	
136	" Василевъ Василь Колевъ	Карадж.	Провад.	17.10.12	Карагачъ		Колевъ Никола Панайотовъ	Дервентъ	"	"	
137	" Грозевъ Атанасъ Райковъ	Варна	Варненска	"			Сищаровъ Георги Якимовъ	Бѣла	"	"	
138	" Х. Таковъ Коста		"	19.10.12	Чонгора		Кирияковъ Проданъ Георг.	Дервентъ	"	17.10.12	"
139	" Владимиръ Петр. Кирчевъ		"	5. 7.13	Калиманци		Балевъ Еню Еневъ	Вѣнчанъ	Пров.	"	
140	" Стойчо Ивановъ Калудовъ	Дервентъ	"	"	"		Русевъ Руси Радевъ	Сулуджалж	Варн.	"	
141	е. Никола Юрдан. Николовъ	Карадж.	Провад.	10. 7.13	"		Иванъ Янакевъ Илиевъ	Варна	"	19.6.13	Злетово
142	р. Никола Ивановъ Казаковъ	Варна	Варненска	"	"		Илия Ивановъ Стояновъ	Кюмюрл.			
143	" Илия Павловъ Велювъ	Д. Чифл.	"	"	"		Станко Павловъ Продановъ	Аджемлеръ	"	"	
144	" Василь Дим. Караджиевъ	Варна	"	"	"		Андонъ Пейчевъ Ивановъ	Варна			
145	" Михаилъ Христовъ Костад.		"	"	"		Никола Тодоровъ Стояновъ	Звѣздица		11.7.13	Калиманци
146	" Димитръ Желъзовъ Бъчвар.	Кюмюр.	"	"	"		Стоилъ Русевъ Вълчевъ	Инджецъой	"	"	
147	" Георги Тодоровъ Ковчезовъ	Пашакьой	"	"	"		Иванъ Апостоловъ Атанасовъ	Куюджукъ	"	"	
148	" Симо Тройковъ Стояновъ	Русларъ	"	"	"		Юрданъ Христовъ Поповъ	Симеонов.	Балч.	"	
149	" Петъръ Георгиевъ Василевъ	Варна	"	"	"		Тодоръ Юрдановъ Желевъ	Айдънъой	Силис.	"	
150	" Еничъ Митеевъ Добревъ	Ст. Орѣх.		"	"		Щерянъ Димит. Щеряновъ	Емине	Анхи.	"	
151	" Димитръ Станевъ Костадин.	Каварна	Балчишка	"	"		Парашкова Василевъ	Варна	Варн.	"	
152	" Добри Димитровъ Добревъ	Караман.	"	"	"		Георги Пановъ Димитровъ	Влахларъ	"	"	
	9-а рота										
153	р. Вълковъ Василь Вълкановъ	Варна	Варненска	9.10.12	Селиолу		Симеонъ Георг. Симеоновъ	Доймуш.	Силис.	"	
154	" Кръстевъ Кръстю Дойчевъ	Авренъ	"	"	"		11-а рота.				
155	" Болневъ Борисъ Петровъ	Варна	"	"	"		Дели Чобанъ Киро Димитр.	Джаферли	Варн.	9.10.12	Селиолу
156	" Кулевъ Дяко Стояновъ		"	"	"		Миховъ Станю Лазаровъ	Елена	Елен.		
157	е. Димитровъ Костад. Димитр.		"	"	"		Алекси Щеревъ	Кестричъ	Варн.	16.10.11	Карагачъ
158	р. Димитровъ Иванъ Тодоровъ		"	"	"		Петъръ Кателиевъ	Сулуджалж	"	"	
159	" Дончевъ Андонъ Николовъ		"	"	"		Милевъ Панайотъ Вълевъ	Дервентъ	"	"	
160	" Боевъ Колю Минчевъ	Авренъ	"	"	"		Тодоровъ Димитръ Ламбовъ	Дерекъой	"	"	
161	" Ивановъ Митю Станевъ	Саржджъръ	"	18.10.12	Карагачъ		Славовъ Велико Вълевъ	Девня	Пров.	"	
162	е. Богозовъ Каро Василевъ	Варна	"	19.10.12	Чонгора		Георгиевъ Георги Стефановъ	Синдель	"	"	
163	р. Нелъчо Жековъ Марковъ		"	5. 7.13	Калиманци		Кръстю Георгиевъ	Аджемлеръ	Варн.	"	
164	" Димо Георгиевъ Димовъ	Анхиало	Анхиалска	9. 7.13	"		Тодоровъ Иванъ Станевъ	Авренъ	"	"	
165	" Стояновъ Стоянъ Георгиевъ	Гюндогду	Варненска	10. 7.13	"		Панайотовъ Георги Яневъ	Констант.	"	"	
166	" Парушевъ Парушъ Щеревъ	Бѣла	"	"	"		Коларовъ Михаилъ Станевъ	Девня	Пров.	"	
167	" Тодоровъ Тодоръ Колевъ	Ст. Орѣх.	"	"	"		Черневъ Тодоръ Атанасовъ	Ст. Орѣх.	Варн.	"	
168	е. Стоянъ Тодоровъ Четниковъ	Дервентъ	"	11. 7.13	"		Груевъ Янко Кировъ	—	Зравецъ	"	
	10-а рота.										
169	р. Михаиловъ Михаилъ Иван.	Каз. дере	Варненска	9.10.10	Селиолу		Стояновъ Стоянъ Маноловъ	Д. Чифликъ	Варн.	18.10.12	"
							Ивановъ Панди Наумовъ	Бѣлово	"	19.10.12	Чонгора
							Петровъ Петъръ Добревъ	Бѣла	"	24.1.13	Калфакъой
							Лонди Саранд. Христодор.	Девня	Пров.	"	
							Илия Георгиевъ Райчевъ	Кюмюрл.	Варн.	"	
							Илия Станковъ Димовъ				

218 р. Янчо Желѣзковъ Димитровъ
219 " Михаилъ Петковъ Касабовъ
220 " Любомиръ Крумовъ Малчевъ
221 " Иванъ Тодоровъ Ивановъ

12 а рота.

222 е. Георгиевъ Георги Петровъ
223 р. Стоян. Димитр. Ивановъ
224 " Христо Атанасовъ Тодоровъ
225 " Пейчо Стояновъ Яневъ
226 е. Петръ Георг. Трандафиловъ
227 р. Георги Ангеловъ Пенчевъ
228 " Георги Костадиновъ Митеvъ
229 " Василь Атанасовъ Димитровъ
230 " Салиевъ Хюсейнъ Мехмед.

13-а рота.

231 е. Маноловъ Коста Желевъ
232 " Недѣлчевъ Недѣлчо Филевъ
233 " Павловъ Слави Лефтеровъ
234 р. Томовъ Дидитъ Недѣлчевъ
235 " Георгиевъ Милушъ Митеvъ
236 " Димитровъ Иванъ Недѣлчевъ
237 " Колевъ Маринъ Кръстевъ
238 " Теохаровъ Коста Тодоровъ
239 " Георгиевъ Димо Чанковъ
240 " Липчовъ Липчо Петровъ
241 " Ивановъ Христо Николовъ
242 " Николовъ Велико Георгиевъ
243 " Димитровъ Георги Гатевъ
244 " Милковъ Петръ Христовъ
245 " Станчевъ Коста Ивановъ
246 " Артинъ Бедрозовъ
247 е. Радевъ Юрданъ Колевъ
248 р. Никитовъ Никита Янчевъ
249 " Савовъ Маринъ Недѣлчевъ
250 " Тодоръ Панайотовъ Тоневъ
251 е. Петковъ Петко Господиновъ

14-а рота.

252 р. Никола Жейновъ
253 " Жечо Петковъ Ивановъ
254 " Атанасъ Добревъ Генчевъ
255 е. Панайотъ Полихр. Панайот.
256 р. Георги Параксевовъ Фотевъ
257 " Стоянъ Димовъ Андоновъ
258 " Павелъ Ст. Калканджиевъ
259 " Никола Пеновъ Мариновъ

Арнаутларь
Пашакъой
Варна
Франга

Варна
Джеферли
Сарждъръ
Авренъ
Бѣлево
Галата
Здравецъ
Таптькъ
Сюнечъ

Козлуджа
Аязма
Варна
Джеферли
М. Франга
Джеферли
Тестеджи
Варна
Караюс.

Провад.
Варн.
Джеферли
М. Франга
Джеферли
Тестеджи
Варна
Караюс.

Куоджукъ
Пашакъой
Куоджукъ
Караюс.
Козлуджа
Страшим.
Климент.
Крумово
Корукъой
Джеферли
Девня

Преселци
Варн.
Козлуджа
Варна
Варна
Варна
Куоджукъ
Дервентъ
Михалъ бей

Варн.
Варна
Варна
Варна
Варна
Варна
Варна
Варна
Варн.

Куоджукъ
Казалджи-
ларь

Варн.
" " " " " "

Варн.
" 20.6.13
" 11.7.13
Калиманци

Варн.
" " " " " "

Варн.
" " " " " "

Варн.
" " " " " "

Варн.
" 19.10.12
Чонгорѣ

Варн.
" " " " " "

р. Николовъ Никола Еневъ
" Стаменовъ Василь Илиевъ
" Мановъ Никола Атанасовъ
" Савовъ Атанасъ Димитровъ
" Василевъ Василь Желѣзовъ
" Георгиевъ Георги Дойневъ
" Кючукъовъ Панко Вълевъ
" Христо Атанасовъ

15-а рота.

р. Михалевъ Ради Петровъ
р. Димитровъ Ангель Тодоровъ
р. Стефан. Щирионъ Николовъ
р. Стояновъ Георги Ивановъ
р. Николовъ Никола Недѣлчевъ
р. Тома Сарандовъ Желѣзовъ
р. Петръ Стояновъ Папазовъ
р. Никола Петровъ Петковъ

16-а рота.

р. Димовъ Атанасъ Янковъ
" Овчаровъ Симеонъ Георг.
" Станевъ Илия Станевъ
" Филевъ Фильо Димитровъ
" Кириakovъ Атанасъ Христовъ
" Костадиновъ Димитръ Стоянъ
" Димовъ Тодоръ Петковъ
" Петровъ Янковъ Георгиевъ
" Недевъ Недю Кондовъ
" Топаловъ Димитръ Стояновъ
" Гунчевъ Атанасъ Колевъ
" Московъ Иванъ Куртевъ
" Пеневъ Георги Ивановъ
" Филю Русевъ Стаматовъ
" Петръ Николовъ Георгиевъ
р. Ибрямъ Юсеиновъ
" Мехмедъ Аптуловъ
" Алиаза Мехмедова

Картечна рота.

р. Бъчваровъ Василь Михалевъ
" Георг. Темелко Георгиевъ
" Славчевъ Георги Колевъ
" Иванъ Каровъ Желѣзовъ
" Кюло Алексиевъ Драгоевъ
" Тодоръ Дойчевъ Тодоровъ
" Иванъ Несторовъ Илиевъ

Козлуджа
Гюндогду
Варна
Куюджукъ
Пашаитъ
Девня
Пров.
Добр.

Варн.
" " " " " "

Калиманци

Гевреклеръ
Яйла
Бѣла
Варна
Русларъ
Шабла
Саржъоль
Янково

Варн.
" 16.10.12
Калиманци

Пресл.
" " " "

Есетлий
Беймакле
Ясѫбашъ
Дерекъой
Гюналасж
Гебедже
Суджаск.
Гевреклеръ
Чокекъ
Девня
Дерекъой
Ахъркъой
Дервентъ
Козлуджа
Сарджа
Качакала.
Ром. Нишкъ

Варн.
" 17.10.12
Чонгора

Пров.
Варн.
" 20.10.12
Кочане
Калиманци

Балч.
Варн.
" 17.10.12
Калиманци

Шумен.
Варн.
" " " "

С П И С Ъ КЪ

На войницитѣ отъ 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. М. Луиза полкъ починали
отъ рани и болѣсти въ войната 1912. – 1913. год.

№ по ред	Чинъ, име и фамилия	Градъ или село	Околия	Кога е умрълъ
1-а рота				
1	р. Георги Димитровъ	Козлуджа	Варненска	1.11.
2	„ Атанасъ Дяковъ Георгиевъ	Балчикъ	Балчишка	2.11.
3	„ Георги Димитровъ	Чаталаръ	”	”
4	„ Петко Д. Илиевъ	Балчикъ	”	27.11.
5	„ Иванъ Петровъ Николовъ	—	Гьоре	12.11.
6	„ Иванъ Тодоровъ Янчевъ	Балчикъ	Балчишка	13.11.
7	„ Стефанъ Митеvъ Маноловъ	Г. Суютчукъ	”	2.12.
8	„ Гани Димовъ Ганевъ	К. Дере	Варненска	8.12.
9	„ Киро Мариновъ	Козлуджа	”	21.12.
10	„ Иванъ Ст. Груновъ	Кофанча	Силистрен.	19.12.
11	„ Тефикъ М. Сюлюмановъ	Варна	Варненска	14.1.
12	„ Киркоръ Д. Киркоровъ	Преселци	”	
13	„ Спиро Трайковъ			
2-а рота				
14	р. Петръ Димитровъ	—	Провадийска	24.11.
15	„ Турлаковъ Колю Димитровъ	Кутлу-бей	”	25.11.
16	„ Иванъ К. Станчевъ	—	”	11.12.
17	„ Георги П. Баналиевъ	Каварна	Балчишка	25.12.
18	„ Георги Петровъ	—	”	
19	„ Георги П. Димовъ	Варна	Варненска	16.1.
20	„ Николовъ Вжлю Мал.	Калччлий	Балчишка	24.1.
21	„ Дончо Ганевъ	Дув. Юванл.	”	16.1.
22	„ Вжлю Николовъ	Калччлий	”	23.1.
23	„ Василь Лефтеровъ	Варна	Варненска	12.1.
24	„ Костадинъ П. Андоновъ	Каварна	Балчишка	12.1.
25	„ Костадинъ Адамовъ	—	”	
26	„ Тодоръ Трандафиловъ	Г. Суютчукъ	”	19.1.
27	„ Тодоръ Атанасовъ	х. Димитрово	Балчишка	12.1.
28	„ Герги Хр. Чирпанлиевъ	Варна	Варненска	15.1.
3-а рота				
29	р. Стойчо Драгневъ Н.	Екрене	Балчишка	30.10.
30	„ Георги Д. Митровъ	Чаталаръ	”	”
31	„ Димитъ Яневъ Христовъ	Спасово	”	”
32	е. Стоянъ Тодоровъ	—	”	11.1.
33	р. Андриковъ Никола Янакевъ	Каварна	”	14.1.

р. Съби Петровъ
Тунаровъ Никола Георгиевъ
Петъръ Димитровъ
Атанасъ Димитровъ
Атанасъ Богдановъ
Иванъ Димитровъ Муревъ
Вълчевъ Костадинъ Петровъ
Петъръ Райчевъ
Сали В. Ахмедовъ

4-а рота.

р. Иванъ Вълковъ
Илия Даневъ
Илия Диковъ
Иванъ Петровъ
Георги П. Зографовъ
Купенъ Георгиевъ
Иванъ Цар. Стояновъ
Ивановъ Тодоръ Ивановъ
Димитъ Г. Мишковъ
Велико Кр. Великовъ
Желъзко Т. Боевъ

5-а рота.

р. Конда Мишевъ
Панайотъ Петковъ
Александъръ Щ. Ганевъ
Коста Готовъ
Иванъ Христовъ
Василь Георгиевъ
Мехмедъ Юзеировъ
Карчевъ Харманъ Ивановъ
Юрданъ Колевъ С.

6-а рота.

р. Михаилъ Димовъ
Христо Н. Дяковъ
Юрданъ Мариновъ
Панайотъ Атанасовъ
Тома Г. Атанасовъ
Михрамъ Чакъровъ
Георги Дуковъ
Янаки Станевъ Яневъ

7-а рота.

р. Георги Анестиевъ Н.
Димитъ Я. Капудались
Иванъ Митровъ
Дойчо Станчевъ
Димитъ С. Рацевъ

Балчикъ	Балчишка	16.12.12
Каварна	”	21.12.12
Варна	Варненска	13. 2:13
Каварна	Балчишка	22. 2.13
”	”	” 2.13
Спасово	—	23. 3.13
—	—	4. 4.13
Козлуджа	Варненска	4. 7.13
Голебина	Силистрен.	5. 7.13

Варна	Варненска	17.10.12
Теке	Балчишка	15.11.12
Марково	Варненска	” 11.12
Теке	Балчишка	21.11.12
Варна	Варненска	5.12.12
Галата	”	24.12.12
Девня	Провадийска	12. 1.13
Саржъоль	Варненска	” 1.13
Гюнъ-аласъж	”	20. 3.13
Кутлу-бей	Провадийска	26. 3.13
		10. 7.13
Солуджалж	Варненска	8.11.12
Златаръ	Преславска	19.11.12
Еникъой	Варненска	27.11.12
Бълг. агачъ	Бургаска	18. 2.13
—	—	27. 3.13
Трупчиларъ	Силистрен.	30. 3.13
Казакъ дере	Варненска	8. 7.13
Кашаларъ	”	17.10.13
		16.12.13

Кая-бейкъой	Балчишка	2.11.12
Шабла	”	7.11.12
Каджъкой	Провадийска	7.12.12
Варна	Варненска	2. 7.13
”	”	”
”	”	11. 7.13
Тюлюджа	Балчишка	24. 7.13
Джевизлий	Варненска	28.11.13

Варна	Варненска	2.11.12
Миндя	”	15.11.12
Здравецъ	Еленска	25. 1.13
—	Варненска	22. 2.13
		”

С П И С Ъ К Ъ

На воиниците от 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. М. Луиза полкъ починали
от рани и болести въ войната 1912. - 1913. год.

р ед о д	Чинъ, име и фамилия	Градъ или село	Околия	Кога е умрълъ
1-а рота				
1	р. Георги Димитровъ	Козлуджа	Варненска	1.11.12
2	" Атанасъ Дяковъ Георгиевъ	Балчикъ	Балчишка	2.11.12
3	" Георги Димитровъ	Чаталаръ	"	
4	" Петко Д. Илиевъ	Балчикъ	"	
5	" Иванъ Петровъ Николовъ	Гьоре	Балчишка	27.11.12
6	" Иванъ Тодоровъ Яичевъ	Балчикъ	"	12. 1.13
7	" Стефанъ Митевъ Маноловъ	Г. Суютчукъ	"	13. 2.13
8	" Гани Диковъ Ганевъ	К. Дере	Варненска	2. 3.13
9	" Киро Мариновъ	Козлуджа	"	8. 7.13
10	" Иванъ Ст. Груновъ	Кофанча	Силистрен.	21. 7.13
11	" Тефикъ М. Сюлюмановъ	Варна	Варненска	19. 7.13
12	" Киркоръ Д. Киркоровъ	Преселци	"	14.12.13
13	" Спиро Трайковъ			
2-а рота				
14	р. Петър Димитровъ	Кутлу-бей	Провадийска	24.10.12
15	" Турлаковъ Колю Димитровъ	-	-	25.10.12
16	" Иванъ К. Станчевъ	Каварна	Балчишка	11.11.12
17	" Георги П. Баналиевъ	-	-	25.11.12
18	" Георги Петровъ	Варна	Варненска	16.12.12
19	" Георги П. Димовъ	Калжчлий	Балчишка	24.12.12
20	" Николовъ Вълло Мал.	Дув. Юванл.	"	16.12.12
21	" Дончо Ганевъ	Калжчлий	"	23.12.12
22	" Вълло Николовъ	Варна	Варненска	12. 2.13
23	" Василь Лефтеровъ	Каварна	Балчишка	19. 3.13
24	" Костадинъ П. Андоновъ	Г. Суютчукъ	"	12. 3.13
25	" Костадинъ Адамовъ	х. Димитрово	Балчишка	19. 3.13
26	" Тодоръ Трандафиловъ	Варна	Варненска	12. 3.13
27	" Тодоръ Атанасовъ			15. 3.13
28	" Герги Хр. Чирпанлиевъ			
3-а рота				
29	р. Стойчо Драгневъ Н.	Екрене	Балчишка	30.10.12
30	" Георги Д. Митровъ	Чаталаръ	"	2.11.12
31	" Димитъ Яневъ Христовъ	Спасово	"	8.11.12
32	" Стоянъ Тодоровъ	-	"	11.11.12
33	р. Андриковъ Никола Янакевъ	Каварна	"	14.11.12

34	р. Съби Петровъ	Балчикъ	Балчишка	16.12.12
35	" Тунаровъ Никола Георгиевъ	Каварна	"	21.12.12
36	" Петър Димитровъ	Варна	Балчишка	13. 2.13
37	" Атанасъ Димитровъ	Каварна	"	22. 2.13
38	" Атанасъ Богдановъ	"	"	2.13
39	" Иванъ Димитровъ Муревъ	Спасово	"	23. 3.13
40	" Вълчевъ Костадинъ Петровъ	-	"	4. 4.13
41	" Петър Райчевъ	Козлуджа	Варненска	4. 7.13
42	" Сали В. Ахмедовъ	Голебина	Силистрен.	5. 7.13
4-а рота.				
43	р. Иванъ Вълковъ	Варна	Варненска	17.10.12
44	" Илия Даневъ	Теке	Балчишка	15.11.12
45	" Илия Диковъ	Марково	Варненска	* 11.12
46	" Иванъ Петровъ	Теке	Балчишка	21.11.12
47	" Георги П. Зографовъ	Варна	Варненска	5.12.12
48	" Купенъ Георгиевъ	Галата	Провадийска	24.12.12
49	" Иванъ Цар. Стояновъ	Девня	Варненска	12. 1.13
50	" Ивановъ Тодоръ Ивановъ	Сарътъль	"	* 1.13
51	" Димитъ Г. Мишковъ	Гюнъ-аласъ	Силистрен.	20. 3.13
52	" Велико Кр. Великовъ	Кутлу-бей	Провадийска	26. 3.13
53	" Желъзко Т. Боевъ			10. 7.13
5-а рота.				
54	р. Конда Мишевъ	Солуджалж	Варненска	8.11.12
55	" Панайотъ Петковъ	Златарь	Преславска	19.11.12
56	" Александъръ Ш. Ганевъ	Еникьой	Варненска	27.11.12
57	" Коста Гутовъ	Бълг. агачъ	Бургаска	18. 2.13
58	" Иванъ Христовъ	-	-	27. 3.13
59	" Василь Георгиевъ	-	-	30. 3.13
60	" Мехмедъ Юзейровъ	Трупчиларъ	Силистрен.	8. 7.13
61	" Карчевъ Харманъ Ивановъ	Казакъ дере	Варненска	17.10.13
62	" Юрданъ Колевъ С.	Кашаларъ	"	16.12.13
6-а рота.				
63	р. Михаилъ Димовъ	Кая-бейкъой	Балчишка	2.11.12
64	" Христо Н. Дяковъ	Шабла	"	7.11.12
65	" Юрданъ Мариновъ	Каджъкой	Провадийска	7.12.12
66	" Панайотъ Атанасовъ	Варна	Варненска	2. 7.13
67	" Тома Г. Атанасовъ	-	-	"
68	" Михрамъ Чакъровъ	-	-	11. 7.13
69	" Георги Дуковъ	Тюлюджа	Балчишка	24. 7.13
70	" Янаки Станевъ Яневъ	Джевизлий	Варненска	28.11.13
7-а рота.				
71	р. Георги Анетиевъ Н.	Варна	Варненска	2.11.12
72	" Димитъ Я. Капудались	"	"	15.11.12
73	" Иванъ Митровъ	Миндя	Еленска	25. 1.13
74	" Дойчо Станчевъ	Здравецъ	Варненска	22. 2.13
75	" Димитъ С. Рачевъ	-	"	"

76	р. Жеко М. Стаматовъ
77	" Кадиръ Исмаиловъ
78	" Сали Ибриямовъ
8-а рота.	
79	р. Петко И. Димитровъ
80	" Паско Георгиевъ
81	" Иванъ Пасковъ Андреевъ
82	" Кателиевъ Кат. Кондовъ
83	" Иванъ Велковъ
84	" Георгиевъ Георги Маноловъ
85	" Стойко Т. Тодоровъ.
86	" Петъръ Г. Петровъ
87	" Ибрямъ Юсеиновъ
88	" Георги Кириловъ

9-а рота.

89	р. Юрданъ Колевъ
90	" Ради Ивановъ Тутунковъ
91	" Адамъ Лефтеровъ
92	" Василевъ Василь Лефтеровъ
93	" Костадинъ Райковъ
94	" Михалъ Стояновъ

10-а рота.

95	р. Симо Атанасовъ
96	" Янко Миревъ Стояновъ
97	" Василь Андоновъ
98	" Димитъръ Ивановъ Стояновъ
99	" Димитъръ Яневъ

11-а рота.

100	р. Пеню Захариевъ
101	" Георги Димитровъ
102	" Черневъ Тодоръ Пашиевъ
103	" Георги Ненковъ Тодоровъ
104	" Ганевъ Алекси Щеревъ
105	" Петъръ Д. Петровъ
106	" Христо Ив. Калчевъ
107	" Иванъ Къневъ Ивановъ
108	" Димо Юрановъ
109	" Сава Н. Гунчевъ
110	" Никола Д. Панайотовъ
111	" Димитъръ Сѫбевъ
112	" Митевъ Маринъ Костовъ

12-а рота.

113	р. Петъръ Господиновъ
114	" Маринъ Сѫбевъ
115	" Георги Панайотовъ

Бѣла Кочина Кючина	Варненска Силистрен. Шуменска	17.11. — 16.7.13
--------------------------	-------------------------------------	------------------------

Яйла Варна	Варненска	27.10.13 " 3.11.13
---------------	-----------	-----------------------

Д. Чифликъ Варна		13.11.13 " 19.11.13 " 29.11.13
---------------------	--	--------------------------------------

Я. ючорманъ Дервентъ Т. Арнаулт. Сюналий Константин.	Балчишка Варненска Провадийска Силистрен. Варненска	26.12. 20.4.13 4.7.13 10.7.13 5.9.13
--	---	--

Пашаитъ Варна	Варненска	3.11.13
------------------	-----------	---------

Кестричъ Варна		29.11.13 " 23.12.13
-------------------	--	------------------------

Инджикъой		11.2.13 " 17.7.13
-----------	--	----------------------

—	—	—
---	---	---

Здравецъ Г. Суютчий	Варненска	2.11.13
------------------------	-----------	---------

Аптикъой Бѣла	Балчишка Варненска	6.3.13 29.3.13 16.12.13
------------------	-----------------------	-------------------------------

Доуджа М. Софуларъ	Варненска	31.10.13
-----------------------	-----------	----------

—	Варненска	2.11.13
---	-----------	---------

Кестричъ Гебедже	Варненска	5.11.13
---------------------	-----------	---------

Н. Орѣхово		11.11.13 " 25.11.13
------------	--	------------------------

—	—	31.3.13 4.4.13
---	---	-------------------

Девня Варна	Провадийска Варненска	18.6.13 " —
----------------	--------------------------	----------------

Кестричъ Д. Кулакъ	Варненска Балчишка	23.6.13 9.10.13 17.10.13
-----------------------	-----------------------	--------------------------------

Кутлубей	Провадийска	1.11.13 " 8.1.13
----------	-------------	---------------------

—	Варненска	11.11.13
---	-----------	----------

р. Моневъ Илия Димовъ Христо Яневъ Атанасъ Желѣзковъ Тодоръ Атанасовъ Димитъръ Ив. Димитровъ Колю Ивановъ		—
--	--	---

13-а рота.

р. Петъръ Господиновъ Петровъ Тодоръ Михалевъ Щеревъ Юрданъ Колевъ Юрданъ Манджевъ Момчевъ Ламби Георгиевъ Костадинъ Севриевъ Иванъ Матеевъ Циповъ Василь Георгиевъ Караджовъ Атанасъ Илиевъ Димитъръ Славовъ Николовъ Добри Недѣлковъ Илиевъ		—
---	--	---

14-а рота.

р. Филю Филчевъ Таковъ Димо Еневъ Стоевъ Стойчо Тодоровъ Калчо Куртевъ Проданъ Георгиевъ Станчо Юрдановъ		—
---	--	---

15-а рота.

р. Косю Стояновъ Панайотъ Кондовъ Пеню Захариевъ Тодоръ Михалевъ Такоръ Ованезовъ Георги Димитровъ Петровъ Кръстю Петровъ Каждревъ Кръстю Атанасовъ Никола Игнатовъ Димитъръ Николовъ		—
--	--	---

16-а рота.

р. Тодоръ Атанасовъ Стоянъ Тодоровъ Плугчиевъ Киро Ивановъ Георги Николовъ Еню Брат. Желѣзковъ Михаиловъ Яни Желѣзковъ Юрданъ Колевъ Богдевъ		—
--	--	---

Марково Бостанъ Николаевка Шабла	Варненска О. Пазарска Варненска Балчишка	15.11.12 19.11.12 " 16.1.13 3.2.13
---	---	---

Варна Марково Варна	Варненска	2.11.12 4.11.12 10.11.12
---------------------------	-----------	--------------------------------

Джиздарк. Гейкчильтъ Климентово Крумово	Варненска	24.9.12 28.10.12 25.12.12 30.12.12
--	-----------	---

Джевизлий Каражусеинъ Гюналасж Еникъой	Варненска	3.11.12 4.11.12 29.11.12 5.1.13
---	-----------	--

Козлуджа Крумово	Варненска	14.10.12 25.10.12
---------------------	-----------	----------------------

Куюджукъ	Варненска	1.11.12
----------	-----------	---------

Николаевка Суджаской Преселци Гюналасж	Варненска	5.1.13 29.1.13 4.2.13 15.7.13
---	-----------	--

Шабла Николаевка	Балчишка Варненска	11.11.12 12.11.12
---------------------	-----------------------	----------------------

Дерекъой Никий Крумово Петра Козлуджа	Провадийска Варненска " " " "	15.11.12 5.1.12 10.6.13 17.6.13 25.6.13
---	-------------------------------------	---

76	р. Жеко М. Ставнотовъ
77	„ Кадиръ Исмаиловъ
78	„ Сали Ибраимовъ
8-а рота.	
79	р. Петър И. Димитровъ
80	„ Писаръ Георгиевъ
81	„ Иванъ Пасковъ Видреевъ
82	„ Кателиевъ Кат. Кондовъ
83	„ Иванъ Велковъ
84	„ Георгиевъ Георги Ивановъ
85	„ Стоянъ Т. Тодоровъ
86	„ Петър Г. Петровъ
87	„ Ибраимъ Юсуповъ
88	„ Георги Ириановъ
9-а рота.	
89	р. Юрайъ Коневъ
90	„ Ради Иванова Тутуновъ
91	„ Владъ Лефтеровъ
92	„ Василъ Василь Лефтеровъ
93	„ Константинъ Райновъ
94	„ Михаилъ Стояновъ
10-а рота.	
95	р. Симо Атанасовъ
96	„ Янко Миревъ Стояновъ
97	„ Василъ Андоновъ
98	„ Димитъръ Ивановъ Стояновъ
99	„ Димитъръ Яневъ
11-а рота.	
100	р. Пеню Захариевъ
101	„ Георги Димитровъ
102	„ Черневъ Тодоръ Пашиевъ
103	„ Георги Ненковъ Тодоровъ
104	„ Ганевъ Алекси Щеревъ
105	„ Петър Д. Петровъ
106	„ Христо Ив. Калчевъ
107	„ Иванъ Кжневъ Ивановъ
108	„ Димо Юрановъ
109	„ Сава Н. Гунчевъ
110	„ Никола Д. Панайотовъ
111	„ Димитъръ Събевъ
112	„ Митевъ Маринъ Костовъ
12-а рота.	
113	р. Петър Господиновъ
114	„ Маринъ Събевъ
115	„ Георги Панайотовъ

Бъла Конина Кюнина	Варненска Силистрен. Шуменска	1.7.13 16.7.13
Яйла Варна Д. Чифликъ Варна	Варненска " " " " " " " "	27.10.12 3.11.12 13.11.12 19.11.12 29.11.12 26.12.12 29.4.13 4.7.13 16.7.13 5.9.13
Я. изгориана Дервентъ Г. Кричукъ С. Созански И. Константин.	Балчишка Варненска Провадийска Силистрен. Варненска	" " " " " " " "
Пашвите Варна Кестричъ Варна Индженъ	Варненска " " " " " " " "	3.11.12 29.11.12 23.12.12 11.2.13 17.7.13
— Здравецъ Г. Сукотчий Р. Аптичкъ Бъла	— Варненска Балчишка Варненска Варненска	2.11.12 21.2.13 6.3.13 29.3.13 16.12.12
Доуджа М. Софуларъ — Кестричъ Гебедже Н. Орехово	Варненска Варненска — Варненска " " " " " " " "	31.10.12 2.11.12 5.11.12 11.11.12 25.11.12 31.3.13 4.4.13
Девния Варна Кестричъ Д. Кулакъ	Провадийска Варненска Варненска Балчишка	18.6.13 — 23.6.13 9.10.13 17.10.13
Кутлубей — Варна	Провадийска — Варненска	1.11.12 8.11.12 11.11.12

116	р. Моневъ Илия Димовъ
117	„ Христо Яневъ
118	„ Атанасъ Желъзковъ
119	„ Тодоръ Атанасовъ
120	„ Димитъръ Ив. Димитровъ
121	„ Колю Ивановъ
13-а рота.	
122	р. Петър Господиновъ Петровъ
123	„ Тодоръ Михалевъ Шеревъ
124	„ Юрданъ Коневъ
125	„ Юрайъ Манджевъ
126	„ Иличевъ Лайби Георгиевъ
127	„ Калоянъ Савриевъ
128	„ Иванъ Иатевъ
129	„ Николъ Василь Георгиевъ
130	„ Караваковъ Равиевъ Илиевъ
131	„ Димитъръ Славовъ Николовъ
132	„ Добри Недълковъ Илиевъ
14-а рота.	
133	р. Филю Филчевъ
134	„ Таковъ Дио Еневъ
135	„ Стоевъ Стойчо Тодоровъ
136	„ Калю Куртевъ
137	„ Проданъ Георгиевъ
138	„ Станчо Юрановъ
15-а рота	
139	р. Кою Стояновъ
140	„ Панайотъ Кондовъ
141	„ Пеню Захариевъ
142	„ Тодоръ Михалевъ
143	„ Такоръ Ованезовъ
144	„ Георги Димитровъ Петровъ
145	„ Кръстю Петровъ
146	„ Каждревъ Кръстю Атанасовъ
147	„ Никола Игнатовъ
148	„ Димитъръ Николовъ
16-а рота.	
149	р. Тодоръ Атанасовъ
150	„ Стоянъ Тодоровъ
151	„ Плугчиевъ Киро Ивановъ
152	„ Георги Николовъ
153	„ Еню Брат. Желъзковъ
154	„ Михаиловъ Яни Желъзковъ
155	„ Юрданъ Колевъ Боглевъ

Маркова Бостанъ Николаевка	Варненска О. Пазарска Балчишка	15.11.12 19.11.12 "
Шабла	—	—
Лизицари, Гейчилевъ Климентово	Провад. Балчишка Варненска	30.1.13 1.3.13 2.3.13 5.3.13
Джевизлий Каракасинъ Гюналасж	Варненска	24.9.12 28.10.12 25.12.12
Еникой	—	—
Козлуджа Крумово	Варненска	14.10.12 25.10.12 1.11.12
Куюджукъ	—	—
Николаевка Суджаскъ Преселци	Варненска	5.1.13 29.1.13 4.2.13
Гюналасж	—	—
Шабла	Балчишка	11.11.12
Николаевка Дерекой	Варненска Провадийска	12.11.12 15.11.12
Никий	Варненска	5.1.12
Петра	—	—
Козлуджа	—	—

Карт. рота.

156	р. Георгиевъ Димитъръ Кателиевъ	Суджаскъ	Варненска	16.11.02
	Нестр. рота.			
157	р. Купеновъ Купенъ Георгиевъ	Галата	Варненска	24.12.02
168	е. Димитъръ Стойковъ Недѣлковъ	—	—	23.11.02
	Санит. персоналъ.			
159	р. Кѫю Митевъ Джеджевъ	Девня	Провадийска	20.11.02
160	” Стойчо Петковъ Тодоровъ	Дервентъ	Варненска	29.4.02

Приложение № 4**Списъкъ**

офицеритѣ, офицерските кандидати и военни чиновници отъ 8-и пех.
Приморски на Н. Ц. В. К. Мария Луиза полкъ, които заминаватъ
въ походъ съ полка на 25. септември 1912 г.

Чинъ, име и фамилия	Въ кое подѣление служи	Должностъ	Мѣстоожителство
Полковникъ Киселовъ П.	щаба	Команд. на полкъ	Свищовъ
Поручикъ Кирчевъ К.	”	Адютантъ	Варна
Капитанъ Вучевъ Михаилъ	”	Завед. прехрана	”
Подпор. Дабковъ Дабко П.	”	“	Търново
Божковъ Любенъ	”	“	“
1-а дружина			
Майоръ Божиловъ Петъръ	1-а р.	Командиръ на др.	София
Подпор. Мирски Никола	”	Адютантъ на др.	Варна
Капитанъ Бояджиевъ Ст.	”	К-ръ 1-а рота	Търново
Подпор. Грековъ Иванъ	”	Мл. офицеръ	Варна
Капитанъ Киселовъ Коста	2-а р.	К-ръ 2-а рота	Русе
Подпор. Люцкановъ Петъръ	”	Мл. офицеръ	Балчикъ
Радевъ Ал. Русевъ	”	“	Варна
Капитанъ Дечевъ Иванъ	3-а р.	К-ръ 3-а рота	Търново
Подпор. Поповъ Желѣзко К.	”	Мл. офицеръ	Варна
Алексиевъ Свѣтославъ	”	“	Никополь
Капитанъ Юрдановъ Антонъ	4-а р.	К-ръ 4-а рота	Варна
Подпор. Вакъфчиевъ Крумъ	”	Мл. офицеръ	“
2-а дружина			
Майоръ Петровъ Михаилъ	5-а р.	К-ръ на друж.	Варна
Подпор. Пейчевъ Антонъ	8-а р.	Адютантъ	”
Капитанъ Михайлова Янко	5-а р.	К-ръ 5-а рота	”
Подпор. Ковач. Боянъ Пеневъ	”	Мл. офицеръ	”
Богдановъ Борисъ	”	“	”
Капитанъ Анастасовъ П.	6-а р.	К-ръ 6-а рота	”
Подпор. Савовъ Хар. Христовъ	”	Мл. офицеръ	Провадия
Поповъ Ал. Николовъ	”	“	Варна
Капитанъ Чакаловъ Никола	7-а р.	К-ръ 7-а рота	”
Подпор. х. Денковъ Рафаилъ	”	Мл. офицеръ	”
Мутафовъ Петъръ	”	“	”
Капитанъ Пошевъ Парашкева	8-а р.	К-ръ 8-а рота	Самоковъ
Подпор. Тановъ Никола	”	Мл. офицеръ	Балчикъ
3-а дружина			
Подполков. Поповъ Никола	9-а р.	К-ръ на друж.	Градецъ
Подпор. Ненковъ Христо	”	Адютантъ	Добричъ

	Карт. рота.	
156	р. Георгиевъ Димитъръ Кателиевъ	Суджаскъ
	Нестр. рота.	
157	р. Купеновъ Купенъ Георгиевъ	Галата
168	е. Димитъръ Стойковъ Недѣлковъ	—
	Санит. персоналъ.	
159	р. Кѫю Митевъ Джеджевъ	Девния
160	„ Стойчо Петковъ Тодоровъ	Дервентъ

	Варненска	16.11.12
	—	24.12.12
	—	23.11.12
	Провадийска	20.1.13
	Варненска	29.4.13

Приложение № 4

Списъкъ

на г. г. офицеритѣ, офицерскитѣ кандидати и военни чиновници отъ 8-й пех.
Приморски на Н. Ц. В. К. Мария Луиза полкъ, които заминаватъ
въ походъ съ полка на 25. септемврий 1912 г.

№ по редъ	Чинъ, име и фамилия	Възрастъ и звание	Должностъ	Мѣстожителство градъ или село околия
1	Полковникъ Киселовъ П.	шабакъ	Командиръ на полкъ	Свищовъ
2	Поручикъ Кирчевъ К.	"	Адютантъ	Варна
3	Капитанъ Вучевъ Михаилъ	"	Завед. прехрана	-
4	Подпор. Дабковъ Дабко П.	"		Търново
5	Божиковъ Любенъ	"		
	1-а дружина			
6	Майоръ Божиловъ Петъръ	1-а р.	Командиръ на др.	София
7	Подпор. Мирски Никола	"	Адютантъ на др.	Варна
8	Капитанъ Бояджиевъ Ст.	"	К-ръ 1-а рота	Търново
9	Подпор. Грековъ Иванъ	"	Мл. офицеръ	Варна
10	Капитанъ Киселовъ Коста	2-а р.	К-ръ 2-а рота	Русе
11	Подпор. Люцкановъ Петъръ	"	Мл. офицеръ	Балчикъ
12	Радевъ Ал. Русевъ	"		Варна
13	Капитанъ Дечевъ Иванъ	3-а р.	К-ръ 3-а рота	Търново
14	Подпор. Поповъ Желѣзко К.	"	Мл. офицеръ	Варна
15	Алексиевъ Свѣтославъ	"		Никополь
16	Капитанъ Юрдановъ Антонъ	4-а р.	К-ръ 4-а рота	Варна
17	Подпор. Вакъфчиевъ Крумъ	"	Мл. офицеръ	-
	2-а дружина			
18	Майоръ Петровъ Михаилъ	5-а р.	К-ръ на друж.	Варна
19	Подпор. Пейчевъ Антонъ	8-а р.	Адютантъ	-
20	Капитанъ Михаиловъ Янко	5-а р.	К-ръ 5-а рота	-
21	Подпор. Ковач. Боянъ Пеневъ	"	Мл. офицеръ	-
22	Богдановъ Борисъ	"		-
23	Капитанъ Анастасовъ П.	6-а р.	К-ръ 6-а рота	Провадия
24	Подпор. Савовъ Хар. Христовъ	"	Мл. офицеръ	Варна
25	Поповъ Ал. Николовъ	"		-
26	Капитанъ Чакаловъ Никола	7-а р.	К-ръ 7-а рота	-
27	Подпор. х. Денковъ Рафаилъ	"	Мл. офицеръ	-
28	Мутафовъ Петъръ	"		-
29	Капитанъ Пошевъ Парашкова	8-а р.	К-ръ 8-а рота	Самоковъ
30	Подпор. Тановъ Никола	"	Мл. офицеръ	Балчикъ
	3-а дружина			
31	Подполков. Поповъ Никола	9-а р.	К-ръ на друж.	Градецъ
32	Подпор. Ненковъ Христо	"	Адютантъ	Добричъ
				Котленско

33	Капитанъ Жечевъ Жечо	9-а р.	К-ръ 9-а рота	Шуменъ
34	Подпор. Поповъ Н. Христовъ	"	Мл. офицеръ	Варна
35	" Чимшировъ Христо	"	"	"
36	" Ноевъ Ив. Георгиевъ	"	"	"
37	Поручикъ Пановъ Филипъ	10. р.	К-ръ 10-а рота	Търново
38	Подпор. Панчевъ Софокълъ	"	Мл. офицеръ	Варна
39	" Юрд. Юр. Стойковъ	"	"	"
40	Капитанъ Николовъ Стефанъ	11. р.	К-ръ 11-а рота	Търново
41	Подпор. Бъчваровъ Боянъ	"	Мл. Офицеръ	Провадия
42	Поруч. Жечевъ Нако	12. р.	К-ръ 12-а рота	Шуменъ
43	Подпор. Симеон. Ст. Георгиевъ	"	Мл. офицеръ	Балчикъ
4-а Дружина.				
44	Майоръ Свѣщаровъ Никола	13. р.	К-ръ 4-а друж.	Е. Джумая
45	Подпор. Сребровъ Иванъ	"	Адютантъ	Търново
46	Капитанъ Върбановъ Лазарь	"	К-ръ 13-а рота	Варна
47	Подпор. Тодоровъ Т. Димитр.	"	Мл. офицеръ	Провадия
48	" Широковъ Атанасъ	"	"	Варна
49	Поручикъ Недевъ Никола	14. р.	К-ръ 14 а рота	"
50	Подпор. Киселковъ Панайотъ	"	Мл. офицеръ	"
51	" Костовъ Стойко	"	"	"
52	Капитанъ Тодоровъ Василъ	15. р.	К-ръ 15-а рота	Сливенъ
53	Подпор. Дервентски Кръстю	"	Мл. офицеръ	Варна
54	Поручикъ Чехларовъ Христо	16. р.	К-ръ 16-а рота	"
55	Педпор. Поповъ Върбанъ	"	Мл. офицеръ	"
56	" Първановъ Викторъ	"	"	Ломъ
Картечна рота.				
57	Капитанъ Пенчевъ Иванъ	K. р.	К-ръ карт. рота	Габрово
58	Подпор. Малевъ Владимиръ	"	Мл. офицеръ	Варна
59	" Узуновъ Иванъ	"	"	"
Нестроева рота.				
60	Капитанъ Цаневъ Петко	H. р.	К-ръ Н. рота	Търново
61	Подпор. Тодоровъ Никола	"	Полк. ковчежникъ	Лозенград
62	Чиновн. Георги Х. Димитровъ	"	Оржж. техникъ	Варна
63	Капелм. Марковъ Атанасъ	"	Капелм. чиновн.	Ц. село
64	Сан. майоръ д-ръ Зографски	C. П.	Полкови лѣкарь	Македон.
65	Сан. капитанъ д-ръ Савовъ	"	Друж. лѣкарь	"
66	Сан. подпор. д-ръ Беровъ	"	"	Н. Пазаръ
67	Сан. подпор. д-ръ Стателовъ	"	"	Варна
68	Сан. подпор. а ръ Николовъ Х.	"	"	"
Телефонна команда				
69	Подпор. Фиковъ Иванъ	T. K.	Начал. на к-да	Варна
Парковъ взодъ.				
70	Подпор. Ганчевъ Борисъ	P. В.	Команд на вз.	Варна
71	" Карагановъ В. Яневъ	"	"	"
72	Капитанъ Минковъ К.	Бриг.	Адют. 2/4 бригада	"

Офицерски кандидати.				
Офиц. канд. Мандажиевъ Янко В.	1-а р.	G. Орѣхов.		
" Думбевъ Василь	"	Каварна		
" Петровъ Ганчо	2-а р.	Варна		
" Митеvъ Матей Русевъ	3-а р.	"		
" Илчевъ Дѣлчо Сѣбевъ	4-а р.	Македон.		
" Мутафчиевъ Петъ С.	5-а р.	Варна		
" Боядж. Ник. Савовъ	"	"		
" Ковач. Петъ Атанас.	"	"		
" Митеvъ Пан. Ангеловъ	"	"		
" Райчевъ Боянъ Дим.	"	"		
" Смиловъ Ст. Георг.	7-а р.	София		
" Петровъ Петъ Ганевъ	"	Търново		
" Котаровъ Никола	8-а р.	Балчикъ		
" Ст. Стоянъ Куртевъ	"	"		
" Василь Пет. Богоевъ	9-а р.	Добричъ		
" Червенковъ Петъръ	"	Варна		
" Боянъ Михаиловъ	10 р.	"		
" Иванъ Сивковъ	"	"		
" Богоевъ Георги. П.	11 р.	Добричъ		
" Долап. Стоянъ Кириаковъ	"	Варна		
" Ковач. Петъръ Ат.	12 р.	"		
" Кириак. Георги Минчевъ	"	"		
" Киряз. Никола Върбановъ	13 р.	"		
" Русевъ Никола Радевъ	"	"		
" Поповъ Ст. Венедиковъ	14 р.	"		
" Драндаровъ Юрданъ	15 р.	"		
" Поповъ Петко Димитровъ	"	Русе		
" Поп. Коста Атанасовъ	16 р.	Преселци		
" Ивановъ Миланъ Драгановъ	9-а р.	Варна		
" Кирчевъ Славчо Илиевъ	Отъ В. у ще	"		
" Узуновъ Иванъ Георг.	16 р.	"		
" Каракуневъ Петъръ	14 р.	"		
	12 р.	Савлиево	Севлиев.	

Приложение № 5

Списъкъ

На г. г. офицерите от 8-и пех. Цриморски на Н. Ц. В. К. Мария Луиза полка
къмъ 1-и юлий 1913. година

№ пред	Чинъ и име и фамилия	рота	Каква длъжност заема	Забележки
1	Полковникъ Киселовъ Пантелей	щаба	полкови к-ръ	на лице
2	Подпоручикъ Божковъ Любенъ	"	" адют.	"
3	Майоръ Вангеловъ Атанасъ	"	зав. прехраната	"
4	Подпоручикъ Дабковъ Дабко П.	"	"	"
1-а дружина.				
5	Майоръ Божиловъ Петъръ	1-а др.	команд. друж.	на лице
6	Капитанъ Бояджиевъ Стефанъ	"	ротенъ к-ръ	"
7	Подпоручикъ Мирски Nikola	"	мл. офицеръ	на лъчение
8	" Грековъ Иванъ	"	"	"
9	" Тодоровъ Атанасъ	"	"	"
10	" Ангеловъ Панайотъ	"	"	"
11	" Тодоровъ Илия	"	"	"
12	" Груdevъ Костадинъ	"	"	"
13	Капитанъ Киселовъ Коста	2-а р.	ротенъ к-ръ	"
14	Подпоручикъ Люцкановъ Петъръ	"	мл. офицеръ	"
15	" Ангеловъ Александъръ	"	"	"
16	" Георгиевъ Гочо	"	"	"
17	" Георгиевъ Димитъръ	"	"	"
18	" Русевъ Александъръ	"	"	ран. на лъчение
19	" Чимшировъ Христо	"	"	"
20	Капитанъ Дечевъ Иванъ	3-а р.	ротенъ к-ръ	на лице
21	Подпоручикъ Алексиевъ Свѣтославъ	"	мл. офицеръ	"
22	" Поповъ Желяско	"	"	ран. на лъчение
23	" Илчевъ Дѣлчо	"	"	на лице
24	" Кировъ Марко Георг.	"	"	"
25	" Поповъ Георги	"	"	"
26	" Гакевъ Георги	"	"	"
27	Капитанъ Чакаловъ Nikola	4-а р.	ротенъ к-ръ	командированъ
28	Подпоручикъ Фиковъ Ив. Фиковъ	"	мл. офицеръ	ран. на лъчение
29	" Матеевъ Матей Русевъ	"	"	на лице
30	" Мутафчиевъ Петръ Ст.	"	"	"
31	" Вакафч. Крумъ Цаневъ	"	др. адютантъ	"
32	" Лефтер. Злати Липчевъ	"	мл. офицеръ	"
33	" Къръ Банч. Вълчанъ	"	"	"
34	" Андриядисъ Андрея	"	"	"
2-а дружина.				
35	Подполк. Петровъ Михаилъ	5-а р.	др. к-ръ	на лице

6	Капитанъ Михаиловъ Янко	5-а р.	ротенъ к-ръ	на лице
7	Подпор. Ковачевъ Боянъ	"	мл. офицеръ	"
8	" Поповъ Александъръ	"	"	"
9	" Богдановъ Борисъ	"	"	"
10	" Ковачевъ Боянъ	"	"	"
11	" Дуковъ Никола	"	"	"
12	" х. Денковъ Рафаилъ	"	"	"
13	Поручикъ Дервентски Кръстю	"	"	"
14	Подпор. Савовъ Хараламби	"	"	"
15	Райчевъ Боянъ	"	"	"
16	" Тънчевъ Юрданъ	"	"	"
17	" Искровъ Иванъ	"	"	"
18	Капитанъ Вучевъ Михаиль	"	"	"
19	Поручикъ Малевъ Владимиръ	"	"	"
20	Подпор. Мутафовъ Петъръ	"	"	"
21	" Коевъ Илия	"	"	"
22	" Илиевъ Стоянъ	"	"	"
23	" Смиловъ Стоянъ	"	"	"
24	Капитанъ Пошевъ Парескова	"	"	"
25	Подпор. Котаровъ Nikola	"	"	"
26	" Станковъ Христо	"	"	"
27	" Коевъ Колю	"	"	"
28	" Вакъвчиевъ Богомилъ	"	"	"
29	" Куртевъ Стоянъ	"	"	"
3-а дружина.				
30	Майоръ Юрдановъ Антонъ	9-а р.	др. к-ръ	бол. на лъч.
31	Капитанъ Цаневъ Петко	"	ротенъ к-ръ	на лице
32	Подпор. Холевичъ Захари	"	мл. офицеръ	"
33	" Чакъровъ Стоянъ	"	"	"
34	" Колевъ Илия	"	"	"
35	" Джеджевъ Кръстю	"	"	"
36	" Караивановъ Коста	"	"	"
37	" Панчевъ Софокъ	"	"	бол. на лъч.
38	" Поповъ Nikola Хр.	"	"	също
39	" Червенковъ Н. Петъръ	"	"	"
40	Капитанъ Пановъ Филипъ	10-а р.	ротенъ к-ръ	"
41	Подпор. Ненковъ Христо	"	мл. офицеръ	на лице
42	" Петровъ Проданъ	"	"	"
43	" Богоевъ Василь	"	"	"
44	" Юрдановъ Юрданъ	"	"	"
45	" Атанасовъ Totю	"	"	командированъ
46	Капитанъ Николовъ Стефанъ	11-а р.	ротенъ к-ръ	на лице
47	Подпор. Михаиловъ Боянъ	"	мл. офицеръ	"
48	" Богоевъ Георги	"	"	"
49	" Пейчевъ Боянъ	"	"	"
50	" Boевъ Панайотъ	"	"	"
51	" Бъчваровъ Боянъ	"	"	"
52	" Долапчиевъ Стоянъ	"	"	"
53	Поручикъ Жечевъ Нако	12-а р.	ротенъ к-ръ	ран. на лъч.

84 Подпор. Тановъ Никола
 85 " Петровъ Иванъ
 86 " Сивковъ Иванъ
 87 " Дишевъ П. Стойковъ
 88 " Георгиевъ Стефанъ
 89 " Каракуневъ К. Петъръ
 90 " Киряковъ Георги

4-а дружина

91 Подполк. Свѣщацовъ Никола
 92 Капитанъ Върбановъ Лазарь
 93 Подпор. Широковъ Атанасъ
 94 " Русевъ Никола
 95 " Габе Ил.
 96 " Димитровъ Тодоръ
 97 " Киряковъ Никола
 98 Поруч. Кирчевъ Кирчо
 99 Подпор. Сребро Ивановъ
 100 " Костовъ Стойко
 101 " Поповъ Стефанъ В.
 102 " Бояджиевъ Никола
 103 " Ивановъ Миланъ
 104 " Узуновъ Иванъ
 105 Капит. Тодоровъ Василь
 106 Подпор. Поповъ Петко
 107 " Поповъ Никола
 108 " Ивановъ Михалъ
 109 " Райчевъ Кр.
 110 " Драндаревъ Юрданъ
 111 Капитанъ Жечевъ Жеко
 112 Подпор. Първановъ Викторъ
 113 " Кирчевъ Славчо
 114 " Радковъ Добри
 115 " Поповъ Върбанъ
 116 " Калчевъ Михалъ
 117 Капитанъ Анастасовъ П.
 118 Подпор. Тодоровъ Никола
 119 Поруч. В. Х. Димитровъ
 120 Свещеникъ Хр. Георгиевъ
 121 Капитанъ Пенчевъ Иванъ
 122 Подпор. Германовъ Темелко
 123 " Груновъ
 124 Сан. Майоръ Д-ръ Зографовъ
 125 " Капитанъ Д-ръ Савовъ
 126 " Подпор. Д-ръ Стателовъ
 127 " " Беровъ Добри
 128 " " Илиевъ Илия
 129 Аптекаръ подпор. Николовъ Хр.
 130 Подпор. Кжневъ Никола
 131 Капелмайст. Марковъ

	12-а р.	мл. офицеръ	на лице
84	"	"	"
85	"	"	"
86	"	"	"
87	"	"	командированъ
88	"	"	на лѣчение
89	"	"	"
90	"	"	"
4-а дружина			
91	13-а р.	друж. к-ръ рот. к-ръ мл. офицеръ	бол. на лѣченіе на лице
92	"	"	"
93	"	"	"
94	"	"	"
95	"	"	"
96	"	"	"
97	"	"	"
98	14-а р.	рот. к-ръ мл. офицеръ	на лице ран. на лѣчи
99	"	"	"
100	"	"	на лице
101	"	"	"
102	"	"	на лице
103	"	"	"
104	"	др. адютантъ	"
105	15-а р.	рот. к-ръ мл. офицеръ	"
106	"	"	"
107	"	"	"
108	"	"	"
109	"	"	"
110	"	"	на лѣчение
111	16-а р.	рот. к-ръ мл. офицеръ	на лице
112	"	"	"
113	"	"	"
114	"	"	"
115	"	"	боленъ на лѣчи
116	"	"	ран. на лѣчи
117	н. рота	рот. к-ръ ковчежникъ оргъжейникъ священикъ	боленъ на лице
118	"	"	"
119	"	"	"
120	"	"	"
121	карт. р.	рот. к-ръ мл. офицеръ	"
122	"	"	"
123	"	"	"
124	сан. пр.	ст. пол. л-ръ друж. лѣкарь	"
125	"	"	"
126	"	"	"
127	"	"	"
128	"	"	"
129	"	полкови	"
130	тел. ком.	началникъ	"
131	муз. км.	капелмайсторъ	"

Приложение № 6**Списъкъ**

На подофициерите отъ 8-и пех. Приморски на Н. Ц. В. К. Мария Луиза полкъ, имащи щатни длъжности, взели участие въ Балканската и Междусъюзнишката война 1912.—1913. година.

	Чинъ, име и фамилия	Мѣстоожителство	
		гр. или село	околия
1-а рота.			
	Ф-ль Атанасъ Тодоровъ	Варна	Варн.
	" Янcho Костовъ	"	"
	" Василъ Дюлгеровъ	Саръдъръ	"
	Ст. под. о. з. Тодоръ Митевъ Панайотовъ	Гаргалъкъ	Балч.
	" Жеко Иванъ Жековъ	Варна	Варн.
	" Димитъ Попъ Милушевъ	"	"
	" Димитъ Петровъ Софийски	Асьъл-Бейлий	Провад.
	" Симеонъ Ангеловъ Божиловъ	Варна	Варн.
	Ф-ль Маринъ Тодоровъ Гачевъ	—	—
	Ст. подоф. Костадинъ Груdevъ	—	—
2-а рота.			
	Ст. подоф. Тодоръ Сѫбевъ	Варна	Варн.
	Ф-ль Тунчо Михалевъ	"	"
	Ст. под. о. з. Георги Атанасъ Стоевъ	Кара-Хюсейнъ	"
	" Слави Георгиевъ	Гяуръ-Суютч.	Балч.
	" Никола Д. Ламбовъ	—	—
	" Пейчевъ Иванъ Николовъ	Варна	Варн.
	" Ганевъ Д. Добревъ	"	"
	" Колхави Владимировъ	—	—
	" Димитъ Георгиевъ	—	—
3-а рота.			
	Ф-ль Марко Георгиевъ	Варна	Варн.
	Ст. под. Ангелъ Иванъ Пауновъ	Марково	"
	" Георги К. Гакевъ	Варна	"
	Ф-ль Георги Поповъ	"	"
	" Димитъ Д. Кировъ	"	"
	Ст. под. о. з. Димитъръ Ст. Ивановъ	"	"
	" Жечо Георгиевъ Жечевъ	Варна	Варн.
	" Тиню Пенчевъ Тиневъ	Аканджий	"
	" Стоянъ Петровъ Тошевъ	—	—
4-а рота			
	Ст. под. Вълчанъ Велевъ	Варна	Варн.
	" Гочо Георгиевъ	"	"
	" Злати Липчевъ	Чатма	"

32 Ст. под. о. з. Христо Т. Минчевъ
 33 „ Петъръ Л. Гебеджелиевъ
 34 „ Стефанъ Михалевъ
 35 „ Димитъръ П. Терзийски

5-а рота.

36 Ф-ль Колю Коевъ
 37 „ Тоневъ Георги Петровъ
 38 Ст. под. Дуковъ Никола Жечевъ
 39 „ Михалевъ Михаълъ Андоновъ
 40 Ст. под. о. з. Стаматовъ Тодоръ Димитровъ
 41 „ Илиевъ Манолъ Трошевъ
 42 „ Димитъръ Тодоровъ Стаматовъ

6-а рота.

43 Ст. подоф. Великовъ Иванъ Искровъ
 44 „ Тънчевъ Юр. Димитровъ
 45 Ст. под. о. з. Георги Д. Шоповъ
 46 „ Александъръ Енчевъ Боевъ
 47 „ Кесаръ Роевъ Саралиевъ

7-а рота

48 Ф-ль Стоянъ Илиевъ
 49 „ Германовъ Колю Панайотовъ
 50 Ст. под. о. з. Аргировъ Тодоръ Статевъ
 51 „ Димитъръ Н. Минчевъ
 52 „ Терзиевъ Господинъ Христовъ

8-а рота

53 Ст. подоф. Петровъ Христо Станковъ
 54 „ Димевъ Ив. Николовъ
 55 Ст. п. о. з. Петровъ Ангелъ Спасовъ
 56 „ Вълчевъ Господинъ Николовъ
 57 „ Трифоновъ Коста Радевъ
 58 „ Ивановъ Паско Атанасовъ

9-та рота

59 Ст. подофц. Стойко П. Дишевъ
 60 „ Симо Павловъ
 61 Ф-ль о. з. Александъръ Т. Пърнаровъ
 62 Ст. под. о. з. Михаълъ Петровъ
 63 „ Тодоръ Милевъ
 64 „ Вълканъ Стояновъ
 65 „ Димитъръ Ив. Апостоловски

Каварна
 Варна
 —
 Дуранъ Кулакъ

Балч.
 Варн.
 —
 Балч.

Варна
 Провадия
 Варна
 Пашакъой
 Чаталаръ
 Варна
 Чаталаръ

Варн.
 Пров.
 Варн.
 " "
 Балч.
 Варн.
 Балч.

Текеръ
 Варна
 Take
 Балчикъ

Шун.
 Варн.
 Балч.
 "

Варна

Варн.

Екрене

Варн.

Варна

Балч.

Спасово

Варн.

Варна

Варн.

Варна

Балч.

Спасово

Варн.

—

"

Провадия

Пров.

Варна

Варн.

"

"

10-а рота

66 Фелдфебель Проданъ Петровъ
 67 Ст. подофиц. Илия Минковъ
 68 Ф-ль. о. з. Станко Димитровъ
 69 Ст. под. о. з. Димитъръ Балабановъ
 70 Стоянъ Славовъ Николовъ
 71 Еню Димитровъ

11-а рота

72 Ст. подофиц. Тодоровъ Панайотъ Боевъ
 73 Ф-ль о. з. Русевъ Руси Георгиевъ
 74 Ст. под. о. з. Павловъ Георги Вълчевъ
 75 Радославовъ Григ. Вълчановъ
 76 Станковъ Павли Граматиковъ
 77 Стойковъ Стойко Добревъ

12-а рота

78 Фелдфебель Петко Денчевъ
 79 Желъзовъ Георги Димитровъ
 80 Ст. под. о. з. Ради Нейчевъ Вълчевъ
 81 Килязовъ Ив. Върбановъ
 82 Стояновъ Боя Тодоровъ
 83 Атанасовъ Тодоръ Христовъ

13-а рота

84 Фелдфебель Димитровъ Недю Христовъ
 85 Ст. подофиц. Пърчевъ Дачо Николовъ
 86 Ст. под. о. з. Жеко Янчевъ Добревъ
 87 Калчо Ивановъ Стояновъ
 88 Георги Жековъ Георгиевъ

14-а рота

89 Фелдфебель Стояновъ Стоянъ Яневъ
 90 Ст. подофиц. Джендовъ Иванъ Георгиевъ
 91 Костадинъ Ж. Генчевъ
 92 Ст. под. о. з. Димо Ив. Х. Димовъ
 93 Гаданчевъ Нико Щеревъ
 94 Николовъ Стойко Рахневъ

15-а рота

95 Фелдфебель Мирчевъ Михаилъ Ивановъ
 96 Ст. подофиц. Дивовъ Стойко Жековъ
 97 Ст. под. о. з. Димитровъ Стефанъ Марковъ

Варна

Варненско

"

"

Варна

Варненско

"

"

Варна

Варненско

"

"

Варна

Варненско

"

"

Варна

Варненско

Сжадъръ

Сжадъръ

Варна

Варненско

"

"

Суджасъ-къой

Суджасъ-къой

Дервентъ

Дервентъ

Марково

Варненско

"

"

Николаевка

Николаевка

Татаръ-махле

Татаръ-махле

"

"

Варна

Варненско

Медвенъ

Котленско

Варна

Варненско

Козлуджа

"

"

"

Старо-Орѣхово

Варненско

Варна

Варненско

Девня

Провад.

98 Ст.-под. о. з. Палазовъ Димо Продановъ
99 " Димитровъ Ангелъ Христовъ

16-а рота.

100 Ф-ль Димитръ Вълчевъ
101 " Михаилъ Калчевъ
102 Ст. п. о. з. Никола Купеновъ
103 " Николай Гочевъ
104 " Сава Желязковъ

Картечна рота.

105 Ст. под. Германовъ Т. Христовъ
106 Ст. п. о. з. Балабановъ Петъръ Христовъ
107 " Ивановъ Колю Христовъ
108 " Симеонъ Д. Илиевъ

Нестроева рота.

109 Ф-ль Кръстю Джеджевъ
110 " Георги Поповъ
111 " Станиславъ Римшевъ
112 " Иванъ Тодоровъ
113 Ст. под. Пенчо Стефановъ
114 " Няголь С. Няголовъ
115 Мл. под. Василь Лазаровъ Дечевъ
116 " Димитъръ Панчевъ
117 ф-ль Стефанъ Петровъ
118 " Никола Димитровъ
119 " Иванъ Ризовъ
120 " Трандафилъ Ангеловъ

Музикантска команда.

121 Ф-ль Димитръ Атанасовъ

Дервентъ
Русларъ

Варнене
"

Варна
" Саржъоль
Козлуджа
Преселци

Варна
" Ст.-Орѣхово
Гьоре

Варна
" Варнене
" Балчун

Варна
" Варнене

Приложение № 7 и 8**Произведени подофицери за отличие въ чинъ подпоручикъ**

Фелдфебель	Кировъ Марко Георгиевъ	3-а р.	раненъ
"	Колевъ Колю Коевъ	5-а р.	
"	Стояновъ Стоянъ Илиевъ	7-а р.	
"	Калчевъ Михаилъ Калчевъ	16-а р.	
"	Чолаковъ Атанасъ Тодоровъ	1-а р.	
"	Стояновъ Проданъ Петровъ	10-а р.	
"	Германовъ Темелко Христовъ	к. р.	
"	Гочевъ Гочо Георгиевъ	т. к.	
"	Поповъ Георги Захариевъ	щаба	
"	Джеджевъ Кръстю	н. р.	
"	Ивановъ Михаилъ Мирчевъ	15-а р.	
Ст. подофи.	Дишевъ Стойко Петковъ	9-а р.	
"	Къръ Банчевъ Вълч. Велевъ	4-а р.	
"	Искровъ Иванъ Георгиевъ	6-а р.	
"	Петровъ Христо Станковъ	8-а р.	
"	Жечевъ Никола Дуковъ	5-а р.	
"	Тънчевъ Юранъ Димитровъ	6-а р.	
"	Груdevъ Константинъ Георгиевъ	1-а р.	
"	Димитровъ Димитръ Георгиевъ	2-а р.	
"	Боевъ Панайотъ Тодоровъ	11-а р.	
"	Гакевъ Георги Колевъ	3-а р.	
"	Лефтеровъ Злати Липчевъ	4-а р.	

Произведени офицерски кандидати въ чинъ подпоручикъ

Офиц. к-датъ	Богоевъ Василь Петровъ	11-а р.	раненъ
"	Райчевъ Боянъ Димитровъ	6-а р.	
"	Митеевъ Панайотъ Ангеловъ	6-а р.	
"	Михаиловъ Боянъ Теневъ	10-а р.	
"	Стояновъ Стоянъ Куртевъ	8-а р.	
"	Кириakovъ Георги Минчевъ	12-а р.	
"	Червенковъ Петър Костадиновъ	9-а р.	
"	Богоевъ Георги Петровъ	11-а р.	
"	Кръстевъ Иванъ Сивковъ	12-а р.	
"	Долапчиевъ Ст. Кириakovъ	11-а р.	
"	Илчевъ Дълчо Сѫбевъ	3-а р.	
"	Киризовъ Никола Върбановъ	13-а р.	
"	Поповъ Стефанъ Венедиковъ	14-а р.	
"	Ковачевъ Петър Атанасовъ	5-а р.	
"	Дръндаровъ Иванъ Александровъ	15-а р.	
"	Вакъфчиевъ Богомилъ	5-а р.	
"	Поповъ Петко Димитровъ	5-а р.	
"	Бояджиевъ Никола Савовъ	5-а р.	
"	Пейчевъ Боянъ Стефановъ	11-а р.	
"	Ангеловъ Александър Господиновъ	щаба	
"	Матеевъ Матей Русевъ	2-а р.	
"	Мутафовъ Петър Стефановъ	4-а р.	

ВЪ ВЪРХУНОЧНОЕ

Съдържание на част II.

A. Раздѣлъ I.

Участието на полка въ Балканската война:

1. ГЛАВА I. Причини за войната съ Турция	5
2. ГЛАВА II. Мобилизация и съсрѣдоточаване къмъ границата	12
3. ГЛАВА III. Обявяване на войната и походът къмъ турската граница	23
4. ГЛАВА IV. Преминаване на границата	31
5. Първите боеве. Боятъ при Селиолу	34
6. ГЛАВА V. Боятъ при с. Енидже	59
7. ГЛАВА VI. Боятъ при с. Карагачъ	70
8. ГЛАВА VII. Боятъ при с. Чонгора	87
9. ГЛАВА VIII. Настѫпленietо къмъ Чаталджа	98
10. ГЛАВА IX. Атака на Чаталджанска позиция	106
11. ГЛАВА X. Военниятъ действия следъ примирието	125
12. ГЛАВА XI. Второто примирие и склучването на мира	140

B. Раздѣлъ II.

Междусъюзническата война.

13. ГЛАВА I. Причини и подготовка	147
14. Съсрѣдоточаване на полка въ Македония	153
15. Глава II. Боеветъ при Злетовската рѣка	156
16. Боеветъ на Калиманското поле	179
17. ГЛАВА III. Нашедствието на турците и ромънците. Последнитъ сражения. Примирието. Мирътъ. Завръщането на полка. Демобилизацията. Заминаяне на полка на турската граница	199
18. ГЛАВА IV. Заключение	215
19. Схема за победния пътъ на приморци презъ Балканската и Междусъюзническата войни	218
20. ГЛАВА V. Снабдяване презъ дветѣ войни	219
а) Облѣкло	219
б) Обози	222
в) Прехраната	224
21. Таблица № 1 за убититѣ, раненитѣ, заболѣлитѣ и др. презъ време на боеветъ при Селиолу и Енидже	246

22. Таблица № 2 за убититѣ, раненитѣ, заболѣлитѣ и др. въ боя при Карагачъ и Чонгора	248
23. Таблица № 3 за убититѣ, раненитѣ, заболѣлитѣ и др. за действията на полка при Чаталджа	250
24. Таблица № 4 за убититѣ, раненитѣ, заболѣлитѣ и др. за боя при Злетово, Кочане, Бѣлене	252
25. Таблица № 5 за убититѣ, раненитѣ, заболѣлитѣ и др. въ боя при Калиманци	254
26. Сравнителна таблица № 1	256
27. Сравнителна таблица № 2	257
28. Сравнителна таблица № 3	258
29. ГЛАВА VI. Мирновременниятъ животъ на полка следъ завършката на войнитѣ	259
30. Приложение № 1. Кратко описание за действията на 4-а пех. Преславска дивизия (1-а и 3-а бригади)	270
31. Приложение № 2. Описание на формата на облѣклото за 8-й пех. Приморски на Нейно Царско Височество полкъ	275
32. Приложение № 3. Списъци на убити, починали отъ рани и болѣсти офицери, подофицери, ефрейтори и редници	277
33. Приложение № 4. Списъкъ на г. г. офицеритѣ, офицерски кандидати и военни чиновници отъ полка къмъ 25. септемврий 1912 г.	291
34. Приложение № 5. Списъкъ на г. г. офицеритѣ отъ полка къмъ 1. юни 1913 г.	294
35. Приложение № 6. Списъкъ на подофицеритѣ отъ полка заемащи щатни длѣжности, взели участие въ Балканската и Междусъюзническата войни	297
36. Приложение № 7. Списъкъ на произведени подофицери за отличие въ чинъ подпоручикъ	301
37. Приложение № 8. Списъкъ на произведени офицерски кандидати въ чинъ подпоручикъ	301

